M. ANTONII MAIORAGII, COMMENTARIVS IN DIALOGVM

De Partitione Oratoria M. Tullij Ciceronis.

OPERA, ATQVE STVDIO IO. PETRI AYROLDI MARCELLINI Mediolanensis, Medici ac Philosophi Veneti, ex auctoris manuscripto auctus, locupletatus, & in propriam faciem versus:

Nuncque primum in lucem editus.

ACCESSIT INDEX RERVM, ET VERBORVM copiosissimus: nec non humaniorum literarum studiosis, perquam vtilis, & necessarius.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, M D LXXXVII.

Apud Franciscum Franciscium Senensem.

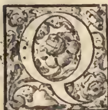

M. ANTONII MAIORAGII
Sepulchrum Mediolani in porticu, addita dextro ædis diui Ambrosij Lateri, cum hac inscriptione conspicitur.

M. ANTONIO
MAIORAGIO
DICENDI MAGISTRO
SINGVLARI.
LATINIS GRAECISQVE LITERIS
PERPOLITO.
ET LIBRIS EDITIS ILLVSTRI,
QVI PVBLICE DOCVIT AN. XIIII.
VIXIT XLI.
BARTHOLOMAEVS COMES
VXORIS FRATRI
B. M. POSVIT.

BERNARDINI PARTHENII SPILIMBERGII.

Ad Io. Petrum Ayroldum Marcellinum, Medicum.

VOD viuit, quod adhuc uocatus imis
Spirat Manibus, integerq; coetus
Inter disputat eruditiorum,
Quod doctis manibus venustiorum
Et noctu teritur, dieq; doctus
Maioragius, hoc tui laboris,
Tui hoc muneris est Sororum Alumne,
Et Graiæ, & Latiæ decus camenæ
Marcelline. Ideo tibi supremas
Grates pallida turba doctiorum,
Et flagrans studijs vigil Iuuentus
Agit, tam nitide aureo à libello
Fugatis tenebris tenebricosis.
At quantum tibi Olympici Italorum
Splendor maximus, inclytum decusque
Pro illustri, & memori dicatione
Debebunt? Quibus est amor virorum
Facta perpetuis beare chartis,
Musæ dicite. At interim futuras
Vna cum Dominis tuis Libelle
Vince Olympiadas sacer, nouusq;,
Ceu phænix reparabilis iuuenta,
Viue millia multa Seculorum.

POMPEIO TRISSINO
PRINCIPI,
ATQVE OMNIBVS ALIIS
Academicis Olympicis, viris illuſtribus,

Petrus Ayroldus Marcellinus. S. P. D.

QVAE mea ſemper in Academiam veſtram, viri nobiliſsimi, obſeruantia, quique meus in omnes Academicos amor fuerit; ex quo eam ciuium illuſtrium nobilitate, & fama in omnibus praeclaris artibus excolendis, caeteris omnibus Italiae Academijs praeſtare, praeterea tot ingenijs excellentiſsimis florere, animaduerti: nemo omnium melius nouit, quàm Alexander Maſſaria, uir omnium noſtrae aetatis medicorum ſapientiſsimus, & excellentiſsimus, cui praeter medendi peritiam, ſummam dicendi copiam, facultatemque natura largita eſt; & Bernardinus Parthenius celeberrimus in vtraque lingua, cuius extant multa ſcripta, & commentaria poetica, quibus nihil legitur doctius, nihil ad obſcuram, & planè abditam rei naturam è tenebris in lucem proferendam accommodatius: quandoquidem in ijs nihil non videt, nihil non examinat, nihil non excutit. Hi cum in ſermonibus quotidianis, multa de Academiae Olympicae veſtrae dignitate, nonnulla de patriae in-

ſtitutis

ſtitutis ac legibus, plurima de dictis ac factis ciuium ueſtrorum, ac praeſertim de munificentia eorum, qui in Academiam cooptati, & adſcripti ſunt, ſaepe narrarent: haec ipſa iucundiſsimè ego imprimis audiebam; accendebarque indies praeconio laudum ueſtrarum, & beatiſsimos eos eſſe iudicabam, qui aliquo numero eſſent apud vos, ſumma prudentia, & ſapientia viros. Ex quo tempore tam magnus in me erga vos, Academiamque veſtram ornatiſsimam, multis ſumptibus extructam, mirifico excogitatam ingenio, excultam adeo, vt totius Italiae nobiliſsimum theatrum verè dici poſſit, amor eſt exortus, & tam mirum deſiderium excitatum; vt, ſi quã mihi vnquam facultas daretur, declarandi amoris huius, & obſeruantiae meae, illam non omittere decreuerim. quam quidem facultatem cum hoc tempore mihi datam eſſe viderem: nolui committere, quin animi in vos mei propenſionem patefacerem; donec magis idoneum tempus nactus fuiſſem, quo egregias virtutes Academicorum omnium, totque praeclara ornamenta, grauiore, atque ornatiore ſtylo perſequerer. Sed, quod ex iſto veſtro nobiliſsimo collegio, tanquam ex equo Troiano, multi praeclariſsimi viri exeant quotidie: hoc tuo potiſsimum exemplo, Pompei Triſsine, poteſt confirmari; cuius ſummam in adminiſtranda hoc tempore Academia prudentiam, & ſapientiam, coeteraſque animi dotes nemo non miratur, ſuſpicit, diuinis propè laudibus in coelum extollit. id quod mehercule non temere, & praeter,

 caufam,

causam; sed merito tuo fit. Te enim inter tot patriae tuae praeclarissimos, celeberrimosque viros non modo auctoritate, fide, constantia, magnitudine animi praestantissimum, atque insuper politioribus literis & liberalibus disciplinis excultissimum, iurisque peritissimum; verum etiam doctorum hominum amantissimum, studiosissimumque esse omnes intelligunt. quo factum est, vt omnium consensu, nuper talis ac tantae Academiae, electus fueris praefectus & princeps: quod quidem munus sapienter admodum sustines, dignitatem, splendoremque Academiae mirabiliter retines. Omnis enim tibi ratio est, & semper fuit, cum virtute, cum dignitate, cum ijs, qui se patriae, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriae; non qui somno, & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Quare auctores publici consilij, & quicunque dignitatibus excellunt, tibi, ob incredibilem virtutem, atque sapientiam concedere libentissimè videmus. Multa hic omitto, quae ad tuam dignitatem pertinent. nimis enim longum esset merita tua, & quàm praeclara, quamque eximia semper fuerint, istius vestrae vetustissimae, & clarissimae familiae Trissinae studia, diligentius commemorare: cum praesertim omnibus constet, fortunatissimam, perillustremque vrbem Vicentiam, saepe ingentes à Trissina gente commoditates, & emolumenta reportasse. Ac tu quidem, cum, tibi nasci contigerit ex hac familia, in qua semper verus honor, & splendor virtutis enituit; nihil in priuatis, publicisque

rebus, nihil in conſilijs dandis, optimique ciuis muneribus obeundis humile cogitas: pro Academiae verò conſeruatione excelſa ſemper petit animus tuus, ampla, illuſtria, plena dignitatis, & gloriae. neque, cum haec facis, quae à te expectantur, quae maxima ſunt, nouum in tuam familiam decus inferſ; ſed antiqua renouas, praeclaramque conſuetudinem retines: quia elegantiores literas familia tua magno amore, incredibili ſtudio, mira animi propenſione, omni tempore complexa eſt. Nam, vt minime paucos de tuis maioribus, de quibus poſſem hoc loco catalogum conficere, praetermittam; ad omnem gloriam natos, omni laude cumulatos, ob virtutem, qua nihil eſt formoſius, nihil pulchrius, nihil amabilius, immortalitate digniſſimos; praeterea vel amplo ſacerdotio inſignes, vel bellicis rebus atque arte militari, vel conſilijs dandis praeſtantes. quis IOANNIS GEORGII TRISSINI Aui tui viri clariſſimi, eloquentiſſimi, & quem ἐγκυκλοπαιδείαν, ideſt diſciplinarum omnium orbem confeciſſe, affirmare poſſumus, ſplendorem non admiratur? Latinae, graecaeque principem, ac parentem, Itali, Tuſcique idiomatis emendatorem, magiſtrumque non agnoſcit? eius ſcripta documento ſunt. in primis ITALIA LIBERATA poema vt elegantiſſimum, ita grauiſſimum, & vere Heroicum, & eiuſmodi, vt cum ſe ad Homeri exemplum conformarit, atque effinxerit poeta; in eo Homeri maieſtas paſſim eluceat. Quare fit, vt cum illud legimus Homerum

Italum

Italum legere non falſo exiſtimemus. qua in re non eſt quamob rem pluribus, diutiusque inſiſtamus. peruulgata enim, ac protrita ſunt haec. fruſtra praeterea laborarem, ſi,pro dignitate de ſummi viri Sophonisba dicere aggrederer. quae cum Tragoedijs omnibus,quae à noſtratibus ſcriptae ſunt, ſine controuerſia primas obtineat, nemo dubitat, quin antiquorum uel Graecorum, uel Latinorum poetarum fabulis ſeſe aequarit. Ad hanc ſpectandam, non eſt mirum, ſi proximis ſuperioribus annis in ueſtram vrbem ex tota Italia concurſus eſt factus; cum principes, atque etiam reges ipſius poematis excellentia allecti, tanto illud plauſu exceperint, ut eorum magnificentiſsima theatra, ſecundis fauentium clamoribus, reſonarint. Paraphraſin in Ariſtotelis poeticam inuitus praetereo, epiſtolae anguſtijs inſeruiens, plurimaque alia, ac propè infinita, quae cum per ſe clara ſint, lucem non deſiderant. Sed ſatius eſſe fortaſſe aliquis inquiat, ſi ad te POMPEI vir clariſsime, me referrem, quibus poſſum reſpondere; cum te tanto viro ſimilem dixero, omnes uel ipſius uirtutes, uel maiorum tuorum, & totius nobiliſsimae domus Triſsinae ornamenta, in te uno eſſe ſignificare uoluiſſe. Venio nunc ad id, cuius cauſſa haec omnis ſuſcepta eſt oratio; hoc eſt, ad doctiſsimum M. Antonij Maioragij, viri eloquentiſsimi atque eruditiſsimi, in M. Tullij Ciceronis Partitiones oratorias, Commentarium: quod nunc emendatius, quam prius, editum, & celeberrimae Academiae

ueſtrae donatum dicatumvè, iucundiſsimum vobis fore confidebam; ſperabamque, illud magnum ſplendorem à veſtri nominis claritate ac fama accepturum. Neque uerò me latebat, multos in hoc Ciceronis libro explicando laboraſſe; neminem tamen felicius, dilucidiusque, quod in tali, vt ſolet, requiri, tentaſſe, & aſſecutum eſſe; tantumque abeſſe, vt alij lucem rebus attulerint, vt tenebras potius offuderint. Vidit Maioragius meus, vt acri eſt ingenio, Academici clariſsimi; quae duae res olim coniunctiſsimae erant, & ſeiungi non poterant, eas hominum inertia, & laboris vitatione eſſe diſiunctas. rerum enim ſcientiam, & dicendi facultatem priſci, qui in ſtudijs iſtis excelluerunt, diligentiſsime perſecuti ſunt. qui enim fieri potuiſſet, vt, quae à valde bonis auctoribus perite ſcripta ſunt, à nobis intelligerentur: niſi eam lucem rebus interpretis oratio, quam debet, attuliſſet? Vidit praeterea; quòd, cum omnes diſciplinae, & artes liberales conſtent perceptione rerum, quae verbis ſignificantur, à dicendi ratione rerum comprehenſio, ſicut corpus ab animo ſine interitu, ſeiungi non poteſt. etenim ſi res ſubtraxeris, quid ſunt verba? rurſus quid de rebus laboras, ſi verba ſuſtuleris? Eandem omnino rationem ſequuntur dicendi facultas, & intelligendi ſcientia: diuerſae illae quidem, ſed ſic coniunctæ; ut neque aptè dicere poſſit, qui nihil ſciat, neque multa ſcire uideatur, qui de nulla re poſsit dicere. Quam ob rem, ſemper Maioragius cum ſumma rerum peritia eloquentiam coniun-

coniunxit: cumque esset rerum scientissimus, & eloquentissimus; Mediolanensium gymnasia ornauit, ciuitatem beauit, inclinantem eloquentiam erexit. adeo, ut ad eum audiendnm undique populi, ac nationes confluerent. Huius ego libros ad moralem, naturalemque philosophiam, tùm multò magis ad bene dicendi, differendique rationem, & caeteras artes liberales spectantes, saepe quasi de Platonis, Aristotelis, & M. Tullij ludo prodijssent, perlegi. & certè ex huius hominis ingenio, & eruditione facilè intelligi potest; qui sit in literis optimus sensus, quae ratio studiorum, quae denique uera, & absoluta eloquentia. nulli enim auctores ab eo laudantur, qui purum, & castum dicendi genus non sequantur. Quod cum passim omnes ex eius doctissimis scriptis intelligant, tum id luce clarius ex hoc in M. Tullij Partitiones oratorias Commentario, cognoscere possunt. in quo quidem conscribendo, quod meditatione, quod industria, quod labore, quod diligentia consequi potuit; totum id (vt ego quidem sentio) praestitit. Quod quidem Commentarium, uobis, Academici nobilissimi, dono datum, si vestro iudicio, vestraque approbatione, quod uehementissimè cupio, nonnullam ingenij laudem consecutum fuerit; non admodum aliorum iudicia, si adhuc viueret, Maioragius curaret. notum est enim non solum Italis, sed etiam exteris nationibus, omnes praeclaras artes ac disciplinas, in summo honore, ac pretio apud vos esse; praeterea florere Academiam uestram Olym-

picam excellentiſsimis hominum ingenijs, qui de qualibet re propoſita, maturum, & prudentiſsimum iudicium ferre poſsint. Sit igitur hic liber, qui me tacente apud omnes gentes loquetur, aeternum monumentum; unde homines, quid de uobis, Academici nobiliſsimi, ſenſerim, quid iudicauerim, intelligant: cum praeſertim à ſapientiſsimis, atque eruditiſsimis hominibus iam olim pronunciatum ſit; in arduis, atque difficilibus rebus, etiam uoluntatem ſolam ſufficere. Volo habeas tu quoque POMPEI TRISSINE, ornatiſsimi huius ordinis, hoc tempore princeps ſplendidiſsime, munus à me; unde, quid tua cauſſa uelim, coniicias: & maiora, cum laudibus ornandi tui, maior aliqua facultas exiſtet, officia, ſtudiaque à me expectes.

Valete Italiae noſtrae lumina, & ornamenta.

Venetijs. Septimo Kal. Febr. ∞ IↃXXCVII.

PETRVS

PETRVS AYROLDVS MARCELLINVS LECTORIBVS.

N vobis, Candidissimi Lectores, tantopere desideratum, & ab omnibus expetitum M. Antonij Maioragij doctissimum in M. Tullij Ciceronis Partitiones oratorias Commentarium, longè emendatius, quam prius, editum, auctum, locupletatum, & in nouam prorsus faciem, nimirum propriam & suam, nouissimè ex auctoris manuscripto mutatum, additis plurimis, ac propemodum infinitis, quae ab omnibus pro faciliori, ac meliori rerum & verborum intelligentia desiderabantur. Totius autem emendationis rationem, quidq; superiori accesserit editioni, statim vnusquisq; vel mediocriter eruditus comprehendere poterit. plurima enim grauissimarum rerum praecepta addita sunt, ad commonstrandum, declarandumq; libri artificium, ad stylum efformandum, mores oratoris exprimendos, componendos, & ad veram absolutamq; eloquentiam spectantia. Si vos diligentiam, studium, & operam, aequi, boniq; facere intellexero; sedulò etiam curabo, vt reliqua quae adhuc restant eiusdem auctoris venustissima, & politissima scripta in publicum prodeant. Interim, quemadmodum apud Virgilium mirabili cupiditate ac laetitia, intuetur coelo demissum clypeum Aeneas, & argumentum in eo coelatum diligenter considerat, cum quidem eum non modo operis varietas,

rietas, sed etiam illa rerum futurarum praesagia & commouent, & detinent, denique

Expleri nequit, atque oculos per singula uoluit
Miraturque, interque manus & brachia, uersat.

ita & vos nulla vnquam satietas, aut legendi fastidium M. Tullij Partitiones oratorias capiat: quae tanquam thesauri quidam sunt, in quibus omnia artis praecepta, & ad omne causarum genus probandum argumenta, quaeque singulis in constitutionibus animaduertenda reponuntur. & in Maioragium meum assidue oculos defigite, omnes locos diligentissime excutite, documenta pluribus exemplis confirmata vobis ita familiaria facite, vt quoties aliqua de re, vel deliberare, uel accusare & defendere, vel demonstrare & exornare volueritis, in mentem vobis illa doctissima, grauissimaq; artis praecepta veniant. Licet enim studia bonarum artium difficilia quidem sint, tantam tamen secum annexam vtilitatem, atque honestatem habent, vt omnem difficultatem spernere debeatis. Valete.

M. AN-

M. ANTONII MAIORAGII OPERVM ELENCHVS.

Horum alia edita, alia edenda, alia inchoata sunt.

EDITA.

ANEGYRICVS, Mediolani in templo maximo habitus, quo die Ioannes Angelus Arcimboldius, Mediolani Archiepiscopus creatus est.

Chria super memorabili quodam facto Ferrandi Gonzagæ.

Oratio, habita in nuptijs sapientissimi senis, Iacobi Philippi Sacci, Senatus Mediolanensis præsidis.

Oratio, scripta nomine † iurisperiti, qui petit, vt in Collegium iurisconsult. Mediol. cooptetur.

Oratio, pro Octauiano Rouerta, Tarracinæ Episcopo, dum in Academiã Mediolanensem reciperetur.

Oratio pro Ioan. Stibio, Pontificis Max. cõmißario decumano, dum in Academ. Mediol. reciperetur.

Oratio pro Hieronymo Crotto, iurisconsulto; dum in Academiam Mediol. reciperetur.

Laudatio Magdalenæ Comitis, matris suæ mortuæ.

Luti encomium.

Oratio de mutatione Nominis.

Oratio in Aleatores, pro decreto Alphonsi Dauali, & Senatus Mediolanensis.

Oratio aduersus eos, qui ornandæ orationis studium & dicendi elegantiam vituperant.

Oratio de contemnendis obtrectatoribus, ad Mediolanenses.

Oratio de vitę atq; morũ disciplina.

Oratio de Parentum in erudiendis liberis, atque Adolescentium in studijs optimarum artium, officio, ad Mediolanenses ciues.

Oratio de modo proficiendi in eloquentia, atque in studijs bonarum artium.

Oratio de audiendi ratione ad Mediolanenses iuuenes.

Oratio ad Auditores suos, cum Mediolano discessurus eßet.

Oratio de præstantia literarum, quam habuit ad senatum Mediolanensem, quo tempore publicè docere cœpit.

Oratio de Grãmaticæ artis excellẽtia, ad senatũ, populũq; Mediol.

Oratio de varietate.

Oratio de Amore, quam habuit, cum quartum Aeneidos Virgilij librum esset interpretaturus.

Oratio de musica.

Oratio de Arte Poetica.

De Bibliotheca publica Mediolani instituenda, & omni genere librorum instruenda, ad Alfonsum Daualum, oratio imperfecta.

Præfatio de Agriculturæ laudibus in Virgilij Georgica.

Præfatio in M. Tullij Cic. Topica.

Præfatio in eiusdẽ libros de officijs.

Præfatio in Homeri Iliadem.

Pre-

Præfatio in eiusdem Odysseam.
Præfatio in Hesiodum.
Præfatio in Pindarum.
Præfatio in Demosthenem.
Præfatio in Aristotelis de Arte Rhetorica libros tres.
Præfatio in P. Virgilij Aeneidos librum quartum.
Præfatio in M. Tullij Ciceronis oratorem ad M. Brutum.
Antiparadoxon libri sex, in quibus M. Tullij Ciceronis omnia Paradoxa refelluntur.
Decisiones 25. quibus M. Tullium Ciceronē ab omnibus Coelij Calcagnini criminationibus liberat.
Apologia in Marium Nizolium Brixellensem.
Reprehensionū cōtra eundē lib. 2.
Recusatio omnium eorum, quę idem in Decisionibus ipsius Maioragij tanquam malè posita notauit.
De Senatu Romano libellus.
Epistolicarū quæstionum libri duo.
Commentarius in oratorem M. Tullij Ciceronis ad M. Brutum.
Paraphrasis in quatuor Aristotelis libros de Coelo.
Paraphrasis in duos eiusdem libros de Generatione, & interitu.
Explanationes in tres eiusdem libros de arte Rhetorica, quos ipse Latinos fecit.
Cōmētarius in dialogū de partitione oratoria M. Tullij Ciceronis.
Commentarius in eiusdem de oratore ad Q. Fratrē librum primum.
Dialogus de Eloquentia.

EDENDA.

Oratio in literas.
Apologia in Gaudētium Merulam Nouariensem.
Oratio de laudibus Auri, siue Philochrysus.
Epistolarum liber.
Carminum liber.
Commentarius in Virgilij Georgicon libros duos priores.
Commentarius in Horatij librum de arte Poetica ad Pisones.

INCHOHATA quamplurima, sed de quibus nos comperti aliquid habuimus, hæc sunt.

De Nominibus proprijs veterum Romanorum libri quatuor.
De Risu oratorio, & Vrbano libri duo.
De ludo literario instituendo liber.
De officio Parentū, & Filiorū liber.
De modo proficiendi in studijs bonarum artium liber.
Symposiacon ad Plutarchi imitationem libri decem.
Commentarius in Virgilij Aeneidos librum quartum.
Commentarius in Ciceronis libros tres de officijs.
Explicationes in eiusdē Paradoxa.
Conuersa ex Græcis multa, q̃ à quibusdā imperitis dispersa, ac dissipata fuerūt, nominatim aūt hæc.
Isocratis Archidamus.
Platonis Gorgias.
Aeschinis, Demosthenisque orationes inter se contrariæ.
Aeliani de varia Historia libri.
Hermogenis ars Rhetorica.
Heronis Isagogæ rerum Geometricarum
Nicomachi Geraseni Arithmeticæ institutionis libri.

FINIS.

INDEX
RERVM, AC VERBORVM NOTATV DIGNORVM COPIOSISSIMVS,

IN QVO NVMERVS PAGINAM: P, illius principium: M, medium: F, finem indicat.

PRAETEREA, A, PRIMAM: B, VERO secundam, in singulis Libri huius folijs, paginam commostrat.

A

Alti

Argu-

E

Ele-

Expe-

Hector

me-

Motus

O

Orator

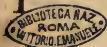
Pe-

Pro-

X

Z

FINIS.

M. ANTONII MAIORAGII

PROOEMIVM IN DIALOGVM DE PARTITIONE ORATORIA M. TVLLII CICERONIS.

ARVVM quidem Ciceronis librum de Partitione oratoria, & nullo fere cum alio eiusdem auctoris, magnitudine comparandum, interpretandum suscepimus hoc anno; sed ita præclarus est, atque adeo egregius, vt nihil sit hoc in genere, quod vlla ex parte cum eo conferri posse videatur; neque tantum aureolus, sed etiam gemmeus, is merito possit appellari. quidquid enim ad artis oratoriæ præcepta tradenda pertinet, id miro quodam ordine breuiterque satis, & dilucide complexus est hoc vno libro Cicero. Quare nullum omnino, neque breuius opus, neque iuuentuti vtilius, quod quidem ex hoc genere sit, inueniri posse existimo. nam quæ fusius, & enodatius alijs in libris tradita sunt, ea per capita quædam ita digeruntur, vt cum nihil, quod ad rem propositam faciat, prætermittatur, tum diligenter omnia pertractentur. Itaque non modo in manibus frequenter habendus, & studiose legendus est, sed etiam, si fieri potest, ad verbum ediscendus. Nec vero quisquam operis paruitatem aspernabitur, qui plurimas res inueniri cogitauerit, quæ quamuis minimo corpore sint, maximis tamen rebus anteponantur, & multo preciosiores esse iudicentur. Quis enim nescit smaragdos, adamantes, carbunculos, vniones, ceteraque huius generis, quamuis admodum parua sint, precio tamen atque æstimatione longe saxis ingentibus antecellere? Quis nescit paruam auri massam, magnis ferri molibus esse preciosiorem? Quin etiam ita natura comparatum esse videtur, vt preciosissima quęque paruo corpore contenta sint. Vt enim lapillos, gemmas, margaritas prætermittam, quæ quam pusilla sint omnes intelligunt; quid in humano corpore oculis præstantius est? qui, quod ait Plato, duces nobis ad Dei cognitionem, & ad maximas quasque res esse solent; eos tamen admodum paruam corporis partem esse scimus omnes. Quid? quod Aristoteles, & Plinius scribunt, anima- Quid? in nuce ilia,

clusā Ilia da Home ri carmen in membrana scriptum tradidit Pli. lib. 7. nat. hist. ca. 21

lia, quibus cor ipsum paruum est, audentia, quibus prægrande, pauida existimari? illud certe perspectum, & exploratum est, etiam homines, qui nimis magno corpore sunt, hebetiores, & ignauiores existere solere, tradit ille poetarum Princeps Homerus, Tidæum Diomedis patrem, paruo quidem corpore fuisse, sed præstanti animo, & maximo. quare factum est, vt ille dixerit;

Vtilior Tidaus, qui, si quid credis Homoro,
Ingenio pugnax, corpore paruus erat.

Hinc etiam Papinius eleganter, & vere cecinit.

Maior in exiguo regnabat corpore virtus.

Quod multo ingeniosius, & politius ad Apes transtulit Maro, de quibus in Georgicis, vbi ait.

Ingentes animo angusto in pectore versant.

At mihi quidem, res singulas diligentissime consideranti, videntur omnia non tam magnitudine, quam virtute esse ponderanda. vt non quærendum sit, quantum quidque sit, aut quàm magnum, sed quā bonum, quam vtile, quam præclarum. Quis enim vnquam poetam ideo laudauit, quod multa carminum millia facile conscriberet? Quis oratorem ideo celebrandum existimauit, quod maximam verborum multitudinem ex tempore profunderet? Quis librum ideo magni faciendum duxit, quod magnus, atque amplus esset? nemo hercle tam rerum ignarus est, quin intelligat, doctissimorum hominum libellos, magnis imperitorum voluminibus, in quibus nulla sit eruditio, nullus lepos, ac venustas, nullus verborum splendor, nulla sententiarum grauitas, anteponendos esse. Quocirca, meo quidem iudicio, plus multo hæ Ciceronis Partitiones, si quis eas recte perceperit, & memoriæ mandarit, ad dicendi rationem proderunt (dicam audacter quod sentio) quam si quis totum Hermogenem, aut Quintilianum euoluerit. neque hoc ideo dico, quod hi scriptores artis, ingenio, & eloquentia careant, sed quod, si cum Cicerone conferantur, vix quintæ classis esse videantur. Cum igitur tanta sit huius operis breuitas; apparet id diligenter seruasse Ciceronem, quod ijs, qui præcipiunt, seruandum esse censet Horatius in Arte poetica, quando ait.

Quicquid præcipies, esto breuis, vt cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles,
Omne superuacuum pleno de pectore manat.

Sed nos perspicuitatis gratia fusiorem, & enodatiorem interpretationem adhibere, & exempla ex optimis auctoribus petita adiungere

re cogitamus. nam hæc ipsa Ciceronis præcepta sic illustrantur expla natione, tanquam agri fossione fuerint subacti: vt exemplis mox, quasi imbribus molliti, vberiores efferant fruges. In qua quidem explanatione non tantum ea dicendi præcepta complector, quæ rhetorum in libris tradi solent, sed nonnulla etiam, quæ ad disserendi rationem, & dialecticam spectant, sine quibus non satis commode hoc opus intelligi potest, & vera non potest eloquentia constare. Nam cum omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, auctore Cicerone, quoddam habeant commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se contineantur, tum illæ præcipuæ duæ, quæ probabilem, & politam orationem efficere nos docent, non tantum cognatæ, atque adeo sorores videntur esse, verum etiam ita coniunctæ sunt, & connexæ inter se, vt vix alteram queas ab altera discernere. qua de causa factum est, vt grauissimi auctores, forma tantum & quasi habitu, differre a dialectica rhetoricam existimarint. nam Zeno ille, qui auctor & princeps stoicorum fuit, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset, cum enim compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse; cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricę dicit illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ, vt hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. id quod lib. 2. de finibus, & in oratore scribit Cicero. itaque idem de claris oratoribus ait dialecticam quasi contractam eloquentiam putandam esse, eloquentiam vero dialecticam esse dilatatam existimari. & Alexander Aphrodisensis eo dialecticam a rhetorica differre tradit, quod dialectica non vtatur oratione copiosa, lateque diffusa, quemadmodum rhetorica solet. cum igitur in eadem materia versentur dialecticus, & orator, neque subiectis rebus, sed ratione differant, priusquam in oratione quæratur probabilitas, quam ornatus, sequitur vt artem oratoriam consequi nemo possit, nisi qui dialecticas ét rationes percepit. Addit enim oratoria facultas dialecticis inuentionibus verborum splendorem, & ornamenta; quo fit, vt rhetoricæ quasi fundamentum quoddam dialectica substernatur. vnde Quintilianus sic ait, His fere veteres facultatem dicendi exercuerunt, assumpta tamen a dialecticis argumentandi ratione; quin Aristoteles libro primo artis rhetoricæ ex dialectica, & ciuili scientia, quam politicam vocat, rhetoricam vult esse compositam. nam cum, vt Cicero scribit, omnis ratio disserendi duas habeat partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi, prior illa pars, quæ ad inueniendum pertinet, tota dialectico, & oratori communis est; ideo Cicero locos ac sedes argumentorum, quæ traduntur in Topicis, ab oratore bene percipi cen-

Pro Archia.

Libr. 2.

In Topicis.

ſet oportere, vt eos locos tum hoc in opere tangit, tum in lib. 2. de oratore exemplis illuſtrat, tum in Topicis copioſe perſequitur. alteram vero dialecticæ partem, quæ iudicandi viam aperit, maiori etiam ex parte ſumit orator. Cum enim dialectici officium ſit diuidere, definire, & argumentari, quis primo non intelligit diuidendi rationem eſſe oratori neceſſariam? neque enim aliter quomodo cauſarum genera, conſtitutioneſque inter ſe differant, quid ſibi cum aduerſario conueniat, quid in controuerſia ſit, quid prius, quid poſterius dicere oporteat, qua ratione, quoue ordine diſponenda ſint argumenta intelligere poterit? cum autem, Ariſtotele teſte, prima virtus orationis ſit perſpicuitas, nullo modo fieri poteſt, vt orator perſpicue dicat, niſi rem vniuerſam, cum opus eſt, in partes certas, vt nulla neque prætermittatur, neque redundet, ſciat tribuere; vt mox prima quæque pars, vt expoſita fuerit in partitione, ſic ordine tranſigatur; & nihil confuſe, nihilque permixte dicatur. nam, vt lib. primo de Inuentione docet Cicero, recte habita in cauſa partitio illuſtrem, & perſpicuã totam efficit orationem; & Hermogenes vbi de ſtatu, idest de controuerſiarum generibus agit, ſtatim diuiſionem non paruam eſſe rhetoricæ partem, vel potius maximam eſſe dicit. Quæ cum ita ſint, non mirum eſt, ſi aureolus hic Ciceronis libellus a partiendo ſuam habet inſcriptionem: vt oratoriæ partitiones ideo dictæ videri poſſint, quod partiendi, atque diuidendi rationem orator tenere debet. Quid de ratione definiendi commemorem? quam licet orator non ita curioſe perſequatur, vt dialecticus, ea tamen ſolet vti frequentisſime, quotieſcunque rei alicuius vim atque naturam explicare contendit. quin totas aliquando cauſas in definiendo conſumit. vnde etiam controuerſiæ quoddam genus a definiendi ratione definitiuum appellatur; neque ſane rem vllam apte deſcribere poteſt orator, quod illi frequentisſime faciendum eſt, niſi definiendi ſcientiam habet. Iam vero tota argumentandi ratio niſi oratori notisſima fuerit, quid eſt, in quo magnus eſſe poſſit? aut quam vim habere poteſt oratio ſine argumentis? fieri quidem poteſt, vt aliquis naturæ ipſius inſtinctu, probabilem aliquam, etiam ſine dialecticæ cognitione, orationem habeat, quoniam hæ nobis duæ ſcientiæ, ſicuti cenſet Ariſtoteles, ſunt quodammodo naturales, ſed tamen quoniã, vt ait Cicero, certior dux eſt ars, quam natura, notam illi dialecticam eſſe oportet, quicunque certa ratione probabiliter aliquid dicere concupiſcit. cum præſertim tota ſpes vincendi, ratioque perſuadendi poſita ſit in confirmatione, & confutatione, quæ certe ſine argumentatione conſtare nullo modo poſſunt. Atque, vt totam hanc quæſtionem abſoluam, tria ſunt, quæ maxime laudabilem orationem efficiunt, reliqua ſuam dignitatem in oratione retinere nullo modo poſſunt. debet enim oratio eſſe emendata,

proba-

probabilis,& polita,quorum primum sola grammatica præstare poteſt, alterum dialectica,tertium rhetorica. grammaticorum enim officium eſt,ea tradere præcepta,quæ ad purè, & emendatè loquendum pertinent; dialecticorum vero ea eſt reperire, quæ audientium approbationem moueant, & quid verum, quid falſum ſit, quid conſequens, quid repugnans in oratione nos doceant; rhetorum denique vnum eſt maxime proprium, quæ quodammodo nuda ſunt, & impolita, veſtire, atque ornare oratione. Quare quicunque aliquid cum laude dicere, vel ſcribere ſtudet, is arteis has treis plane cognitas habeat, oportet; vt omnia, quęcúque dicere aut ſcribere inſtituerit, ad earum præcepta reuocare poſſit.

M. ANTONII MAIORAGII, IN DIALOGVM de Partitione oratoria M. Tullij Ciceronis, Commentarius.

PRimum omnium quærendum videtur, quid Partitio ſit, & cur hæ partitiones oratoriæ ſint appellatæ neque enim aliter quid ſit propoſitum auctori, quo curſum ſuum dirigere velit, ſcire poſſumus, niſi prius quæ vis tituli ſit, & inſcriptionis intelligamus. Tradunt Dialectici tria præcipue diuidendi genera quorum vnum eſt, cum genus vniuerſum in ſpecies, ac formas ſuas diducitur, vt cum dicimus animalium alia eſſe terreſtria, alia volatilia, alia aquatilia; vel cum virtutem diuidimus in prudentiam, iuſtitiam, fortuitudinem, & temperantiam. quo in genere ſemper ſpecies, ſeu forma generi ſubiecta nomen ipſius generis tenet. vt ſi dicamus elementum in qauttuor ſpecies diuidi, terram, aquam, aerem, ignem. certe quælibet ſpecies dicetur elementum, vt terra eſt elementum, aqua eſt elementum, & ita in reliquis. Et quia prudentia ſpecies eſt virtutis, recte prudentia virtus eſſe dicetur. atque hoc primum & præcipuum diuiſionis genus eſt. Alterum genus eſt diuiſionis, quando aliqua dictio plures habet ſignificationes, quas omnes notas facere volumnus, vt cum dicimus canem tria ſignificare, primo terreſtre animal, quod latrat, deinde piſcem marinum, tum cæleſte ſidus; & taurum primo bouem ſignificare, deinde ſidus, tum montem, denique viri etiam proprium eſſe nomen. ad hoc genus etiam ea reducuntur, quæ varijs modis dicuntur, vt ſanum tribus dicitur modis, primo quod in ſe morbi nihil habet, vt animal ſanum, ſecundo quod conficiens eſt ſanitatis, vt cibum ſanum eſſe dicimus, & exercitationem ſanam; tertio, quod ſanitatis ſignum eſt, vt vrinam dicimus eſſe ſanam. Tertium genus diuiſionis eſt, cum res aliqua tota ſuas in partes, quaſi in membra quædam, diuiditur; vt ſi quis totum corpus diuidat in caput, humeros, brachia, thoracem, crura, pedes, aut ſi quis rem aliquam multis diſtribuat, vt apud Virgilium. lib.j.Aen.

Aeneas

Aeneas socios partitur in omnes
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes.

atque hæc proprie partitio nuncupatur, cum totum in partes distribuitur; in qua sæpenumero accidit, vt partes totius nomen retinere non possint. neque enim recte quis dixerit, caput, aut humeros esse hominis corpus, sicuti neque trabem, aut parietem ædificium esse, licet sint ædificij partes. Atque his quidem tribus diuisionis generibus frequenter vtitur Cicero; sed nos singulis cuiusque generis exemplis contenti erimus. primo, honestum, quod genus est, in suas species ita diuidit; Sed omne quod honestum est, id quattuor partium oritur ex aliqua, aut enim in perspicientia veri, solertiaq; versatur, aut in hominum societate tuenda, tribuendoq; suum cuique, & rerum contractarum fide aut in animi excelsi, atque inuicti magnitudine, ac robore, aut in omnium quæ fiunt, quæq; dicuntur, ordine & modo, in quo inest modestia, & temperantia. Pro A. Cæcina docet, quot modis hoc aduerbium VNDE dicatur, sic enim ait, Hoc verbum, VNDE, vtrunque declarat, & ex quo loco, & a quo loco, vnde deiectus est Cæcina? ex vrbe, vnde deiecisti? ab vrbe. vnde deiecti Galli? a Capitolio. vnde, qui cum Graccho fuerunt? ex Capitolio. videtis igitur hoc vno verbo significari res duas, & ex quo loco, & a quo loco. In orationibus vero plerunque totas causas in partes certas diuidit, vt eas deinde sigillatim tractet, vt pro lege Man. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Ex his igitur tribus diuisionis generibus, tertium solum Partitio dicitur, quo res aliqua tota & vniuersa in suas partes tribuitur. sic fit, vt diuisio sit tamquam genus, partitio vero tamquam species: nam omnis partitio, potest etiam diuisio dici, sed non contra. neque enim omnis diuisio, est partitio, quemadmodum omnis homo dicitur animal, non autem contra omne animal homo est. Cicero in Topicis ita Partitionem a diuisione secernit; In partitione quasi membra sunt, vt caput, humeri, manus, latera, crura, pedes. In diuisione, formæ, quas græci ἰδέας vocant, nostri si qui forte hæc tractant, species appellant. Quintilianus easdem sic acute distinguit. Diuisio est plurium rerum in singulas. Partitio singularum in partes discretus ordo. græci etiam hæc habent distincta nomina. nam quæ diuisio est generis in species διαίρεσις ab illis dicitur: quæ vero totius in partes, μερισμός appellatur. Hanc igitur cum præclare distinctionem Cicero intelligeret, noluit hoc opus diuisiones, sed partitiones oratorias appellare. non enim hic aliquod genus, quod plures formas specie distinctas complectatur, sibi diuidendum proponit; sed totā dicendi rationem sic amplectitur, vt eam sigillatim in partes suas

Libr. officiorũ p. i.

Propius finem.

Lib. 7. c. 2.

distri-

distribuat, & in singulis præcepta tradat. quæ via, ratioq; docendarum artium pulcherrima est, & græco nomine Methodus appellatur. Potest etiam quædam altior esse causa, cur has Cicero Partitiones vocarit, quoniam ab Academicis, quos vbique fere sequitur Cicero, sic oratorię scholę solerent appellari, cum præsertim in extrema huius operis parte, sic ipse scribat, Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quę quidem e media illa nostra Academia floruerunt, neque sine ea, aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nā Plato, quod satis constat, rerum omnim vim, atque naturam diuidendo, & partiendo potissimum inuestigandum esse censebat. vnde quærit Aristoteles, quænam ratio definitionis sit; vtrum ea, quæ per diuisionem fit, an ea, quæ per compositionem. singularum enim partium cognitio totius etiam cognitionem afferre solet. Omnem igitur dicēdi doctrinam in hoc opere, primo tres in partes Cicero distribuit, in vim oratoris, in orationem, in quæstionem; deinde iterum unamquamque partem in alias partes diducit; quibus expositis ac declaratis, operi finem imponit. Primo de anima.

DE DIALOGO.

QVoniam hoc Partitionum opus dialogo conscriptum est, primum mihi quærendum esse videtur, quid sit dialogus, & vnde originem traxerit. fuerunt enim quidam imperiti homines qui nominis etymologiam secuti, dialogum esse duorum sermonem definierunt, quorum ignorantiam res ipsa coarguit, quoniam in plerisque dialogis non duo tantum, sed plures sæpenumero inter se colloquentes inducuntur. quod in Platonis dialogis pluribus in locis videre licet. melius igitur ij sensisse videri possunt, qui dialogū à verbo græco διαλέγεσθαι, quod est differere, seu disputare dictum velint; quoniam in eo semper de aliqua re inter plures differitur. quare Diogenes Laertius in Platonis vita dialogum ita definit, vt dicat, esse sermonem ex interrogatione, & responsione compositum, de ijs rebus, quæ vel philosophiam, vel Reipub. parteis attingant, cum decora, congruentique personarum, quæ inducuntur expressione, accurataque verborum compositione. Cicero videtur dialogum interpretari disputationem; sic enim ait ad Lentulum scribens; scripsi igitur Aristotelico more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione, ac dialogo de oratore; & in Bruto; disputatioque esset inter eos, vt est consuetudo dialogorum; & ad Atticum, Nos Tarenti quos cū Pompeio dialogos de Repub. habuerimus ad te perscribemus. Tradit autem Diogenes Laertius Zenonem Eleatem primum fuisse, qui dialogos conscripserit. Aristoteles Alexamenum Styreum, siue Te-

Lib. 3. Lib. 1. fa. Libr. 5 Libr. 2. Athē. lib. 11. ca. 21. In poet.

ſum dialogorum auctorem facit, ſicut etiam Phauorinus in Commentarijs. Ceterum Plato rude adhuc, & impolitum, tantumq; inchoatum dialogorum genus expoliuit, illuſtrauit, atque perfecit; tantumq; huic generi ſcribendi adiumenti attulit, vt non ſolum exornationem, atque expolitionem; ſed etiam maiorem inuentionis partem merito ſibi vendicare poſsit. apud latinos inuenio genus hoc ſcribendi etiam ante Ciceronis tempora fuiſſe in conſuetudine. nam M. Brutus iuris conſultus, qui ante Lucium Craſſum oratorem fuit, tres libros de iure ciuili in dialogo ſcripſit, quemadmodum apud Ciceronem Cæſar oſtendit. quin etiam Curio pater, vt in Bruto legimus, dialogos ſcriptitauit. verum vt in alijs ſcribendi generibus, maiores ſuos omnes Cicero ſuperauit, ita etiam in dialogis, quos multos accuratiſsime conſcripſit. cum enim duo ſint dialogorum genera a Platonicis vſurpata, quorũ alterum ὑφηγητικὸν appellãt, alterum ζητητικὸν: vtrumque genus ita Cicero amplexus eſt, vt nihil ad eorum perfectionem poſteris reliquerit. dicitur autẽ dialogus ὑφηγητικὸς is, in quo præcepta quædam, uel ad mores, uel ad doctrinam ſpectantia traduntur. qualis eſt hic Partitionum liber, & Lælius ſiue de amicitia, & Cato maior de ſenectute, & ſecundus, ac tertius liber de oratore. quod quidem dialogorum genus latine, ſilibet, diſputatio diſciplinabilis dici poteſt. ζητητικὸς uerò dicitur is dialogus, in quo diſputatur in utramque partem, & opiniones uariæ traduntur. quemadmodum in primo de oratore, in libris de finibus, in Lucullo, in Diuinatione; atque hoc genus latine diſputatio controuerſa poteſt appellari. Eſt igitur hoc in opere diſputatio diſciplinabilis, quoniam interrogatus a filio pater, docet eum, quæcumque ad oratoriam facultatem pertinent.

Libr. 2. de oratore.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE *Oratoria Dialogus.*

HAnc inſcriptionem iam declaraſſe uideri, poſſumus, cum quid Partitio ſit, & quid Dialogus oſtenderimus; ſed tamen adhuc quæri poteſt, cum hoc in opere permultæ Partitiones ſint, cur Cicero non in multitudinis numero de Partitionibus oratorijs, ſed in ſingulari de Partitione oratoria librum inſcripſerit? cum præſertim in ſuis inſcriptionibus Cicero multitudinis numero delectari uideatur, ut de Officijs, de finibus bonorum & malorum, de legibus, Academicarum quæſtionum, Tuſculanarum quæſtionum. ſed ſciendum eſt id eſſe uerum, quod nos olim in Deciſionibus contra Calcagninum diximus, qui Ciceronem reprehenderat, quod non potius de Officio, quam de officijs titulum appoſuiſſet. quoties, inquam, de arte ali-

te aliqua speciatim tractandum est, aut de aliquo ordine, siue magistratu, melius in singulari numero titulus, & inscriptio ponitur, vt de Inuentione, de Oratore, de amicitia Senectute, de Natura Deorũ, de Diuinatione, de Vniuersitate, de Consulis officio, de Prætoris officio, atque ita de reliquis. quoties autem ad varias artes, ætates, ordines, res, aliqua tractatio pertinet, tunc in numero multitudinis inscriptio solet adhiberi, vt de officijs, de finibus, de legibus, de claris oratoribus, de rebus domesticis, de rebus publicis, de moribus, de Magistratibus. recte igitur Cicero, cum Partitionem, generale vocabulum esse intelligeret, & ad alias etiam artes, quam oratoriam pertinere sciret, neque de omnium artiũ Partitionibus hoc in opere tractaturus esset, sed de oratoria facultate tantum, non de Partitionibus absolute, sed de Partitione oratoria librum inscripsit, quamuis, vt verum fateatur, si quis ad varias artis oratorię partes respiciat, recte etiam Partitiones oratorię dici possunt. quatenus igitur hæc pertractatio distinguitur a reliquis artibus, Partitio oratoria dicitur, quatenus autem dicendi facultas in varias partes distribuitur, etiam Partitiones oratoriæ dicũtur. Quare per vtrumque numerum hæc inscriptio recte proferri potest, vt vel de Partitione oratoria dicatur, vel Partitiones oratoriæ.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

STVDEO, mi pater, latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græcè tradidisti, si modo tibi est ocium, & si vis.

ICERO filium habuit suo ingenio, atque moribus valde dissimilem, quem Val. Max. inter eorum exempla connumerat, qui à claris parentibus degenerarunt, nam valde ignauus fuit, & vino deditus, adeo vt Plinius scribat eum binos congios simul haurire solitũ. & cum aliquando esset ebrius, M. Agrippæ scypum impegisse. Plutarchus tradit Ciceronis filium, cum Athenis esset, a Gorgia rhetore, cui operã dabat, ad voluptates & potationes allectum fuisse, atque ideo patrem Ciceronem, cum hoc audiuisset, a Gorgia filium abduxisse, iussisseque vt Cratippo peripatetico philosopho operã daret, quo tempore tres de officijs libros ad eum scripsit. tradunt etiam propter ebrietatem, omnem fere memoriam amisisse, prima tamen adolescentia non tantum in literis, sed etiam in arte militari magnam de se spem concitauit; nam & latinæ & grecæ 14.c.22.

B apte;

apte; distincte, & ornate declamabat, & in bello ciuili sub Pompeio militans egregie se gesſit, vt ipſe pater Cicero teſtatur his quidem verbis; Quo tamen in bello cum te Pompeius alæ alteri præfeciſſet, magnam laudem, & à ſummo viro, & ab exercitu conſequebare, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando. Quin etiam poſt mortem patris, cum iam Auguſtus Cęſar Antonium deuiciſſet, & ſolus rerum potitus eſſet, hic Ciceronis filius cum ipſo Auguſto conſul factus, vt Plutarchus, & Plinius ſcribunt. ridiculus ſanè hac in re Raphael Volateranus, qui miratur Ciceronem de filij ſui conſulatu mentionem non feciſſe, cum poſt Ciceronis mortem multos annos Auguſtus ob honorem patris Ciceronẽ filium ſibi collegam in ſenatu delegerit, vt Plutarchus auctor eſt. Hoc igitur in dialogo Cicero filium ſuum inducit, de ratione dicendi percunctantem ea latinè, quæ iam ipſe pater, illi græcè tradiderat, & quod in dialogis præcipue ſpectatur, perſonæ decorum ſeruat. primò enim filius deſiderium ſuum, & ſtudium exponit, deinde patris occupationes, & voluntatem excipit. Meum quidem, inquit, hoc ſtudium, & deſiderium eſt, vt eadem mihi latinis verbis explices, quæ iam de arte rhetorica græco ſermone pertractaſti, ſed tamen nollem ſeria negocia tua interpellare, aut voluntati tuæ refragari. quod ſi tibi ocium eſt, & ſi fert ita animi tui voluntas, velim huic deſiderio meo ſatisfacias. STVDEO, artificioſè filius incepit ab eo verbo, quod auribus patris gratiſsimum fore intelligebat. nihil enim eſt, quod magis parentes concupiſcant, quam vt filij bonarum artium ſtudioſi ſint. quare blandam etiam, & comem appellationem adiecit, dicens, MI PATER, vt magis eum ad ſibi gratificandũ moueret. latinè verò vult rhetoricam audire, quoniam artes omnes liberales, & ingenuę græcè traditæ fuerant, & adhuc literarum latinarum luce carebant, eas autem Cicero princeps illuſtrauit. DE RATIONE DICENDI, benè græcum verbum expreſsit, nam quæ rhetorica græco nomine dicitur, ea, latinè, ratio dicendi rectiſsime dici poteſt. nihil eſt etiam aliud rhetorica, quemadmodum ait Quintilianus, niſi bene dicendi ſcientia. licet ab artis ſcriptoribus varijs modis definiatur, vt idẽ copioſè docet. GRÆCE TRADIDISTI) Cicero non tantũ latinè, ſed etiam græcè multa ſcripſit, vt de conſulatu ſuo, de ratione dicendi, nonnullaque alia. nã adeo græcè linguæ peritus erat, vt cum aliquando Rhodi græcè declamaſſet, & eũ Apollonius Molonius celeberrimus rhetor audiuiſſet, facere nõ potuit Apollonius, quin vehemẽter ingemiſceret; cuius rei cauſam interrogatus reſpondit, ſe antea credidiſſe gręcos à Romanis in arte tantum militari fuiſſe ſuperatos, tunc verò ſe gemitum continere nõ potuiſſe, cum etiam eloquentia ſuam gentem ſuperatam eſſe intelligeret, auctor Plutarchus. nam ipſe Cicero ad Atticum ſcribens de cõſulatu ſuo, gręcè ſcripto ſic ait; Meus autem liber totũ Iſocratis μυροθήκιον, atque omnes eius diſcipulorum arculas, ac non nihil etiam Ariſtotelica pigmen-

Lib. 2. de offic.

Plin. 22. cap. 6.

Lib. 2. cap. 15.

Lib. 2. Ep. 1. Vnguẽti & pigmentorum arculam.

pigmenta consumpsit.& paulo post, Quid quæ ris? conturbaui græcam nationem, vt inepti sint, & nequaquam audiendi qui Ciceronem, tamquam imperitum græcæ linguę, damnant. quorũ in numero fuit Argyropylus, & Budæus, cum præsertim multis in locis se φιλέλληνα id est gręcorũ amatorẽ vocet, & Quintiliano teste, vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis effinxerit, quod certe sine summa græcæ linguæ cognitione facere nullo modo potuisset. Huc accedit quod semper cũ græcis latina coniunxit, neque id in philosophia solum, sed etiã in dicendi exercitatione, sicut ipse testatur. SI MODO TIBI) Duas exceptiones opponit, vt amabiles suos mores ostendat, dum neque se patris negocia impedire velle, neque eius voluntati resistere docet. debent enim filij erga parentes summa vti obseruantia. In procemium o f.

C. pater. An est mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? ocium autem primum & summum est; quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est, deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter.

Duo sunt, quæ Cicero filius exceperat, ocium patris, & volũtas. pater igitur filio respondes, prius de voluntate, quæ maioris est momenti, deinde de ocio, quod in eiusmodi disputationibus quæritur, rationẽ reddit. postremo studia filij cuiuis negocio sibi anteferenda esse asserit. Putas ne, inquit, o fili aliquid mihi magis in optatis esse, quam te omni sciẽtiæ genere expolitum aliquando videam? atque hoc sane tempore primum à negocijs vacare cæpi, & maximum mihi est ocium, eo quod vrbem, in qua semper occupatus sum, iam tandem reliquerim. quod si etiam mihi maximæ essent occupationes, tamen, cum te tam discendi cupidum videam, eas omnes propter studia tua libentissime relinquerem. MI CICERO.) Docent artis scriptores in appellationibus illud obseruandum esse, vt quoties superiores alloquimur, eos, non proprio nomine, sed nomine dignitatis, aut reuerentiæ vocemus, quod etiã inter æquales frequentissime faciendnm est, vt filius hoc loco non dixit, mi Cicero, sed mi pater. ita subditi Regem, discipuli magistrum, serui dominum, non proprio nomine debent appellare. quoties autem inferiores alloquimur, tunc propria nomina sunt vsurpanda. hoc diligenter Virgilius seruat, vt Iuno cum Regem ventorum inferiorem alloqueretur, proprio nomine est vsa non dignitatis, cum ita inquit. Autore Seruio. Pri. Aen.

Aeole, namque tibi diuum pater, atque hominum Rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento.

At Ilionus Troianorum orator, cum ad Didonem, vt veniam oraret, peruenisset, non eam proprio nomine vocauit, sed ita,

O Regina nouam cui condere Iuppiter vrbem
Iustitiaq; dedit gentes frænare superbas.

Hoc tamen non est perpetuum, sed pro oratoris prudentia varie vsurpari potest. Hermogenes propria nomina maximam vim habere censet, quia certa sunt; proximam vero vim habere illa quę cum aliquo cōferuntur, & sub eandem rationem cadunt, vt pater, & filius. QVOD EGO MALIM) Nemo est enim fere pater, qui non filios suos & doctissimos, & florentissimos videre cupiat, ideo permulti fuerunt clarissimi viri, qui filiorum suorum ipsi præceptores, & magistri esse uoluerunt, ut de Catone Censorio Plutarchus tradit, & de Themistocle, qui Græciæ princeps fuit, historiæ narrant. OCIVM AVTEM) frustra Gallus quidam hoc loco multa uerba iactat, ut probet, summū ocium, pro extremo, & ultimo intelligi debere. quod absurdum sane mihi uidetur, licet non negauerim summum pro ultimo nonnunquam

Li.a.Aen. inueniri, ut apud Horatium in Epistolis.

Prima dicte mihi, summa dicende camœna, & apud Virgilium.
Venit summa dies.

Sed hoc loco non conuenit, ut summa pro vltimo capiamus, quia neque re uera fuit ultimum, neque si fuisset, ipse Cicero diuinare poterat, melius est igitur vt summum pro maximo capiamus, quod & frequentissimum est, & huic loco mirifice conueniens. quomodo vero fuerit ocium primum, & summum, siue maximum declarat illis verbis; QVONIAM ALIQVANDO ROMA EXEVNDI POTESTAS DATA EST) Nam circiter idus sextiles iudicia dimittebantur, quoniam dies ludorū sequebantur, & tunc plerique nobiles rusticari cōsueuerant, neque fere ad Ianuarium men-

Lib.1. Ep. Ad Atti. sem calere iudicia incipiebant, quod ostendit Cicero, cum ad Atticum ita scribit; Et fortasse quoniam videtur in suffragijs multum posse Gallia, cum Romæ, a iudicijs forum refrixerit, excurremus mēse Septembri legati ad Pisonem, vt Ianuario reuertamur. Sunt qui putant hoc opus tunc à Cicerone conscriptum, quo tempore Cæsar dominatu regio ciuitatē occuparat; & sane Plutarchus tradit eo tempore Ciceronem ruri degere solitum, & iuuenes in declamationibus exercere, philosophiæq; incumbere, plurimaq; conscribere, qua fortasse de causa dixit hoc loco summum sibi ocium esse. DEINDE ISTA TVA

In Euthyphrone. STVDIA) Hoc enim patris officium est, vt filios suos quam diligentissime curet, & ne vllis quamuis maximis occupationibus ab eorum cogitatione distrahatur; quoniam hoc est in omni Repub. præcipuum, sicuti Plato docet, vt iuuentus quā optime erudiatur? hoc etiam

initio suarum Institutionum Quintilianus admonet, cum ita inquit, Igitur nato filio, pater spem de illo primum quam optimam capiat, ita diligenter à principio fiet. Lacedemonij certe maxima cum diligentia suam iuuentutem erudiebant, vt in Lycurgi vita Plutarchus docet; Xenophon narrat, apud Persas quanta fuerit erudiendæ iuuentutis cura, quamque iuste, frugaliter, modeste viuere doceretur. Romani veteres patruis solebant filios erudiendos dare, quod non essent tam indulgentes in eos, vt patres ipsi solent; sed potius vehementer obiurgarent, ac reprehenderent, si quando in aliquẽ errorem incidisset. Cicero pro M. Cælio Fuit in hac causa quidam patruus, censor, magister. Horatius, METVENTES PATRVÆ VERBERA LINGVÆ. Aristoteles octauum Politicorum librum sic exorditur; Nemini quidem dubium est, quin is, qui leges scribit, adolescentum disciplinæ, atque educationi in primis consulere debeat, quandoquidem quibus in ciuitatibus rei huius cura prætermittitur, aut negligitur, magnum ex eo Respub. detrimentum capit. bene igitur Cicero studia filij sui vel maximis occupationibus anteferenda esse censet. Lib. 1. de doc. Cyri.

C. F. vis ne igitur, vt tu me græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim, eisdem de rebus latine interrogem.

Cum patris voluntatem filius audiuisset, postea cæpit modum quærere, viamq; ac rationem, qua posset ad id, quod cupiebat, peruenire, & quoniam quasi exemplar ante oculos habebat patris dialogum, de ratione dicendi græce scriptum, petit à patre, num ei placeat, vt eundem ipse ordinem latine sequatur in interogando, quem ille græce iam secutus fuerat. Placet ne igitur, inquit, tibi pater, quoniam studia mea tanti facis, vt easdem res à te latine quæram, atque eodem ordine, de quibus tu me, in eo dialogo, quem græco sermone mecum habuisti, soles interrogare? laudat autem Cicero quasi aliud agens, dialogum suum græce conscriptum, quod non perturbate, & confuse, sed ordine scriptus esset. nihil enim, vt Xenophon ait, ex omnibus rebus melius, & laudabilius est ipso ordine, neq; quidquam est omnino, quod sine ordine diutius consistere valeat; vt quæcumque diuturna sunt, & stabilia, & æterna, propter ordinem quendam diuinum talia sint. Deus enim omnia numero, mensura, & ordine constituisse dicitur. Sed in disciplinis & ingenuis artibus nemo potest ordine procedere nisi dialecticam perceperit. nam L. Crassus apud Ciceronem tria ponit, ex quibus ars omnis constat, hoc est genera, species, definitiones. cum enim aliquis artem tradere vult, primo rem omnem illi arti subiectam in certa genera digerat, quæ perpauca sunt, deinde eorum generum, quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cuiusque vim definitione declaret; atque Primo de Orat.

ita perfectam artem habebit. sola vero dialectica, genera, species, definitiones rerum docet, & ordine cuncta digerit. ex quo sanè perspicuũ est, quantis in tenebris illi versentur, qui dialecticæ prorsus imperiti sunt. atque hac de causa iure ac merito quidam scientiam scientiarum, & artem artium dialecticam appellarunt. & Aristoteles illos veteres philosophos sola dialecticæ ignorantia lapsos in multos errores putat. hanc enim artem philosophię totius clauem & organum esse affirmat; sine cuius præsidio de nullo genere literarum quisquam rectè iudicare potest. Cicero in Bruto scribit, Ser. Sulpitium omnium iuriscon sultorum principem fuisse, propterea quod eam artem didicisset, quæ doceret rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua vera & falsa iudicarentur, & quæ, quibus propositis essent, quæq; non essent consequentia. Hic enim, inquit, attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quæ confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Iamblicus ad Dexippum scribens, Re vera, inquit, Deus quispiam fuit qui dialecticam homines docuit, & cælitus eam demisit. Plato etiam in Philebo, dialecticam esse Dei donum affirmat, & perfectum dialecticum, tanquam Deum esse colendum censet. quare diligenter à nobis hæc ars est amplectenda, sine cuius intelligentia nullo modo fieri potest, vt aliquid recto ordine pertractetur, aut hoc pulcherrimum Ciceronis opus intelligatur.

C. P. sane, si placet. sic enim & ego te meminisse intelligam, quæ accepisti, & tu ordine audies, quæ requiris.

Duabus de causis ostendit Cicero sibi gratum esse, vt eum filius interroget; primò vt intelligat an earum rerum meminerit, quas græce iam audierat, deinde vt ipse filius ordine percipiat ea, quæ requirit. Si tibi, inquit, o fili sic interrogare gratum est, neque mihi ingratum. nam ex ista tua interrogatione duplex commodum sequetur. primò ego non mediocrem animo lætitiam capiam, quod ea memoriæ mandaris, quæ tibi iam græcè tradidi, deinde tu latinis verbis ea percipies, quorum te cupidum esse ostendis. sed cur eadem cupit filius audire? nonne satis est semel artis præcepta intellexisse? minime vero. nam nemo ferè tanta memoria præditus est, aut tã docilis, vt si semel tantũ artem aliquã audiat, eã bene intelligere, aut meminisse possit. ideo Plato in Phileto cum eadem repeteret, quæ ante dixerat, bene, inquit, prouerbio dictũ esse videtur, vt qđ pulchrũ est, iterũ & tertio repetatur. & in Gorgia, Atqui honestũ est, quod aiũt, ea, quę pulchra sunt, bis, & ter repetere, atq; cõ siderare.

ſiderare. huc accedit, quod artium præceptores diſcipulis ſuis eadem ſępius inculcare debēt, alioquin eis e memoria facilè excidunt, quod M. Antonius apud Ciceronem eleganti metaphora ſic expreſsit. Ego autem ſi quem nunc planè rudem inſtitui ad dicendum velim, ijs potius tradam aſsiduis, vno opere eādem incudem, die, noctuque tūdentibus, nō eſt igitur mirum ſi Cicero, qui filium ſuum quam doctiſsimum eſſe vehementiſsime cupiebat, eadem illi pręcepta ſępius inculcauit. cum præſertim etiam alia ſatis magna cauſa ſubeſſet, vt quæ græce tradita erant, latinis literis illuſtraret.

C. F. Quot in partes diſtribuenda eſt omnis doctrina dicendi?

C. P. in tres. C. F. cedo quas? Primùm in ipſam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæſtionem.

Iam primum partitionem ingreditur, qua omnem dicendi doctrinam tres in partes diſtribuit, hoc eſt in vim oratoris, in orationē, & quęſtionē. Ratio.n. artis & doctrinę hoc poſtulat, vt totum primò diuidatur in partes ſuas; deinde ſingulæ partes ita tractētur, vt diſtributę fuerint. Sed quæri poteſt, cur hę partes doctrinę dicendi vocētur à Cicerone, cum in vnaquaque harum partium tota ſit eloquētia? vis enim oratoris certè totam eloquentiam complectitur. & oratio non pars eſt eloquētiæ, ſed opus ipſius oratoris, quęſtio denique ciuilis materia eſt, quā tractat, & in qua verſatur orator. quidam Gallus putat ſe magnificè dubitationē hanc ſuſtuliſſe, dicens Quintiliano placere Rhetoricen in actu conſiſtere, atque idcirco practicē eſſe, vnde ſit hęc nata partitio. ſed nec Quintilianus abſolute vult in actu conſiſtere rhetoricam, cum fateatur etiā cognitione contentā eſſe poſſe. Erit enim, inquit, Rhetorice in oratore etiam tacente, & dicit etiam poſt actum ſæpe oratoris opus remanere, quæ ſunt orationes, nec ad practicen quidquā hæc Ciceronis partitio pertinet, ſed potius ad Theoricen, & præcipiendi rationem. Dicendum eſt igitur Ciceronem hoc loco non tradere partes Rhetoricæ, quæ ſpectantur agendo, quæ, quinque numerātur, inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronuntiatio. nemo.n. poteſt orationem recte habere, niſi has partes bene intellexerit, vt infra ſuo loco dicetur, ſed eas partes docere, quæ in præceptis artis ſpectari diligentiſsime debent. nam in omni arte, primò ipſum artificem præceptis artis ſuæ inſtructum eſſe oportet, antequam opus aliquod appareat, neque opus vllum extare poteſt, niſi ſubſit materia. Sunt igitur in omni arte neceſſaria, artifex, opus, materia. ac primùm videndum eſt, quam vim, & facultatem artifex comprehendere debeat; deinde quod opus faciat tiquam materia n tractet, quo fit vt non tantum doctrina dicendi, ſed cuiuſlibet artis doctrina

tres

tres in partes distribuenda sit. vt architectus primo discit proportionē ædificiorum, & conuenientiam partium; deinde totū ædificium consi derat, quomodo faciendum sit;tum quæ sit apta ad ædificandum materia, spectat. & quamus in vi, & facultate artificis omnia sint, quę ad artis doctrinam pertinent, tamen ars non cognoscitur, nisi opus aliquod videatur, neque opus sine materia potest esse. quare quoquo te vertas, hæ tres doctrinę partes in omni arte spectandæ sunt. sed cum hæc tria requirantur in omni arte, ac scientia, cur Cicero rhetoricæ propria facit? nam primo scientiæ omnes, & artes ingenuæ, vim artificis, orationem, & quæstionem postulant. vt exempli gratia, Geometria doceri nō potest, nisi adsit artifex, qui eius præcepta teneat, & oratione vtatur, qua præcepta explicet, & denique materiam amplectatur, in qua Geometria versetur. Verum hæc quamuis omnium disciplinarum communia sint, tamen addito ipsius artificis, & operis, & materiæ nomine, pro pria singularum artium fiunt, atque hac de causa non dixit Cicero doctrinam dicendi distribui in vim artificis, sed in vim oratoris, neque in opus, sed in orationem, neque in materiam, sed in quæstionem. cū oratio sit opus oratoris, quæstio vero materia, neque refert quod oratio & quæstio tam ad dialecticum, quam ad oratorem pertineat, quoniam, vt ait in Bruto Cicero, dialectica est quasi contracta quædam eloquentia. & quamuis aliæ artes oratione, & quæstione vtantur, tamen oratio nullius artis nisi rhetoricæ, & dialecticæ opus est, neque quæstio materia. Sunt autem hæc tria quasi media quædam ad finem rhetoricæ consequendum, qui est, vt ait Cicero, persuadere dictione. primo enim loco ars constituitur, quæ præcepta tradit, ex præceptis emergit vis oratoris, ex oratoris vi oratio nascitur, in oratione quæstio tractatur. quæstio vero omnis ad persuadendi finem dirigitur. secutus est igitur Cicero naturæ ordinem in hac prima partitione, & sicut proposuit, ita primo de vi oratoris tractat, deinde de oratione, tum de quæstione, quibus explicatis, operis finem facit.

C. F. In quo est ipsa uis? C. P. in rebus & uerbis. Sed & res, & verba inuenienda sunt, & collocanda. proprie autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. collocare autem, & si est commune, tamen ad inueniendum refertur uox, motus, uultus atque omnis actio eloquendi comes est, earumque omnium custos est memoria.

Antequam tres partes illas doctrinæ dicendi, quas proposuit, sigillatim pertractet, eas primo breuiter explicat, & in alias particulas subdiuidit, vt totam operis faciem quasi oculis subijciat. Ac primo quidem quærit, qua in re sit proposita facultas oratoris, & ait in rebus, & verbis esse, nam, vt ait Quintilianus, omnis oratio constat ex ijs, quæ significantur, & ex ijs, quæ significant. quæ significantur sunt res, & sentẽtiæ; quæ significãt, sunt ipsa verba. sunt. n. verba quędã quasi rerũ notę, sicut Aristoteles testatur. nã omnia constãt ex materia sua, & forma, sicuti philosophi docent, nihil aũt effici potest sine vi aliqua mouente, quã efficientem causam vocãt, vis verò illa rerũ effectrix dicitur inesse in materia, atque forma, quoniã ex eis res vniuersas componit. Est igitur vis oratoris causa efficiens orationis; res ipsa, de qua agitur, est materia; sermo deniq;, quo res exprimitur, forma quædam dici potest. Cum aũt hæc duo sint tãtum; in quibus vis oratoria versetur, res inquam, & verba; factum est ẽt, vt apud rhetores duo figurarum, siue exornationum genera tradãtur, quorum vnum rerũ, seu sententiarũ dicitur, alterum verborum, vt postea docebimus. Quinque verò sunt oratoris officia, primum vt excogitet, & inueniat, quid dicendum sit, alterum vt inuenta bene disponat & collocet, tertium vt inuenta, & collocata poliat, & exornet, quartum, vt qua voce, motu, vultu, quæ iam inuenta & collocata, & expolita sunt, enunciet, intelligat: postremum vt hæc omnia bene memoria comprehendat. itaque inuenire, disponere, eloqui, meminisse, pronunciare, quinque sunt oratoris officia. quæ si ad nomina transferantur, partes rhetoricæ dicuntur. & hoc est, quod rhetores dicunt, quinque partes esse rhetoricæ, inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronunciationem. quæ ita facultati oratoriæ accomodantur, vt & res & verba sit opus inuenire, & collocare. neque enim satis est res inuentas habere, nisi etiam verba rebus accommodata reperiantur, neque res, & verba satis est inuenisse, nisi etiam bene disponantur, & collocentur. sed apud rhetores illa partitio, siue distributio seruari solet, vt, cum hæc quinque sint, inuentio proprie ad res pertineat, elocutio ad verba, dispositio ad vtrumque, hoc est ad res, & ad verba; pronunciatio cum elocutione coniungatur: memoria sit quasi thesaurus quidam & custos reliquarum rerum omnium. nam, vt est apud Ciceronem, nisi memoria custos inuentis, cogitatisq; rebus, & verbis adhibeatur, intelligamus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. IPSA VIS) Vis oratoris natura potissimum constat, sic enim Crassus tradit, naturam primum, atque ingenium vim habere maximam. & Quintilianus ait, ei, cui deest ingenium, non magis rhetoricæ præcepta prodesse, quam de agrorum cultu, sterilibus terris, sed natura & ingeniũ, arte perficitur, ars enim, vt ait Cato, certior dux est, quàm natura. & Horatius.

Initio lib. de interp.

Lib. 1. de orat.

Eod libr.

Lib. 3. de Fin.

In Odis.
Doctrina sed vim promouet insitam,
Rectiq; cultus pectora roborant.

Pro M. Cęlio. Vſu verò, atque exercitatione, & natura, & ars adiuuatur. & hoc eſt, quod ait Cicero, ingenium ali induſtria ſolere. Horum igitur trium, ſi vnum aliquod deſit, nequaquam exiſtere poteſt illa, quæ facultas oratoria dicitur. opus eſt igitur ingenio, arte, & exercitatione. nam imitatio arti ſubijcitur. IN REBVS ET VERBIS) nemo poteſt vim oratoriam aſſequi, niſi rerum multarum ſcientiam, & cognitionem comprehenderit, nam, vt ait Craſſus rerum copia, verborum copiam alit, & Horatius. lib 3. de oratore.

In poet.
Scribendi rectè ſapere eſt, & principium, & fons,
Rem tibi Socraticæ poterunt oſtendere chartæ
Verbaq; prouiſam rem non inuita ſequentur.

In proœ. li. de orat. Cicero item ſcribit: Ac mea quidem ſentẽtia, nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum, atque artium ſcientiam conſequutus. etenim ex rerum cogitatione efflorefcat, & redundet oportet oratio. præterea verborum etiam delectum habere opus eſt; hoc enim, vt Cæſar aiebat, eloquentiæ principium eſt, quod Cicero eodem loco ita præcipit; Et ipſa oratio conformanda non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum. Neceſſe eſt igitur in his duobus, hoc eſt in rebus, & verbis omnem ineſſe vim oratoris. ſed habent hæc duo ſic inter ſe momenta diſpertita, vt quamuis etiã verba inueniantur, tamen rerum propria ſit inuentio, quam ita definiunt: Inuentio eſt rerum, aut verarum, aut verſimilium excogitatio, quę cauſam probabilem reddant. Verborum autem elocutio propria ſit, quæ ita definiri ſolet, Elocutio eſt idoneorum verborum, & ſententiarum ad inuentionem accommodatio. Diſpoſitio vero, & rerum, & verborum ſit communis, quæ ita definiri poteſt; Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum, ac verborum, quæ demonſtrat quid quibus in locis ſit collocandum. Pronunciatio, quæ etiam actio dicitur, comes eſt elocutionis. quam ita Cicero definit, Pronunciatio eſt, ex rerum, & verborum dignitate, vocis, & corporis moderatio. Memoria denique harum rerum omnium theſaurus eſt; quæ ita definitur, Memoria eſt firma animi rerum, ac verborum ad inuentionem perceptio. atque in his quinque officijs omnis vis, ac facultas oratoria conſumitur, & in eis res tantum & verba tractantur, vt ex definitionibus pateat, ideo fit, vt tantum in rebus, & verbis vis oratoris eſſe dicatur. Actionem vult hoc loco Cicero eſſe comitem elocutionis, quoniam, vt alio loco docet, Elocutio ſola videtur oratoris eſſe propria, cum alij etiam artifices inueniant, & diſponant, & memoriæ mandent, ſolus autem orator eloquatur, & orationem exornet; ſed quamuis polita ſit, & ornata oratio, tamen In orat. ad Brut.

men eam, indecora parumque apta pronunciatio totam uitiat, & corrumpit, ut non sine causa Demosthenes primas, & secundas, & tertias partes in oratione pronunciationi dedisse scribatur. præcedit igitur in oratoria facultate elocutio, quam statim primo loco quasi comes, & socia pronunciatio subsequitur.

C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor; earum duæ valent ad rem docendam, narratio & confirmatio: ad impellendos animos duæ, principium, & peroratio.

Secunda pars doctrinæ, dicendi orationem continet, quod est opus oratoris. eam igitur hoc loco Cicero quatuor in partes distribuit. nihil enim aliud in oratione sua quærit orator, nisi vt auditores suos doceat, & moueat, ac quò velit, eorum animos impellat; sed ad docendos auditores duæ partes orationis sufficiunt, hoc est narratio, & confirmatio. cum enim auditor per narrationē rem intellexerit & argumentis, exemplis, testibus probatum cognouerit, satis iam doctus esse videri potest; vt autem moueatur, & impellatur, duæ partes aliæ requiruntur, principium, seu exordiū orationis, quo efficitur, vt auditor animi propensione ad causam nostram inclinet, & nobis fauere incipiat; & peroratio, qua grauiores affectus concitantur, & animi, vel ad sæuitiam, vel ad misericordiam impellantur. Cicero sex orationis partes esse vult, exordiū, narrationem, partitionem, cōfirmationem, reprehensionem, conclusionem. Sed ex hoc numero Quintilianus partitionem tollit, & rectè sentit non esse partitionem inter orationis partes numerandam, cum sit dispositionis species, & in omni quæstione locum habere possit. itaque concludit esse quinque partes orationis. vult enim omnino refutationē esse orationis partem, cum sic ait, Nec ijs assentior, qui detrahunt refutationem, tāquam probationi subiectam, vt Aristoteles, hęc enim est, quæ constituat, illa, quæ destruat. videtur autem Quintilianus hunc Ciceronis locum non aduertisse, aut non meminisse. cum non tantum Aristoteles, vt ipse sentit, sed etiam Cicero refutationem probationi subijciat. neque enim ille bene probare dici potest, qui non aduersariorum argumenta refutarit. Sunt igitur tantum quatuor partes orationis, vt etiā Aristoteles sentit, duæ necessariæ, vt propositio, siue narratio, & probatio, siue confirmatio; & duæ vtiles ad mouendum, vt procemium, siue exordium, & peroratio, siue cōclusio. Exordiū igitur est orationis principium, quo animus auditoris idoneè comparatur ad reliquam dictionem. Narratio est rerum gestarum, vel perinde vt gestarum expositio. Confirmatio est per quam argumentando nostræ causæ fidem, & auctoritatem adiungit oratio. Conclusio est artificosus terminus, ac finis

Primo lib. de Inuen. lib. 3.

li. 3. Rhe.

orationis. Ariopagitæ duas tantum orationis partes admittebant, hoc eſt narrationem, & confirmationem. cum enim orator in eorum conſeſſu cauſam dicturus exurgeret, aderat præco, qui ediceret, vt neque exordio, neque peroratione vteretur. Vnde Ariſtoteles hãc Ariopagitarum conſuetudinem laudat. Neque enim, inquit, iudicem conuenit diſtorquere, atque inflectere ad indignationem, vel inuidiam, vel miſericordiam, idem enim eſt ac ſi quis eam, qua vſurus eſt, regulam obliquã, ac tortuoſam efficeret. QVID ORATIONIS) oratio nonnunquam pro omni locutionẽ ponitur, vt Cicero in Bruto, Quamquam omnis locutio oratio eſt, tamen vnius oratoris locutio hoc ſignata nomine eſt; & de oratore, Illa, quę è bono poeta dicta eſt flexanima, atque regina rerum oratio; hinc illud celebre dictum, Qualis vir, talis oratio. Sed propriè oratoris eſt oratio. Idem alio loco ita ſcribit: Sed cum duplex ſit ratio orationis, quarum in altera ſit ſermo, in altera contentio, non eſt id dubium, quin contentio orationis plurimum poſſit, & maiorem vir habeat ad gloriam: ea eſt enim, quam eloquentiam dicimus, ſed tamẽ difficile dictu eſt quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitasq; ſermonis. Eſt autem ſermo, familiaris oratio, qua cũ domeſticis vtimur, & quotidie cum omni ferè hominum genere, atque in epiſtolis, comędijs, & ſatyris; qua de cauſa Horatius ſatyras ſuas appellauit ſermones; Cõtẽtio verò vel in iudicijs ſpectatur, & tunc actio dicitur, vt actiones in Verrem: vel in Senatu, & tunc ſententia vocatur: vel in multitudine hominum, quę concio nominatur. eſt etiam quędam orationis ſpecies, quam veteres diuinationem vocabant, quando duo, vel plures contra aliquem nominis delationem, atque accuſationem petunt, & de conſtituendo accuſatore controuerſia eſt. qualis eſt prima Ciceronis in Verrem. AD REM DOCENDAM) Omnis oratio eſt interpres mentis, vt ait Cicero, nam dicendo animi ſenſa exprimimus; itaque primum hoc & proprium orationis officium eſſe videtur, vt aliquid doceat eum, qui audit. Placet autem maximis auctoribus tria eſſe, quæ perfecta oratione fiant, vt doceat, vt moueat, vt delectet. ſed aliqua poteſt eſſe oratio, quæ tantum doceat, nihil verò moueat, aut delectet; mouere autẽ, vel delectare, niſi doceat, non poteſt. verum ita nonnunquam docemus, vt auditor tantum intelligat, & percipiat ea, quę dicuntur; interdum, vt fides illi fiat, & quæ dicuntur, ei plane probentur; quorum alterum narratione fit, quæ ſolam dicentis mentem explicat, alterum argumentatione, & confirmatione, quę rei, de qua verba fiunt, fidem facere conatur. itaque duæ partes orationis ad rem docendam valent, narratio, & confirmatio. Ariſtoteles loco narrationis propoſitionem ponit. eſt autẽ propoſitio genus, narratio ſpecies, vt Quintilianus ait, quare propoſitio narrationem complectitur: hoc verò feciſſe videtur Ariſtoteles, quoniam in oratione non ſemper narratione opus eſt, ſatis eſt illud proponere, quod probare velimus. AD IMPELLENDOS

li. 1. Rhe.

lib. 2.

lib. 2. de offic.

DOS

DOS ANIMOS) Duo tradũt esse perturbationum, siue commotionum animi genera, quę bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant, quorum alterum est, quod græci ἠθικὸν vocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem vitæ cõsuetudinem accommodatum, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum, quo genere in exordijs vtẽdum est; alterum, quod ijdem græci παθητικὸν nominãt, quo perturbantur animi, & cõcitantur, in quo vno regnat oratio; quo causæ eripiũtur, quod cũ rapide fertur, sustineri nullo modo potest, hoc perorationibus accommodatum est; duæ igitur partes orationis ad impellendos animos parantur, Principium, & Peroratio.

C. F. Quid quæstio? quasnam habet partes? C. P. infinitam, quam consultationem appello, & definitam, quam controuersiam nomino.

Tertia & vltima doctrinæ dicendi pars, in quæstione versatur, quæ est totius rhetoricæ materia. nõ autem omnis quæstio propria est oratoris, quoniam in alijs etiam artibus plurimæ sunt quæstiones, sed quæstio ciuilis propriam oratoris materiam amplectitur, vt Hermogenes rectè sentit. Oratoriam verò quæstionem duas in partes Cicero distribuit, hoc est infinitam, & definitam. Infinita est, quæ alio nomine consultatio dicitur, & propositum, & gręco nomine thesis, cum de aliqua rẽ generatim quæritur, remotis personis, & temporibus, & locis, cęterisq; similibus, & in vtramque partem tractatur, vnde locus etiam communis dicitur. hæc vel ad scientiam pertinet, vt an Mundus prouidentia regatur; vel ad actionem, vt an sit ad Rempub. administrandam accedendũ. sed quæ ad scientiam pertinent, infinitæ quæstiones à philosophis potius, quàm ab oratoribus tractantur; quæ verò ad actiones, magis oratorum sunt propriæ. Definita verò quæstio dicitur alio nomine controuersia, & causa, græce hypothesis, & est, vt ait Cicero, quæ certis personis, locis, temporibus, actionibus, negocijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. vt, An Clodius insidias Miloni fecerit. Amplior est, ait Quintilianus, semper infinita, inde enim finita descendit, quod vt exemplo pateat; infinita est, An uxor ducenda; finita, An Catoni ducenda: quoties enim infinitæ quæstioni certæ personæ adiunguntur, ex infinita fieri solet definita; ut hæc infinita est, An insidiator iure possit interfici; illa uerò definita, An Clodius insidiator iure sit interfectus. In oratore ad Brutum ait Cicero, excellentem oratorem a proprijs personis, & tẽporibus semper, si potest, auocare controuersiam. Latius enim, inquit, de genere, quàm de parte disceptari licet, ut quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis, & temporibus ad uniuersi generis orationem traducta appellatur thesis. In hac Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem

In Top.

lib. 3. c. 5.

morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utramque partem, ut ornatius, & uberius dici possit, exercuit. Ab hac infinita quęstione uis omnis probationis pendet, cuius rei in causa est, quia nulla argumētatio necessariam habet conclusionem, in qua non una saltem propositio generalis collocetur, ex qua tota uis conclusionis eliciatur, hoc enim dialectici docent, ex ijs propositionibus tantum, quæ in parte traduntur, nihil posse, aut solere necessario concludi. Quare totum probationis, & eloquentiæ lumen, à locis cōmunibus emanat, qui si artificiose tractentur, admirabilem totam efficiunt orationem, ut pro Roscio Am. de supplicio parricidarum; ultima actione in Verrem, de ciuibus Romanis supplicio affectis; pro Milone de ui repellenda ex naturali lege; quin etiam causis omnibus, ac finitis quæstionibus adiungitur communis locus, & infinita quæstio, ut Cicero non simpliciter in Catilinā inuehitur, sed in Catilinam patriæ proditorem, quoniam omnes patriæ proditores exterminādi sunt; neque simpliciter dicit Clodium iure interfectum, sed Clodium insidiatorem, quoniam omnes insidiatores iure interficiuntur. hæc est causa, quare Cicero in oratore ad Brutū hanc quæstionem infinitam maxime luminosam, & quasi actuosam appellarit; quoniam magnum splendorem & uim orationi tribuit, & ad probandum summe necessaria est.

C. F. Quoniam igitur primum est inuenire oratoris, quid quæret? C. P. vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis, quibus uolet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat.

Redit ad primam partem doctrinę dicendi, quæ uis est oratoris, & eam copiosius pertractat. cum autē quinque sint oratoris officia, primum omnium est inuenire. nā nisi res ueras, aut verisimiles orator excogitauerit, & inuenerit, nihil erit, quod aut disponere, aut eloqui possit. est autem inuentio rhetoricæ pars difficillima illa quidē, sed etiā omnium vtilissima. ea duplex est, altera dialectica, altera rhetorica; dialectica inuētio topice dicitur, quę locos docet, & sedes argumētorum, quibus utitur etiam orator ad fidē faciendam; rhetorica uerò inuētio illa excogitat quibus animi conciliētur, & impellantur, quocunq; orator voluerit, quibus in exordijs, & conclusionibus orator vtitur. duo sunt igitur eorū genera quę orator quęrere debet, primum debet inuenire quomodo fidē faciat; deinde quo modo motum animis afferat; cum enim omnia sint ad finē dirigēda, qui est persuadere dictione; nemo finē assequi poterit, nisi quibus rebus fides fiat intellexerit; & quia commoto animo facilius homines credunt, quàm sedato, & tranquillo, ideo debet etiam inuenire, quæ ad mouēdos animos pertinent. PRIMVM EST INVENI-

VENIRE) Cicero initio Topicorum ait, omnem rationem differen di duas habere partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi, atque vtriusque principem esse Aristotelem. Artem autem inueniendi, quæ topice dicitur, ad vsum potiorem esse, & ordine naturæ priorem. Sed inuentio non tantum argumenta, verum etiam partes orationis complectitur. Quod ad argumentorum rationem attinet, eadem ferè est cum dialectica, quo ad orationis partes, distinguitur, quoniam dialectici nesciūt orationem suam ita distribuere, vt orator solet. QVID QVÆRET) Quia quærenda sunt ea quæ dici debent, ideo quæstio ciuilis materia est oratoris. itaque Cicero merito reprehendit Hermagoram, quod philosophicas quæstiones, quæ ad scientiā pertinent, oratori subiecerit. quæret igitur orator ea, quæ ad vsum ciuilem pertinent, hinc est quod Cicero rhetortcam ciuilis scientiæ partem esse putat; & Aristoteles ait ex Dialectica, & Politica conflatam esse rhetoricam. atque etiam in Ethicis rhetoricam ciuili scientiæ subijcit. VT INVENIAT) Ex hoc loco intelligitur, non tantum argumenta, duasq́; partes orationis, quæ ad docendum valent, hoc est narrationem, & confirmationem, sed etiam affectus, & leniores & grauiores, quibus animi mouentur, & duas reliquas partes orationis, quæ ad impellendos animos adhibentur, hoc est exordiū & perorationem, inuentioni subiectas esse. FIDEM FACIAT) Proprie dixit, quoniam facere fidem oratoris proprium est. tria sunt enim, quæ ex argumentādi ratione gignuntur in animo nostro, fides, opinio, scientia, quæ à tribus distinctis artibus proficiscantur necesse est, quoniam ipsa sunt inter se distincta; neque enim omnino est eadem fides, quæ opinio. vtraque a scientia multum differt. sed fides fit persuadendo, opinio ratiocinando, scientia demonstrando. rhetorica verò persuadendi est opifex; dialectica ratiocinandi, demonstratio necessario probandi. sed quoniam parua est inter fidem, & opinionem differentia, nisi quòd fides magis singularia respicit, opinio magis ea, quæ generalia sunt; ideo fit, vt etiam inter rhetoricam, & dialecticam non multum intersit; sed sicut fides est quædam opinionis pars, ita etiam rhetorica pars est dialecticæ. Sed ita rhetorica atque dialectica seiungi possunt, primo quod orator magis ea pertractat, quæ ad mores, & actiones pertinent; dialecticus, quæ ad cogitationem; deinde quòd rhetor de animi commotionibus verba facit, quas dialecticus nō attingit; tum quod rhetoris auditor quilibet etiam rudis & imperitus esse commode potest, dialectici non nisi paulo ingeniosior; postremo quod rhetorica magis ea, quæ singularia sunt, pertractat, dialectica verò potius generalia. quæ licet ita sint, adeo tamen inter se coniunctæ sunt hæ duæ artes, vt eædem penè videantur, quare Cicero dialecticam ait esse contractam quadam eloquentiam, & adstrictam; eloquentiam vero dilatatam dialecticam. & Aristoteles initio Rhetoricorum ait, rhetoricam ex altera parte dialecticæ respondere.

lib. 1. de Inuen.

li. 1. Rhe.
Li 2 Eth.

C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. argumentis, quæ du cuntur ex locis, aut, in re ipsa insitis, aut assumptis.

Cum duo sint in oratoris facultate, hoc est fidem facere, & mouere; prius de fide, postea de motu Cicero verba facit. argumẽtis autẽ ait fidem fieri, nam argumenta vocat omnem ad probandum materiam destinatam, quę etiã enthymemata vocantur, vt argumẽtum Ciceroni sit idẽ, quod enthymema Aristoteli. quã rẽ his verbis Quintilianus affirmat. Igitur enthymema & argumẽtum ipsum, idest rem, quę probationi alterius adhibetur, appellant & argumenti elocutionem. Argumentum igitur, vel enthymema communiter dictum, cõtinet omnia, quæ oratori ad probandum subiecta sunt, siue illa probabilia sint, siue necessaria, siue signa, siue exempla, siue testimonia; quod cum ex hoc Ciceronis loco potest intelligi, vbi fidem omnem argumentis ait fieri, tum ex secundo libro rhetoricorum Aristotelis, vbi sic ait, vt nos cõuertimus: Ea, ex quibus enthymemata fiunt, quatenus numero sunt, probabile, exemplum, indicium, signum. Nam enthymemata, quę constant ex ijs, quæ plerunque ita fiunt, vel fieri videntur, ea sunt ex probabilibus; quę autem inductione cõstant ex vno simili, vel pluribus, hoc est cum quis posito generali, vult illud ex singulis probare, sunt ab exemplo; quæ verò constant ex necessario signo, sunt ab indicio; quæ denique fiunt vel ex generali signo, vel singulari, siue illud verũ sit, siue nõ, sunt à signis; sed hæc copiosus in reprehẽsionibus nostris contra Nizolium probauimus, vbi multis, & apertis rationibus docuimus, enthymema communiter pro omni probatione rhetorica poni. proprie distingui ab exẽplo, sicut in dialectica syllogismus ab Inductione separatur; maxime verò proprie significare argumentationem, quæ à contrarijs & repugnantibus ducitur. Quin apud latinos argumentum plura significat, vt tradit
Cap. 10. cap. 5. Quintilianus, nam & fabulę ad actus scenarum compositæ, argumenta dicuntur, & orationum Ciceronis velut thema ipse exponens Pædianus, argumentum, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit, Ritus fortasse, ne nos in Catonẽ nostrũ transferamus illinc mali quid, & si argumẽtum, simile non erat. quo appareret omnem ad scribẽdum destinatam materiam ita appellari. nec mirum cum inter opifices quoque vulgatũ sit, vnde Virgilus. Argumẽtum ingens. Vulgo quoque paulo numerosius opus dicitur argumẽtosum. Porrò argumẽtum dicitur à rhetoribus quod rem probat & ostendit, quocunque modo fiat, vel vndecunque deducatur, nam verbum etiam arguo, vnde fit argumẽtum, probare, & ostendere significat, Virgilus. *Degeneres animos timor arguit.* igitur argumẽtum & probatio idẽ est. Latent autẽ argumenta in locis, tanquam in sedibus & latibulis quibusdã, vnde sunt ab oratoribus cruẽda, Sed loci partim insiti sunt in re, de qua agitur, & illi cohęrẽt, ita

vt diuelli nō poſsint;partim aſſumuntur extrinſecus: quā locorum partitionē deinceps explicabimus,nunc quærendum videtur, cum orator non tantum fidem facere, ſed etiam motum animis afferre ſtudeat, & prius in exordio mouere conetur,quàm in oratione & confirmatione fidem faciat,cur non prius de motu Cicero, quàm de fide pertractet? ſed hæc quæſtio facile explicatur.prius enim ea pertractanda ſunt,quæ ſunt neceſſaria,& in re ipſa poſita,quàm quæ minimæ ſunt neceſſaria, neque in re poſita;ſed fidem facere neceſſarium eſt, & cum ipſa re cohæret;mouere autem non eſt neceſſarium,quamuis ſit vtile, & eſt extra rem poſitum; itaque de fide prius quàm de motu tractandum eſt. hoc autem quod dicimus Ariſtoteles his verbis confirmat; Probationes enim ſolæ ad artes pertinent, reliqua verò ſunt additamenta: at iſti nihil de enthymematibus loquuntur, quod corpus eſt, ac fundamentū fidei faciendæ,de ijs verò, quæ ſunt extra rem poſita, plurima pertractant. nam criminatio, miſericordia, iracundia,ceteræque huiuſmodi animi perturbationes nequaquam ipſius rei propriæ ſunt, ſed ad mouendum iudicem pertinent. li.1.Rhet.

C. F. Quos vocas locos. C.P. Eos in quibus latent argumenta.C F. Quid argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam fidem.

Quoniam argumenta ducuntur ex locis, videndum eſt, quid ſit locus, & quid ſit argumentum. Ac primo ſciendum eſt,locum hic accipi tranſlatè,nō propriè.nam locus propriè is eſt,de quo tractat Ariſtoteles libro Phyſicorum quarto, quem vult eſſe partem extremam corporis ambientis.ſed ea loci cōſideratio pertinet ad philoſophum naturalem; vulgo verò communiter locus dicitur,vbi aliquid poſitum & locatum eſt, vel poni & locari poteſt,vt apud Virgilium.

Eſt locus,Heſperiam graij cognomine dicunt, Et in ſexto Aeneidos,
Deuenere locos lætos,& amæna vireta.

Qua in ſignificatione frequenter etiam ab orationibus capitur, & a loco multa deducuntur argumenta, de quibus infra dicemus. ab hac ſimilitudine per tranſlationem à dialecticis, & rhetoribus locus dicitur ſedes argumenti;vt enim earum rerum, quæ abſconditæ ſunt,demonſtrato & notato loco, facilis eſt inuentio; ſic cum perueſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus. aptè vero mihi videtur Agricola locum ita definire; Locus eſt communis quædam rei nota,cuius admonitu, quid in quaque re probabile ſit,inueniri poteſt.ſed illud aduertendum eſt,eſſe locos quoſdam communes, qui ad omnem

disputationem, & ad omne causarum genus pertinent, de quibus in To
libr. 2. de orat. picis tractat Cicero, & hoc in opere paulo post, eos tantum enumerat; & alio loco M. Antonius etiam exemplis illustrat, atque hi communes loci propriè dialecticæ arti subijciuntur, & de illis tractare non rhetoris, sed dialectici officium est. Sed quia rhetorica dialecticæ propago quædam est, & simulachrum, vt ait Aristoteles, ideo locis his commu-
lib. 1. Rh. nibus, tanquam suis ac proprijs etiam rhetores vtuntur. Verum in singulis causarũ generibus, in arte dicendi proprij loci traduntur, qui tantum à rhetoribus tractantur. Vt in demonstratiuo genere loci sunt, vnde ea quæ ad laudandum & vituperandum pertinent, argumenta ducuntur; in deliberatiuo, quæ ad suadendum, & dissuadendum, in iudiciali; quæ ad accusandum, & defendendum, de quibus Aristoteles co-
Eod. libr. piosè tractat, & Cicero tum in libris de Inuentione, tùm de Oratore,
lib. 2. de orat. tùm infra longe subtilius, & accuratius hoc in opere. Prius igitur breuiter locos omnium generum communes explicat, deinde ad proprios cuiusq; generis accedit. quoniam autem è locis argumenta ducuntur, antequam de locis verba faciat, ipsum definit argumentum, & ait esse, inuentum probabile ad faciendam fidem. Sciendum est autem idem esse argumentum Ciceroni, quod dialecticis, & Aristoteli medium. Vocant enim medium id, vnde tota vis argumentationis emanat, quod cũ inuentum fuerit, facile propositum probari potest, vt exempli gratia: Si quis probare velit, voluptatem esse bonam, aliquid oportet vt inueniat, quod & voluptati, & bono consentaneum sit, alioqui, quod vult, probare non poterit. dicet igitur voluptatem esse naturæ accommodatam, quoniam omnes animantes eam naturæ instinctu sequuntur, atque ita ratiocinabitur; Quod naturæ accommodatũ est, id est bonum, sed voluptas est naturę accommodata, igitur voluptas est bona. illud igitur inuentum, quo probatum est, voluptatem esse bonam, vocatur à dialecticis medium, à Cicerone argumentum. quod facilè inuenitur ab ijs, qui sunt in Topicis exercitati. Sed quæri potest cur Cicero dixerit, inuentum probabile, cum interdum orator etiam necessario concludat, interdũ ex eis, quæ probabilia quidem videntur, sed non sunt. tria sunt enim argumentationum genera, quorum vnum necessariò concludit, & scientiam gignit quo Mathematici potissimum vtuntur, & Philosophi; alterum probabiliter tantum colligit, & eo dialectici, & rhetores vtuntur, tertium copiosè, fallaciterq; ratiocinatur, quod Sophistarum est proprium: veruntamen orator non semper tãtum probabiliter, sed interdum necessario, interdum fallaciter argumentatur. cur igitur Cicero dixit, argumentum esse probabile inuentum? quia solent oratores ab eo, quod frequentius fit, rem definire, non ab eo, quod rarius, frequentius aũt rhetorica probabiliter tantum concludit, quam vel necessario, vel fallaciter. Adde quod quæ necessaria sunt, sunt etiam pro-

babilia,

babilia, quamuis non contra. neque enim quidquid est probabile, id cõtinuo necessarium est, itaque sub probabili continetur etiam necessarium. Probabilia autem sunt, vt ait Aristoteles, quæ probantur, aut omnibus, aut pluribus, aut certè sapientibus, atque ijs vel omnibus, vel plurimis, vel ijs, quorum spectata est, & perspecta sapientia: quoniam autem orator probabilia ferè tantum sectatur, ideo Cicero alibi scribit, omnem dicendi orationem in medio positam, communi quodam in vsu, atque in hominum more, & sermone versari, & vitium esse, maximum in dicendo, à vulgari genere orationis, atque consuetudine communis sensus abhorrere.

1. lib. Topic. & Rh.

In proœ. de orat.

C. F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, vt testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhærent in ipsa re.

Hæc est prima locorum, siue argumentorum diuisio, quæ ab Aristotele tradita, sicut ait Quintilianus, consensum ferè omnium meruit, alia esse argumenta, quæ extra dicendi rationem acciperit orator, alia quæ ex causa traheret ipse, & quodammodo gigneret, atque hac de causa priora illa vocat Aristoteles ἄτεχνα idest artis expertia, sicuti Cicero interpretatur, idemq; sæpè remota nominat. posteriora dicuntur ab Aristotele ἔντεχνα idest artificiosa, Cicero vocat insita, quoniam hærent in ipsa re. Sed vt hæc diuisio melius intelligatur, sciendum est ea, quibus orator vtitur ad probandum, aut ab ipso excogitari & inueniri; aut extrinsecus assumi; quæ ab oratore excogitantur, necesse est, vt rei de qua agitur, inhæreant; neque enim rem probare possent, si ab ea penitus discreparent, ideo vocantur insita vel inhærentia, vel artificiosa, vt definitio, partium enumeratio, genus, forma, & reliqua. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex auctoritate ducuntur, & in testimonijs posita sunt. nam Cicero & hoc in loco, & in Topicis, testimonium vocat, omne id, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendum fidem, vt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes. quoniam igitur hæc orator nõ ipse excogitat, sed extrinsecus oblata sibi assumit, & tractat, ideo remota dicuntur, & artis expertia, non quia summa arte tractari non debebant, sed quia ab oratoris arte non inueniuntur: alioqui summis eloquentiæ viribus indigent, quoniam in eis pars maxima forensium contentionum consistit, vt Quintilianus testatur. DVO GENERA) Atqui si propriè loqui volumus, hæc non duo genera sunt, sed duæ locorum, vel argumentorũ differentiæ. nam in eo differt à testimonio definitio, quod testimonium remotum est,

lib. 5. c. 38

definitio vera insita.sicut homo differt à bellua, quod homo particeps est rationis,bellua verò expers. verum Aristoteles differentiam generi associat,sicut etiam speciem mediam,vel vt dialectici vocant subalternam: quoniam differentia non aliter atque genus multas sæpenumero species complectitur:vt terrestre,volucre,aquatile, quæ sunt animaliũ differentiæ,multas species continent;hac de causa fit,vt & à Cicerone, & à reliquis bonis auctoribus ipsæ differentiæ frequentissimè genera vocentur. DIVIDIS) Propriè locutus est, & melius quàm si dixisset, PARTIRIS, quoniam generis distributio in species, vel differentias, non propriè dicitur partitio, sed diuisio, vt initio docuimus, cum interim partitio propriè sit totius in partes distributio. SINE ARTE PVTANTVR) Scitè addit verbũ illud, PVTANTVR, quia re vera non sunt sine arte. quamuis enim orator ea non inueniat, tamen summa cum arte tractare solet, & sæpè in vtramque partem, vnde loci communes à testibus,& contra testes,à tabulis, & contra tabulas,à quæstionibus,& contra quæstiones, quas aliquando Cicero diuinitus tractat, vt pro L. Flacco totam græcorum nationem exagitat, quod testimoniorum religionem, & fidem nonnunquam coluerit. & Quintilianus ait,maximũ patronis circa testimonia laborem esse, Domitius Afer, satis egregius orator duos libros de testimonijs conscripsisse dicitur.quæ vel per tabulas dicuntur, vel à præsentibus, quæ per scripta vel tabulas dantur, ea vocantur à grecis κωφαὶ μαρτυρίαι quasi dicas surda testimonia,vel muta,vt in Prouerbijs notatum est.

Pri.Top.

C.F. Et testimoniorum quæ sunt genera? C.P. Diuinum, & humanum: diuinum vt oracula, vt auspicia, ut uaticinationes, & responsa Sacerdotum,aruspicum,coniectorum.

Queri potest,cur hoc loco Cicero prius de remotis argumẽtis tractet, quàm de insitis,cum in topicis alium ordinem sequutus sit?nã ibi prius rationem eorum exposuit, quæ insita sunt, deinde ad remota aggressus est.sed sciendum est,in artibus tradendis duplicem esse methodum,alteram qua progredimur à prioribus, & vicinioribus, ad ea, quæ remotiora sunt, vt Philosophi naturales, qui per ea, quæ sensibus subiecta sunt,paulatim sese erigentes, species & genera rerum, & denique ipsas causas venantur,alteram,qua incipientes à remotioribus,quodam ordine reuertimur ad ea,quæ propiora sunt,& viciniora. vt theologi, qui de Deo loqui incipiunt, & paulatim ad res ab ipso Deo conditas,& ad ea, quæ sensibus subijciuntur,descendũt. atque ideo philosophis,& theologis fortasse ordinem suum in docendo mutare non conuenit; reliqui

verò artifices, vt rhetores, & dialectici suo arbitrio, prout commodius videtur, vel hanc, vel illam methodum sequuntur, non eandem semper. quare non mirum est, si Cicero nequaquam hoc loco secutus est eundem ordinem, quem in Topicis. Diuidit igitur testimonium in duo genera, hoc est diuinum, & humanum, ac prius diuinum testimonium in suas partes distribuit, quas sex enumerat, oracula, auspicia, vaticinationes, respōsa sacerdotum, aruspicum, cōiectorum; deinde ad humanum transit. hæc autem duo testimoniorum genera, perquam scitè Lucanus tangit, cum ita inquit.

Quis iustius induit arma,
Scire nefas, magno se iudice quisq; tuetur.
Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.

Inter diuina testimonia primo loco ponuntur oracula, quæ ex eo ipso sunt appellata, sicut ait in Topicis Cicero, quod inest eis deorum oratio, vt si quis probaret Socratem omnium esse sapientissimum, quod Apollinis oraculum talem eum esse dixerit. magnam autē antiqui fidē oraculis habebant, & ijs pręcipuè, quæ ab Appolline reddebantur, vnde quæ verissima videri volebant, oraculis comparabant, Cicero ad Brutum, Hæc oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. Terentius, In 1. Lib.

Non apollinis magis verum, atque hoc responsum est.

huic simile est illud, quod ait Iuuenalis.

Credite me vobis folium recitare Sybillæ. Andri.

nam Sybilla, vt M. Varro testatur, in folijs palmarum solebat oracula scribere. Virgilius.

Insanam vatem aspicies quæ rupe sub ima
Fata canit, folijsq; notas, & nomina mandat.

Plato in Phedro, atque in Timæo magni facere videtur oracula, cum ait, ea de diuinis affirmāda esse, quę oracula comprobarunt. Cicero primo de Diuinatione tradit græcos nullam vnquam coloniam misisse sine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo. Sed oracula pleraque, ambigua, atque obscura reddebantur, vt illud Cræso regi datum fuisse scribit Herodotus, Lib. 3. Aeneid.

Cręsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim.

hostium vim sese peruersurum putauit, inquit Cicero, peruertit autem suam, & illud quod Pirrho datum scribit Ennius,

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Quin

Quin etiam quoddam genus somnij dicitur oraculum, ut Macrobius scribit, quando in somnis parens, uel alia grauis persona, seu sacerdos aperte eueturum quid, aut non eventurum denunciat. Cicero de Diuinatione secundo, uehementer oraculorum fidem labefactat; sic enim ait, Demosthenes quidē; qui abhinc annis propè trecētos fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, idest, quasi cum Philippo facere. hoc autem eo spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret, ex quo licet intelligi in alijs quoque oraculis delphicis aliquid non synceri fuisse. nos oraculorum uice possumus ad probādum afferre, quæcunque in sacris literis diuina uoce, atque in Euāgelijs à Christo Domino pronunciata sunt. quod argumenti genus apud christianos firmissimum esse debet. VT AVSPICIA) Secundum genus diuini testimonij continetur auspicijs, siue augurijs, quorum apud Romanos maxima erat cura, quoniam Romulus auspicato dicitur urbem cōdidisse, atque etiam ipse augur fuisse, quo circa deinceps ijdem erant Reges, & augures, & Collegium Augurum summo in honore fuit Romæ, ita ut Patricij, & Principes Ciuitatis, in illud Collegium cooptari magna cum ambitione conarentur. ac primò quidem tres tantum fuere, deinde numerus auctus, donec senatusconsulto cautum fuit, ne ultra nouem essent augures. sed L. Sylla dictator huic numero quindecim, adiecit, itaque postea uiginti quatuor fuerunt. mittebantur autem in Hetruriam adolescentes Principum filij, ut artem augurandi perdiscerent, quoniam in ea plurimum excellere Hetrusci putabantur, ut Val. Max. scribit. tribus autem modis auguria captabantur, primo ab aspectu auium, quæ præpetes, & anoscines dicebantur, & id propriè auspicum erat, ab auibus aspiciēdis dictum. ut Romulus, cum urbem conderet, duodecim vultures aspexisse perhibetur; secundo à cantu, & garritu auium, quę oscines uocabātur, & hoc est propriè augurium, sic ab auium garritu nominatum; tertio à pastu pullorum, qui cauea inclusi tenebantur, & id tripudium Solistimum dicebatur. Augurum etiam erat de cęlo seruare, fulmina, tonitrua, tempestates procurare, Magistratibus obnunciare, cum
1. de diui. de cœlo seruatum esset. his rebus tanquam oraculis, & diuinis testimonijs credendum putabant. Cicero, Cilicum, inquit, & Pisidarum gens,
Phil. 2. & his finitima Pamphilia uolatibus auium, cantibusque certissimis si-
li. 12. Ilia. gnis declarari res futuras putant. idem in M. Antonium uehementer inuehitur, quod artem augurandi prorsus ignoraret, & ementitus esset auspicia. Hector apud Homerū cōtemnit auguria, atque ait se nolle aues curare vtrum ad dextram, an ad læuā uolent, quoniam unum tantum
in lib. de senect. esset optimum augurium, pro patria pugnare, cuius sententiam expressit Q. Fabius Max. ut est apud Ciceronem, is enim cum esset augur, di-
1. de legi. cere ausus est, optimis auspicijs ea geri, quæ pro salute Reipub. fierent, quæ contra Rempub. ferrentur, contra auspicia ferri. Cicero tamen sic ait,

ait, Maximum autem, & præstantissimum in Rep. ius est augurum; & alio loco scribit, Augures Iouis Opt.Max. interpretes, internunciosq; constitutos esse. quod ex duodecim tabulis sumpsit, ubi erat ea lex. Interpretes autem Iouis Opt. Maximi publici augures, signis, & auspicijs postea uidento, disciplinam tenento. nos christiani auspicia omnia negligenda esse censemus. VT VATICINATIONES.) Tertium genus à uatibus ducitur, nam quę uates prædixissent diuina esse testimonia cēsebant. unde libros Sybillinos Romani frequenter adibant, quod Sybillam uatem fuisse optimam acceperant. Cicero, Multa, inquit, & Sybillinis uaticinationibus, multa ex aruspicum responsis commemorare possum. Erat autem apud ueteres firma opinio, quosdā homines, diuino furore afflatos, futura pręuidere, ac prędicere, qui uates diceban tur, qualis ille Protheus, de quo ita Vergilius. Phil. 13. 2. de Nat. Deorum. 4. Georgicor.

Nouit namque omnia vates:
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Talis fuit etiam Calcas apud Homerum, & Melampus, de quo ita Plinius, Melampodis fama diuinationis artibus nota est, & Tages, de quo Ouidius sic ait. lib. Meta. vlt.

Indigne dixere Tagem, qui primus Hetruscam.
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Multi etiam alij tanquam vatas optimi celebrantur; huc referuntur etiā prodigia, vt Platoni infanti apes mella in os intulerunt, quod diuinę eloquentiæ prodigium fuit. & Midæ paruulo formicæ grana tritici in os congesserunt, quod maximas eius futuras diuitias significauit. & monstra, ut cum in exercitu Xerxis equa leporem peperit, quod Regis turpem fugam portendit; Chaldæorum etiam, & Astrologorum prædictiones referūtur ad uaticinationes. Cicero autem ad Cæcinnam scribens docet, ex prudentia, & vsu rerum sæpè homines futura solere uaticinari; cū ita ait; Si te ratio quædam Hetruscæ disciplinæ, quam à patre nobilissimo, atque optimo uiro acceperas, non fefellit, nec nos quidem nostra diuinatio fallet, quam tum sapiētissimorum virorum monumentis, atq; pręceptis, plurimoque, ut scis, doctrinæ studio, tum magno etiam usu tractandæ Reipub. magnaq; nostrorum temporum uarietate consequuti sumus, cui quidem diuinationi hoc plus confidimus, quod ea nos nihil in his tam obscuris rebus, tamq; perturbatis unquā omnino fefellit. & paulo post, Quare, quādo, ut Augures, & Astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurij, & diuinationis meæ debet habere fidem nostra prædictio. Solon orientem tirannidem multo ante prospexit; Thales Milesius omnē oleam, antequam florere cœpisset, lib. ep. fa. 6. ep. 6

Instauratq. diem donis, pecudumq. reclusis.
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

Donatus in Phormione Terentij, scribit aruspices dictos ab haruga, hoc est victima, porrò harugam dictam esse ab hara, id est stabulo, in quo clausa conseruabatur ad sacrificium. multa verò sunt in historijs exempla eorum, quæ aruspices prædixerunt, sed illud maximè memorabile, quod Suetonius de Spurina aruspice memorat. Is enim Cęsarem admonuerat, vt Idus Martias tanquam perniciosas, & vitæ periculum minitantes, euitaret: cum autem Idus Martiæ venissent, Cęsar irridens ipsum Spurinam, eiusq. scientiam dixit; ecquid scis ò Spurina idus Martias sine vlla mea noxa venisse? cui Spurina respondit, ecquid scis Cęsar, idus Martias nõdum præterijsse? at vero paulo post Cæsar a coniuratis eo ipso die in Senatu trucidatus est. Quamuis autem aruspices non essent in tanto honore, ac pretio, quanto augures, tamen honores adipiscebantur, & in Senatum legebantur. quod Cicero ad Leptam scribens, ita ostendit, Neque enim erat ferendum, cum Lib.6.epi. qui hodie aruspicinam facerẽt, in Senatu Romæ legerentur: eos, qui aliquando præconium fecissent, in municipijs decuriones esse non liceret. CONIECTORVM.) Sextum & vltimum genus diuini testimonij sumitur a coniectoribus, & interpretibus somniorum. putabat enim antiquitas a Ioue somnia mortalibus immitti, quæ sub inuolucris, & integumentis quibusdã futura significarent. vnde Homerus græcè in hanc sententiã dixit; καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστι id est Etenim 2 Iliadis. etiam somnium ab Ioue est. Cicero narrat hanc historiam, Defert 2 De diui nat. ad coniectorem quidam, somniasse se ouum pẽdere ex fascia lecti sui cubicularis, respondit coniector thesaurum defossum esse sub lecto, fodit, inuenit auri aliquantum, idq. circundatum argẽto. misit coniectori quantum visum est de argento, tum ille, nihil ne de vitello? sed etiam multa exempla somniorum Q. Cicero colligit, quorum exitus mirabiles extiterunt. Est apud Platonem Socrates, cum esset in Lib. 1. De diuin. custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum, vidisse se in somnis pulchritudine eximia fœminam, quę se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi versum.

Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit, Quod, vt est dictum, Sic scribitur contigisse.

Xenophon Socraticus in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia, quæ veros exitus habuerunt. Aristoteles vir ab omni superstitione remotissimus, putat in somnis homines sæpè futura præuidere. scripsit apud græcos Artemidorus de somnio-

rum interpretatione libros quinque, sanè perquam eleganter, & polite. Neque certè rationem afferre possem, quare dicitur somnijs fidem nullam habendam esse; cum præsertim in sacris literis multa reperiantur exempla somniorum, quibus magna fides tradita est. Nam Iosephus Pharaoni Ægyptiorum regi somnia interpretatus est, & Daniel Nabucdonosori. quin etiam in euangelio Magi in somnis admonentur, vt per aliam viam redeant in regionem suam; & Iosephus Christi nutritius, ab Angelo monitus est in somnis, vt Herodis iram fugeret, & in Ægyptum concederet. Mihi vera videtur Macrobij distinctio: qui eorum, quæ sibi dormientes videre videntur, quinque species ponit, quarum vna sit ἐνύπνιον, hoc est, insomniũ semper falsum; cum ea, quæ vigilantes egimus, aut cogitauimus dormientibus occurrunt. Altera visum, quod φαντάσμα dicitur; cum in prima somni parte, quis passim vagantes formas videt, quod etiam falsum est. Tertia visio, quod ὅραμα vocatur; vt cum quis absentem amicum redijsse dormiens videt, quod aliquando verum est. Quarta Somnium, quem ὄνειρον vocant Græci, quod quidem verum est, sed interpretatione indigeat; vt ea, de quibus Artemidorus scribit, & de quibus est omnis ars coniectorum. Quinta χρηματισμός, idest oraculum, quod semper verum est, & apertum; vt quod Magis, & Iosepho accidit. Quoniam igitur in somnis plurima falsa videntur: & quæ nos facile decipere, atque in errorẽ inducere possunt, ideo eis credere vetant Theologi; nisi cum ita apertum est, vt oraculum dici possit, cuius generis etiam in historijs multa exempla habemus. Scripsit Fabius Pictor, vt auctor est Cicero, omnia quæ ab Aenea gesta sunt, quæque illi acciderunt; ea fuisse, quæ ei secundum quietem visa sunt. Sophocles Poeta, cum ex æde Herculis, patera aurea grauis surrepta esset, in somnis vidit ipsum Deum dicentem, qui id fecisset. Alexander Magnus, cum Ptolemæus, familiaris eius, in prelio telo venenato ictus esset, eoque vulnere summo cũ dolore moreretur; secundum quietem draconem vidit, radiculam ore ferentem, & simul dicentem, quo illa loci nasceretur. Cum autem experectus narrasset amicis somnium, misit qui illam radiculam quærerent; qua inuenta, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites qui erant eodem genere teli vulnerati. Sed, vt dixi, multa sunt huius generis exempla, quæ coniectore non indigent, & inter oracula numerantur.

Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa, in quo sunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita.

Secun-

Secundum genus testimonij vocatur humanum, quoniam eius vis tota pendet ab hominibus, hoc autem a tribus quasi fontibus nascitur, hoc est, ab auctoritate, a voluntate, & ab oratione. Sed oratio duplex est, aut libera, cum sua sponte quis loquitur, aut expressa per vim, cum quis inuitus aliquid fateri compellitur. Sub oratione quinque species continentur, hoc est, scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. de quibus singulis accurate postea differemus. Nunc de auctoritate videamus, quę in testimonijs humanis maximam fidem, & vim habere solet, vnde Cicero cum aliquem testem commendare vult, eum ab auctoritate, fide, religione plurimum laudat, vt pro Archia Poeta: Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire, non audiuisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. hoc est quod affirmat Cicero, auctoritatē in omnibus causis & debere & solere plurimum valere. Spectatur autē in eo potissimum auctoritas, si quid visum sit eruditis, nam vnicuiq; credendum est in arte sua sapientibus, qui magnam rerum omnium cognitionem habent, probis & fide dignis hominibus, qui nequaquam mentiri solent. Itaque multa confirmantur auctoritatibus sapientissimorum hominum, vt Platonis, Ciceronis, Aristotelis. Cum enim de aliqua re disceptamus, si probare possumus, id Platoni, vel Aristoteli placuisse, sæpenumero tollitur omnis dubitatio: ita Pythagoræ discipuli, satis se probasse putabāt id, de quo ambigebatur, si dixissēt, αὐτος ἔφα idest IPSE DIXIT, IPSE vero Pythagoras erat; Neque tantum sapientes, sed etiam artifices omnes in artibus suis auctoritatem habent ad probandum, & eorum dicta pro testimonijs adducuntur, vt sic aiunt Geometræ, sic Musici, sic Medici, sic Dialectici, sic Agricolæ. atque ita de reliquis. Cicero, inquit, Docet enim ratio Mathematicorum, quanta humilitate luna feratur, terram penè contingens; & in Academicis, Solem Mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmant maiorem esse, quam terram; Errare mehercule malo cum Platone, quam cum istis vera sentire. Neque tantum artes, & scientiæ, sed etiam vsus & experientia magnam auctoritatem habet ad persuadēdum; plerunque enim creditur ijs, qui experto sunt, vnde apud Virgilium, ita Diomedes ait,

[Margin: 1. lib. Tuscul. — Lib. 2. de diuin. — 1. Tusculanar.]

Experto credito, quamuis,
In Clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.

Præterea quæ visa sunt gentibus, populis, nationibus, auctoritatem habent, vt Lucilius Balbus, apud Ciceronem ideo probat esse deos, quia nulla gens est tam barbara, cuius mentem non imbuerit deorum religio. Quintilianus sic ait, An vero me de incommodis vitæ differentem, non adiuuabit earum persuasio nationum, quæ fletibus na- Lib. 5.

tos, lætitia defunctos prosequuntur? aut si misericordiam commendabo iudici, nihil proderit, quod prudentissima ciuitas Atheniensium non eam pro affectu, sed pro numine accepit? Nam illa septem præcepta sapientum, nonne quasdam vitæ leges existimamus? Si causam veneficij dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata videatur, qui nullam adulteram non eandem esse veneficam dixit. Iam sententijs quidem poetarum, non orationes modo sunt refertæ, sed libri etiam philosophorum, qui quanquam inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere tamen auctoritatem a plurimis versibus non recusarunt. Neq; est ignobile exemplum, Megaræos ab Atheniensibus, cum de Salamine contenderent, victos Homeri versu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoque, quæ vulgo recepta sunt, hoc ipso, quod incertum auctorem habent, velut omnium fiunt, quale est,

Vbi amici, ibi opes. Et conscientia mille testes.

& apud Ciceronem, Pares autem, vt est in veteri prouerbio, cum paribus facillime congregantur, neque enim durassent hæc in æternum, nisi omnibus vera viderentur. In senibus etiam, quia longo vsu periti putantur, magna est auctoritas, vt Latinus apud Virgilium.

7. Aenei. *Atque equidem memini, fama est obscurior annis*
Auruncos ita ferre senes, his ortus vt oris.
Dardanus ideas Phrygiæ penetrarit ad vrbes.

Principes etiam viri, diuitesque sibi auctoritatem vindicant. quo fit vt eorum testimonia magni ponderis æstimentur. Non rectè fortasse, inquit Cicero, sed vulgi opinio mutari vix potest. Quin acutum ingenium solet auctoritatem habere, nam ingeniosos putant esse dignos, quibus fidem adhibeant. Sed omnium maximam auctoritatem probitas, & virtus complexa est. quis enim probis & magna virtute præditis hominibus, non facile credit. hoc est quod scribit Cicero,
2. de offic. Iustis & fidis hominibus, id est viris bonis ita fides habetur, vt nulla in his fraudis sit, iniuriæq; suspicio, & paulopost: Fides autem vt habeatur duabus rebus effici potest, si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. hæc est causa cur Cicero quoties testes in iudicium adducit, eos honestos, & probos viros esse ostendat, quibus vero fidem adimere vult, leues, & improbos esse dicat. EX VOLVNTATE.) Voluntas & viuorum & mortuorum hominum sæpè pro testimonio valet. est autem voluntas (vt ait Cicero) quæ aliquid cum ratione desiderat. differt a cupiditate, quę sine ratione est. mortuorum voluntas ex testamentis, & scriptis maxime cernitur. vnde iurisconsulti testamenta vocant extremas volútates, quæ

pro testimonio sæpissimè proferuntur. cum ergo ex mortui voluntate quærimus testimonium, inuestigandum est, quid dixerit, quid fecerit, quid mandarit, quid scripserit, cui sententiam suam communicarit, & si quæ sunt eius generis. Sic Clodius testimonium voluntatis suæ dederat, cum Fauonio fortisimo viro quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone viuo, respondit triduo illum ad summum quatriduo periturum. sic accusator Roscij Amerini Erucius a facto patris, voluntatem eius, & odium in filium conatus est ostendere, quod filium in prædia rustica relegarat, & quod eum exhæredare cogitabat. Viuentium voluntas eodem modo cernitur ex dictis, ex factis, ex mandatis, ex scriptis, sic dicta Catilinæ, & mandata, vt Cicero consul interficeretur, coniurationis testimonium fuere. sic literæ Lentuli, atque Cethegi, voluntatis eorum apertissima fuerunt testimonia. Cicero pro Milone voluntatem ex factis ita probat. Dederas enim, quã contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima. EX ORATIONE.) Oratio duplex est, aut libera, aut expressa, vel enim sponte dicuntur testimonia, vel coactè, quæ sponte dicuntur, ea libera vocantur, quæ coactè, expressa. in vtroque genere magnus oratori labor, siue ea cõfirmare velit, siue refutare, vt Quintilianus ait. Porrò libera oratio, vel incerto auctore uagatur, vt rumor, fama; vel certum habet auctorem, vt præiudicium, & præsentia dicta, & tabulæ, & iusiurandum. rumor siue fama, vulgi & multitudinis testimonium a Cicerone vocatur in Topicis, hinc locus communis a rumoribus, & contra rumores. nam si quis rumorem velit defendere & approbare, dicet non eum temere nasci solere, quin sub sit aliquid, & velut publicum esse testimonium. nam Hesiodus dixit famam non omnino vanam esse, aut prorsus interire, quæ in ore multorum fuerit, quoniam etiam ipsa dea quędam est. cuius carmina Demosthenes contra Aeschinem citat, & Aristoteles contra rumorem, Lib. 7. Ethic. si quis dicat eum esse sermonem, cui malignitas initium dederit, incrementum, credulitas; & ait Quintilianus, aut in arbitrio cuiuslibet esse falsum aliquem rumorem confingere, etiam contra viros honestissimos, & innocentissimos. Præiudicium plurimum valet, si iam de eadem causa iudicatum est, aut de pari, aut de simili, aut si iudices iam sententiam suam, priusquam iudicent, patefecerint, vt in Milonem dicebant aduersarij tribus præiudicijs eum iam esse damnatum. nam primo negabant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateretur; secundo aiebant, cædem qua P. Clodius occisus erat, Senatum iudicasse contra Remp. esse factam; Tertio dicebant Gn. Pompeium rogatione sua, & de re, & de causa iudicasse. quæ omnia sigiliatim, & accurate Cicero confutat. Idem pro A. Cluentio iudices deprecatur, ne præiudicia contra Cluentium valeant, Primum

num,inquit,id quod ęquissimum est,postulo,vt nequid huc pręiudicati afferatis. etenim non modo auctoritatem,sed etiam nomen iudicum amittemus,nisi hic ex ipsis causis iudicabimus, ac si ad causas iudicia iam facta domo deferemus. Pręsentium dicta confirmantur eorum,qui dicunt, auctoritate,fide,religione, vt supra iam dictum est. Expressa oratio necessitatem habet, de qua ita Cicero, Facit etiam necessitas fidem,quæ tum a corporibus,tum ab animis nascitur. nam & verberibus torti,& igne fatigati, quæ dicunt,ea videtur veritas ipsa dicere, & quæ a perturbationibus animi sunt, dolore,cupiditate,iracundia,metu,quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia,violentia, insania,nam & pueri sępe indicauerunt aliquid,ad quod pertineret,ignari; & per somnum, vinum, insaniam,multa sæpe patefacta sunt. multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, vt Stalerio nuper accidit, qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis,rei capitalis iure damnatus est. Sub oratione continentur quinque species, scripta,pacta,promissa,iurata, quæsita. Scripta magnam vim habent ad probandum,cum tabulę proferuntur,vel chirographa,vel syngraphæ,vel epistolæ,quę rem incertam sæpissimè confirment,quamuis etiam contra tabulas,vt ait Quintilianus, sæpè dictum sit, & sæpè dicendum, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari sciamus esse vsitatum. Cicero commendat eas tabulas, quibus Archias professus fuerat. sic enim ait, Imo vero ijs tabulis professus est,quæ solæ ex illa professione collegioq; prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Aristoteles docet quibus rationibus, & pro scriptis, & contra scripta dicere possimus:nam maior pars eorum,quæ homines inter se contrahunt,& sua sponte faciunt, scriptis continetur: itaque si quis scripta tollat, omne commercium hominum è vita auferetur. Pacta vel in scripto,vel sine scripto esse possunt, ea Cicero iure consuetudinis contineri putat,& ita definit; Pactum est,quod inter aliquos conuenit,quod iam ita iustum putatur,vt iuri præstare dicatur. Quibus ex verbis intelligitur quanta vis pactorum sit, vt etiam legibus præstent, quod etiam Cornificius ad Herennium sic affirmat: Sunt item pacta,quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. Si tamen pacta contra leges fuerint, nullam omnino vim habent, quod Antonius Imperator ita Basilicæ respondit; Pacta,quæ contra leges, constitutionesq;, vel contra bonos mores fiunt, nullam habere vim, indubitati iuris est: quo in loco multa subtiliter, & ingeniose, de pactis Alciatus noster disputat. PROMISSA differunt a pactis,quod promissum debilius est, & vnius tantum hominis esse potest; pactum

est

In Topicis.

pro Archia Poeta.

in fine 1. lib. Rhetoricorum.

Lib. 2. de inuentione.

Lib. 2.

est validius,& semper inter plures est. Qui se fatetur promisisse, cōtra seipsum testimonium dicit, nisi vel metus, vel doli mali exceptionem opponat. Cicero disputat, & exemplis probat, non semper promissa esse seruanda. idem, Scelerum (inquit) promisio,& ijs, qui expectant, perniciosa est, & ijs, qui promittunt. Idem, iam illis promissis non standum esse, quis non videt, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit, quæ quidem pleraque iure prætorio liberantur, nonnulla legibus. IVRATA.) Cicero quodam loco ita scribit; Sed in iureiurando non qui metus, sed quæ vis sit, debet intelligi. Est enim iusiurandum affirmatio religiosa, quod autem affirmate quasi deo teste promiseris, id tenendum est: iam enim non ad iram deorum, quæ nulla est, sed ad iustitiam,& fidem pertinet. Nam præclare Ennius.

Lib. 3. de offic. Philipp. 8. 1. de offic. Lib. 3. de offic.

O fides alma, apta pinnis, & iurisiurandum Iouis.

Qui igitur iusiurandum violat, is fidem violat, quam in capitolio vicinam Iouis Opt. Max. vt in Catonis oratione est, maiores nostri esse voluerunt. Aristoteles multa verba de iureiurando facit, & docet quomodo in caussis tractari debeat, & Quintilianus ait; Monent tamen nos rhetores, ne facile iusiurandum aduersarijs deferamus: nam si fuerint improbi, facile peierabunt. Apud Græcos tria iurisiurandi genera traduntur, primū quod affirmandi gratia sponte suscipitur, & ἐπώμοτος ὅρκος dicitur; alterū, quod inficiandi gratia & dicitur κατώμοτος & tertiū, cū quis nō sponte, sed inuitus iurare cogitur & ἔπακτος vocatur. Græci post testimonij dictionē, ad aras iurādi gratia accedebant, quod cum facere vellet Xenocrates, a Iudicibus prohibitus est: illi enim iniurato magis, quam cæteris iuratis se credere dixerunt. QVAESITA.) Quæstiones, ait Aristoteles, testimonia quædam sunt, quæ videntur ea de causa fidem facere, quia necessitas quædam eis inest. Nam quę sunt extorta vel minis, vel pollicitationibus, vel cruciatu, videtur veritas ipsa dicere. Apud Romanos serui tantum inueniendi veri gratia torquebantur, non autem liberi, sed apud Athenienses, & Rhodios etiam liberi, sicuti nostro quoque tempore; sed qua ratione quæstiones tractentur, infra suo loco dicetur.

In extremo 1. lib. Rhetor. Lib. 5. Lib. 5. Lib. 1. ad At.

C. F. Quæ sunt, quæ dicis insita? C. P. Quæ infixa sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, & ad id totum de

quo

quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi.

Locos, qui inhærent in ipsa re, alij alter diuiserunt, nos Ciceronem sequimur, qui vbique sibi ipse consentit. Nam & in secundo de oratore, & in Topicis, & hoc in loco eandem sequitur diuisionem. Quatuor (inquit) genera sunt locorum, quæ dicuntur insita, totum, partes, notatio, res affectæ. Sed ad totum adhibetur definitio, partium enumeratio, notatio verbi. Quare bimembris diuisio fieri potest hoc modo; locorum insitorum alij sunt in toto, alij sunt affecti ad totum. Prius de ijs, qui sunt in toto, verba faciemus, postea de alijs. Totum vocamus rem vniuersam, de qua verba facturi sumus, cuius primo quærere definitionem debemus deinde partes, tum nominis vim, & originem, postremo eas res, quæ quodammodo sunt affectæ ad id, de quo quæritur. Primus igitur omnium locus est definitio. ideo viri docti præcipiunt, vt cum aliquid tractare volumus, a definitione semper incipiamus, sic enim Cicero; Omnis, quæ a ratione suscipitur de aliqua re, institutio, debet a definitione proficisci, vt intelligatur, quid sit id, de quo disputatur. Hoc omnes, qui scriptis artem aliquam mandant, diligenter obseruare solent, vt initio rem vniuersam definiant, deinde partes quærant, vt grammatici primo quærunt quid Grammatica sit, deinde partes etiam eius explicant definitione, vt quid sit litera, quid Syllaba, quid dictio, quid oratio. Sic rhetores primo quærunt, quid sit Rhetorica, deinde quid singulę rhetoricæ partes, vt quid inuentio, quid dispositio, quid elocutio. Merito igitur primus locus definitioni datur, sine qua nulla res quid sit, intelligi potest. Laurentius Valla definitionem vocat regium censorem, quæstoremq; ærarium. quod cuiusque rei naturam proprietatemq; explicet. Quæramus igitur primo quid definitio sit. Cornificius ad Herennium, Definitio est (inquit) quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates, breuiter, & absolute, hoc modo, Maiestas Reip. est in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Cicero in Topicis ita inquit, Definitio est, quæ id, quod quasi inuolutum est, euoluit. Quintilianus. Definitio (inquit) est rei propositæ, propria, & dilucida, & breuiter comprehensa verbis, enunciatio. talis est illa Horatij.

(Marginal notes: lib. 1. de offic. — Lib. 4. — Lib. 7.)

Virtus est medium vitiorum vtrinque reductum.

& illa Ciceronis; Virtus est animi habitus, naturæ, modo, rationi consentaneus. Ex definitione firmissima deducuntur argumenta, vt si quis ita colligat, Res quædam egregia est, polite, & eleganter dicere, ergo rhetorica est perdiscenda, quæ est ars bene dicendi. Cicero pro-

ro probat Sestium in numero optimatium esse hac definitione; Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Duplex autem est definitio, altera nominis, altera rei. Definitio nominis ipsa est ethymologia, siue notatio de qua paulo inferius dicemus. Definitio rei constat ex genere, & differentijs, siue proprietatibus. Sed aliqui tradunt quinque definitionis species, quæ sunt omnes ad probandum vtilissimæ. Nam aliqua est definitio substantię, aliqua causarum, aliqua effectorum, siue officiorum, aliqua partium, aliqua accidentium. Definitio substantię illa est, qua philosophi potissimum vtuntur, quia rei naturam explicat, & vera est definitio, quæ constat ex genere, & differentijs; vt homo est animal rationis particeps, & mortale, animal est corpus viuum, & sentiens. Linea est longitudo sine latitudine. color est qualitas patibilis, quę sensum mouet oculorum. Ab hac huiusmodi argumenta ducuntur, spongia est animal, quia viuit, & sentit. Rhetorica est virtus, quia animi habitus est, naturæ consentaneus. Dialectica est homini necessaria, quia est veri, & falsi disceptatrix. Oratio nostra debet esse perspicua, quia mentis est interpres. Genus inuenire, quoties aliquid definire volumus, facile est. Sed non ita facile differentias inuenire possumus, quoniam earum penuria laboramus. ideo frequenter oratores, cum differentias non inueniunt, accidentium congerie vtuntur in definiendo, vt Cicero hominem ita definit; Homo est animal prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & consilij, præclara quadam conditione generatū a summo Deo. & M. Antonius sic definit historiam, Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis. Sed hæc est accidentium definitio, de qua postea dicemus. Definitio causarum, vel omnes, vel saltem aliquas rei, quæ definitur, causas exprimere solet. Sunt autem causæ quatuor, materia, forma, efficiens, finis. Vt in ædificio, materia sunt lapides, cementum, ligna; forma, vel quadrata, vel fornicata; efficiens, architectus, & operarij, finis ipsa habitatio; sic igitur omnes causas vna definitio complectitur; Domus est substructio quadrata, vel fornicata, ex lapidibus, & lignis ab architecto, fabrisq; formata, habitationis gratia. Fit etiam tantum ab vna causa definitio, vt Aristoteles a materia: Ira est sanguinis feruor circa cor. A fine, vt idem Aristoteles, ira est appetitus vltionis, & alio loco, Felicitas est bonum, quod omnia expetunt. Ab efficiente, vt Felicitas est virtutis præmium; a forma, vt Mundus est vniuersa complexio globosa. Definitio effectorum, vel officiorum frequens est apud auctores, vt Magnes est lapis, qui ferrū attrahit; Luna sydus est, cuius vi maria fluunt ac refluunt. Sic ab officijs, quæ parū ab effectis distant, nisi quod effecta magis ad res natura agentes perti-

pro P. Sestio.

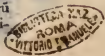
1. de legibus.

2. de Oratore.

2. de Anima.

2. Rheto.

1. Ethico.

F nent,

nent, vt Venus est stella, cuius vi omnia gignũtur; officia vero ad eas, quæ agunt consilio, vt prætor est, qui iuri dicẽdo in ciuitate præest. Iustitia est virtus, ius suũ vnicuique tribuens. Definitio partium debet omnes rei, quæ definitur, partes complecti, vt mensis est spacium triginta dierum; Dies ciuilis est spaciũ viginti quatuor horarum. Rhetorica est inueniendi, disponendi, & eloquendi scientia; Grammatica est ars recte loquendi, recteq; scribendi. Oratio rhetorica est, quæ constat exordio, narratione, confirmatione, conclusione. Definitio accidentium est ea, quæ tot accidentia colligit, vt quod definitur, ab alijs omnibus separetur; vt Homo est animal bipes, erectum,
1. de nat. Deorum. & sine plumis. Mulus est animal quadrupes, vngula solida, ex equa & asino genitum. Hoc genere definitionis vtitur sępe Cicero, & pręcipue quando declarat, quæ sint aues illæ, quæ ibes dicuntur, sic enim ait: Ibes sunt aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; rostro, quæ auertunt pestem ab Aegypto, cum volucres angues, ex vastitate Lybiæ, vento africo inuectas interficiunt, atque consumunt. Sed hęc definitio, quæ ab accidentibus ducitur, proprie vocatur descriptio, quæ per omnes, quas appellant circumstantias, ducitur. Est enim descriptio rei, causę, personæ, temporis, loci, modi. Descriptio rei vocatur ea, quę rem quasi ante oculos ponit, & eius vires explicat. Qualis
2. de nat. Deorum. est ea Lucilij Balbi; Canum vero tam fida custodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumq; odium in externos, & tam incredibilis ad inuestigandum sagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? apud Virgilium pulcherrima est famæ descriptio;
4. Aenei.

Fama malum, quo non aliud velocius vllum.
Mobilitate viget, viresq; acquirit eundo. & quæ sequuntur.

2 Meta. Ouidius eleganter inuidiam describit.

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto.
Nusquam recta aues, lucent rubigine dentes
Pectora felle virent, lingua est suffusa veneno,
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores, &c.

11. Meta. Sic per apostrophen somnum suauissime describit.

Somne quies rerum, placidissime somne deorum
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministerijs, mulces, reparasq; labori.

Sunt etiam breues quædam rerum descriptiones ab effectis, vt Auditus est sensus, quo voces ac sonos percipimus. Visus est sensus, quo rerum differentias, & colores distinguimus. Sed hæc eadem est cum defini-

definitione effectorum, & officiorum, de qua diximus. Descriptio causæ est, quę explicat cur aliquid factum sit, aut non factum, qua historici frequentissime vtuntur, & sæpe etiam oratores. vt Cicero describit causas, cur Clodius Miloni fuerit insidiatus, quia videbat eum consulem futurum, & suis conatibus obuiam iturum; quia hostis eius erat; quia a Milone fuerat in iudicium vocatus, & accusatus. Liuius causas bellorum, induciarum, fæderum pacis semper explicat, quoniam ea res non tantum lucem historiæ, sed etiam iucunditatem affert. Virgilius causam describit, cur Aeneas cum esset maxime pius, Turno, vitam precanti, non pepercerit. pro Milone. in Aenei.

Stetit acer in armis,
Aeneas, voluens oculos, dextramq; repressit.
Et iamiamq; magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeri inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sæui monumenta doloris
Exuuiasq; hausit, furijs accensus, & ira
Terribilis. Et reliqua.

Descriptio personæ magnam interdum vim affert orationi, vt Cicero facetissime C. Fannij Chereæ personam, & faciem describit his verbis; Faciem considerate, nonne ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis vnguibus, vsque ad verticem summum, si quam coniecturam affert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs constare totus videtur. Qui idcirco capite, & supercilijs semper est rasis, ne vllum pilum viri boni habere dicatur. Cuius personam præclare Roscius in scena tractare consueuit, neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum, & periurissimum Lenonem cum agit Cheream, persona illa lutulenta, impura, inuisa, in huius moribus, natura, vitaque est expressa. Sic Virgilius. Sinonis personam & naturam breuiter exprimit, cum ait. Pro Roscio Aom. 2. Aenei.

Fidens animi, atque in vtrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.

sed tamen personæ descriptio potius ad corpus, quam ad animum referri solet, qualis est illa. 5. Aenei.

Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,

Ostenditq; humeros latos, alternaq; iactat,
Brachia protendens, & verberat ictibus aures.

Descriptio temporis frequens est apud oratores, quoniam plurimum valet ad probandum. Sic Cicero describit tempus, quo Roscius fuit interfectus, rediens a cœna, cum gladiatorum maxima esset impunitas. Et pro Milone, a tempore Clodium ostendit insidiatorem, cum præturam peteret, & Milonem eodem tempore futurum consulem videret. Sed in hoc potissimum descriptionis genere poetæ sæpissime ludunt, & omnes temporis partes ingeniose describunt, ut Virgilius mediam noctem, ita breuiter describit.

8. Aenei. *Nox erat, & terras animalia fessa per omnes.*
Alituum, pecudumq; genus sopor altus habebat.

Matutinum tempus sic in septimo.

Iamq; rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.

Meridiem sic in quarto Georgicorum.
Ipsa ego te medios cum Sol accenderit æstus
Cum sitiunt herbæ, & pecori iam gratior umbra est,
In secreta senis ducam.

11. Aene. Vespertinum tempus hoc modo,

Ni roseus fessos iam gurgite Phæbus Ibero
Tingat equos, noctemq; die labente reducat.

Descriptio loci, non minus frequens est apud oratores, historicos, & poetas, ut Cicero in Verrem, Latumias syracusanas breuiter ita describit: (in Verrē act 7) Latumias syracusanas omnes audiuistis, plerique nostis, opus est ingens, magnificum, regum ac tyrannorum, totum est e saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus exciso, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Loci descriptione multa, & firma idem ducit argumenta. (pro Milone.) Videamus num, inquit, id quod caput est, locus ad insidias ille ipse, vbi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior, & quæ sequuntur. Historici sæpissime locorum descriptionibus utuntur, ut Salustius primum Africam describit, deinde etiam syrtes, & sæpe ciuitates, apud quas pugnatum est, ita etiam Liuius. (In iugurtino.) Poetæ uero, sicuti in cęteris descriptionibus, ita etiam in hac uarie ludunt, & modo ueros locos describunt, quę topographia dicitur, modo ipsi suo arbitrio fingunt, quæ topothesia uocatur. topographia est illa Ouidij.

Sepa-

Separat aonios actæis Phocis ab aruis 1. Meta.
Terra ferax dum terra fuit, sed tempore in illo
Pars maris & latus subitarum campus aquarum
Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus
Nomine Parnassus superatq; cacumine nubes

illam uero topothesiam esse uolunt, qua Virgilius utitur, quia sit ficta descriptio.

Est in secessu longo locus, insula portum
Efficit obiectu laterum, & quæ sequuntur. Est enim notissimus locus.

Descriptio loci sic rem gestam ante oculos ponit, vt videri videatur græcè, dicitur ὑποτύπωσις: quam Cornificius demonstrationem vocat, ea frequenter vtitur Cicero, vt pro Milone. Obuiam fit ei Clodius, expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis græcis comitibus, vt solebat, sine vxore, quod nunquam fere. cum his insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum vxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumq. comitatu, & cætera. Rursus in eadem: Videte nunc illum primum egredientem e villa subito, & quæ sequuntur. Modus enim, quo res aliqua gesta dicitur, plurimum valet ad rem exprimendam, in hac re, sicut in cæteris Virgilius admirabilis est, vt cum pugnam Daretis, & Entelli describit. 1. Aenei.

Constitit in digitos ex templo arrectus vterque
Brachiaq. ad superas interritus extulit aureas 5. Aenei.
Abduxere retro longe capitu ardua ab ictu.
Immiscentq. manus manibus, pugnasq. lacessunt.

Quid? quam expressa est illa tempestatis descriptio, qua naues Aeneæ sunt a ventis agitatæ, In 1. Aeneid.

Incubuere mari, totumq. à sedibus imis
Vna Eurusq. Notusq. ruunt, creberq. Procellis
Africus, & vastos voluit ad litora fluctus.

Hæ sunt descriptiones, quæ a definitionibus eruuntur, quæ licet, quid sit res ipsa, quam describunt, non explicent, ostendunt tamen qualis sit, quod in hac arte plerunque sufficit. Neque enim rhetores tam accurate solent rerum definitiones inuestigare, sicuti philosophi faciunt; sed quauis explicatione perspicua, & verisimili contenti sunt. Habent etiam quoddam genus controuersiæ, quod definitiuum appellant, quia definitione sit explicandum, de quo inferius suo loco dicemus.

cemus. TVM PARTIVM ENVMERATIO .) Secundus hic locus ab enumeratione partium tribus potißimum modis tractatur, vel enim affirmatis omnibus partibus totum affirmatur, vel negatis omnibus partibus totum negatur, vel denique remotis cæteris partibus omnibus vna sola relinquitur. Ac primo cum totum affirmare volumus, singulas partes diligenter considerare debemus vt si probare velit Cicero Milonem ab vniuerso populo Romano diligi, videat primo quæ sint populi R. partes, & cũ inuenerit esse tres, hoc est Senatum, equestrem ordinem, & plebem, tunc ita formabit argumentationem ab enumeratione partium; Milo & a Senatu, & ab equestri ordine, & plebe Romana diligitur, ergo ab vniuerso populo Romano diligitur. Aut si probare velimus Aristotelem totius philosophiæ principem extitisse; videamus, quæ sint Philosophiæ partes, quæ tres enumerantur, moralis, naturalis, & diuina, quam metaphysicam vocant. Sic igitur argumentari licebit; Aristoteles primus & moralem, & naturalem, & diuinam Philosophiã illustrauit; ergo totius philosophiæ princeps extitit. Cum autem totum negare volumus, ad singulas partes infirmandas accedere debemus. Sic enim totum corruet. Vt quoniam tribus tantum modis apud antiquos serui libertatem acquirebãt, vel censu, vel vindicta, vel testamento; si quis quempiam liberum esse negare velit, qui prius seruus extitisset, ita formabit argumentum; vt, si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non

in Top. est liber, neque est ulla earum rerum, non est igitur liber. Cum vero remotis cæteris partibus vna sola relinquitur, ita solemus argumentari; Hanc pecuniam, aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti; sed neque ipse habuisti, nec ab aliquo accepisti,

Lib. 5. nec inuenisti; reliquum est igitur, vt surripueris. Quintilianus vocat hoc argumenti genus a remotione. Quod tamen ait esse periculosum, ne si vnam fortasse partem prætermittamus, merito rideamur. Partes apud Ciceronem duobus modis intelliguntur. Sunt enim partes totius, vt caput, humeri, brachia, torax, crura, sunt totius corporis partes; & sunt partes generis, quæ propriæ species seu formæ dicuntur, vt prudentia iustitia, fortitudo, temperantia, sunt partes virtutis. Partes autem totius nunquam species, neque formæ dici possunt. Sed partes generis, & species, & formæ dicuntur, hoc est, quod in Topicis ait Cicero, Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadam conturbatus, nõ satis acute, quæ secernenda sunt, distinguit. Formæ igitur sunt illæ, in quas genus diuiditur; vt, si quis ius, quod est genus, diuidat in legem, morem, & æquitatem, quæ sunt iuris species. Partes autem sunt illæ, in quas totum diuiditur, vt totus mundus in quinque corpora simplicia diuiditur, in cœlum, ignem, aerem, aquam, terram, quæ sunt principales totius mundi partes. Possunt

igitur

igitur species, seu formæ, etiam partes dici, sed non contra. Neque enim partes totius dicuntur species, aut formæ. Quo fit vt pars generalius vocabulum, quam species esse videatur. Sed quatenus ad argumentandi rationem, nihil differt, vtrum partes, an formas enumeres. Erit enim argumentum ab enumeratione partium etiam siquis ita colligat: In omnibus actionibus suis Socrates, prudenter, iuste, fortiter, & modeste semper se gessit; ergo fuit omni virtute præditus. Quamuis prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, sint virtutis species. Habet autem maximam vim hoc argumenti genus, nam plerunque totas orationes, aut maiorem earum partem amplectitur, vt oratio pro lege Man. tota fere pendet ab vno argumento, quo partes imperatoriæ numerantur. Vult enim Cicero Quiritibus persuadere, vt, Cneū Pompeium ad bellū contra Mithridatem gerendum mittant, quoniam in eo bello, summo Imperatore opus esset, & Pompeius summus esset Imperator. Quid ergo? numerat Cicero quatuor res, quas ait in summo Imperatore esse oportere, sciētiā rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem, & eas omnes in Pompeio maximas esse ostendit: itaque concludit Pompeium ad id bellum esse deligendum, vt sit hæc argumentatio ab enumeratione partium; Quicunque rei militaris scientiam habet, & virtutem, & auctoritatem, & felicitatem, is est summus Imperator: sed in Pompeio hæc insunt omnia, quod ab eius rebus præclare gestis copiosissime probat Cicero, ergo Pompeius summus est Imperator, qui bellum magnum & necessarium conficere facile possit. Hæc enumeratio partium appellatur etiam inductio, nam inductionis tres sunt præcipue species, prima ducitur ab exemplis, quæ apud oratores frequentissima est. Nam, ut ait Aristoteles, exemplum est inductio rhetorica, vt Cicero pro Cor. Balbo sic argumentatur. Si M. Crassus, si Q. Mettelus, si L. Sylla, si C. Marius, Si Senatus, si populus R. iure fœderatos homines ciuitate donauit, etiam Cn. Pompeius Cor. Balbū fœderatum iure potuit ciuitate donare. Secunda ducitur a similibus, quæ Socratica inductio vocatur, quoniam ea frequenter Socrates vtebatur. Vt, si agricola bonus est, qui fertiliores & meliores agros reddit; & pastor ille probandus est, qui meliores pecudes efficit, ita etiā princeps laude dignus est, qui subditos suos facit esse meliores. Tertia ducitur a partibus, & totum colligit, quæ dicitur partium enumeratio, de qua iamdudum loquimur; vt si animantes quæ in terra viuunt, & volucres, & aquatiles, mouentur & sentiunt, ergo omne animal sentit & mouetur. Plebs Romana male de Catilina sentit, & equester ordo, & Senatus, totus ergo populus R. de Catilina male sentit. TVM NOTATIO VERBI.) Hæc Ethymologia græce dicitur, cum ex vi nominis argumentum elicitur. Id esset latine verbum ex verbo veriloquium, nos autem (inquit Cicero) nouitatem

pro L. Manil.

in Cop.

tem verbi, non satis apti, fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles symbolum appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo; vt cum quæritur postliminium quid sit, hoc est cum ipsius postliminij vis quæritur, & verbum ipsum notatur, quod Scæuola iunctum putat esse verbum, vt sit in eo, & post, & limen; vt, quæ a nobis alienata sunt, cum ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, hinc cum redierint, post ad idem limen postlimino videantur redijsse. M. Antonius sic ex vocabulo ducit argumentum, Si consul est, qui consulit patriæ, Quid aliud fecit Opimius? Quintilianus putat in argumentis raro locum habere verbi notationem, nisi ex causa prouenerit, ut Lælius sapiens, Pompeius Magnus; sed apud me potior est Ciceronis sententia, qui docet in disputando multa elici ex uerbo argumenta, quod idem probat etiam Aristoteles. Nam primo de cœlo probat cœlum in gyrum perpetuo torqueri eo argumento, quod æther, quasi perpetuo currens ab antiquis fuerit appellatum, id quod etiam Plato testatur, & Plinius mundum esse rotundum, ideo probat, quod orbis appellatur; & perfectam elegantiam, atque ornatum habere, eo quod a nostris mundus, à græcis κόσμος dicatur. Quin idē Quintilianus notationem tradit usum aliquãdo necessarium habere, ut M. Cælius probare uult se hominem frugi, non quia temperans sit, sed quia utilis. Rodulphus Agricola frustra conatur Ciceronem improbare, quod nomen inter ea, quæ naturam exprimunt, posuerit; cum potius accidens, quam substantiam significet. Neque enim Cicero dixit, nomen rei naturam significare, quamuis aliqui putent Platonem in ea sententia fuisse, ut existimaret pleraque nomina esse naturalia; quod etiam Nigidius apud A. Gellium acute probare contendit; sed dixit Cicero nomen ad id totum de quo agitur, adhiberi, quod uerissimum est. Neque enim ulla res exprimi potest, nisi nomine suo; & argumenta, quæ ducuntur a nomine, totam rem attingunt. Ideo etiam in definitionibus assignatur Etymologiæ locus, ut, Philosophus est amator sapientiæ, Consul est, qui Reipub. consulit, Geometra est, qui terram dimetiri nouit. Præterea multam eruditionem continet etymologia, eo quod uerborum originem quærit, ut Plato copiose docet in Cratylo, & Lucilius Balbus apud Ciceronem. Quin etiam historias sæpe continet, ut unde dicti sint Bruti, Publicolæ, Torquati, cur Latium, cur Italia dicta. Dupliciter ex hoc loco ducimus argumenta, primo ex ipsa nominis interpretatione, seu definitione; vt si quis animam ex aere constare dicat, quia sit idem anima, quod aer, aut ventus; vel pecuniam instrumentum esse, quoniam domum instruat; vel sapientiam in corde sedem habere,

[Margin notes: 1. de Oratore. — in Cratylin. — Lib. 1 — 4. cap. 10. — 2. de Natura Deorum.]

bere, quod cordati sapientes dicantur, excordes vero insipientes. Secundo ex cognominatione, vel, vt vulgo dicunt, ex æquiuocatione, cum vnum verbum duo vel plura significat; vel cum per translationem in alia, quàm in propria significatione capitur, vt pessime faciūt, qui plebem contra patres cōcitant, quoniam nullum nomen sanctius esse debet. Isocrates in Encomico Helenæ pulchritudinem, ideo laudabilem & admirabilem esse concludit, quia virtutem maxime probamus, quæ rerum omnium est pulcherrima. Ouidius a translatione nominis pulchrum duxit argumentum hoc modo,

Quis enim cælauerit ignem
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Ignem enim pro amore posuit, & tamen tanquam a uero igne duxit argumentum. Sed aliquando hæc nominis ambiguitas ridiculum facit, ut apud Suetonium de Nerone.

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem?
Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.

Sic Augustus Cæsar, cum quidam araret locum paternæ sepulturæ, hoc est (inquit) patrem colere; ita Martialis Quirinalem quendam ait esse uerum patrem familias, quia multos filios ex ancilla sustulerat. Quin etiam sæpe nomen iocandi materiam præbet, ut Cicero iocatur in nomen Verris, quod omnia uerrat, quod tanquam Verres in uolutabro cæni libenter iaceat; quod male fecerit sacerdos, qui tam malum Verrem non sustulerit. Ita pro Roscio Am. Venio nunc ad illud nomem aureum Chrysogogni. Idem pro A. Cæcina, Sex. Clodius, cui nomen est Phormio, nec minus niger, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio. Sed hic locus longe lateq; patet, siquidem repertorum omnium verborum originem inuestigat.

Ex ijs autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia coniugata appellantur.

Iam tres locos explicuimus, qui ad totum adhibentur, hoc est, definitiones, partium enumerationem, & notationem verbi: nunc illi sunt explicandi, qui in ijs rebus sunt, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Qui tredecim a Cicerone numerantur, hoc est, coniugata, genus, forma, similitudo, differentia, cōtrarium, coniuncta, antecedentia, consequentia, repugnantia, causæ, effecta, comparatio. Putat autem Boetius affecta dici à Cicerone, quæ quodāmodo ad aliquid referri possunt, siue sint amica inter se, siue dissidentia. Qua in opinione fuit etiam Quintilianus, qui sic ait; Cicero genus & speciem,

Li. 5. cap. 10. quam eandem formam vocat, a finitione deducit, & ijs, quæ ad aliquid sunt, subijcit; ut non audiendi sint, qui Boetium reprehendant, quasi male Ciceronis sententiam perceperit. Volunt etiam affecta dici, quæ non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deductave sunt, quam affecti significationem notauit Gellius, ut de prouincijs consularibus Cicero, Bellum affectum videmus, & uere, ut dicam, prope confectum. Volunt igtur affecta dici, quæ totum non conficiunt, sed tantū ex parte faciunt, quæ interpretatio falsa est omnino, quoniam contraria, repugnantia, differentia, quæ inter affecta numerantur a Cicerone; neque totum, neque partem faciunt, sed potius destruunt. Melius est igitur, ut affecta sint ea, quæ ad aliquid referuntur, & quamuis definitio, partes, & notatio videantur ad aliquid esse, res tamen eædem sunt, licet uoces referantur, quod in alijs locis accidit.

in Top. Primus igitur locus affectorum à coniugatis dicitur. Sunt autem coniugata, sicut ait Cicero, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapientia, sapienter, quæ uerborū coniugatio συζυγία græcè di- 2. de Oratore. citur, ex qua huiusmodi est argumentum, si compascuus est ager, ius est compascere. M. Antonius ponit hoc exemplum; Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Locus autem hic (vt ait Cicero) notationi finitimus est, quoniam a nomine deflectitur, ut siquis probare uelit Tyrannidem non esse appetendam, quoniam tyranni uitam quietam agere non possunt, & sunt in perpetuo metu, ac periculo, nam uerum id est, quod Iuuenalis ait,

Ad generum Cereris sine cæde & vulnere pauci
Descendunt reges & sicca morte tyranni.

Quintilianus uidetur hunc locum quodam modo cōtemnere, ac pro nihilo putare, sic enim ait: His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos qui rem iustam faciant, iuste facere, quod certe non eget probatione. Sed ego cum uideam non tantum Ciceronem, sed etiam Aristotelem ipsum diligenter hunc locum in Topicis tractare, nullo modo Quintiliano possum acquiescere, cum præsertim sæpenumero uim maximam ad persuadendum habeat; ut si quis dicat non esse regnum expetendum, cum regibus tot immineant pericula, tot curæ, tot solicitudines: aut doctrinam summo studio complectendam, cum doctis viris tanta sint, & ad opes, & ad dignitates proposita præmia; Et militiam esse fugiendam, cum milites tot labores, tot miserias, tot discrimina quotidie experiantur: Et satius esse literis, quam mercaturæ operam dare; quoniam literati uiri maiore sint in honore maioresq; curas habeant, quam mercatores. Hęc enim omnia cōiugata sunt, regna reges, doctrina docti, militia

militia milites, literæ literati; mercatura mercatores. Multum igitur prodesse potest huius loci cognitio, contra quam sentit Quintilianus. Aristoteles inter cõiugata, & casus aliquam ponit differentiam: Nam coniugata uocat nomina & uerba, ut sapiens, sapientia, sapere; Casus autem uocat aduerbia deducta, uel a nominibus, uel a uerbis, ut sapienter. Erit igitur argumentum a coniugatis, id, quo utitur Euripides in Bacchis, stultus enim stulta loquitur; & illud Terentij, Homo sum, humani nihil alienum a me puto; & illud Ciceronis pro Roscio Am. Etenim rectum putabat, pro eorum honestate se pugnare, propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Et libro quarto Tuscul. Quis enim potest in quo libido cupiditasve sit, non libidinosus, & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? M. Cælius ad Ciceronem, Vide ne dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter quod optimum sit, eligas. A casibus vero id quod M. Antonius ponit secundo de oratore, vt supra diximus, est illud, Si summa iustitia est nemini nocere, qui neminem offendit, is omnino iuste se gerit, & illud; Necesse est maximo ingenio præstitisse Ciceronem, qui tam ingeniose multa conscripsit. Sed Cicero nullam inter casus, & coniugata differentiam ponit.

Alia ex genere.

A genere sic ducitur argumentum, ait in Topicis Cicero, Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ei pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim a genere, quo ad suum nomẽ retinet, nunquam seiungitur, numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur videtur. M. Antonius vtitur hoc exemplo, si magistratus in populi R. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? 2. de Oratore. Genus a Cicerone ita describitur, Genus est notio ad plures differentias pertinens. Dialectici vero genus ita describunt, Genus est, quod dicitur de multis rebus differẽtibus specie, vt animal, quod genus est, de homine, equo, & leone dicitur, quæ diuersæ sunt inter se species; In Topicis Et virtus est genus, nam de prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia dicitur, quæ sunt virtutis species. Porphyrius ait genus tria significare. Primo principium illud, vnde aliqua multitudo originem habet, vt pater, & patria, sic dicimus Iulium Cæsarem ab Aenea genus ducere; Fabium Maximum ab Hercule, & Platonem esse genere Atheniensem, Pindarum genere Thebanum. Secundo ponitur pro ipsa multitudine, quæ ab vno principio ducat originem, vt Romanos esse dicimus Romuli genus, & Athenienses esse genus Cecropis. Tertio dicitur genus, quod multas species amplectitur, vt arbor, quod pyrum, persicum, ficum, multasq; alias species continet. Qua in si-

gnificatione capitur hoc loco, vt magistratus est genus, cuius species sunt, consulatus, prætura, ædilitas, quæstura, tribunatus. Atque hoc modo formatur argumentum a genere; Si priuati ciues magistratibus obtemperare debent, ergo etiam prætoribus. Quintilianus scribit, genus ad probandam speciem minimum valere, plurimum ad refellendam; vt si arbor est (inquit) ergo est platanus, hoc potest esse falsum; at si quis dicat, non est arbor, ergo non est platanus, omnino verum est. Contra species, inquit, firmam probationem habet generis, infirmam refutationem; vt iustitia est, ergo est virtus, valet; non est iustitia, ergo non est virtus, non valet. Hæc quidem ita Quintilianus, verum illud sciendum est, quod quotiescunque generi signum additur generale, vt omne, quodlibet, quodcunque; vel quoties genus ipsum vniuerse capitur, etiam vnaquæque species confirmatur, vt si omnes magistratus sunt in potestate populi Romani, ergo etiam tribunatus. Si omnes scientias calluit Aristoteles; ergo etiam Geometriam. Si omne argumentum legatum est, ergo etiam pecunia numerata. Si ius in ciuitate seruandum est, nõ sunt leges violandæ. Si vero generale quidem signum, sed negans generi adiungatur, etiam omnes species negantur, & amouentur; vt si nulla virtute præditus Catilina fuit; ergo neque fortitudine. Si nullam scientiam Marius didicit, ergo neque musicam. Sed aduertendum est, in hoc argumentandi genere etiam species vim generis obtinere; vt, Si omnes homines natura doctrinæ sunt capaces, ergo etiam Thersites. Si nullus homo volare potest, ergo neque Dædalus. Si Epicurei putant Deum irasci nemini, ergo etiam Lucretius ita censet. Si Philosophi rerum diuinarum & humanarum scientiam habent, ergo etiam Socrates. Latissime vero patet hic locus, quoniam omnes causæ, atque omnia argumenta confirmantur a genere. Neque vlla penitus argumentatio vere necessarioq; concludi potest, nisi aliquod in ea generale pronunciatum constituatur, & hoc est, quod aiunt dialectici tantum ex singularibus propositionibus nihil concludi solere, quod etiam M. Antonius testatur, cum ait, Omnes controuersias ad vniuersi generis vim, & naturam referri. Et paulo post ita inquit, Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit; ex eorum personis, ac non generũ ipsorũ vniuersa disputatione quæratur. Et ad Brutum ita scribit Cicero; Latius enim de genere, quam de parte disceptare licet, vt quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Genus autem vocat Cicero omne commune, generaleq; vocabulum, quod plura complectatur, siue id re vera genus sit, siue species, & tantum indiuidua contineat. Vt pro Murena, comparat ipsum Murenam cum Seruio Sulpitio, vt probet vtiliorem esse Reip. Murenam, quam Seruium; quid ergo facit? relinquit proprias Murenæ Seruijq; personas, & generaliter

Lib. 5.

2. de Oratore.

in Oratore.

ter belli duces, cùm iurisconsultis comparat, atque ostendit duces belli, multo vtiliores esse Reip. quam iurisconsultos. Sic enim quod in genere probatum fuerit, id etiam in parte probari necesse est, hoc modo, Belli duces in Rep. sunt vtiliores quam iurisconsulti, Murena est dux belli, Seruius est iurisconsultus, ergo vtilior est Reip. Murena, quam Seruius. Quod argumentandi genus multo firmissimum est. Sic pro Milone, Insidiatori vero & latroni, quę potest afferri iniusta nex. Probat enim omnem insidiatorem iure interfici posse, quo probatur etiam Clodium, qui fuit insidiator, iure interfectum. Hoc in causis omnibus valet, vt quare Catilina exterminandus est? quia proditor est patriæ, & omnes patriæ proditores sunt exterminandi. Quare Corinthus est euertenda, quia ius gentium violauit, & quæcunque ciuitas ius gentium violat, euerti debet. Sic igitur a genere pluri-ma ducuntur argumenta.

Alia ex forma.

Forma dicitur etiam species, vt Cicero docet. Quæ proprie de singularibus tãtum, & indiuiduis dicitur, vt homo de Socrate, Platone, Aristotele, equus de hoc & illo equo. Sed interdum etiam de pluribus dicitur, quæ specie differant, & tunc eadem est species, & genus, species quidem quatenus aliquo superiore genere continetur, Vt virtus est species qualitatis, Genus autem quatenus plures sub se species continet, vt virtus est genus prudentiæ, iustitiæ, fortitudinis, & temperantiæ. Quatenus autem ad argumentandi rationem, si ea, quæ generi, & speciei subijciuntur, spectare volumus, nihil differt, siue a genere, siue a forma ducamus argumentum. Nam eadem est ratio, vt si omnes insidiatores iure interficiuntur, etiam Clodius iure fuit interfectus. Hoc enim argumentum a genere vocatur, quamuis insidiator species sit improbi hominis. Tale est illud argumentum, quod M. Antonius ita adhibet, Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi, Si omnes, qui Reip. consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consilijs, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & Imperij dignitatem. Et hæc est causa, quare Cicero in Topicis argumentum a genere modo distinguat ab argumento, quod est a forma, modo coniungat; & Aristoteles in Topicis, non distinguat. Si vero, quæ supra speciem sunt, spectemus, hoc est ipsa genera, tunc magna erit in argumentando differentia. nam species, vt ait Quintilianus, firmam generis probationem habet, infirmam refutationem; vt si dixero, Patientia est fortitudo, ergo est virtus, valet argumentum; at, si dicam, iustitia non est fortitudo, ergo neque virtus est, non valet; neque enim negata vna specie, statim negatur genus. Deducuntur a specie huiusmodi argumenta; Laudabile est & hone-

[Margin notes: in Topicis; 2. de Oratore.]

honestum res suas curare, quoniam ad prudentiam spectat. Est enim prudentia species honestatis. Turpe & vituperandum est, e qualibet re lucrum quærere; quoniam hoc auari hominis est. Auaritia enim turpitudinis species est. Aristarchus inter doctos numeratur, fuit enim excellens grammaticus. Nonnunqum per comparationem a specie præclara ducũtur argumenta, vt Cicero pro Q. Ligario, Nulla de virtutib. tuis plurimis, nec gratior, nec admirabilior misericordia est, homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. In prima Philippica sic a specie seu forma Cicero argumentatur; Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges eius euertitis? nam leges Cęsaris sub actis eius continentur, vt forma sub genere.

Alia ex similitudine.

Similitudines repertæ sunt ad inferendam rebus lucem, vt Quintilianus scribit. Earum aliæ sunt, quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur; aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ. Quæ probationis gratia sumuntur, tres habent species, inductionem, collationem, exemplum. Inductio, quæ a similitudine ducitur, ea est, qua Socrates plurimum vtebatur; vt sicuti pomum, id nobile dicitur, non quod ex præstanti arbore decerptum sit, sed quod suauitatem habeat: & equus nobilis est, non qui sit ex equa nobili natus, sed qui cursu & robore cæteris antecellit: ita homo nobilis est, non qui natalium splendore glorietur, sed qui maxima virtute præditus sit. Ciceronis illud exemplum est, Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiã procurator. Hoc autem similitudinis genus plura colligit similia, vt quod vult, tandem concludat.
2. de Oratore. Alterum genus parabola græco nomine, latino collatio dicitur, quod apud auctores cuiusque generis frequentissimum est. Mar. Antonius ponit hoc exemplum collationis; Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? tale est illud, quemadmodum agricultura fœcundiores euadũnt, ita noster animus disciplinis melior fit. Hoc in genere frequentissimus est, & elegantissimus Quintilianus, vt libro primo, Sicut aues ad volatum, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur; ita nobis propria est mentis agitatio, atque solertia, vnde origo animo cælestis creditur. Et paulo post, Natura tenacissimi sumus eorum, quæ rudibus annis percepimus, vt sapor, quo noua imbuas, durat, nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elici possunt. Et alibi, Vt vascula oris angusti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillatis complentur; sic animi puerorum quantum accipere possunt, videndum est. Apud Ciceronem sunt multæ præclaræ similitudines; vt post reditum, Sed tanquam bona valetudo iucundior est

eis,

eis,qui e graui morbo recreati sunt, sic patria, cæteraq; fortunæ bona desiderata magis, quam quotidie percepta, delectant. In Vatinium, Repente enim te, tanquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. Pro P. Sestio, Vt si gladium paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat, sin ad nudum uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri uiribus uulnerari; ita cum hominibus eneruatis, atque exanguibus consulatus, tanquam gladius esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperij nomine armati, Remp. contrucidauerunt. Sed, ut dixi, multæ sunt,& elegantes, apud Ciceronem collationes. Tertium similitudinis genus est exemplum, quod rei alicuius gestæ auctoritate nititur. itaque tantum inter homines proprie ponitur. Quintilianus tria ponit exemplorum genera, simile, dissimile, contrarium. Simile est, iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi; Dissimile, Brutus occidit liberos, proditionem molientes; Manlius uirtutem filij morte mulctauit. Contrarium, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadem socijs abstulit. Sed exemplum partim ad locum similitudinis, partim ad comparationis locum refertur, vt infra docebimus. Videndum est autem diligenter, ne quod similitudinis gratia ascíscimus, aut obscurum sit, aut ignotum, quod licet poetis interdum concedatur, non tamen oratoribus, cum præsertim similitudo non alia de causa uideatur esse inuenta, nisi ut lucem rebus adferat. Quintilianus ait hoc similitudinis genus, quod ad argumenta pertinet, orationem sublimem, floridam, iucundam, mirabilem efficere. Nam quo (inquit) quæque longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tamen ad conciliandam fidem, ut, terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremque fieri: &, ut medici abalienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohæreant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atque solitudines voci respondent; Bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis, non poetarum voce moueamur? Pulchra est in oratione pro Murena similitudo illa, Vt, aiunt, in Græcis artificibus eos aulædos esse, qui citharædi fieri nō potuerunt, sic nos videmus, qui oratores fieri non potuerunt, eos ad iuris studium deuenire. Quin etiam fabulæ ad hunc locum similitudinis pertinent, qualis illa fuit Menemij Agrippæ de membris cæteris cum ventre discordia, qua plebem patribus reconciliauit. Sic Horatius muris rustici,& vrbani fabulam adducit ad probandum longe felicius esse, in paupertate quietum ac liberum viuere, quam in diuitijs cum curis, & solicitudine. Cicero pro lege Manilia fabula declarat,

quo-

quomodo Mithridates ex Ponto profugerit; Primum (inquit) ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medæa illa quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga, fratris sui, membra in ijs locis, qua se parens persequeretur, dissipauisse, vt eorum collectio dispersa, mœrorq. patrius celeritatem persequendi retardaret; & reliqua. Habet interdum acrimoniam similitudo; vt Aeschines Demosthenem tibijs assimilauit, quibus si collum demas, reliquum corpus erit inutile, cum ostendere vellet eum tantum oratione valere. Et Demosthenes Aeschinem trutinæ similem, quæ a quacunque parte in funditur, eo inclinat. Sunt aliquæ facetæ iocosæq. similitudines, vt apud Ciceronem de accusatoribus, quos canibus & anseribus, qui in capitolio pascebātur, similes esse dicit. Aliquæ breues, vt, Vagari per syluas ritu ferarum; Cicero de Clodio, Quo ex iudicio velutvel incendio nudus effugit. Poetæ similitudine frequenter vti solent, iucunditatis, & sublimitatis gratia, qua in re sicut in cæteris felicissimi, Sunt Virgilius, & Homerus. Vt Turni violentiam Leonis similitudine sic exprimit.

Pro Roscio Amo.

Lib. 12. Aeneid.

Vltro implacabilis ardet
Attollitq. animos, pænorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus.
Tum demū mouet arma Leo. quin etiam Lucanus hac potissimum laude censetur, quod egregias similitudines habeat, qualis est illa

Lib 5.

Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis
Damnum posse fugæ? veluti si cuncta minentur
Flumina quos miscent pelago subducere fontes,
Non magis ablatis vnquam decreuerit æquor
Quam nunc crescit aquis. Ex oratoribus nemo est in hac re Quintiliano felicior, apud quem plurimæ sunt, elegantissimæque similitudines.

Alia ex differentia.

Differentiam hoc loco pro dissimilitudine posuit Cicero, sicut etiam in Topicis, vbi ita scribit, Sequitur similitudinem differentia, rei maxime contraria superiori, sed est eiusdem dissimile, & simile inuenire. M. Antonius post exemplum similitudinis statim ea verba subiungit; At ex dissimilitudine. Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. Sunt autem hi duo loci copiosi, & vulgi opinioni sensibusq. aptissimi: quod si quis a similitudine nouit argumēta ducere, is etiam a dissimilitudine facile poterit, nam eadem est contrariorum disciplina. Quintilianus coniunxit vtrumque locum hoc modo; Non enim vox illa præceptoris, vt cæna minus

2. de Oratore.

Lib. 1.

minus pluribus sufficit, sed vt sol vniuersis idem lucis, calorisq. largitur. Cicero dissimilitudine vsus est, cum ita inquit; Certus autem dies non vt sacrificij, sic consilij expectari solet. Philip. 4.

Alia ex contraio.

Contrariorum Cicero quatuor genera facit, primum eorum, quæ in eodem genere posita, plurimum inter se differunt. Vt candor, nigror, sapientia, stultitia, dulce amarum, celeritas traditas, quæ proprio nomine aduersa dicuntur. Secundum genus est eorum, quæ priuantia latine dicuntur, à græcis verò στερητικὰ quod alterum eorum declaret rem esse priuatam eo, quod illi aptum est a natura, vt visus cæcitas, dignitas indignitas, loquens mutus, lux tenebrę. Tertium eorum, quæ cum aliquo conferuntur, vt duplum simplum, multa pauca, longum breue, maius minus. Quartum & vltimum eorum, quæ negantia vocantur & à græcis ἀποφατικὰ contraria aientibus vt si hoc est, illud non est. Ab his omnibus generibus argumenta plurima ducuntur. Ac primo ab aduersis hoc modo; Si vitium fugiendum est, virtus est amplectenda. Si stultitiæ nomen omnes oderunt, summo studio sapientiæ danda est opera. Si patrum seueritas filios ad res honestas impellit, eorundem indulgentia faciet, vt filij patrare turpia non dubitent. Si mentiri turpe est, igitur honestum vera dicere. Habet hoc contrariorum genus in oratione miram gratiam, ideo ponitur inter exornationes oratorias. Cornificius, Contrarium (inquit) est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter & facile confirmat hoc pacto; Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? Nam quem in amicitia perfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Hæc ad fidem faciendam pertinent, illa ad exornationes, quæ contentiones dicuntur; Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos habet inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Quo in genere Cicero mirus est artifex, vt pro lege Man. Cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperijs, non offensionibus belli, sed victorijs, non stipendijs, sed triumphis est traducta. Rursus in eadem, Non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amænitas ad delectionem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Illa vero pulcherrima ex aduersis contentio, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitauit occidere? Sed quid vnum aut alterum exemplum profero, cum totus vbique scateat huiusmodi contrarijs Cicero. Itaque

in Top.

Lib. 4. ad Herenn.

pro Milone.

in Oratore ad Brutum. præcipit, vt hoc genere contrariorum frequenter orationem nostram illustremus, quod & ad fidem valet plurimum, & ad orationem ornatam, & numerorosam efficiendam. Priuantia proprie dicuntur ea, quę nos aliqua naturali facultate spoliant, vt cæcitas, surditas, obliuio, tarditas. Itaque lapis proprie cæcus dici non potest, quia natura visum ei non dedit, neque catuli priusquam nonum diem expleuerint. Cicero (in Top.) dicit ea esse priuantia, quibus præpositio in, adiungitur, vt humanitas, inhumanitas, sed hoc non semper verum est, plurima sunt enim priuantia, quibus præpositio in, non adiungitur. Nam videns, cæcus, audiens, surdus; loquens mutus, sine vlla dubitatione sunt, & tamen eis non adiungitur in præpositio. Contra vero iustitia & iniustitia, probitas & improbitas, non priuantia sunt, sed aduersa. Aristoteles ait a priuatione ad habitum non esse regressionem, & tamen in historijs legimus Cræsi regis Lydorum filium, & Aeglem Samium ex mutis loquentes euasisse. Ab hoc contrariorum genere possunt hoc modo argumenta deduci; Non est quod vereare, præsente Crasso, mecum arcana communicare, non enim audire poterit, quia surdus est. Non poterit Aegles, quæ domi facta sunt, verbis enunciare, cum mutus sit. Quid est, quod speres in iudicio posse te ab homine infantissimo defendi? (pro M. Cęlio.) pulcherrimum vero illud Ciceronis est in hoc genere, Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis, ac potissimum cæcus ille, minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Quæ cum aliquo conferuntur vocantur ab Aristotele πρός τι idest ad aliquid, quia nunquam per se intelligi possunt, sed semper ad alterum respiciunt, vt pater, filius, dominus seruus, creditor debitor, dux comes, Plura pauciora, colles campi. Ab hoc genere nonnunquam firma deducuntur argumenta, vt, Quos ex collibus deiecimus, cum ijs in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non potuerunt, hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores? Ab hoc loco deduxit illud pulcherrimum argumentum Horatius, (Li. 4. car.)

Fortes creantur fortibus, & bonis.
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

(2. de inuentione.) Cicero sic ait: In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe non est portoriũ locare, nec Hermacreonti quidẽ turpe est cõducere. In Oratore ad Brutum ita argumentatur; Cur aut discere turpe est, quod scire honestum est? aut quod nosse pulcherrimũ est, id non gloriosum docere? pro M. Marcello, pulchrũ est huius generis argumẽtũ, Ex quo perfecto intelligis, quanta in dato veneficio sit laus, cũ in accepto tanta sit gloria. Negantia

gantia

gantia dicuntur ēt contradicentia, quæ sunt eius naturæ, vt, si vnū verū necessario sit falsum; & cōtra, nisi de rebus futuris eiusmodi verba faciamus, quæ aut euenire, aut non euenire possint. Cicero videtur argumentationem, quæ ducitur ab hoc loco, simplicem conclusionem appellare, cuius est hoc exemplum; Si quo tempore me istud fecisse dicitis, ego trans mare fui; relinquitur, vt id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed potuerim quidem facere, contradicunt enim, me hic fuisse, & trans mare fuisse, nam si hoc est, non est illud. Ita Clodius cum accusaretur de pollutis sacris bonæ Deę, dixit eo die se non Romæ, sed Interamnæ fuisse. Nam hæc contradicentia sunt, Romæ non fuisse, & Romæ sacra polluisse. In summma dicitur ille contradicere, quicunque rem, aut ab alio, aut a se prius affirmatam negat, aut negatam affirmat, vt accusator Roscij Amerini ait; Roscius patrem interfecit. Patronus cōtra, Roscius patrē nō interfecit. T. Labienus ait, C. Rabirio, Maiestatem populi. R. imminuisti, Rabirius respondet, Immo non immihui. Sunt autem omnium maxime contraria, quæ per negationem opponuntur, vt interfecit, non interfecit, imminuit, non imminuit. Itaque turpissimum putant sibi ipsum contradicere; quod ijs aliquando accidit, qui vel differendi rationem ignorant, vel contra veritatem suscipere disputationem ausi sunt. Generaliter autem omnes sententiæ, quæ a contrarijs ducuntur, enthymemata vocantur, vt ait Cicero, quæ maximam habent vim, & venustatem. Vt seruare potui, perdere an possim rogas? Cicero pro Q. Ligario, Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementię laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio. Pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, noletis? nōnunquam etiam totas fere orationes contraria consumunt, vt octaua Philippica Ciceroȝ pacem fieri cum Antonio turpe esse ostēdit, vt bellum suadeat.

1. de inuētione.

in Top.

Alia ex coniunctis.

Coniuncta uocat hoc loco, quæ in Topicis adiuncta dixit; M. Antonius huius loci non meminit, uel potius cum antecedentibus, & consequentibus coniunxit, sicut etiam Quintilianus facere uidetur. Sed Cicero distinxit adiuncta ab eo loco, in quo sunt antecedentia, & consequentia. Quoniam adiuncta non sunt necessaria, sed tantum uerisimilia, & signa, uel circunstantiæ rerum. Antecedentia uero & consequentia necessitatem habent, ut postea docebimus. Admonet autem hic locus, ut ait Cicero, ut quæratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Est igitur magna ex parte oratorius. Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, conuiuium: cum re autem; pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & siquid eiusmodi. At post rem

2. de Oratore.

rubor, pallor, titubatio, siqua alia signa conturbationis, & conscientiæ. Præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cætera, quæ suspicionem facti mouere possunt. Continet igitur hic locus omnia signa, quæ tantum probabilia sunt, non autem illa, quæ sunt necessaria, quæ græco nomine τεκμήρια uocantur, ut, Si lac habet mulier, ergo peperit. Hæc autem uel rem antecedunt, ut erat inimicus, & contra illum homines, & arma parauerat, ergo illum interfecit: Vel cum re ipsa sunt, ut uisus est in eo loco, & uox eius audita, cum cædes fieret; Vel rem consequuntur, ut sanguine respersus fuit, expalluit. Est autem hic locus in causis coniecturalibus maxime necessarius. Itaque diligenter eum tractat pro Milone Cicero. Ante rem ostendit apparatum Clodij, qui seruos quosdam barbaros, quibus uti ad maleficia solebat, secũ haberet, quod Miloni mortem minatus esset. In ipsa re, quod expeditus in equo Miloni obuiam factus esset; quod nulla secum impedimenta, nullos græcos comites, non uxorem, ut antea semper solebat, adduxisset. Post rem, quod Milo recta Romam uenisset, quod se populo R. quod iudicio commisisset. Eodem modo Lentulus, & Cethegus in coniurationis suspicionem uenerunt, quod enses, & tela cuiusque generis præparassent; quod in domo Porcij Leptæ conuentus nocturnos gererent. Ita filij Bruti, & Aquilij, & Vitellij quia frequenter cum Tarquinij legatis loquerentur, in suspicionem proditionis Vindicio seruo uenerunt. Coniuncta sunt etiam illa quæ græco nomine τεριστάσεις dicuntur, à quibusdam latinè circumstantiæ, præcipue, persona, locus, tempus, modus. Vnde quæcunque a persona, a loco, a tempore ducuntur argumenta, ea dicuntur a coniunctis duci. A persona, ut non esse uirginem Atalantam, quæ cum iuuenibus per syluas uagetur; non esse parricidam Roscium, qui rusticana uita simplicíq; delectetur. Chæream a Roscio comœdo non fuisse pecunia fraudatum, cum Roscius innocens sit, & maxime liberalis. Sic Areopagitæ puerum damnarunt, coturnicibus oculos eruentem, & eas deinde cæcas emittentem, quod malæ mentis, id esset indicium. Loco, ut sacrilegum esse, qui pecunias in templo furatus sit. Corinthum facile bellum reparare posse, quod in Isthmo posita sit. Nam Cicero tradit Romanos, opportunitatem loci secutos, Corinthum euertisse, ne quando bellum reparare posset. Sic Annibal apud Liuium militibus suis necessario pugnandum esse a loco argumentatur, quod a tergo alpes, a fronte Romanos haberent. Sic Aiax apud Ouidium a loco suam orationem incipit; Agimus, proh Iupiter, inquit, Ante rates causam & mecum confertur Vlysses. Et Miloni obiectum est, quod in monumentis maiorum suorum Clodium occidisset. A tempore Cicero pro Milone argumentatur, non esse uerisimile voluisse Milonem Clodio insidias struere, quo tempore consulatum

2. de Officijs.

ſulatum petebat. Ita Cicero non caruit reprehenſione, quod in bello ciuili cum cæteri valde mærerent, ipſe dicax fuerit. Ita Virgilius inuictum Priami animum a tempore oſtendit, cum ita inquit,

Hic Priamus quanquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci iræq; pepercit,

& Dido a tempore ducit argumentum, quo Aeneam a diſceſſu reuocet,

Qin etiam hyberno moliris ſydere claſſem
Et medijs properas aquilonibus ire per altum
Crudelis.

Lib. 4. Aeneid.

Sed communiter omnia ſigna, ſicut initio diximus, quæ non habent neceſſariam concluſionem, ſed quandam tantum probabilitatem, coniuncta vel adiuncta vocantur, vt Simo Terentianus, Non dubium eſt, quin vxorem nolit filius, ita Dauum timere ſenſi. Sic ij, qui aliquem accuſant, anteactam vitam diligenter excutiunt, ſi quid a reo peccati commiſſum fuit. Nam qui ſemel malus fuit, ſemper talis exiſtimatur. Aſdrubal apud Varum fluuium cognouit auctas eſſe Romanorum copias, cum ſcuta vetera hoſtium notaſſet, vt ait Liuius, & ſtrigoſiores equos. Et Annibal cum exercitum vrbi admouiſſet, nondum fractas Romanorum opes agnouit, quoniam ager, in quo caſtra locauerat, proſcriptus ſit, & emptorem inuenerit. Cicero Catilinam oſtendit, neceſsitate coactum, mali aliquid meditari, quod magna rei familiaris anguſtia premeretur; & æris alieni plurimum haberet. Talia erunt argumenta ab adiunctis, ſiquis pauperem, quia ſumptuoſe viuat, furem eſſe dicat; & Matronam, quia ſola noctu per viam ambulet, adulteram eſſe.

Alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus,

Cicero in Topicis de hoc loco ſic ait, Deinceps eſt locus Dialecticorum proprius ex conſequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longe diuerſus eſt. Nam adiuncta, de quibus paulo ante diximus, non ſemper eueniunt; conſequentia autem ſemper. Ea enim dico conſequentia, quę rem neceſſario conſequuntur, itemq; & antecedentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re neceſſario; & quicquid repugnat, id eiuſmodi eſt, vt cohærere nunquam poſsit. Cum tripartito igitur diſtribuatur locus hic, in conſecutionem, anteceſsionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus ſimplex eſt, tractandi triplex;

hæc

hæc ibi Cicero. In quibus duo notanda sunt, primum quod argumenta, quæ ex hoc loco ducuntur, omnia sunt necessaria; secundum quod vnus quidem locus est, quatenus ad inuentionem, sed triplex quatenus ad tractationem. Et antecedens quidem id dicitur, quo posito, necesse est, vt aliud sequatur; Vt, si patientia fortitudo est, necesse est, vt etiam sit virtus. Si Socrates est homo, etiam necessario est animal. Consequens id vocatur, quod rem aliquam necessario sequitur; vt, Mors necessario sequitur cordis vulnerationem; & vita necessario respirationem sequitur; nam si respirat animal, necesse est, vt viuat. Repugnans appellatur id, quod cum re nunquam cohærere potest; vt, nocendi cupiditas amicitiæ repugnat. Fiunt autem argumentationes hoc in genere ferè tantum ex connexis pronunciatis, & ab antecedente quidem, plerunque affirmando; a consequente, plerunque negando; a repugnante vtroque modo, & affirmando, & negando. Porro ab assumptione cognoscitur argumentum, nam si in ipsa assumptione fuerit antecedens; erit argumentum ab antecedente, vt, Si nemini nocere iustitia est, etiam virtus est; sed nemini potest esse dubium quin iustitia sit nemini nocere, quare virtus etiam erit necessario. Talia sunt illa, Si homo est, doctrinæ capax est; sed est homo, ergo doctrinæ capax; Si color est, etiam qualitas est; sed est color, ergo qualitas. Si vero in assumptione fuerit consequens; argumentum erit a consequente; vt, si Gracchus est orator, est etiam vir bonus; sed non est vir bonus, non est igitur orator. Si lapis est animal, sensum habet; sed nihil sentit lapis, ergo non est animal. Quod si negetur antecedens; licebit interdum etiam affirmando argumentum a consequente ducere; ut, si philosophiæ non est incumbendum, neque honesta, neque vtilis est philosophia; sed est & honesta & vtilis, ergo illi incumbendum est. Verum sæpius (vt dixi) per negationem a consequente ducimus argumenta, vt si Cornelius Balbus ciuitate priuatus fuerit, erit irritum Gn. Pompeij beneficium; non est autem irritum faciendum Pompeij beneficium, non igitur Cornelius ciuitate priuari debet. Si A. Cæcinna deiectus e fundo fuit, interdicto restituendus est; sed non est restituendus, ergo non fuit deiectus. Repugnantia vocat Boethius, quæ contrariorum sunt consequentia; vt dormire & vigilare sunt contraria; consequi autem plerunque solet, vt dormientes stertant, ergo hęc repugnantia sunt vigilare, & stertere. Ita amicitia, & inimicitia cõtraria sunt, Odium autem sequitur inimicitiam, ergo amicum esse, & odio habere sunt inter se repugnantia. Itaque a repugnantibus argumẽta sunt huiusmodi; Si Plato stertit, certe nõ vigilat; Si Milonem odit Clodius, non est illi amicus. Cicero nobilissimam illam orationẽ pro Milone, a repugnantibus incepit. Et si vereor, Iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientẽ timere.

mere. Nam hæc duo repugnantia sunt, fortissimum esse,& timere. Quidam hunc locum,a repugnantibus incipiunt a negatione hoc modo;Non,si iuste fuit expulsus Tarquinius, etiam iuste restituetur, atqui iuste fuit expulsus,non igitur iuste restituetur. Non,si hostis a Senatu iudicatus fuit Antonius,copijs adiuuandus est,est autem iudicatus hostis,non igitur copijs est adiuuandus;Quo genere argumentandi frequentissime Stoici vtebantur, vt in multis locis ostendit Cicero.Quin pro Milone, Sic ipse Cicero argumentatur; Est,est profecta illa vis,neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddã,quod vigeat, & sentiat; & non inest in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu. Illud etiam a repugnantibus est in eadem oratione; Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam, si putetis per vos restitui posse,nolitis? repugnant enim hęc,mortem alicuius vlcisci, & eidem vitam nolle restitui. Sed sciendum est hũc triplicem locum apud Dialecticos, quorum proprius est (vt sentit Cicero) varijs modis tractari per Syllogismos, quos vocant hypotheticos, quorum tria sunt genera. Nam aliqui fiunt ex connexis pronunciatis, aliqui ex disiunctis, aliqui ex copulatis. Connexum pronunciatum illud dicitur, cui adiungitur coniunctio illa, *Si*, quæ ostendat posteriorem partem ex priore necessario sequi; vt, Si currit,mouetur; Si spirat,viuit; Si peperit,cum viro concubuit. Disiunctum vocatur,quod pluribus constat simplicibus pronunciatis,per illam coniunctionem,aut distincte coniunctis; vt, Voluptas aut est bonum, aut malum, aut neutrum. Omne corpus, aut est animatum, aut inanime. Omne animal aut est particeps rationis, aut expers. Hæc autem, quæ in disiunctis pronunciatis ponuntur, contraria, seu opposita esse debent; quorum vnum satis est esse verum. Copulatum illud appellatur, in quo plura pronunciata colligantur per illam coniunctionem, &, vt, Scipio & ducis & militis officio fungitur; Homo & animal, & corpus,& substantia est. Copulati partes oẽs veræ esse debent, nam si vna tantum pars falso fuerit adiuncta, totũ pronunciatũ falsum erit. Ex his pronunciatis septem fiunt argumentandi formulæ,quas in Topicis Cicero numerat,sed paulo cõfusius;nos ita distinguemus,vt tres primæ formulæ connexis accõmodẽtur,quarta & quinta disiunctis, sexta & septima copulatis. Prima igitur argumentandi formula in connexis,ita ab antecedentibus ducitur; Si grauida est mulier, cum viro concubuit;est autem grauida,concubuit igitur.Si pecunia signata argentum est,legata est mulieri; est autẽ pecunia signata argentum, legata igitur est.Secunda formula ducitur a consequentibus,vt,Si orator est Plinius,apte,distincte & ornate dicit; sed non apte, distincte & ornate dicit, non est igitur orator. Si Cicero non fuit bonus consul, Remp. sua sapientia non conseruauit, sed Remp. conseruauit,fuit igitur bonus

nus consul. Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum; est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. Tertia formula ducitur a repugnātibus, vt, Non, si Chrysippus valens est Dialecticus, non acute disputat; atqui Chrysippus est valens Dialecticus, igitur acute disputat; Non, si Clodius Miloni inimicus est, eum non odit, est autem inimicus, odit igitur, Non, & legatum argeutum est, & non est legata numerata pecunia; legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Quarta formula ducitur a disiunctis, cum prior pars affirmatur, alia vero, vel aliæ, si plures fuerint, negantur, vt, Aut est sapiens Socrates, aut insipiens; atqui sapiens est, non est igitur insipiens. Si arbor corpus est, aut est animatum, aut inanime; sed animatum corpus est, non est igitur inanime. Voluptas aut est bona, aut mala, aut neutra; sed bona est, igitur neque mala, neque neutra. Quinta formula ducitur etiam a disiunctis, cum prior pars negatur, altera confirmatur; Aut dimicandum est a Cicerone contra Clodium, aut Roma exeundum; sed dimicandum non est in multorum ciuium perniciem, Roma igitur exeundum. Aues aut participes sunt rationis, aut expertes; sed nequaquam rationis participes sunt, igitur sunt expertes. Iudicium aut a Cluentio, aut ab Oppianico corruptum est; sed a Cluentio non est corruptum, igitur ab Oppianico; Sic enim Cicero pro A. Cluentio argumentatur. Sexta formula ducitur a copulatis, cum prior copulati pars affirmatur, altera negatur; vt, Non & dux est, & miles in eodem bello Scipio; dux autem est, non igitur miles. Non, & animal est, & planta Spongia; sed est animal, non igitur planta. Septima formula etiam a copulatis ducitur, cum prior copulati pars negatur, altera confirmatur; Non, & saluam uult esse patriam Antonius, & est hostis patriæ; sed non vult patriam esse saluam, eius igitur hostis est. Non, & pacem cum Pompeio vult habere Cæsar, & dominatum regium occupare; sed cum Pompeio pacem habere non vult, ergo dominatum regium occupare cupit. Hæc paulo fusius, & copiosius persecuti sumus. Quia neque Cicero quamuis innuat, satis ea distinxit, neque Topicorum interpretes satis aduerterunt. Sunt autem hæ formulę potius Dialecticorum, quam rhetorum propriæ.

Alia ex causis.

Causarum locus latissime patet, & maximam oratori dicendi copiam subministrat, cum enim orator in ciuilibus quæstionibus, & in actionibus hominum sit occupatus; neque quicquam fere homines, sine causa faciant; certe si quis factorum omnium causas explicare nouerit, ei nunquam dicendi materia deesse poterit. Omnes autem causæ ad quatuor genera reducuntur, hoc est, ad materiam, ad formam, ad effici-

efficientem, & ad finem. Materia illa dicitur, ex qua fit aliquid; vt, Ex ferro fit ensis, ex ligno scamnum, ergo ferrum est materia ensis, & lignum scamni materia. Forma vocatur ea, quę rebus omnibus nomina dat, & a qua res appellantur; vt, Domus non a lapidibus, aut lignis, ex quibus substructa est, sed a forma nomen habet; possunt enim esse lapides & ligna, neque tamen erit domus, nisi postquam suam formam habuerit. Efficiens causa est, quæ facit, vt aliquid sit; vt architectus causa efficiens est ædificij; & ignis causa incendij, & studium doctrinæ. Finis denique est, cuius gratia reliqua omnia fiunt. Quicquid enim fit, alicuius gratia fieri videtur, & cum finem suum, quicquam fuerit adeptum, tunc quiescit. Itaque causarum omnium præstantissimum & optimum, dicũt esse finem, quoniam aliæ omnes ad hanc referuntur; vt cur Imperator militum delectum habet, arma & commeatum parat, in hostes proficiscitur, signa confert, prælium committit? certe vt victoriam consequatur. Igitur victoria, quæ vltima est ac finis, omnium est optima. Quo fit, vt in omni deliberatione duo potissimum considerari soleant; fieri ne posit id, de quo deliberatur, & an expediat? quorum alterum ab efficientibus causis colligimus, alterum a fine, vt Cicero pro Lege Man. probat bellum contra Mithridatem confici posse, si Pompeius summus Imperator illi præficiatur, quod argumentum est ab efficiente causa; probat etiam esse suscipiendum, quoniam est honestum, & vtile, honestum, quia gloriam Romanis afferet, & iam susceptam ignominiam eluet; vtile, quia vectigalia maxima, quæ percipiuntur in Asia, conseruabit, & bona multorum ciuium, & sociorum; quę argumenta ducuntur a fine. Quamuis autem quatuor sint genera causarum; tamen quia materia, & forma partes sunt rei, ideo fere solent oratores tantum efficientem, & finem causas appellare, & eis vti frequentissime. Licet etiam a materia sæpe firma ducantur argumenta; vt, imaginem esse mollem, quia fit ex cera; aut duram, quia sit ex ęre; aut nummum vel annulum esse preciosum, quia sit ex auro factus; ita etiam a forma, vt cœlum facile circumagi, quia sit rotundum; & talum semper rectum consistere, quia sit quadratus. Sed oratores tamen, vt dixi, sæpius efficientes, & fines considerant. Efficiens causa duplex est. Vel enim a necessitate pendet, vel a delectu. Nam duo sunt, quæ semper alicuius gratia faciunt, nempe natura, & voluntas. In natura necessitas est; vt cum Sol oritur, necessario fit dies; Ignis, admota materia sicca, necessario comburit; Quod semel ortum est, necessario moritur. In voluntate est delectus, vt homo sibi parat, quæ sunt vtilia; & quæ honesta sunt agit. Bestię mediam quãdam viam habent, vt partim a natura, partim a voluntate quadam & appetitu trahantur. Sed nos de hominibus loquamur, in quibus duę causæ efficientes esse solent, hoc est, ratiocinatio, & impulsio. Ratio-

Lib 2 de Diu. cinatio est, vt ait Cicero, diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio; vt, si amicitiæ quid causa factum dicatur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, cæteraq; eius generis explicantur; vt, pro lege Man. Maiores vestri sæpe mercatoribus, ac nauiculatoribus, iniuriosius tractatis, bella gesserunt. Item, Legati, quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius grȩciæ lumen extinctum esse voluerunt. Talis est illa raciocinatio pro Mil. P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare Remp. videretq; ita tracta esse comitia anno superiore, vt non multos menses præturam gerere posset, Et quæ sequuntur. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, cæteraq; similia. Nam interdum sic animus occupatur a perturbationibus, vt nullus sit rationi, aut consilio locus; vt Alexãder Magnus ira commotus Clytum amicum, & familiarem suum interfecit, quo facto deinde magnopere doluit, ita Theseus propter iram filium suum Hyppolitum deuouit. Cicero pro Milone tangit impulsionem, cum ita inquit; At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris. Pro M. Cælio idem errata Cælij diluere conatur ea ratione, quod propter ȩtatem & adolescentiam, ad ea fuerit impulsus. Idem alio loco docet, Lib. 1. de offi. leuiora esse peccata, quæ repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Est etiam illa in causis efficiẽtibus differentia, quod aliquæ principales sunt, aliæ secundariæ; principales sunt, in quibus initium est efficiendi, vt imperator causa principalis est victoriæ; secundariæ vero dicuntur, quæ principalibus auxilio sunt, atque illis subseruiunt, vt milites, tela, tormẽta. Nam etiam instrumenta ponuntur inter causas efficientes, sed secundarias; vt libri doctrinȩ causa sunt; verum per se nihil instrumenta possunt efficere, nisi prius causæ principales accedant; vt prȩceptor, & studium. Ab efficientibus igitur ita poterimus argumentari; Qui sibi cupit eloquẽtiam parare, eum multa diligenter audire, legere, scribere oportet. Hæc enim tria sunt quibus dicendi facultas acquiritur. Talis est ea sententia.

Labor omnia vincit,
Improbus, & duris vrgens in rebus egestas.

Et Platonis illud, Gloria est laboris filia; Et illud Ciceronis, Nihil est, quod studio & amore effici non possit; & Senecæ illud, Animus hominis quicquid sibi imperauit, obtinuit. Cicero septima in Verrem actione, Marcelli virtute captæ, misericordia conseruatæ sunt Syracusæ. Præterea casus & fortuna ponuntur inter causas efficientes, nam multa casu fortuitoq; eueniunt, præter spem & cogitatio-

nem

nem nostram, vt Adrastus cum aprum venabulo peteret, imprudens Cræsi filium, cuius custos erat, interemit. Hoc igitur casu fortuitoq; dicitur euenisse. Ita siquis agrum fodiens thesaurum inueniret, id a fortuna diceretur accidisse; sed hæc causa latens & incerta est; quo fit, vt in ciuilibus controuersijs raro locum habeat. Iam vero finis, quæm omnium causarum optimum esse diximus, plurima nobis argumenta suppeditare solet. Tria sunt enim, quæ sibi homines, tanquam fines expetendos proponunt, hoc est, honestas, vtilitas, voluptas. Itaque cum aliquid suadere volumus, id vel honestum, vel vtile, vel iucundum esse, probare debemus. Sic enim facile mouebitur animus ad illud amplectendum. Vt Cicero pro P. Sestio sic adhortatur a fine; Hæc imitamini per Deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis, hæc ampla sunt, hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monimentis annalium mandantur, posteritati propagantur. A fine duxit illud argumentum Iuuenalis;

Quis enim virtutem amplectitur ipsam.
Præmia si tollas? & Horatius illud,

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens per saxa, per ignes,

Sic Turnus milites suos hortatur, vt pro cōiugibus & domesticis suis & pro gloria dimicent, sic enim ait, Lib. 10. Aeneid.

Nunc coniugis esto.
Quisque suæ, tectiq. memor, nunc magna referto
Facta patrum laudes. Sed finis longe lateq; patet, quicquid enim sibi homines proponunt, & cuius gratia faciunt aliquid, is finis dicitur, & cum ab eo ducuntur argumenta, dicuntur a fine duci.

Alia ex effectibus.

Quæ efficiuntur ex causis, a Cicerone modo effectus, modo euenta dicuntur. Locus autem hic ab effectibus, ijs, qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi suppeditare solet, cum denunciant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. M. Antonius apud Ciceronem sic ait, Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis, Si ærarij copijs, & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur, vectigalibus seruiamus. Cicero pro lege Man. Etenim si vectigalia neruos esse Reip. semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte esse dicemus. In eadem oratione probat ab effectis Pompeium rei militaris esse peritissimum, quod nullum belli genus esse posset, quod non ille cum laude confecisset. Atque in eodem Pompeio magnam Cic. in Topic. Lib. 2. de or.

esse virtutem, & auctoritatem etiam ab effectis probat. Quin quoties aliquem laudamus, aut vituperamus, semper fere ab effectis argumenta ducimus. Igitur huiusmodi argumenta ducuntur ex effectibus. Socrates gaudet officio, neminem offendit, ergo vir bonus est. M. Antonius contra patriæ liberatores bellum gerit; ergo est hostis patriæ. Lac habet mulier, ergo peperit. Melior dux Scipio quam Annibal, vicit enim Annibalem. Cato bonus est agricola, nam vberes fructus ex prædijs suis colligit. Cicero res a se gestas plurimum laudat, ergo est ambitiosus. Acute disputat Chrysippus ergo valens est dialecticus. In summa quoties ex factis alicuius, aut ex euentis aliquid colligimus, tunc ex hoc loco ducimus argumentum, quod quidem & apud oratores, & apud reliquos scriptores frequentissimum est.

Alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum.

Comparatio dicitur, quoties duo vel plura sic inter se conferuntur, vt intelligatur quid maius sit, quid par, quid minus. Qui locus est copiosissimus, vt cũ quærimus, quid honestius, aut ęque, aut minus honestũ; quid vtilius, aut eque, aut minus vtile; quid iucundius, aut æque, aut minus iucundũ. Quæ diligenter in Topicis Cicero persequitur, & longe diligentius Aristoteles tertio Topicorum. Honestius, vt illud, Si bona existimatio diuitijs pręstat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est expetenda. Aeque honestum, vt illud, Si consilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum est pari gloria debent esse ij, qui consulunt, & ij, qui defendunt. Minus honestum, & illud, Hic paruæ consuetudinis causa, huius mortem fert tam familiariter, Quid si amasset, quid mihi hic faciet patri? Eodem modo etiam contraria comparantur, vt quid turpius, quid æque turpe, quid minus turpe. Vt, Si turpius est, improbum esse, quam pauperem; & omnes paupertatem tantopere fugiunt; quare non magis fugienda est improbitas. Si æque turpe est, & per malitiam fallere, & per imprudentiam falli vtrumque eodem modo cauendum est. Si minus peccat, qui mendacium dicit, quam qui peierat; & vir bonus ab omni mendatio abstinet, quanto magis periurium vitabit? Iam in vtilibus eadem est comparationis ratio; vt melius est esse sanum & pauperem, quam diuitem & ægrotum. Aeque vtile est, opulento viro suas res domesticas curare, & opifici in arte sua diligentem esse; Minus vtile est literarum studijs inhærere, quam mercaturam exercere. Quod autem in rebus honestis & vtilibus fit, idem etiam in iucundis. Vt longe iucundius est, in rerum altissimarum contemplatione versari, quam Remp. administrare. Aeque iucundum est, bonam amici fortunam, atque suam intueri, minus delectat iuri ciuili operam dare, quam Philosophiæ. Atque hæ quidem comparationes sunt de rebus expetendis, aut fugiendis. Sunt

Ter. in And.

alię,

aliæ, quę ducuntur ab hominum actionibus, vel a maiori, vel a minori vel apari. A maiore, vt qui fallere consueuit patrem, tanto magis audebit cæteros. Siquis sacrilegium fecit, faciet etiam furtum. Ominum est communis inimicus, qui fuit hostis suorum. Quid putandum est Verrem in Sicilia & externis locis fecisse, qui Romæ tam improbe latrocinatus est. Si Annibal imperium Romanum euertere non potuit, multo minus Antiochus poterit. Cæsarē ferre non potuimus, & Antoniū perferemus? A minore, An vero vir amplissimus. P. Scipio Pontifex Max. Tib. Gracchum mediocriter labectantem statum Reip priuatus interfecit, Catilanum vero orbem terræ cæde atque incendijs vastare cupientem, nos consules perfemus? Virgilius. 1. in Cat.

Lachrymisq. coacti lib. 2. Aen.
Quos neque Tydides, nec Lariseus Achilles
Non anni domuere decem, non mille carinæ, Horatius.
Nam cur
Quæ lędunt oculos festinas demere, si quod lib. 1. Ep.
Est animum differs curandi tempus in annum.

Cicero pro Lege Man. Illi libertatem ciuium imminutam non tulerunt; vos vitam ereptam negligetis? ius legationis verbo violatū m illi persecuti sunt, vos legatum populi R. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? A pari, vt.

Si te Carthaginis altæ
Phænissam Libycæq. aspectus detinet vrbis
Quæ tandem ausonia teucros considere terra
Inuidia est, & nos fas extera quærere regna. lib 4. Aen.

Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Eiusdem est & eripere contra Remp. & largiri pecunias. Differt ab exemplo comparatio, quoniam exemplum est comparationis species, nam multæ comparationes sunt, quæ non sunt exempla, vt illud L. Crassi contra Philippū, Ego te consulem putem cum tu me non putes consularem? Quintilianus, Tu si tribunus esses, hoc fecisses? si miles, hoc tulisses. Cicero pro Milone, Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Exemplum vero comparatio quædam est, vt illud Lucani.

Nec longe factorum exempla petantur,
Fraterno primi manduerunt sanguine muri.

Rhodulphus Agricola comparationem a similitudine sic discreuit, quod comparatio sit, cum duo vel plura sic inter se conferuntur, vt in tertio aliquo, quod commune sit eis, vel quasi commune, conueniant;

vt si

vt, si Catoni licuit bellum ciuile sequi, licuit etiam Ciceroni. Similitudo vero cum duo sic inter se conferuntur, vt quemadmodum hoc in isto, sic illud etiam se habeat in illo; vt apes mellis saporem ex multis floribus conficiunt, ita eloquentia pluribus constat scientijs. Mihi magis placet ea distinctio, quod exempla proprie comparationesq́; tantum ad homines & ad hominum res & facta pertinent; Similitudines autem ad res omnes tã inanimitas, quam animatas, vt lõge sit amplior similitudo, quam comparatio proprie dicta. Nam communiter omnis similitudo dicitur etiam comparatio, & contra. Quo fit vt si communiter loqui velimus, nulla sit inter cõparationem & similitudinem differentia; si proprie, comparatio tantum ad homines referatur, vt ab exemplis supra positis intelligi potest.

Vt definitio, vt contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrarioue eius, aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, uel dissentanea.

Hunc locum nemo hactenus interpretatum, quod sciam, intellexit. Nam Valla putat Ciceronem locos supra positos breuiter tractare, quod ineptum esset in tanta breuitate, supra enim locorum tantum nomina posuit. Catomius putat, hæc esse tanquam exempla locorum, supra positorum, quemadmodum etiam ante dixit Cicero, diuinum testimonium est, vt oracula, vt auspicia, vt vaticinationes: sed quam ridiculum esset, si quis ita diceret, definitio est, vt definitio, contrarium est, vt contrarium? est enim absurdum idem per idem exponere. Strebæus putat hos nõ esse veros locos, sed locorum similitudinem habentes. Est.n. aliqua vera definitio, de qua supra dictum est; est ẽt quæ re vera non est definitio, sed vt definitio, hoc est quæ definitionis speciẽ habet, licet reuera non sit definitio, atq; ita de alijs sentit. Sed hæc interpretatio, ideo falsa est, quia nõ tã exquisite rhetores locos tractãt, vt dialectici; sed quicquid definitionis similitudinem habet, id vocant definitionem, etiã si non sit vera definitio, vt non sit opus duos locos facere, quorum alter dicatur Definitio, alter, vt Definitio. Quid ergo? quomodo nos locum hunc interpretabimur? equidem existimo continuandam esse cum superiore loco sententiam, vt significare velit Cicero, comparationem omnes fere locos peragrare, vt sit sensus, Alia ex comparatione maiorũ, aut parium, aut minorum, vt definitio, vt contrariũ, & reliqua; hoc est alia vocantur argumenta & comparatione, vt quãdo definitio cũ definitione comparatur, aut contrarium cũ contrario, aut simile cũ simili, & ita de reliquis. Vt hæc omnia, quæ deinceps enumerantur, ad vnum cõparationis locum pertineãt, quem

& in

& in Topicis, & alio loco, & hic, locorum affectorum postremum facit. Non est autem dubium, quin in comparatione ponantur aliquando & definitiones, & contraria, & similia, & cætera quæ hic ponuntur, vt docet Aristoteles, & ipse Cicero in Topicis. Quam interpretationem meam adiuuant ea verba Ciceronis, quæ in extrema parte huius loci ponuntur, cum ita inquit: In quibus aut naturæ rerum, aut facultas comparantur. Cum enim in comparatione definitiones ponuntur, tunc naturæ rerum inter se comparantur; cum autem contraria, vel similia, vel causæ adhibentur, tunc comparantur facultates. Interdum igitur ad comparationis locum definitio refertur. Vt Quemadmodum Rhetorica est bene dicendi scientia, ita Dialectica bene iudicandi; Sicut optimates ij dicuntur, qui consilia sua optimo cuiq; probari volunt: ita populares, qui populi salutem curant. Melius est diuinarum atque humanarum rerum scientiam habere, quam polite loqui; ergo Philosophia Rhetoricæ præstat. Huc refertur quæstio de eodem, & altero, quę ad definitionem pertinet, vt Aristoteles est auctor, & per comparationem explicatur, vt Cicero pro M. Cælio. Sed aliud est maledicere, aliud accusare; accusatio crimen desiderat, rem vt definiat, hominem, vt notet, argumento probet, teste confirmet; Maledictio autem nihil habet propositi præter contumeliam, quæ si petulantius iactatur, conuicium, si facetius, vrbanitas nominatur. Idem pro Roscio; Aliud est iudicium, aliud arbitrium, iudicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Non idem rex est, & tyrannus, Rex enim is est, qui iustitiam, & leges plurimum valere vult, & non tantum suam, quam subditorum vtilitatem quærit: tyrannus autem est, qui contemptis legibus ad vtilitatem suam omnia refert, & pro libidine cuncta administrat. Quod autem quæstio de eodem & altero sub comparatione contineatur, auctor est etiam in Topicis Cicero. Vt non dubitandum sit, quin interdum definitionis locus in comparatione ponatur. VT CONTRARIVM.) Sæpe etiam inter se contraria comparantur; vt Quemadmodum sapor dulcis, gustu iucundus est, sic amarus est molestus; vt Laboriosus homo, quęcunque vult, efficit, ita ignauus nullum recte negocium exequitur. Sicuti melior est vir iustus, quam fortis, ita deterior est iniustus, quam ignauus. Longe vtilior est bonæ valetudini exercitatio, quam otium. Magis obest puerorum ingenijs patrum indulgentia, quam seueritas. VT SIMILIA.) Interdum aliqua cōparantur inter se, non alia de causa, nisi vt similia videātur. Vt adulter prodigo per quam similis est, ambo enim pecunias temere profundunt. Cicero de Antonio. Quid interest vtrum hanc vrbem oppugnet, an huius vrbis propugnaculum? Forti vero similior est audax, quam patiens. Nam patiens tantum ea, quę iam euenerunt, mala tolerat; audax vero sine vllo timore venientibus periculis occurrit.

Lib. 2. de Ora.

Li. 3. Top.

Philip. 5.

rit. VT DISSIMILIA.) Non eodem modo procurator fidem præstare debet, quo tutor; neque enim procurator parentis loco est, sicuti tutor. Non ex poetarum lectione tanta vtilitas percipitur, quanta ex libris philosophorum. Nam poetæ iucundis fabellis oblectare solent; philosophi vero vtilissima ad bene beateq; viuendum præcepta tradunt. CONSENTANEA.) Qui melior ciuis est, is etiam melius Remp. administrabit. Si Cæsar supplicantibus alijs pepercit, etiam Ligario supplicanti parcet. Si Stalenus in alijs iudicijs corruptus fuit, etiam in iudicio Cluentij corruptum fuisse verisimile est. DISSENTANEA.) sic inter se comparantur, si ægrotus est Plato. non potest esse bene coloratus. Si formosa est mulier, & audax, pudica esse non potest. Hęc enim dissentanea sunt; esse ægrotum, & esse bene coloratum; esse formosam, atque audacem, & esse pudicam.

Aut ea, quæ sunt quasi coniuncta,

Comparantur ea sæpe inter se, quæ quasi coniuncta sunt, & rem vel antecedunt, vel cum ea cohærent, vel eam sequuntur, cuius rei pulcherrimum est exemplū apud Ciceronem illis verbis. Restat Iudices, vt hæc dubitemus, vter potius Sex. Rosciū occiderit, is, ad quē morte eius diuitę venerint, an is, ad quem mendicitas; is, qui antea tenuis fuerit, an is, qui postea factus sit egentissimus; is, qui ardens auaritia, feratur infestus in suos, an is, qui semper ita vixerit, vt quæstum nosset nullū, fructum aūt eum solum, quem labore peperisset; is, qui omniū sectorū audacissimus sit, an is, qui propter fori iudiciorumq; insolentiā non modo subsellia, verum etiā vrbem ipsam reformidat. Hæc. n. omnia, quæ ponuntur in hac cōparatione, quasi coniūcta sunt, & declarant vter magis culpę sit affinis. Tale est illud, Audacior & cōfidentior is esse solet, qui inter militem & armatos assidue versatur, quā qui vitam amat rusticanam. Impudentior est mulier quæ frequenter cum viris familiariter loquitur, quam quæ virorum congressum fugit.

In or. pro Roscio Am.

Aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se.

Ea, quę sunt inter se pugnantia, cum in comparatione ponuntur, magnam sæpe vim habent, vt Cicero, tanto magis esse laudandum Octauium adolescentem ait, quod exercitum contra M. Antonium coegisset, quo minus, id ab eo expectabatur. Sunt enim hæc quasi pugnātia, Esse adolescentem, & exercitum contra summum imperatorem ex tempore cogere. Talia sunt illa, Eo laudabilior, & admirabilior Themistoclis virtus imperatoria fuit, quo ille intemperantiorem egit adolescentiā. Tanto maiorem ignominiam subijt Demosthenes, cum in conspectu Philippi verba facturus, obmutuit, quanto præstantior apud Athenienses orator habebatur.

Aut earum rerum, de quibus agitur, causæ.

Sæpe etiam causæ rerum inter se comparantur, & præcipue in coniecturalibus controuersijs, cum de facto quæritur. Vt pro Milone Cicero probat, multo plures causas habuisse Clodium, cur insidias Miloni strueret, quã Milonem, cur Clodio insidiaretur. Quid enim, inquit, odisset Clodium Milo segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc ciuile odium, quo omnes improbos odimus? ille erat, vt odisset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Ita in oratione pro Roscio Am. docet, in Roscio nullam fuisse causam, cur patrem interficeret, in accusatoribus autem plurimas. Talia sunt illa argumenta; Magis ciuilis belli Cato causa fuit, quam Pompeius, Cato enim Cæsari semper infestus fuit, & Pompeium etiam contra Cæsarem incitauit. Non Clodius auctor fuit, vt in exilium Cicero proficisceretur, sed Cæsar, qui Clodij conatibus auxilio fuit. Cicero in Antonium, Tibi certe confitendum, causam perniciosissimi belli in tua persona constitisse.

Aut causarum euentus, idest, quæ sunt effecta de causis.

Euentus vel effecta si comparentur inter se, declarant quanta sit inter causarum efficientium præstantiam differentia. Nam cuius artificis opera præstantiora sunt, & pulchriora, is etiam melior haberi solet. Vt si Phidiæ simulachra statuæq; Lysippi statuis antecellunt; ergo Phidias Lysippo melior artifex est. Si Demosthenis orationes maiorem dicendi vim in se habent, quam orationes Ciceronis; ergo Demosthenes in eloquentia Ciceroni præstat. Huc spectat ea Cæsaris vox, quam emisit, Pharnace Ponti Rege deuicto, O te felicem Pompeium, cui contigit, cum tam imbelli hominum genere dimicare. Nam hac voce declarauit, se præstantiorem esse Imperatorem, quam Pompeius fuerit, quoniam ipse Heluetios, Germanos, & Gallos, qui populi bellicosissimi sunt, deuicerat, Pompeius autem Asiæ populos imbelles superarat. Cicero in Pisonem res a se gestas, & earum euentus, honoresq; ac dignitates, quas adeptus fuerat, cum rebus a Pisone gestis comparat, vt ostendat se meliorem, & Reip. vtiliorem esse virum, quam esset ipse Piso. Idem pro lege Man. facta Pompeij cum reliquorum imperatorum factis comparat; Nam ea magis, inquit, ex aliorum contentione, quam ipsa per sese cognosci, atque intelligi possunt.

Vt distributiones. Lib. 4. ad Her.

Distributio est, vt ait Cornificius, cum in plures res, aut personas cer

tas negotia quædam dispertiuntur hoc modo. Accusatoris officiũ est inferre crimina, defensiones diluere, & propulsare. Cicero de Prouincijs consularibus, Actum est de decem legatis, quos alij omnino non dabant, alij exempla quærebant, alij tempus disserebant, alij sine vllis verborum ornamentis dabant. Pro M. Cælio, Si voluit accusare, pietati tribuo; si iussus est, necessitati; Si sperauit aliquid, pueritiæ. In eadem, Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt, laus pudoris tui, quod ea te inuitum dicere videbamus; ingenij, quod ornate politeq. dixisti. Rursus in eadem. Cum tristibus seuere, cum remissis iucunde, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose viuere. Est autem hoc genus quoddam comparationis, vt satis apparet, quod per distributionem fit. Vt, Sicuti Senatus officium est consilio ciuitatem iuuare, ita magistratus opera, & diligentia consequi Senatus voluntatem, populi vero, idoneos viros suis suffragijs eligere.

Vt genera partium, generumuè partes.

Ex comparatione generum inter se plerunque species, seu partes cognoscuntur, ita etiam contra, si partes inter se comparentur, sæpe genera dignoscuntur. Vt, quemadmodum virtus, & vitium in genere qualitatis sunt, ita etiam Sapientia, & stultitia, sapientia enim virtutis pars est, stultitia vitij. Si belli duces vtiliores sunt Reip. quam iurisconsulti, L. Murena qui belli dux est, Seruio Sulpicio iuriscõsulto est anteponẽdus. Hæc enim duo genera sunt, duces belli, & iurisconsulti; partes autem eorum sunt singuli homines, qui fiunt belli duces, aut iurisconsulti. Grauius peccatum est senis, quam adolescentis, Senex enim cum propter ætatem, quæ iam deferbuit, tum propter vsum rerum prudentior esse debet, adolescenti vero concessu omnium, datur aliquis ludus, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates. Itaq; maiori dignus est reprehensione Cato censorius, qui iam octogenarius puellam liberti sui filiam vitiauit, quam Cælius, qui florenti ætate Clodiæ amoribus deditus fuit. Hoc enim argumentum ex comparatione senum & adolescentium ductum est, quæ duo sunt hominum genera; partes autem sunt, Cato, & Cælius. Nam apud Oratores quicquid multa complectitur, genus dicitur, etiam si illa, quæ continentur, singularia sint, & indiuidua, vt Murena, Seruius, Cato, Cælius; quæ vero continentur, partes appellantur. Cicero cum probare
li.1.de of. velit, multas res vrbanas maiores clarioresq. quam bellicas fuisse, commemorat Solonis vrbanum factum, quo Areopagitas constituit, & illud cum victorijs Themistoclis comparat, & Lycurgi leges cum Pausaniæ Lysandriq. rebus gestis confert, itaque ex partium collatione, probat id, quod in genere posuerat. Quare licet vel ex generum

rum comparatione de partibus aliquid concludere; vel contra, ex con tentione partium, de generibus concludere, quæ volumus.

Vt primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti.

Quæ rem præcedunt, eius quasi primordia sunt, inter se collata, nobis interdum argumentandi facultatem præbent; sunt enim tanquam præiudicia quædam: hoc argumentandi genere copiosisime Cicero vtitur in ea oratione, quę Diuinatio inscribitur, vbi se cum Cæcilio comparat, & ostendit se longe meliorem Verris accusatorem futurum, quam Cæcilium; quod ipse magno studio a pueritia in arte dicendi elaborasset, quod in foro iudicijsq; ita versatus esset, vt eiusdem ętatis, aut nemo, aut pauci plures causas defendissent, & omne tempus, quod sibi ab animorum negocijs daretur, in studijs laboribusq; consumeret, quo paratior ad vsum forensem promptiorq; esse posset; cum interium Cæcilius nihil laborasset, nihil de ijs studijs cogitasset. Nam hæc, quibus se studuisse dicit, sunt primordia boni oratoris, & quasi præcurrentia, ad fortem & constantem accusatorem. Talia sunt illa argumenta; Cæsar in bello ciuili superior ea de causa fuit, quod robustiores & magis ueteranos milites habebat, quam Pompeius. Cicero non alia de causa Cæsare fuit eloquentior, nisi quia Cæsar rei militari magis studuit: Cicero autem magno studio fere quotidie in dicendi ratione se exercuit.

Vt rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit, in quibus, aut naturæ rerum, aut facultas comparantur.

In comparationis loco spectantur rerum contentiones, ex quibus intelligitur, quid sit maius, quid par, quid minus. Comparantur autem inter se naturæ rerum, vt sciri posit, quæ melior, & quæ deterior natura sit: & facultates, vt quæ res maiorem vim habeat, quę parem, quę minorem. In natura spectatur numerus & species. Numero sic comparantur, vt plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus. Specie comparantur, vt quæ propter se expetenda sunt, ijs, quę propter aliud, anteponantur; Honesta vtilibus, procliuia laboriosis; necessaria non necessarijs; In facultate spectatur vis & affectio. Vis in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quam non efficiens. Quæ seipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent alijs; stabilia, incertis. Affectio, vt principum commoda maiora,

quam reliquorum; quæ iucundiora; quæ pluribus probata; quæ ab optimo quoque laudata. Parium vere comparatio, nec elationem habet, nec submissionem, est enim æqualis. Sed hæc Aristoteles copiose pertractat. Exempla possunt hæc esse; primo quid maius. Ferrum auro multo vtilius est, quoniam eo pluribus in rebus, quam auro vtimur: secundo quid minus, Philosophi sunt iurisconsultis inferiores; quoniam vitam solitariam amant, & sibi tantum student; iureconsulti autem ciuibus auxilio sunt, & Remp. iuste administrant. Tertio quid par. Non minus debent Athenienses Soloni, qui leges condidit, quam Themistocli, qui patriam seruauit. Sed a Cicerone sumamus exempla, quæ frequentissima sunt, vt, A maiori pro Cor. Balbo, Etenim cum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sunt, qui nullis præmijs propositis, vitam suam hostium telis obiecerint, pro aliena Rep. quenquam fore putamus. Qui se opponat periculis, non modo nullo proposito præmio, sed etiam interdicto? A minori, vt in eadem oratione; Cum greci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate fidem esse constrictam, vos, etiam in ipsa religione & legum & fœderum conseruanda, qualis fuerit Gn. Pomp. dubitabimus. A pari, vt in eadem, Quod si ciui romano licet esse Gaditanum, siue exilio, siue postliminio, siue reiectione huius ciuitatis, quid est quamobrem ciui Gaditano in hanc ciuitatem venire non liceat?

li. 3. Top.

C. F. omnibus ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. immo uero scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reijciamus, nonnunquam etiam communia prætermitamus, & non necessaria.

Postquam enumeratos a patre locos, & argumentorum sedes, Cicero filius audiuit; nunc petit, an oporteat semper ex omnibus argumenta sumere; hoc est, cum de aliqua re disputare volumus, an semper opus sit locos omnes perscrutari, & videre, quæ argumenta possint ex eis erui, ad probandam rem propositam. Et respondet pater opus quidem esse scrutari, & quærere argumenta ex locis omnibus, sed tamen id esse cum iudicio faciendum. Tria sunt enim argumentorum genera, quæ vel nihil, vel parum admodum in causis prosunt, hoc est, Leuia, communia, & non necessaria. Leuia dicuntur, quæ probandi vim non habent; vt, Erucius dicebat a Roscio patrem interfectum fuisse, propterea quod cum pater rus ablegarat, hoc esse leuissimum Cicero

ostendit. Itaque hoc genus ab oratore prorsus est reijcienudm, quoniam ab aduersarijs, atque etiam a iudicibus cōtemnitur. Communia dicuntur, quibus etiam aduersarij possunt vti, atque in nos retorquere; vt idem Erucius dixerat, a Roscio filio patrem interfectum eò tempore, quo magna erat impunitas gladiorum; hoc in accusatores Roscij Cicero retorquet, quod essent sicarij, & audacissimi homines. Quare debet orator etiam hæc argumenta, quæ communia sunt prætermittere. Non necessaria dicuntur illa, quæ conclusionem necessariam non habent, etiam si vera sint, vt eum, qui domi fuit, furtum fecisse. Vt Ciceronem mortis Cæsaris & coniurationis in eum fuisse conscium, quod M. Brutus pugionem, quo Cæsarem trucidarat, cruentum tenens, Ciceronem nomine compellasset; hæc interdum sunt omittenda quando parum adiuuant, interdum adhibenda, quando multa simul concurrunt. Nam quamus singula parum firma sint, tamen conglobata, & coaceruata valent. Sicut etiam communia quādoque propter multitudinem vim habent maximam. Imitabitur autem orator bonum imperatorem, qui cum delectum militum habet, pueros & senes reijcit; eos autem, qui virili sunt in ætate constituti, potissimū eligit. Deinde quos fortissimos esse intelligit, eos in cornibus, & a fronte, atque a tergo collocat, infirmiores autem in medio statuit, vt vel inuiti pugnare compellantur. Quod ordinis & dispositionis genus, apud Homerum Nestor vehementer approbat. Sic orator initio confirmationis suæ, semper aliqua firmissima collocare debet argumenta, ita etiam in fine, sed in medio poterit etiam leuiora, & non necessaria plerunque ponere, quæ a circumstantibus probandi uim accipient. Quoniam igitur Cicero præcipit, vt scrutemur, & quæramus ex omnibus locis argumenta; uideamus quomodo id facere possimus, in aliquo proposito themate, ut si probandum sit hoc: Philosophiæ danda est opera, vel Philosophia est expetenda. Primum igitur a Philosophiæ definitione sic argumentari licet. Rerum diuinarum atque humanarum cognitio, quæ nostros animos perficit, magnopere est expetenda; sed Philosophia nihil aliud est, quam rerum diuinarum, & humanarum cognitio; quare philosophia magnopere expetenda est, Ab enumeratione partium; Tria sunt, quæ debent homines vehementer expetere, hoc est prudenter loqui, honeste se gerere, & rerum causas intelligere; sed hæc omnia sola philosophia docet; igitur philosophia vehementer est expetenda. A Notatione verbi; sapientię studium maxime laudabile est, & expetendum; sed philosophia nihil aliud significat, quam sapientiæ studium; ergo philosophia laudabilis est, & expetenda. A coniugatis, Res quædam præclara est, & oratione, & vita philosophari, vt mores honesti probatæ orationi respon-

deant;

deát;itaq; si quis, & viuere & loqui philosophicę cupit;is philosophię det operam oportet. A genere; Liberalibus qui dem scientijs omnibus incumbendum est, sed ijs præcipue, quæ reliquis antecellunt; philosophia vero quasi regina est optimarum artium: quamobrem ei potißimum est incumbendum. A forma; Si ciuilis scientia, quæ species quædam est, & pars philosophiæ, propterea, quod magnos honores, & vtilitates affert, tantopere est expetēda; quanto magis vniuersa philosophia expeti debet, quæ non tantum ciuilem scientiam, sed etiam alias multas egregias artes continet? A similitudine, Quemadmodum ea studiose quærimus, quibus corpus adiuuatur & exornatur; ita etiam philosophiam studiose amplecti debemus, quæ plurimum animum adiuuat, & exornat. A differentia, Non vt diuitiarum, sic etiam philosophiæ possesio est; nam diuitias auferre nobis facile fortuna potest; Philosophiæ vero firma est, & stabilis possesio; multo igitur magis philosophiæ, quam diuitijs operam dare debemus. A contrario, Insipientia totis viribus fugienda est, quare, philosophiæ danda opera est, quæ sapientiam præstat. A coniunctis, Præclarum est summa cum animi trãquillitate viuere, ea contemnere, quæ cæteri mirantur, nemini nocere, prodesse quamplurimus; hæc autem philosophicę vitæ coniuncta sunt; igitur philosophiæ danda est opera. Ab antecedentibus, Si philosophia magnum est animi ornamentum & perfectio; vehementer expetenda est; est autem philosophia magnum animi ornamentum & perfectio; expetenda igitur. A consequentibus; Si Philosophia non est expetenda, aut damnum aliquod affert hominibus, aut nihil prodest; sed nullum damnum affert, & plurimum prodest; igitur est expetenda. A repugnantibus; Non si honesta & vtilis est philosophia, non est expetenda, repugnat enim aliquid esse honestum & vtile, & id non esse expetendum; est autem philosophia honesta & vtilis; expetenda igitur. A causis, hoc est ab efficiente & fine; cum omnes homines naturæ ipsius instinctu bene beateq; viuere cupiant, & felicitatem consequi, id autem Philosophiæ studium præstare posit; quis est qui philosophiæ non operam magnam dandam esse censeat? Ab effectis, Philosophia est vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quæ nobis tranquillitatem vitæ largitur, & terrorem mortis aufert; totis igitur eam viribus amplecti debemus. A comparatione, Si tanto studio diuitias accumulare studemus, quæ momento temporis amitti possunt, neque nos meliores efficiunt; quanto magis philosophiæ studendum est, quam nemo nobis eripere potest, & bonos ac beatos efficit? Ab exemplo, quæ species est comparationis, vt antea docuimus; Pythagoras, Democritus, Plato plurimiq; alij diuersas mundi regiones magno cum vitæ discrimine peragrarunt, philosophiam vt discerent; nos domi nostræ quieti

atque

atque securi philosophiæ operam non dabimus? Hoc igitur modo scrutabimur, & quæremus ex omnibus locis argumenta; quinetiam ab ijs, quæ assumuntur extrinsecus, quæ testimonia vocantur, possumus hoc idem affirmare. A diuino testimonio, Socrates, quia moralis philosophiæ fuit auctor, & illi maxime deditus, ab Apollinis oraculo sapientissimus omnium iudicatus fuit; igitur vt sapientes habeamur, philosophiæ est incumbendum. Ab humano testimonio, Plato ait, Nullum bonum optabilius philosophia, nullum præstantius, neque datum esse mortalium generi deorum concessu, neque datum iri; quapropter maiorem in modum est expetenda philosophia. Iam satis constat qua ratione sint ex locis argumenta ducenda, quod enim nos in vno themate siue pronunciato fecimus, idem etiam in alijs fieri potest. Quod si non omnes loci cuilibet pronunciato conueniant, plures tamen semper conuenient; vt ei, qui locos in promptu habeat, nunquam omnino sint in re qualibet, argumenta defutura.

C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu C. P. loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur. cum ad orationis ipsius, quæstionumq. rationem venero.

Quoniam duo dixerat esse, quæ orator quærere debet, hoc est, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere; & quemadmodum motum eorum animis afferat, iamque de primo satis dixit, & docuit, quibus rebus fides fit, consequi videtur, vt doceat, quemadmodum motus animis afferatur. Hoc est quod filius ait, iam explicata sunt, quæ ad fidem pertinent, superest vt de motu dicatur. Pater autem reiectione vtitur, vt de causa, & collocatione prius aliqua dicat, quæ verba reiectionis, ideo interponit, ne ordinem propositum confundere videatur. Nam filij quidem interrogationem probat, quod loco & tempore de motu velit audire, sed tamen quæ ad motum attinent, se commodius tunc explanaturum ait, cum de oratione & quæstione præcepta dabit. Hoc enim docendi ratio postulat, vt interdum aliqua differantur, & in opportunum tempus omittantur quod Horatius etiam poetis præcipit,

Pleraque differat, & præsens in tempus omittat.

C. F. Quid sequitur igitur? C. P. cum inueneris, collocare, cuius in infinita quæstione ordo est idem fere,

fere, quem exposui, locorum. indefinita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent.

Prima rhetoricæ pars est inuentio, debet enim orator primo inuenire res veras, aut verisimiles, quę causam suam probabilem reddant; & quæ rationes aduersariorum refellant; deinde quæ inuenit, ordine disponere, & collocare: quo fit, vt secunda rhetoricæ pars sit collocatio, quæ duplex est, rerum, & verborum. Collocatio rerum proprie dispositio vocatur, verborum autem collocatio vocatur compositio. De

Lib. 9. institu. Ora. qua Quintilianus multa dicit. Sed cum duo sint quæstionum genera, alterũ infinitum, finitũ alterũ. In quęstione infinita fides tantum quęritur, neque ad aliud quicquid respicitur, nisi vt probentur ea, quæ proposita sunt. Itaque debemus eum ordinem locorum sequi, de quo ante iam diximus, vt primo definitionem eius rei, de qua disserendum est, quæramus, deinde partes eius, tum verbi notationem, denique ea, quæ quodammodo sunt affecta ad eam rem, de qua suscepta est disputatio, vt coniugata, genus, forma, & reliqua. Nam in quæstionibus infinitis sola probatio sufficit, motus autem animorum, vel nunquam, vel certe rarissime adhibentur. Et hæc est causa, cur Dialectici, Philophi, Mathematici, nunquam animos commouere, aut perturbare tentant, quia quæstiones tantum generales, & infinitas tractant; Singularia vero & indiuidua tanquam incerta, & innumerabilia prætermittunt, quia comprehendi scientia non possunt. Quin artium fere omnium præcepta generalia sunt, & communia, siue infinita, hoc est, non ad hanc tantum, aut ad illam rem pertinentia, sed ad omnes, quæcunque sunt eiusdem generis. Cicero tamen in oratione pro Roscio Am. videtur in quæstione infinita voluisse animos commouere, cum in parricidas inueheretur. Sed in causis, & definitis quæstionibus fere semper motus adhibentur, præsertim in exordijs, & perorationibus. Quamuis apud Areopagitas, & multis in ciuitatibus cautum esset, ne oratores animos cõmouere tentarent, vt scribit Aristoteles.

Li. 1. Rhe. Verum Cicero & Quintilianus in hac vna re putant orationem maxime regnare, si animos vehementer commoueat.

C.F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commouendi. quoniam fides est firma opinio, motus autem animi incitatio, aut ad voluptatem, aut ad mole-

stiam

ftiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem, tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſingulorum.

Cum oſtenderit Cicero pater, in cauſa & quæſtione definita non tantum fidem, ſed etiam motum adhibendum; nunc petit filius, quomodo hæc duo ſint explicanda, quaq. ratione ſimul & fides fieri, & motus adhiberi poſsit? cui rñſpõdet pater vtriuſque rei communia quædam eſſe præcepta, licet ipſa differant inter ſe. Neque enim idem eſt fides & motus. Nam quorum definitiones ſunt diuerſæ, ipſa quoque inter ſe diuerſa ſunt. Sed fidei & motus diuerſę ſunt definitiones, nam fides ita definitur, Fides eſt firma opinio. Motus autem hoc modo. Motus eſt incitatio animi, aut ad voluptatem, aut ad moleſtiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Definitio fidei conſtat ex genere & differentia, nam opinio, fidei genus eſt, firma vero, differentia. Definitio motus conſtat ex partium enumeratione. Quatuor enim tantum ſunt animorum incitationes, voluptas, moleſtia, metus, cupiditas, quamuis vnicuique harum motionum plures partes ſubijciantur, vt Cicero docet. Voluptas alio modo lætitia, & gaudium dicitur. Moleſtia dicitur etiam ægritudo, & mœror. Hæ perturbationes non ab animo, ſed a corpore naſcuntur, vt ait Virgilius. Li. 4. diſp. Tuſc. Li. 6. Aeneid.

Igneus eſt ollis vigor & cæleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq; hebetant artus moribundaq; membra,
Hinc metuunt, cupiuntq;, dolent gaudentq; nec auras
Reſpiciunt clauſæ tenebris & carcere cæco.

Vbi Seruius ait, Varronem & omnes Philoſophos exiſtimare quatuor eſſe perpeſsiones, duas a malis, & duas a bonis opinatis. Nam dolere & timere duæ ſunt opiniones malæ, vna præſentis, altera futuri temporis; Gaudere & cupere duæ ſunt opiniones bonæ, vna præſentis, altera futuri. Quo fit vt hæ opiniones temporibus diſtribuantur, & duæ ſint præſentis temporis, duæ vero futuri. Præſentis temporis ſunt voluptas & moleſtia; futuri ſunt metus & cupiditas. Ergo voluptas eſt opinio boni præſentis, quo animus gaudet & lætatur, vnde etiam gaudiũ & lætitia, & iucunditas, & delectatio vocatur. Moleſtia eſt opinio præſentis mali, quo animus dolet & cõtriſtatur, ideo dicitur etiam dolor & triſtitia, & mœror, & ægritudo. Cupiditas eſt opinio futuri boni, quod animus ſperat & deſiderat, atque ideo vocatur etiam ſpes & deſiderium, & libido. Nam hoc loco Valla decipitur, qui putat a Cicerone voluptatem pro ſpe poſitam eſſe, quod omni

 pror-

prorsus ratione caret. Metus est opinio futuri, quod animus timet, ne accidat, & timor, & formido etiam appellatur. Hos Stoici volunt esse quasi morbos animi, & sapientem eis carere. Nam in opinione esse volunt, & contra naturam; sed Academici & Peripatetici naturales dicunt hos motus, & vtiliter nobis a natura datos. Nam Plato animum in duas partes diuidit, alteram rationis participem, alteram expertem. In participe rationis ait esse tranquillitatem placidamq; constantiam, in illa altera motus turbidos, tum iræ, tum cupiditatis, tum aliarum perturbationum, qui contrarij sunt, atque inimici rationi, sed de his Cicero copiose quarto Tusculanarum libro disputat. FIRMA OPINIO.) Ex hoc loco facile refellitur Laurentius Valla, & eius adstipulator Longolius, qui putant a Christianis nō recte, neque latine fidem dici, pro illi persuasione, quam habemus de christiana religione. Nam si persuasio, quod ait Valla, pro certa opinione, atque sentētia ponitur, & fides, vt ait hoc in loco Cicero, est firma opinio, sequitur vt fides sit idem, quod persuasio, cum eandem habeat definitionem; & apud Latinos, idem est fidem facere, & persuadere, quod mirum est a Valla non fuisse animaduersum.

Valla lib. 5. cap. 30.

Omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. nam est in proposito finis, fides in causa, & fides, & motus. quare cum de causa dixero, in qua est propositum, de vtroque dixero.

Quia dixerat se præcepta quædam habere communia fidem faciendi, & commouendi; nunc ostendere vult ea præcepta proprie ad causas pertinere. Cum enim omnis collocatio sit ad quæstionis finem accommodanda, & Propositum, hoc est infinita quæstio, in eo differat a causa, quod in proposito satis est probare, & fidem facere; in causa vero & quæstione finita, non tantum fidem facere, sed etiam animos mouere oportet; si quis bene intelligat, quomodo causa sit tractanda, idem etiam sciet, quomodo tractandum sit propositum. Omnis igitur collocatio est ad finem quæstionis accommodanda; finis autem quęstionis infinitæ est fides; finis causæ, est fides, & motus, ergo omnis collocatio est accommodanda ad fidem, & motum. Hic quęri potest, quare dicat Cicero propositum esse in causa? cum potius contrarium esse videatur. Nam propositum idem est, quod infinita quæstio, quæ est multo latior, quam causa, multoq; plura cōtinet, & est tanquam totum; Causa vero est tanquam pars. Sed totum nequaquam recte dicitur esse in parte, verum pars esse in toto recte dicitur. Eodem igitur modo videtur non recte dici propositum, quod totum quoddam est,

in cau-

in causa esse, quæ est pars, sed potius causam esse in proposito, vt pars in suo toto. Cur igitur dixit Cicero propositum esse in causa? duobus modis hæc quæstio solui potest. Primo, quia nulla causa probari plene potest, nisi ad propositum referatur. Et hoc est quod in Oratore ad Brutum ait Cicero, excellentem oratorem solere semper causam, quam tractat, ad infinitam quæstionem traducere, quia latius licet de genere disputare, & quod in genere probatum fuerit, id etiam in parte probari necesse est. Quoniam igitur in causa propositum etiam tractatur, & adiungitur, tanquam id, vnde vis omnis probationis manat, ideo dixit Cicero propositũ in causa esse. Deinde quia genus in definitione speciei poni solet, vt cum hominem definimus, dicimus esse animal particeps rationis, fit vt hac ratione genus sit tanquam pars speciei, quo modo etiam propositum erit pars causę. Nam siquis proposito certas aliquas personas adiunxerit, statim efficietur causa. Vt Propositum est, An sit vxor ducenda? Causa, An sit vxor Catoni ducenda. Ita Propositum est, An insidiator iure possit interfici. Causa, An Clodius insidiator iure possit interfici. Qua sane ratione causa plura, quam propositum, complecti videtur, quia certas personas proposito adiungit, & hoc modo propositum esse in causa dicitur. Bene igitur dixit Cicero, quæ de causa dicuntur, etiam ad propositum pertinere; & qui bene causam tractare nouerit, eundem etiam recte propositum tractaturum.

C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. nam aut auscultator est modo, qui audit, aut disceptator, idest rei sententiæque moderator, ita vt delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, vt iudex, aut de futuris, vt Senatus. Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis: quæ quia in laudationes maxime confertur, proprium habet iam ex eo nomen.

Iam ad causas transit, & eas in tria genera partitur, hoc est iudiciale, deliberatiuum, & demonstratiuum, licet his uocabulis ipse non utatur. Sic autem probat esse tria causarum genera. Causæ coram auditoribus aguntur, itaque quot auditorum genera sunt, tot sunt etiam genera causarum. Sed qui audiunt, aut tantum auscultatores sunt, aut disceptatores, qui de re, quæ tractatur, sentẽtiam fere possint. Au-

ſcultatores delectationem tantum quærunt. Diſceptatores uero ſtatuunt aliquid, uel de præteritis rebus, ut iudices ſolent, uel de futuris, ut Senatus, & qui deliberant. Hoc modo ſunt tria genera cauſarum, unum, quod ad auſcultatores pertinet, quam Cicero exornationem uocat, & quia in eo laudare maxime ſolemus, ideo laudatio etiam uocatur; alterum, quod pertinet ad iudices, quod iudicium appellatur. Tertium, in quo de futuris ſtatuitur, & dicitur deliberatio. Auſcultator eſt modo, ideſt, tantum auditor, ut nihil de re ſtatuat. Eſt tamen aliqua inter auditorem, & auſcultatorem differentia, nam auſcultator eſt, qui diligenter audit. Multique audiunt, ſed non auſcultant, apud Gellium Cato, ita eſt cupidus orationis, ut conducat, qui auſcultent, itaque auditis non auſcultatis, tanquam pharmacopolam. Cicero primo de Diuinat. Magis audiendum, quam auſcultandum cenſeo. Diſceptator quid ſit, declarat ipſe Cicero, cum addit, ideſt rei ſententiæque moderator. Eſt enim is diſceptator, qui auditis vtriuſque partibus, ſuam de re tractata ſententiam fert. Et, Diſceptare controuerſias eſt lata ſententia finire, quod etiam decidere dicitur. Hanc partitionem cauſarum omnes fere boni ſcriptores ab Ariſtotele acceptam ſecuti ſunt, vt ait Quintilianus. Quamuis apud Ciceronem. Marc. Antonius duo tantum genera faciat, hoc eſt iudiciale, & deliberatiuum. Nam laudationem, per ſe non eſſe genus cenſet, verum cum illis duabus commiſceri. Quintilianus duabus rationibus eſſe tria genera probat hoc modo, omne oratoris officium, aut in iudicijs eſt, aut extra iudicia. Eorum, de quibus iudicio quæritur, manifeſtum genus eſt, ea, quæ ad iudicem non veniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum, præterita laudamus, aut vituperamus; de futuris deliberamus. Hæc eſt prima ratio. Deinde ſubiūgit alteram hoc modo. Omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſse eſt, aut dubia; certa, vt cuique eſt animus, laudat, aut culpat: ex dubijs partim nobis ipſis ad electionem ſunt libera, de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite cōtenditur. Ariſtoteles vocat hæc tria rhetoricæ genera, quoniam in ſingulis tota rhetorica verſatur, hoc eſt uis oratoris, oratio, quæſtio. Noſtri potius genera cauſarum vocare voluerunt; quoniam oratores ſoli cauſas forenſes, & ciuiles tractant. Iudiciale genus græcè δικανικὸν vocatur, in quo eſt actor, & reus, & accuſationem, atque defenſionem continet, vel petitionem, & recuſationem. Ad hoc genus referuntur reprehenſiones, obiurgationes, comminationes, excuſationes, purgationes. Deliberatiuum vocatur etiam ſententiæ dictio, & ſententia, & conſilium, & a Quintiliano ſuaſorium, græcè συμβουλευτικόν, & continet ſuaſionem, & diſſuaſionem. Ad hoc deducuntur conſolationes, exhortationes, petitiones, commendatiæ literæ. De-

Lib. 5. cap. 15. 100.

In Tuſcu. pro diiudicare.

Lib. 3.

Lib. 2. de Orat.

mon-

monstratiuum, dicitur etiam exornatio, & laudatio, & a Quintiliano laudatiuum græcè ἐπιδεικτικὸν continet laudem, & vituperationem. Ad hoc referuntur gratiarum actiones, funebres orationes, Epitaphia, orationes nuptiales. Copiosum autem hoc genus est, & in omnia dicendi genera spargitur. Iudicialis generis apud Ciceronem multæ sunt orationes, vt actiones in Verrem, pro Milone. pro Roscio, pro Murena. Deliberatiui etiam multæ, vt omnes fere philippicæ, pro lege Man. in Catilinam. Demonstratiui pauciores, quia raro hoc genus per se tractatur, tamen huc refertur illa, quam habuit in Senatu post reditum, & quam habuit ad Quirites, quæ gratiarum actiones continet. Item secunda Philippica, quæ in vituperatione versatur, & in Pisonem. Sunt aliquæ mixtæ, vt pro lege Man. quæ Pópeij laudes complectitur. Vt nona Philippica in qua Ser. Sulpicium laudat. Quin omnibus causis iudicialibus admiscetur laus & vituperatio; vt pro Milone vehementer extollit, ac laudat Milonem, Clodium autem deprimit, & acerrime vituperat. Itaque recte sensit Isocrates, qui, vt Quintilianus auctor est, in omni genere inesse laudem ac vituperationem existimauit. Potest aũt quæri, cum in demonstratiuo genere non minus vituperatio sit, quam laudatio, cur proprium nomen a laudatione sumat. Vt ait hoc loco Cicero. Et hanc quæstionem ipse Cicero soluere videtur, cum ait, Quia in laudationes, maxime confertur. Semper enim ab eo, quod maxime excellit in aliqua re, tota res appellatur, frequentius autem in publicis orationibus laudare, quam vituperare consueuimus. Et hoc genus ideo repertum est, vt excellentes viri, qui rerum gestarum gloria floruerunt, dignis laudibus exornarentur, vnde etiam exornatio dicitur.

C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione, in iudicio aut sæuitiam, aut clementiam iudicis, in suasione autem aut spem, aut reformidationem deliberantis.

Expositis tribus causarum generibus, nunc quærit quid in singulis orator sibi proponere debeat, vt audientium animos moueat. Duo sunt enim in vnoquoque genere fines, alter, qui ad genus ipsum pertinet, de quo postea suo loco dicetur; alter, qui ad motus animorũ adhibentur, de quo nunc verba facit; vt in demonstratiuo genere, finis, qui ad ipsum genus refertur, est honestas, vt infra docebit: finis autem, qui ad motus animorum accómodatur, est delectatio: in iudiciali genere

li genere finis ipsius generis est æquitas; finis mouendi est in accusationibus sæuitia; in defensionibus clementia; in deliberatiuo finis generis est vtilitas; finis mouendi est in suasionibus spes: in dissuasionibus reformidatio. Ita sunt in vnoquoque genere duo fines. Quorum vnus refertur ad fidem, & ad genus ipsum, alter ad motum, & ad iudices vel auditores. Hic igitur de illo fine agit, qui ad motum animorũ refertur. Ac primo ait in exornatione, hoc est in demõstratiuo genere, oratorem sibi delectationem proponere. Cum enim ij, qui tantum sunt auscultatores, de nulla re sentétiam laturi sint, nisi de oratoris ingenio & facultate; debet orator summa ope niti, vt auscultatorũ animis magnam delectationẽ afferat; sic enim illi oratoris ingenium admirabuntur. Est enim hoc genus ad ostentationem fere comparatum, itaque scatere debet omni flosculorum genere, & amplificationibus præcipue cumulari, quod admirabiliter Cicero facit in vtraque oratione post reditum suum. Prodest enim in hoc genere artem, & ingenium ostendere, atque adeo ostentare, cum in alijs generibus sit ars occultanda, nam (vt ait Ouidius)

Si lateat ars prodest, affert deprehensa pudorem.

Declarant autem res nouæ, magnæ, admirabiles, magnificæ, præclaræ, liberales, caræ, denique quicquid cum honestate coniunctum est. Nam demonstratiui generis finis est honestas. Quid enim iucundius & suauius illa Ciceronis oratione: Quæ tanta potest existere vbertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquã possit vestra in nos vniuersa pro merita, non dicam complecti orando, sed percensere numerãdo? qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatẽ, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimam Remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis, & quæ sequuntur. Nam tota est multo iucundissima. In iudiciali primo sæuitia quæritur, quia prius est accusare, quam defendere; tanto autem maior in reum sæuitia cõcitatur, quanto pluribus sceleribus infectus ostenditur, vt in Verrem Cicero; Non enim furem, sed raptorem, non adulterum sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum sed honestum sacrorum religionumq;, non sicarium sed crudelissimum carnificem, ciuium sociorumq. in vestrum iudicium adduximus. Contra vero in defensionibus clementia comparatur virtutibus ipsius Rei commemorandis, & amplificandis, vt pro Milone: Vos in viri, & ciuis inuicti, appello periculo centuriones, vosq. milites, vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? & paulo post. Hunc sua

quis-

quiſquam ſententia ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulſum a vobis ad ſe vocabunt? o terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit, hanc ingratam, ſi eiecerit, miſeram, ſi amiſerit. In delibera tiuo, cum ſuademus, ſpem proponere debemus, quæ concitatur enumeratione commodorum, quæ ſucceſſura dicuntur, vt præmiorum, glorię, dignitatis, vtilitatis, aut contrariorum vitatione; vt pro lege Ma nilia Cicero ſuadet bellum contra Mithridatem ſuſcipiendum, quod ea ratione Romani ſint gloriam ſuam, ſalutem ſociorum, atque amicorum. Populi R. vectigalia, bona multorum ciuium conſeruaturi, quæ omnia commoda copioſe perſequitur. Contra in diſſuaſionibus metum, & reformidationem incutere debemus, incommoda proponendo, & damna; & ignominias, atque dedecora, vt Philippica decimā tertia, Cicero pacem cum Antonio fieri diſſuadet, quod ea Reip. pernicioſa ſit futura, quod maximum dedecus, & ignominiam ſit allatura, maximasq. calamitates importatura. Quod denique vel nulla, vel non diuturna poſsit eſſe. Duo vero hi motus ſpei & reformidationis, maximam omnium vim habent ad perſuadendum. Quantum enim vtilitatis & honeſtatis ſpes poteſt ad ſuadendum; tantum damni & tur pitudinis formidatio ad diſſuadendum.

C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuerſiarum? C. P. vt rationem collocandi ad finem cuiuſque accommodem.

Poſtquam expoſuit pater controuerſiarum genera, atque earum fines, qui ad mouendos animos pertinent; quærit cauſam filius, cur hoc in loco potiſsimum genera cauſarum exponantur; & ait pater ideo ſe feciſſe, vt melius collocandi rationem explicare poſsit, quæ ſolet ad fi nem cuiuſq; generis accommodari. Non enim eadem eſt in omnibus generibus collocatio; ſed aliam exquirit exornatio, aliā iudicium, aliā deliberatio. Quare nemo recte collocandi rationem intelliget, niſi qui prius cauſarum genera cognouerit; vt vnicuiq; generi ſuam collocationem attribuere poſsit, quo facilius finem propoſitum aſſequatur. Omnis enim inuentio, & collocatio, & denique omnis actio ad vnum aliquem finem dirigitur, cuius gratia fiunt omnia, quæ præcedunt.

C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia quibus in orationibus delectatio finis eſt, uarij ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſeruantur gradus, aut generum diſtributiones, aut a mi-

noribus

noribus ad maiora aſcendimus, aut a maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus, cum parua magnis, ſimplicia coniunctis, obſcura dilucidis, Læta triſtibus, incredibilia probabilibus, inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia.

Primo demonſtratiui generis collocationem explicat, de quod poſtea ſuo loco plura tractabit. Sūt (inquit) in exornatione, quæ delectationis gratia comparata eſt, plures collocandi ordines. Sed duo præcipui, prior eſt, cum gradus temporum ſeruantur, vt cum aliquem laudantes, prius eius genus, patriam, parentes explicamus; deinde quomodo educatus fuerit, quibus ſtudijs deditus, quos præceptores habuerit, tum in adoleſcentia, quam temperatè vixerit, quam fortiter, quam iuſte, quam prudenter iuuenilem ætatem tranſegerit; denique quas res præclare geſſerit, quoque tempore: poſtremo, ſi de mortuo verba facimus, quo genere mortis fuerit extinctus, & quā magno animo mortem ſubierit, ſic enim temporum gradus ſeruari facile poterunt, atque vt quidque primum geſtum eſt, ita etiam primo narrari poterit, quem ordinem Iſocrates in Euagora Cypri rege exornando ſeruauit; & Cicero ſecunda Philippica parum ab eo declinauit. Dū enim Antonij vitia recenſet, & eum acriter vituperat, temporum gradus magna ex parte ſeruat. Secundus ordo eſt, cum generum diſtributiones ſequimur, nulla temporum habita ratione. Vt, ſi primo fortunæ bona explicemus. Qualia ſunt nobilitas, diuitię, opes, poteſtates: deinde ponamus bona corporis, vt bonam valetudinem, robur, pulchritudinem; tum ad animi bona veniamus, quæ ſunt artes, ſcientiæ, virtutes: Vel, quia vera laus omnis a virtute proficiſcitur, proſequamur genera virtutum, & ad ea ſigillatim referamus eius facta quem laudamus. Vt ad prudentiam, quæcunque ille ſcienter, ingenioſe, callide, ſapienter geſſerit; ad iuſtitiam, quæcunque iuſte, legitime, religioſe, pie, vere, amice, beneuole, liberaliter fecerit; ad fortitudinem, quæcunque magno animo, conſtanter, fidenter, patienter ſubierit; ad temperantiam denique, quicquid modeſte, decore, temperate, continenter factum ab eo fuerit. Sic enim generum diſtributiones ſeruabuntur. Interdum etiam noſtro arbitrio, genera quædam in laudando ſtatuimus, ad quæ laudes omnes referamus, quod Cicero pro Lege Man. fecit. Cū enim Pompeium tāquam ſummum imperatorem exornaturus, eſſet, quatuor res eſſe dixit in ſummo imperatore ineſſe oportere, ſcientiā rei

rei militaris, uirtutē, auctoritatem, felicitatem; & ad hęc quatuor quasi genera laudes omnes Pompeij reducit. Atque hi sunt duo collocationis modi, quos in exornatione sequi debemus. Licet etiam alij sint ordines, quos, si libet, seruare possumus. Vt si a minoribus incipiamus, & paulatim ascendamus ad maiora, donec in fine, quæ maxima sunt omnium, collocemus. Qui ordo etiam in accusationibus interdum seruari solet, ut Cicero in Verrem primo rapinas eius commemorat, deinde sacrilegia, tum ciuium Romanorum atrocissima supplicia. Sic orator ille Troianus, apud Virgiliū Didonem laudans a minori progreditur ad maius,

O regina nouam cui condere Iuppiter vrbem
Iustitiaq; dedit gentes frenare superbas.

Minus est enim urbem condere, quam gentes superbas iustitia frenare. Ita Cicero, vbi de scientia militari Pompeij verba facit, primo dicit eum è ludo, atque pueritiæ disciplina ad patris exercitum profectum fuisse; deinde extrema pueritia militem fuisse summi imperatoris; tum ineunte adolescentia fuisse maximi exercitus imperatorem; postremo multa bella confecisse, & multas insignes victorias reportasse. Sic enim a minoribus ad maiora ascendit. Possumus etiam ordine contrario procedere, hoc est, a maioribus incipere, & paulatim ad minora delabi, quod Cicero pro Cor. Balbo fecisse videtur; vbi Pompeium laudat. Primo enim triumphos eius & victorias ponit, quæ res maximæ sunt, & maxime gloriosæ, deinde laudat eius ingenium, tum pudorem, postremo auctoritatem. Hunc ordinem egregie Virgilius expressit, cum Didonem de laudibus Aeneę cogitantem facit. Sic enim ait. Lib. 4 Aeneid.

Multa viri virtus animo, multusq; recursat
Gentis honos, hærent infixi pectore vultus
Verbaq;

Possunt etiam eius facta, quem laudamus, inæquabili varietate distingui, vt cum parua magnis intexūtur. Vt si quis inter egregias Socratis virtutes etiam memoret, eum iam senem fidibus discere voluisse. Aut si quis Ciceronis laudes maximas persequens, dicat etiam, quam facetus, & vrbanus fuerit. Ita Cicero pro Lege Man. inter maximas Pompeij laudes, narrat etiam eius facilitatem in audiendis priuatorum iniurijs; & continentiam, quod ea, quæ cęteri tollenda esse arbitrantur, vbi ille ne visenda quidem existimaret. Vel cum simplicia coniunctis adiunguntur. Simplicia dicuntur, quę ad vnam tantum virtutem pertinent vt ad fidem, ad temperantiam, qualia sunt illa pro Lege Man. Fidem vero eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes

omnium gentium sanctissimam esse iudicarunt. Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint; an mansuetudinem victi dilexerint. Coniuncta vero dicuntur, quę simul ad plures virtutes pertinent, quale est illud in eadem oratione: Iam quantum consilio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sępe cognostis. Vel cum obscura dilucidis immiscentur; vt Cicero inter ea, quæ dilucidè Pompeij summam auctoritatem declarabant, posuit etiam illud, quod erat obscurum; Idem ipse Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? cumq; Pompeius legatum semper iudicauit; ij, quibus semper erat molestium, ad eum potissimum esse missum, speculatorem quam legatum iudicare maluerunt. Vel cum læta tristibus adduntur, quæ res magnopere delectat; vt pro Lege Man. Nam quid ego Hostiensi incommodum, atque illam labem, atque ignominiam Reip. querar? cum prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi R. prępositus esset, a prędonibus capta, atq; oppressa est. Proh. Dij immortales, tanta ne huius hominis incredibilis, ac diuina virtus tam breui tempore lucem afferre Reip. potuit, vt vos, qui modo ante hostium tyberinum classem hostium videbatis, ij nunc nullam intra Oceani ostium prædonum nauem esse audiatis. Ita siquis Brutum laudaret, posset læta tristibus permiscere; Læta sunt enim illa, quod prudenter stultitiam simularit; quod oraculum de matre osculanda ingeniose interpretatus fuerit; quod Tarquinium superbum expulerit; quod patriam a dominatu regio in libertatem vindicarit. At vero illa tristia, quæ in Bruto laudando commemorari necesse est, Tarquinij crudelitas cum in alienos, tum in suos; Lucretiæ constupratio illata a Tarquinij filio; morsq; ipsius Lucretiæ pudicissimæ fœminæ; filiorum Bruti cædes, quos ipse pater proditionis damnatos interfici iussit; denique ipsius Bruti mors, qui pro patria fortiter dimicans occubuit. Vel cum incredibilia probabilibus adiungimus; vt pro lege Man. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines romanos hac quondam abstinentia, quod iam nationibus exteris incredibile ac falso memoriæ proditum videbatur, nunc imperij nostri splendor illis gentibus lucet, & quæ sequuntur. Ita si quis Romulum laudet, poterit ea, quæ sunt incredibilia probabilibus immiscere. Incredibilia sunt illa, quod a Marte genitus fuerit, quod a lupa lacte nutritus, quod exposito picus auis cibum sæpe tulerit, quod in cęlum ascenderit, & in Deorum numerum cooptatus fuerit; Illa vero probabilia, quod expositus fuerit, & a pastore nutritus, quod Amulium occiderit, & Numitori auo materno regnum restitue-

rit

rit quod vrbẽ Romam cõdiderit,& eam sapienter longo tẽpore admi nistrarit. Nã in laudãdo licet interdũ veritatẽ excedere, & delectatio nis gratia, etiam incredibilia miscere; vt Cicero dicit, Pompeij uoluntatibus non modo ciues semper assensisse, socios obtemperasse, hostes obedisse; sed etiam uentos tempestatesq; semper obsecundasse, quæ aperte sunt incredibilia. Sed hæc omnia, quæ diximus, in exornationem cadunt,& propter uarietatem mirifice delectant.

C. F. Quid in deliberatione, quid spectas? C. P. principia vel non longa, vel sæpe nulla, sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. nec multum sane sæpe narrandum est. est narratio præteritarum rerum, aut præsentium, suasio autem futurarum. quare ad fidem & ad motum adhibenda est omnis oratio.

Docuit, quæ collocatio seruari debet in demonstratiuo genere, nunc ad deliberationem transit, & ait in deliberatione uel parua esse exordia, uel nulla; rationemq; affert, quoniam qui deliberat, sua sponte paratus est ad audiendum. Addit etiam non esse narrationem necessariam, quia narratio vel de præteritis rebus est, vel de præsentibus; Suasio autem tantum de futuris est. Quare duæ tantum orationis partes necessariæ sunt in deliberatione, hoc est confirmatio, & conclusio, ita vt confirmatio ad fidem referatur, conclusio vero ad motum. Hæc quidem ita præcipit Cicero, sed tamen ipse interdum in deliberationibus longissimis vtitur exordijs, vt pro lege Man. Et de lege Agraria contra Rullum, quę concio pulcherrima est, & a Plinio mirifice commendatur. Habet tamen, vt dixi, perquam longum exordium, quia scilicet ipsa causa hoc postulabat. Neque enim semper artis præcepta sequenda sunt, cum res aliter postulare videtur. Quod autem ait hoc loco sæpe in deliberatione nulla esse principia, sic intelligẽdum est, nulla esse talia, qualia sunt in iudicijs: alioqui principium omne procemij speciem aliquam habere debet, vt ait Quintilianus. Nec abrupte incipiendum, cum in omni materia sit aliquid naturaliter primum, Nullum exordium esse videtur in Philippica decima tertia, quam ita incepit, In principio huius belli P.C. quod cũ impijs ciuibus sceleratisq; suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperandæ studia restingueret. Item philippica xiiij. Si, vt ex literis, quæ recitatę sunt, P. C. sceleratorum hostium exercitum cæsum, fusumque cognoui, sic, id quod & omnes maxime opta-

mus, & quę sequuntur. Hoc autem cum ratione fit, vt exordia pretermittantur in deliberatione, nam exordium non alia de causa adhibetur, nisi vt animi præparentur ad audiendum; sed qui deliberant, sua sponte parati sunt ad audiendum; ergo superuacaneum est exordium. Eodem modo etiam narratio prætermittitur, quamuis sæpe multa extrinsecus narrentur, ad causam pertinentia, vt pro Lege Man. narrat Cicero res gestas a L. Lucullo contra Mithridatem, vt declaret, quomodo bellum adhuc magnum restet; & de Lege Agraria narrat, quid a Rullo factum sit, & quid fiat, vt ostēdat eum nihil sani cogitare. Sed quid si populo R. suadēdum sit, vt Carthaginem destruat, an nō erunt narranda damna, periculaq; in Romanos ab ea ciuitate illata? non exponēdum quid primo bello Punico, quid secūdo, quid tertio gestum sit? non narrabitur Reguli calamitas non Sempronij, non Flamminij, non Pauli Aemilij, non Marcelli? certè hæ narrationes extrinsecus assumentur, non tanquam eius rei, de qua deliberatur, proprię narrationes, sed tanquam argumenta causeq; suasionis; vt, siquis Chorinthum euertendam dicat, & eam afferat causam, quod Romanorum legatos violarit, narretq; quomodo legati uiolati fuerint, hæc non erit narratio, sed potius suasionis confirmatio, non aliter, atque si quis iuuenem quempiam ad ingenuarum artium studia adhortetur, narretque quot honores, quot dignitates, quot præmia consequantur ij, qui se studijs literarum dediderunt. narratio illa causam confirmabit; neque tamen erit propria causæ narratio. Cum igitur neque principium, neque narratio necessaria sit in suasione, duæ tantum orationis partes supererunt, confirmatio, & peroratio, quarum altera fidem, altera motum quærit. Hoc est quod ait Cicero in suasione ad fidem, & ad motum, omnem orationem esse adhibendam.

C.F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, & rei, quod accusator rerum ordinem persequitur, & singula argumenta, quasi hasta in manu collocata vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusq. in singulis commoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, vtitur, & vehementius in perorando. est enim propositum, vt iratum efficiat iudicem.

In

In iudicijs duplicem ait esse collocationem, alteram accusatoris, alteram defensoris. Prius explicat quo genere collocationis accusator vtatur, deinde quo defensor. Accusator, inquit, solet ordinem verum in accusando persequi, vt quod prius commissum est a reo, prius explicet; vel, vt omnia, quę sunt eiusdem generis, crimina, in vnum locum conijciat; & non aliter, atque miles strenuus, hostem inuadens, proponit argumenta, quæ acriter concludat; & quæ dicit, testimonijs corroborat, & vnumquodque amplificat, tum in reum iudicum animos incitat, partim in media oratione per digresſionem, partim in extrema parte cum perorationem adhibet. nihil enim aliud studet, nisi vt iram iudices in reum incitet. RERVM ORDINEM.) Ita Cicero cum sibi accusandum Verrem suscepisset, eum ordinem secutus est, vt primo, quid in quæstura turpiter gesserat, explicaret; deinde quid in legatione, tum quid in prætura vrbana, denique quid in prætura Siciliensi. atq; hoc ordine, quæ prius à Verre nefarie gesta fuerant, prius etiam exposuit; ipsam vero Siciliensem administrationem, pro qua totam accusationem susceperat, quatuor in partes distribuit, quas ordine suo singulas persequitur. Ac primo quidem, quæ ad iurisdictionem attinent, explicat, deinde, quæ ad rem frumentariam, tum quæ ad signa deorum ablata, postremo quæ ad supplicia ciuium Romanorum, & sociorum. quæ quoniam omnium grauisſima, atque atrocisſima sunt, ideo postremo loco posuit. Sic Aiax apud Ouidium rerū ordinem in accusando Vlysse persequitur. Primo quod sanguine sysiphio cretus, fraudibus & furtis patri similis esset; deinde quod ficto furore militiam detrectasset; tum quod Philocteti maximarum miseriarū auctor fuisset; denique quod Palamedem innocentem falsis criminibus oppresſisset; postremo quod in prælio Nestorem, suum auxilium implorantem, deseruisset. Meta. 13
QVASI HASTA IN MANV.) Translatio sumpta a militibus, dum hostem, magno animo, tenentes hastam, aggrediuntur. Eodem modo primo de oratore, firma argumenta vocat hastas amentatas. & in Bruto sic ait; Vt hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Sic dicimus hastas ministrare, id est argumenta suppeditare. Debet autem accusator in singulis criminibus amplificandis occupatus esse, vt maiora videātur, sic enim acrius in reum iudices inflammantur, quod in Verrem Cicero diligentisſime seruat. vt in tertia actione, de prodito Carbone, de supplicio Philodami, de spoliatione pupilli Iunij. VEHEMENTER PROPONIT.) Hoc dicit, quia solet interdum accusator crimina simul plurima proponere, quæ deinde suo ordine singula copiosius & accuratius pertractet. Hoc facit Cicero tertia in Verrem actione. ibi enim breuiter omnia proponit, quæ Verres turpiter, & im-

& improbe, & in quæstura, & in legatione, & in prætura vrbana, & in prætura Siciliensi gesserat: hoc modo, Quæstura primus gradus dignitatis, quid aliud habet in se, nisi Cn. Carbonem spoliatum à quæstore suo pecunia publica? nudatum & proditum consulem? desertum exercitũ? relictam prouinciam? sortis necessitudinem religionemque violatam? Deinde ita de legatione, Cuius legatio exitium fuit Asiæ totius & Pamphiliæ. quibus in prouincijs multas domos, plurimas vrbes, omnia fana depeculatus est; Tum de prætura vrbana; Cuius prætura vrbana ædium sacrarum fuit, publicorumq. operum depopulatio: simul in iure dicendo bonorum possessionumq. contra omniũ instituta addictio & cõdonatio; Deniq; de Siciliensi prætura; Iam vero omnium vitiorum suorum plurima & maxima constituit monimenta, & iudicia in prouincia Sicilia, quam iste per biennium ita vexauit, ac perdidit, vt ea restitui in antiquum statum nullo modo possit. Hæ sunt vehementes sane propositiones, quas deinde singillatim acerrimè persequitur. CONCLVDIT ACRITER.) Hoc ad singula crimina referri põtest, quæ postquam exposita fuerint, acriter concluduntur & amplificantur; vt post quæsturæ crimen Cicero, O scelus, o portentum in vltimas terras exportandum, non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc vno scelere esse contenta, necesse est, semper aliquid eiusmodi moliatur. Et post Philodami condemnationem; Quid lacrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum & gemitum Lampsacernarum? Sic Aiax post crimen detrectatæ militiæ apud Ouidium.

Atque vtinam aut verus furor ille, aut creditus esset
Nec comes hic phrygias vnquam venisset ad arces,
Hortator scelerum.

CONFIRMAT TABVLIS.) Tabulas, ET SCRIPTA PROFERT.) Cicero ex tabulis ipsius Verris probat ab eo deceptum Carbonem, atque ex literis eiusdem Verris ad Neronem scriptis, probat iniuste damnatum fuisse Philodemum. DECRETIS.) Vel ab ipso reo factis, qualia sũt edicta Verris, quæ a Cicerone multis in locis vehementer reprehenduntur, vel in reum editis, qualia sunt multa decreta, & Senatusconsulta ciuitatum Siciliensium in Verrem, quæ Cicero recitat. TESTIMONIIS.) Quæ plurimum in iudicijs valent, vt Quintilianus testatur; & ideo Cicero passim in Verrem plurimorum testimonia profert. Quod probationis genus vsurpat etiam Aiax in eadem oratione, cum ait.

Non hæc mihi crimina
Fingi scit bene Tydides.

Qui non me sæpe vocatum
Corripuit, trepidoq. fugam exprobrauit amico.

Hæc tria probationis genera, quæ ducuntur a tabulis, testimonijs, decretis, sunt quidem artis expertia, quod ab oratore non inueniuntur, sed extrinsecus assumuntur; veruntamen maxima arte pertractari debent, vt a Cicerone fieri videmus. Debet autem accusator in singulis criminibus accuratius cõmorari, & ea amplificare, vt grauiora videantur, non enim sceleris magnitudo potest apparere, nisi accurate explicetur, & amplificetur. Quam enim diu commoratur Cicero in crimine Verris de P. Annij filia? quamdiu de æde Castoris a P. Iunij filio pupillo sarta tecta? quam diu in causa Philodami, & eiusdem filijq. supplicio? Sic Aiax apud Ouidium in Crimine Philoctetis diu moratur, vt grauius Vlyssem premat. sic enim ait,

Non te pæantia proles
Expositum lemnos nostro cum crimine haberet,
Qui nunc, vt memorant, syluestribus abditus antris
Saxa moues gemitu, Laertiadæq. precaris.
Quæ meruit, quæ, si Dij sunt, non vana precaris.
Et nunc ille eadem nobis iuratus in arma
Heu pars vna ducum, quo successore sagittæ
Herculis vtuntur, fractus morboq. fameq.
Velaturq. aliturq. auibus, volucresq. petendo,
Debita troianis exercet spicula fatis.

PERORATIONISQ. PRÆCEPTIS.) Præcepta perorationis sunt, quibus iudex ad sæuitiam concitatur in accusando, ea præcepta vel locum proprium habent, cum adhibentur in peroratione, quæ motum animorum potissimum requirit; vel in alium locum transferuntur, cum in media oratione digredimur de cursu dicendi, vt quæ crimina com memorauimus, per digreßionem augeamus. Cuius rei plura sunt in accusationibus Ciceronis exempla, sed illud vnum satis erit huic loco, quod est in sexta actione contra Verrem, de preciosissimo illo candelabro, quod Verres a filio regis Antiochi per vim abstulerat. Quæ vox, quæ latera, quæ vires huius vnius carminis querimoniam possunt sustinere, & quæ sequuntur. Et paulo post; Hoc loco Q. Catule te appello. loquor enim de tuo clarissimo. pulcherrimoque monimento, non iudicis solum seueritatem in hoc crimine, sed prope inimici, atque accusatoris vim suscipere debes & cętera. Est enim perquam sane longa digreßio. Sed in perorando vehementius agendum est, vt in fine septimæ actionis; Potero silere Hortensi? potero dißimulare? cum tantum Resp. vulnus acceperit, vt expilatę prouinciæ, vexati socij. Dei immortales spoliati, Ciues Romani cruciati, & ne-

& necati impune me actore esse videantur. EST ENIM PROPOSITVM.) Hæc est ratio sumpta a fine, quare vehementius in perorando sit animi concitandi, nempe vt iudex reo sit iratior. Quod peccatorum aggeratione facile fieri potest; vt Cicero, Vti C. Verrem, si eius omnia sunt inaudita, & singularia facinora, sceleris audaciæ, perfidiæ, libidinis, auariæ, crudelitatis, dignos exitus, eiusmodi vita, atque factis, vestro iudicio consequatur.

C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. omnia longe secus, sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam, narrationes, aut amputandæ, quæ lædunt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. firmammenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digresſionis obruenda, perorationes autem ad misericordiam conferendæ.

Docuit, quo genere collocationis accusator vti debeat, nunc defensorem etiam instruit Est autem multo difficilius defendere, quam accusare. sicuti sanare difficilius est, quam vulnerare. nam accusator vulnera facit, patronus eius medetur. nullum verò lætalius reo vulnus est, quam ira iudicis. Itaque totum exordium patronus in eo consumet, vt iudicem ab accusatore criminibus exasperatum mitiget, & eius beneuolentiam sibi conciliet. Quod sane magnæ prudentiæ est, ita iudicum animos ab asperitate criminum, ad clementiam traducere, vt beneuoli reddantur, & attente defensionem audiant; quod cum in exordio factum fuerit, tunc ad narrationem accedendum est, in qua si quid est, quod reum lædat, id totum est amputandum. aut si forte tota narratio fuerit reo contraria, tota est relinquenda. In confirmatione ita laborandū est, vt crimina vel prorsus diluantur, & falsa esse ostendantur; aut saltem imminuantur, & defendendo obscurentur; vel si neutrum fieri potest, digresſionibus vtendum est, quibus ad alias res animi iudicum abstrahantur, & ita crimina obruentur. Denique in perorationibus commouenda misericordia est, vt facilius a commotis iudicibus reus absoluatur. Fingit igitur breuiter hoc loco Cicero, quid in singulis orationis partibus a reo faciendum sit. Ac primo docet in exordio conciliandam esse beneuolentiam; hoc autem fit commemorandis rei virtutibus, vt si vir fortis esse dicatur, si iustus, si amās patriæ, quod Cicero pro Milione statim initio facit; Et si vereor iudi-

ces ne turpe sit, pro fortißimo viro dicere incipientem timere, minimeq; deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de Reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse, & cætera. Ita pro L. Flacco, statim docet Flaccum, quem defendit socium atque adiutorem sibi in liberanda patria fuisse. quod idem in exordio pro P. Sestio facit Aliquando patronus non a persona rei, sed a sua sumit exordium; vt pro Archia poeta Cicero; Siquid est in me ingenij, iudices, quod sentio, quam sit exiguum, & quæ sequuntur. Ita pro Deiotaro; Cum in omnibus causis grauioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoueri soleam vehementius, quam videtur vel vsus uel ętas mea postulare, tũ in hac causa ita me multa perturbant, & reliqua. Nonnunquam ab ipsis aduersarijs exordium sumitur, vt pro P. Quintio, quæ res in ciuitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore; summa gratia & eloquentia, quarum alteram C. Aquili vereor, alteram metuo, eloquentia. Q. Hortensij, ne me dicendo impediat, nõ nihil commoueor, gratia Sex. Næuij, ne P. Quintio noceat, id vero non mediocriter pertimesco. Et pro A. Cæcina, statim aduersarium criminari incipit, quod ingeniose Turnus, apud Virgilium contra Drancem accusatorem suum facit, sic enim incipit;

Larga quidem semper Drances tibi copia fandi Lib. 11. Aen.
Tunc cum bella manus poscunt patribusq. vocatis,
Primus ades, sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant.

Interdum a re ipsa defensor incipit, vt pro A. Cluentio, Animaduerti, Iudices, omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani. Sæpe etiam ipsos Iudices patronus in exordio laudat, vt pro Domo sua ad Pontifices. Cum multa diuinitus Pontifices a maioribus nostris inuenta, atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quam quod vos eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ Reip. præesse voluerunt. Sed nullum est artificiosius exordij genus ad beneuolentiam conciliandam, quam cum reus ostendit voluntatem suam cum iudicum voluntate semper fuisse coniunctam, sic enim summa ostenditur amicitia. quod pro Cn. Plancio Cicero facit cum multis verbis ostendit Plancium eiusdem semper fuisse voluntatis cum iudicibus ipsis, in salute sua custodienda, atq. in patria defendenda. Hoc idem ingeniosissime facit Vlysses, apud Ouidium, vbi criminibus Aiacis respondet, sic enim incipit.

Si mea cum vestris valuissent uota Pelasgi, Lib. 13 Met.

Non foret ambiguus tanti certaminis hæres,
Tuq. tuis armis,nos te potiremur Achille.

Sic igitur exordia sunt ad beneuolentiam conferenda. Narrationes vel pro nobis faciunt,vel nos lędunt,vel partim adiuuant, partim offendunt.Si pro nobis faciunt,eas;quantum vtile esse videntur, dilatabimus, vt pro Roscio Am.longissima narratione vtitur, & pro P. Quintio,& pro Milone.Si vero nos lædunt,totæ sunt relinquēdæ, statimq. post exordium argumentationibus vtendum, quibus crimina diluamus, vt pro L. Murena Cicero nulla narratione vtitur, sed post exordium,aduersarios refellere incipit,ex eo loco; Intelligo, iudices, tres totius accusationis partes fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ,alterā in contētione dignitatis,tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Ita pro Deiotaro totā narrationē prætermittit, nisi quod aduersariorum narrationem breuiter repetēs tribus fere versibus expedit.Si partim adiuuant, partim offendunt,ea pars,quæ offendit,amputanda est,vt pro Cælio nonnullę sunt narrationes,quas breuiter Cicero proponit,& statim refellit,ac diluit.Iā vero firmamēta, quæ posuit accusator ad fidem faciendam,tribus modis a defensore tractantur.vocat autē hoc loco Cicero firmamenta,firma accusatoris argumenta,quæ defensor vel per se diluit, ostendens esse falsa, vel obscurat, vel digressionibus obruit. Sed omnium tutissimum est (vt ait Quintilianus) si crimina negare possumus,vt Cicero pro Roscio Am. negat a Roscio patrem interfectum;pro Deiotaro, negat Deiotarum de interficiendo Cæsare cogitasse;pro Cælio, negat Cælium Clodiæ venenum parasse; & in his defensionibus firmamenta accusatorum per se diluit,tale est illud Turni, apud Virgilium.

Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissimè pulsum
Arguet? iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine,& Euandri tota cum stirpe videbit
Procubuisse domum,atque exutos arcadas armis?

Tale illud pro Deiotaro, Quæ crux huic fugitiuo potest satis supplicij afferre? Deiotarum saltantem quisquā aut ebrium vidit vnquam? Per se diluūtur illa quæ vel ficta,vel falsa esse ostēdūtur.Ficta,vt quod Roscius patri non placeret,quod ita diluit Cicero: Ille,quomodo crimen cōmentitiū cōfirmaret non inueniebat,ego res tam leues qua ratione infirmem,ac diluam,reperire non possum.Item illud,quod Roscium pater exhæredare vellet;Quid ergo affers, quare id factum putemus? verè nihil potes dicere;finge aliquid saltem commodè, vt ne planè uidearis id facere, quod aperte facis, huius miseri fortunis, & horum uirorum talium uirtuti illudere. Falsa ut pro Milone Cicero,

cum

cum aduersarij dixissent, nefas esse lucem intueri, qui a se occisum hominem fateretur. Probat hoc esse falsum. quia multa tempora accidere possunt, quibus liceat hominem interficere. Illa vero, quæ per se diluere non poterimus, obscurare contendemus, vt Cicero gloriatus est in causa Cluentij se tenebras iudicibus offudisse. pro L. Murena, cum negare largitionem non posset, negat ambitum à Murena commissum, sed liberalitate, & magnificentia populi R. voluntatem conciliatam. Pro Deiotaro, non exercitum contra Cæsarem, sed ad fines suos tuendos præparatum ait. sic Vlysses, apud Ouidium crimen detractatæ militiæ Achillis exemplo obscurat, hoc modo.

Quid? quod me duri fugientem munera belli
Arguit incepto serum accessisse labori
Nec se magnanimo maledicere sentit Achilli,
Si simulasse vocas crimen, simulauimus ambo,
Si mora pro culpa est, ego sum maturior illo.
Me pia detinuit coniux, pia mater Achillem.

Pro Cælio Cicero pluribus verbis occupatus est in explicandis iuuenum voluptatibus, vt crimina in Cælium illata facilius obscuret, ex eo loco, Deliciarum obiurgatio fuit longa, & ea lenior, plusq. disputationis habuit, quam atrocitatis. Sed ea crimina, quæ neque per se diluere, neque obscurare possumus, digreſsionibus obruere tentabimus, quod efficere poterimus, si vel ad hilaritatem & risum Iudices adducemus; vt pro L. Murena, Ser. Sulpitio au&toritatē adimit, dum ius ciuile facetiſsime ridet; & M. Catoni, dum Stoicorum disciplinam iudicibus ipsis deridendam propinat. Itaque totū illud iudicium risu dissolutum fuisse dicitur. Vel rem aliquam tristem in mediū adducemus, vt pro Cælio, cum dixissent aduersarij, venenum a Cælio comprobatum in seruo quodam, ad rem ipsam parato, statim Q. Metelli interitum deplorare incipit, vt digreſsione crimē illud Cælij obruat, Vidi enim, vidi, & illum hausi dolorem vel acerbiſsimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur, è sinu gremioq. patriæ. Et in eadem oratione, cum esset obiecta Cælio Catilinæ familiaritas, digreditur a causa, & Catilinæ personam describit, a quo multi decepti fuerant. Sic Vlysses crimen illud, quod Nestorem in bello deseruisset, quod negare non poterat, obruit digreſsione illa, qua cōmemorat in bello multos a se interfectos, sic enim ait.

Quid lycij referam Sarpedonis agmina ferro
Deuastata meo? cum multo sanguine fudi
Ceranon. Iphytidemq;, Alastoraq: Chroniumq;
Alcandrumq;, Haliumq;, Nœmenaq;, Prytanimq;

Obruuntur etiam artificiose crimina, cum aut rem pro persona, aut personam pro re, aut rem pro re, aut personam pro persona subijcimus. Vt si quis Manlium Capitolinum defendat reum affectati regni, dicatq; donandam ei vitam esse, quamuis deliquerit, pro eo summo beneficio, quod in Remp. intulit, cum Gallos a Capitolio deiecit. Sic enim rem pro persona subijciet. Personam vero pro re Cicero pro Cælio subijcit, cum ait ignoscendum esse Cælio, quamuis in aliquos errores propter adolescētiam inciderit, quoniam iuuenis sit bonę indolis ac spei, studijsque optimarum artium deditus. Rem pro re, vt si Epaminondas accusatus, quòd legibus non paruerit, neque exercitum nouo imperatori tradiderit, defendatur, quòd eodem facto patriam a Lacedæmoniorum impetu liberarit. Personam pro persona, vt si quis dicat parcendum esse filijs Bruti, proditionem molientibus, propterea quod eorum pater libertatis auctor fuerit. Hoc igitur modo, quæ ad fidē attinent, in defensionibus collocanda sunt; in perorationib. vero misericordia cōcitāda est. Nusquā.n. magis vis oratoris apparet, quam cum in perorationibus iudices, vel inuitos, & repugnantes lachrymare compellit. Hac in re merito gloriatur Cicero se excelluisse. Quid ego (inquit) de miserationibus loquar? quibus eo sum vsus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. In quo vt viderer excellere non ingenio, sed dolore assequebar. Hæc Cicero. In quibus licet ingenium dissimulet, tamen in omnibus eius defensionibus maxime apparet. Quis enim perorationem pro Milone legere potest, quin eius animus ad lachrymas moueatur? idem pro Cn. Plancio, pro P. Sylla, pro L. Flacco, multisq; alijs. Pręcipiunt tamen rhetores, vt hęc orationis pars, in qua lachrymæ concitantur, breuis sit, quoniam, vt Apollonius Molonus aiebat, lachryma nihil citius arescit.

In Orat. ad Brut.

C. F. semper ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C. P. Non sane. nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido, & quod respuunt immutandum est.

Hactenus qui sit ordo collocationis in omnibus generibus ostensum est; nunc quærit filius, an eundem semper ordinem in collocando seruare possimus, vt nunquam ab eo recedamus. Cui respondet pater, hoc a consilio & prudentia oratoris pendere, qui diligenter aduertere debet, quid aures auditorum requirant, quid cupiant, quid respuant; vt ea, quæ respuunt, immutare possit; quæ vero cupiant, sequi valeat.

Nam

Nam hæc quidem præcepta dicendi frequentius obseruari solent; sed non tamen ita firma sunt, ut mutari non queant. Neque enim tanquam decretis, & legibus astrictus est orator, ut locus, tempus, causa postulat, non mutare pręceptorum ordinem posit. Nam (ut ait Quintilianus) res in oratore præcipua consilium est. Vt pro Milone Cicero priusquam narrat, præiudicia refutat. Pro P. Sylla, ultimo ferè loco de eius uita uerba facit. Ordo quidem naturalis est, ut primo loco exordiamur, deinde narremus, tunc confirmemus, postremo peroremus; ars autem naturam, quantum potest, imitatur; sed tamen interdum causa postulat, ut ordo naturalis immutetur. Nam ueluti Citharædus cautus numerosq; arbitrio multitudinis moderatur, & astantibus placere studet; sic orator, quid auditorum aures postulent, diligenter aduertet. Neque enim laudanda est in hoc genere uox illa Antigenidæ, qui cum eius discipulus, in corona canens, non probaretur, exclamauit, Mihi cane & musis. Perinde quasi cantor sibi canat, & non audientium delectationem quærat. Tota igitur popularis esse debet oratio: cum illa uitiosa sit, quæ a populari consuetudine abhorret. Quare necesse est etiam oratori multitudinis ineptias deuorare, quas qui pati non possunt, in magnis oratoribus non sunt habendi, ut Cicero in Bruto de M. Pisone, Hominũ, inquit, ineptias, ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat. Et hæc fuit causa, cur Piso, quamuis esset eloquentissimus, tamen non magnam gloriam sit adeptus.

C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumque præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum atque mutatum.

De inuentione & dispositione breuiter tractauit, nũc ad elocutionem transit, quæ cum tribus constet, elegantia, compositione, dignitate; primo de elegantia agendum est. Est autem elegantia in verborum delectu, sicuti compositio in cõcinnitate, iunctura, & numero; dignitas in exornationibus, hoc est, figuris verborum & sententiarum. Petit igitur filius a patre, vt deinceps exponat, quæ præcepta sint orationis & verborum, quoniam de oratoris vi, quæ in inuentione, & dispositione versatur, iam dictum est. Cui respondet pater, duo esse genera eloquendi, vnum quodammodo naturale, & sua sponte fusum, alterum artificiosum, quod versum atque mutatum vocat. Illud quod sua sponte fusum est, quotidiano sermoni, familiaribusque epistolis ferè conue-

conuenit, in quibus ita loqui ſolemus, vt nobis dictat ipſa natura, neq; admodum in eis elaborandum eſſe cenſemus. Quod autem verſum atque mutatum eſt, contentionibus, & grauioribus orationibus eſt ap tiſsimum: in eoq; vis omnis eloquentiæ perſpicitur, quod exemplo declarandum eſt. Quod enim ſua ſponte fuſum eſt, id eſt ſimplex, vt, Virtus poteſt omnia; Sed verſum atque mutatum, varium, & multiplex eſt, & planè oratorium: vt ſi eandem ſententiam ita per interrogationem proferamus, Quid eſt, quod virtus efficere non poſsit? vel per negationem, vt Nihil eſt, quod virtute non poſsit effici; vel per circuitionem, vt, Nihil tam alte poſitum eſt a natura, quo virtutis amor eniti non valeat. Quod ſi quis hoc idem ſublimius enunciare velit, ita per cognominationem amplificare poterit? Quid eſt enim in omni rerum natura, atque in vniuerſo cœli ambitu tam arduum, tam difficile, tam abditum, quod non facile virtus amplecti, ſuperare, atque in lucem educere poſsit? uel per epiphonema, ſeu acclamationem, ut, Tanta eſt uis, ac poteſtas in uirtute poſita, ut quæ plerique nullo modo fieri poſſe exiſtimant, ea ſine ulla pene difficultate perficiat. Atque hoc modo poteſt eadem ſententia uarie proferri, ſicut infra clarius etiam oſtendetur.

Prima vis eſt in ſimplicibus verbis, in coniunctis altera. ſimplicia inuenienda ſunt, coniuncta collocanda.

Cum de uerborum præceptis hoc loco ſit dicturus, primo uerba ipſa diſtinguit. Nam ex uerbis alia ſimplicia ſunt, alia coniuncta. Itaque fit, ut prima uis orationis in ſimplicibus uerbis ſit; altera uero in coniunctis. Oportet autem ea, quæ ſimplicia ſunt, excogitare & inuenire; quæ uero ſunt coniuncta, diſtincte atque aptè collocare. Quamobrem ita ſunt inuenienda ſingula uerba, ut in eis diligēter intueamur, an ſint latina, an perſpicua, an ornata. Nam hæ ſunt tres ſimplicium uerborum uirtutes, ut Quintilianus docet. (Lib. 8. Inſtit. orat.) Quibus ex altera parte totidē uitia reſpondent, ut ſi barbara ſint uerba, ſi obſcura, ſi ſordida, nam quæ humilia, & obſcœna ſunt, etiam ſordida uocantur. Summa igitur diligentia utendum eſt, cum aliquid, uel dicere, uel ſcribere uolumus, ut illud in primis Latinis, perſpicuis, & ornatis uerbis efferamus. Nam ut aiebat C. Cæſar, initium eloquentiæ eſt, uerborum delectum habere. Hoc autem plurimi laboris eſt, & longa exercitatione, longoq; tempore indiget, vt ex probatis auctoribus magnam nobis verborum optimorum ſupellectilem comparemus. Quod minimè nos pigere debet, cū in eis prima vis ſit eloquentiæ, nam idē Cæſar admone-

monebat, ut insolens uerbum in oratione, non aliter atque scopulum in mari uitaremus. Cum autem simplicia uerba inuenerimus, quæ bene latina sint, & perspicua, & ornata; tunc superest vt ea artificiose coniungamus, ita ut recta structura seruetur; primo ne solæcismi fœditas orationem inquinet, deinde ne hiulca, aut aspera sit compositio; tum ut pluribus figuris tanquam stellis, aut luminibus illustretur. Tres enim uirtutes in coniunctorum uerborum collocatione esse debent, primo ut sint emendata, ne quid in constructione, contra rationem artis grammaticæ peccetur; secundo ut sint bene composita, ne uel concursus uocalium nimis hiantem, uel consonantium continuatio nimis asperam orationem efficiat. tertio, ut sint figurata, ne dignitas & maiestas in oratione desideretur. nihil enim est, quod admirabiliorem eloquentiam faciat, quam acutæ crebræque uerborum sententiarum figuræ, quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, ideo princeps oratorum semper habitus est.

Et simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta: natiua ea, quæ significata sunt sensu, reperta, quæ ex his facta sunt & nouata, aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum.

Quia prima uis eloquentiæ perspicitur in simplicibus uerbis, ideo Cicero prius de illis tractat, & in duo genera diuidit, nam alia dicet esse natiua, alia uero reperta. Et natiua quidem uocat illa, quæ non ab alijs uerbis deducta sunt, sed primo imposita fuerunt ad rem significandam, & ad sensa mentis exprimenda; Reperta autem appellat ea, quę a natiuis deducta sunt, & quasi deriuata, quod quatuor modis fieri potuisse docet, uel per similitudinem, uel per imitationem, vel per inflexionem, uel per uerborum adiunctionem. Natiua autem dicuntur, non quia cum ipsis rebus nata sint. neque enim naturalia sunt uerba, sed ab hominum institutione profecta. quamuis apud Platonem Socrates multis exemplis ostendere conetur, uerba pleraque naturam rerum exprimere. quod etiam Lucillius Balbus apud Ciceronem facit. Sed aliud est esse naturalia, aliud rerum naturam aliquo modo exprimere, concedimus enim rerum naturas uerbis significari, sed uerba esse naturalia non cōcedimus. quamuis P. Nigidius, ut A. Gellius scribit, argutissime probare tentauerit, nomina non esse hominum arbitrio posita, sed naturalia. Natiua igitur ea uocantur, quæ primo sensu res ipsas significant, quæ a Dialecticis primæ intentionis, uel primæ impo-

In Cratylo. Lib. 2. de nat. Deorum. Lib. 10. c. 4.

impositionis nomina uocātur, ut homo, equus, arbor, uel ea quæ a nullo alio uerbo deducta sunt, quæ Grammatici primitiua appellant, quę non ad aliud uocabulum, sed ad sensum ipsius rei, atque intelligentiam referuntur. Reperta vero dicuntur illa, quę a natiuis deducuntur, & a Grammaticis deriuatiua nominantur; quorum infinita est multitudo, vt ab hoc verbo amor, fit, amo, amator, amicus, amicitia, amice, multaque alia. In natiuis pręcipue spectanda est proprietas, quę octo
Lib. 8. c. 2. modis (vt docet Quintilianus) intelligitur. Primo ratio ipsa significandi, & sua cuique appellatio, hoc est, cum vnamquamque rem suo nomine exprimimus, tunc proprie loqui dicimur; vt cum hominem vocamus hominem, & equum equum. Sed hac proprietate non semper vtimur. Nam & obscœna, & sordida, & humilia vitanda sunt. Quod si necessitas cogat, per circuitionem ea nominabimus, nō proprijs nominibus, vt liberis dare operam, vētrem exonerare. Secundo cum vnum verbum principaliter vnam habet significationem, sed etiam similitudine quadā ad alias trāsfertur, vt vertex proprie est contorta in se aqua, sed flexū etiam capillorum in summa capitis parte significat, & montium eminentiam. Ita sanum proprie de animali non ęgroto dicitur, sed cibus etiā sanus dicitur, & vrina sana. Tertio cum res cōmunis pluribus in vno habet nomen eximiū, vt voces & scripta, quę rhythmum, & metrū habēt carmina vocantur, sed carmē funebre proprie nęnia dicitur. Et quibus milites in castris teguntur cōmuniter tabernacula vocantur, sed tabernaculum ducis propriè dicitur Augustale. Quarto, cum nomen commune multis vnī peculiariter propter excellētiam attribuitur, vt cum dicimus vrbem, proprie Romam intelligimus, cum poetam Virgilium, cum oratorem, M. Tullium. Quinto, proprium vocatur, quo nihil significantius esse potest, vt Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Rempub. sobrium accessisse; Virgilius, deductum carmen, Horatius Annibalem dirum. Sexto, ex adiectis nominibus proprium dicitur, vt dulce mustum, & cum dentibus albis; Septimo, quod bene translatum est, proprium esse dicitur, vt ira ardere, inflammatum esse cupiditate. Octauo, quod in aliquo præcipuum est, vt Fabius, propriè cunctator dictus, & Plato diuinus. Hæ vero proprietates perspicuam & illustrem orationem efficiunt. Reperta vero nomina quatuor potissimum modis efficiuntur, primo similitudine, quæ analogia græco nomine vocatur, vt sicut bonos bonitas facit, ita beatos beatitas, vt veros veritas, & falsos falsitas, & prauos prauitas, ita Cicero perspicientiam dixit sicut sapientiam, & fauorem sicut pauorem, quod in verbis etiam fit, vt sicut feruesco, ita iuuenesco, & ignesco, vt Virgilius, Et lætis iuuenescit in herbis, & alibi, Ignescunt iræ, quę tamen ratio non vbique valet. neque enim, sicut ab amo, amabilis, & a paro parabilis, ita etiam deriuare licet, a dono donabilis, aut

lis, aut a neco necabilis, ita ne latum quidem vnguem ab ijs, quæ boni scriptores vsurparūt, discedere debemus. Bene.n. Quintilianus scribit Analogiam non esse legem loquendi, sed obseruationem. Secundo modo verba repetiuntur imitatione, cum vel Græcos imitamur, vnde maiori ex parte latina lingua fluxit, vel ipsam soni naturam. & græcos quidem imitari concedit etiam Horatius cum ait.

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem, si
Græco fonte cadant, parce detorta.

Sic Cicero multa verba noua græcorum imitatione reperit, vt de Fato moralem philosophiam dixit, de vniuersitate medietates, in Academicis incōprehensibile, in Tusculanis plurima, vt vitiositas, mulierositas, patibile, lætabile, cæteraq; eius generis. Et Sergius Flauius (vt Quintilianus testatur) græcorum imitatione dixit ens, & essentiam, quo in genere philosophi recentiores modum excesserunt, nihili enim dicendi elegantiam facientes, barbaris verbis omnia repleuerunt. nobis igitur, qui musas colimus politiores, vt ait ille, modus in omnibus seruandus est. Interdum soni naturam imitantes, noua verba scriptores reperiunt, vt balare, tinnire, murmurare, qua in re græci longè latinis feliciores sunt. Tertio modo per inflexionem uerba reperiuntur, vel ut grāmatici dicunt, per deriuationem, ut in nominibus comparatiua & superlatiua, ut doctus, doctior, doctissimus, possessiua ut rex regius, diminutiua, ut cor corculū, liber libellus; uel à uerbis, ut a bibo bibax, a fido fiducia; uel partiū mutatione, vt a mēbro membratim, a senex senesco, ab intelligēs intelligentia; sed huiusmodi verba sunt innumerabilia. Quarto adiunctione verborum noua verba reperiuntur, quæ a Grammaticis compositio vel figura composita vocatur. Vt expectorare, quo Ennius vsus est, vt L. Crassus tertio de oratore citat. Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat. Num non vis, huius me versutiloquas malitias. Videtis, inquit, Crassus, & versutiloquas expectorat, ex coniunctione facta esse verba. Ita Cicero solinagas bestias dixit. Horatius de hac re sic ait. Lib. 5. Tuscul.

Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit iunctura nouum. In arte poet.

Sunt autem in hoc genere plurima, vel poetica, vel oratoria, poetica, vt, veliuolum mare, terrificum monstrum, horrifer boreas. Oratoria, vt consceleratus, contrucidare, circumuallatus. Atque hæc de prima simplicium verborum partitione.

Atque etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera, natura ut sint alia consonantiora, grauiora, leniora, & quodammodo nitidiora, alia contra.

Hæc est secunda partitio simplicium verborum, quod alia spectentur a natura sua, alia vero ex tractatione, sed prius de natura videamus, posterius de tractatione. Sunt igitur aliqua verba natura sua magis, quam alia consonantia, alia minus. Item aliqua maiorem habent grauitatem, alia minorem. Item aliqua sunt auditu leniora, & mitiora, alia duriora, & asperiora. Item aliqua sunt magis nitida & polita, alia minus, de quibus omnibus, & præcepta, & exempla quæramus. Sed prius sciendũ est hic de synonymis verbis agi, hoc est de ijs, quæ sunt eiusdem significationis, quæ licet idem significant, tamen primo sunt alijs alia consonantiora, quibus in exordijs, & in sublimi dicendi genere vtimur. Alia vero minus sonantia, quibus & in epistolis, & in sermonibus, & in orationibus etiam, cum presse subtiliterq; loquimur, vti consueuimus. Sed qua ratione, quæ consonantiora sunt intelliguntur? hoc quidem ex ipso verborum sono facile potest intelligi, sed tamen ex multis nos quinque potissimum regulas annotauimus, quibus vti Cicero solet, vt verba consonantiora videantur. Prima est, vt superlatiua pro absolutis ponantur, nam omne superlatiuum nomen longè consonantius est, quam suum absolutum, vel, vt Grammatici vocant, positiuum, vt Cicero pro lege Man. Qanquam mihi frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agẽdum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus Quirites. Hoc in vno membro tria sunt superlatiua, quæ si quis tollat, & eorũ loco positiua subijciat, videbit profecto, quantus sonus, & quanta venustas auferatur. Ita pro L. Flacco, Cum in maximis periculis huius vrbis, atque imperij, grauissimo, atque acerbissimo Reip. casu socio, atque adiutore consiliorum, & cætera. Hæc etiam consonantiora fiunt, si non in singulari numero, sed in plurali proferãtur, vt pro Cor. Bal. Si auctoritates patronorum in iudicijs valerent, ab amplissimis virs L. Cornelij causa defensa est; Si vsus, a peritissimis, si ingenia, ab eloquẽtissimis, si studia, ab amicissimis. Secũda regula est, vt verbalia pro absolutis, ponantur, sæpius enim quæ a uerbis deducuntur consonantiora sunt, ut dominatrix animi cupiditas, apud Ciceronem consonantius est; quam si domina dixisset. Ita Virgilius Regnatorem Asiæ dixit, quia consonantius erat, quam regem, & Ductores danaum dixit, quod sit grandius quam duces. Hæc est causa, quare Cicero frequenter verbalia

Lib. 5. Tuscul.

balia usurpat, ut, O uitæ philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq; uitiorum. In oratore ad Brutum, Moderator ille, & quasi temperator huius uarietatis. In proœmio librorum de Oratore, philosophiam ait laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem esse; tertio de officijs libidines autem consectatrices uoluptatis; primo de legibus, quæ est conciliatrix humanæ maxime societatis. Sed hoc generatim uidere licet, ut quoties datur occasio, & aptè sublimiterq; fieri potest, Cicero uerbalia nomina libenter usurpet. Tertia regula est, quod uerba composita grandiora & consonantiora habentur, ut pro Roscio Am. Parentum pœnas a consceleratissimis filijs repetunt, consceleratissimis dixit, quia grandius est, quam sceleratissimis. Quarta in Verrem Actione, Timorchides omnium rerum transactor & administer. Ita constuprare, pernoscere, excruciare, consonantiora sunt, quam stuprare, noscere, cruciare. Pro P. Sestio, Debilitatum corpus, & cõtrucidatum. Ita præclarus, perobscurus, præpotens, grandiora sunt, quam clarus, obscurus, potens. Et hoc in omnibus ferè compositis planum & manifestum est. Quarta regula, quæ plures habent syllabas, consonantiora sunt, quam quæ pauciores, vt tempestas quam tempus, moderatio, quam modestia, illustris quã clarus, immẽsus, immanis quam magnus, conflictari quam versari, dimicare vel confligere, quam pugnare, cæteraq; eius generis exempla passim occurrunt, vt, Qua tempestate pœnus in Italiam venit. Contra Rullum, adhibebitur a me certa ratio moderatioq; dicendi. Illustri loco natus. Immensæ cupiditates. Nam qui cum ingenijs conflictatur huiusmodi, Terentius. Pro Archia, Qui de vita gloriæ causa dimicant. Pro lege Man. Qui sæpius cum hoste conflixit. Quinta regula, quæ syllabas habent longiores, & si pares numero sint, grandiora videntur, quam quæ breuiores, vt princeps consonantius, quam primus, parens, quam pater, ingens quam magnus. Et si, quam licet. Vt Herodotus, qui princeps hoc genus ornauit. Parentes suos liberi orabant. Ingens immanisq; præda. Et si vereor iudices ne turpe sit. Hæc enim ex plurimis pauca exempla sumpta ex Cicerone sufficiunt. Sunt etiam aliæ fortasse regulæ, quibus consonantiora verba possimus inuenire, sed quæ nobis eminere visæ sunt, eas recitauimus. Sequuntur grauiora verba, quidam grandiora legunt, sed mendose, quia de grandioribus iam dictum est, sunt enim eadem consonantiora & grandiora. Quatuor autem regulas notauimus, quibus, quæ grauiora verba sunt, dignoscere possimus. Prima est, vt grauiora sint illa, quæ maiorem vim bonitatis ostendunt, vt charitas & pietas grauius est, quam amor & beneuolentia. Cicero primo Epistolarum, Te perspicere meam in te pietatem, quid enim dicam beneuolẽtiam, cum illud ipsum grauissimum, & sanctissimum nomẽ pietatis, leuius

De Andri.

mihi meritis erga me tuis esse videantur? pro P. Sestio. Sed beneuolentiam, & charitatem, illius necessitudinis mors filiæ non ademit. Ita clementia grauius est, quam lenitas; magnificentia quam liberalitas. Secunda regula est, ea, quæ maiorem vim vitiositatis ostendunt, grauiora sunt, vt latro, prædo, raptor, sunt grauiora, quam fur, & carnifex quam sicarius, & parricida quam homicida, & impius, ac nefarius, quam improbus, ac scelestus, & gladiator quam ferox, & profligatus quam malus. Hæc autem passim apud Ciceronem occurrunt. Tertia regula, quę magis prodesse videntur, grauiora sunt, vt curare grauius, quam mederi, restituere, quam reducere, sustentare quam nutrire; confirmare quam sanare. Ita opes grauius, quam diuitiæ, robur quam valetudo. Quarta regula, quæ maiorem nocendi vim habent, grauiora sunt. Vt vulnerare & ferire grauius quam percutere. exterminare quam eijcere, trucidare quam occidere, cruciare, quam torquere; ita mendicitas grauius, quam paupertas, inualetudo quam morbus, relegatio quam exilium. His atque ceteris, si quæ sunt, huiusmodi regulis intelligitur, quæ grauiora sint, & quæ minus grauia vocabula. Sunt etiam sæpe quærenda leniora, & quodammodo nitidiora, quæ rei quidem, de qua agitur accommodata sint, sed tamen decorum seruent, ne oratio sordida, aut abiecta videatur. Sunt qui legant hoc loco leuiora, quod non procedit, quia non hic ponit contraria, cum postea dicat alia contra. Vt autem lenis, & nitida sit oratio, verba omnia pudenda, & inquinata refugiet orator; & pro illis alia subijciet, quę nitorem aliquem habeant, quod si vno verbo non poterit, quod vult exprimere, pluribus explicabit, ne quid omnino sordidum, aut abiectum enunciet, vt Cicero, cum esset illi mentio de re sordida facienda, non ita protulit, vt Martialis in eo versu.

Non miror merdam si libet esse cani,

De vn. Lib. 3. de orat. Sed illud vocabulum inquinatum refugiens dixit, detractionem confecti consumptiq; cibi. Sic Virgilius membrum equarum pudendum eleganter & nitide genitale aruum appellauit. De hoc genere toto rectissimè præcipit L. Crassus. Fugienda (inquit) est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiũt, trahit similitudo; nolo morte dici Africani castratam esse Remp. nolo stercus curię dici Glauciam, quamuis sit simile; tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Lib. 8. c. 3. Ita Quintilianus ait; Nec sordidis, unquam in oratione erudita locus. Itaque inter illa etiam, quæ sunt eiusdem significationis, aduertendum est, quæ leniora, & nitidiora sint, vt eis potius utamur. Nam in oratione boues potius dixerim quam vaccas, eunuchum potius quam spadonem, urinam reddere, potius quam mingere, candidam faciem potius quam albam, atque ita de reliquis.

In inueniendis autem nitidis uerbis Vergilius est mirus artifex, vt in primo Aeneidos.

Restitit Aeneas, puraq. in luce refulsit.
Os humerosq. deo similis, namq. ipsa decoram.
Cæsariem nato genitrix, lumenq. iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores. Lib. 4. Aeneid.
Quale manus addunt ebori decus. & cætera,

Sunt enim illa omnia lenia nitidaq. Possunt etiam leniora dici, quæ molliter inflectuntur, vt meliuscule, candidulus, corculum, Tulliola, quæ potius epistolis, & quotidiano sermoni, quàm orationibus conueniunt, nisi fortè ridiculi gratia ponantur, vt Cicero pro Cælio de fratre Clodiæ, Pusio, qui cum maiore sorore cubitabat. Sunt alia his, de quibus diximus, contraria, hoc est minimè sonantia, leuia, humilia, aspera, atque horrida; quibus tamen in orationibus frequenter vtimur, præcipuè contra aduersarios, & aliis, quotiescunque res ipsa postulare videtur, nam rebus ipsis verba sunt acommodanda, rectè enim præcepit Horatius,

Tristia mæstum In ar. poe.
Vultum verba decent, iratum plena minarum,
Ludentem lasciua, seuerum seria dictu.

Ita Quintilianus, Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquam est; vim rebus aliquãdo etiam ipsa verborum humilitas adfert. An cum dicit in Pisonem Cicero, Cum tibi tota cognatio in Sarraco aduehatur, incidisse videtur in sordidum nomen, non in contemptum hominis, quem destructum volebat, auxisse? Iam vero quid illis verbis in eundem Pisonem abiectius? Nemo queritur Syrum, nescio, quem de grege nouitiorum factum esse consulem. non enim, color iste seruilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt. Et inferius, Meministi ne cænum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo è gurgustio te prodire, inuoluto capite, soleatum, & cum isto ore fætido teterrimam nobis popinam inhalasses, & cætera. Illa vero sunt asperrima; O tenebræ, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor, ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum. Aspera sunt illa in Catilinam. Quamdiu nos etiam iste furor tuus eludet? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? nonnunquam etiam nitidis contra aduersarios vtimur, præcipuè cum eorum delicias insectamur, vt Numanus apud Virgilium, Li. 9. Aeneid.

Vobis picta Croco, & fulgenti murice vestis

Deli-

Deliciæ cordi, iuuat indulgere choræis
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

præterea sæpè in ironia lenibus & nitidis vtimur, vt Iuno, apud Virgilium.

Lib. 4. Aeneid.
Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis
Tuq. puerq. tuus magnum & memorabile nomen.
Vna dolo diuum si fœmina victa duorum est.

Hoc autem diligenter orator aduertere debet, quando consonantibus, grauibus, & lenibus verbis vtendum sit, & quando contrarijs. Nam oratio illa maximè laudabilis est, quæ ita rebus accommodatur, vt eas ita explicet, vt videri videantur, qua in re Cicero mirus est artifex.

Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt, ea quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus. quæq. mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

In tractatione verborũ vis eloquentiæ maxime perspicitur. neque enim orator tantum uidere debet, ut latina uocabula sint, & perspicua & ornata; sed iudicium adhibebit, quæ cuique loco conueniant; ut nõ confuse, & perturbate omnia admittat; sed ut architectus, qui certo ordine lapides & ligna digerit. Nam illa etiam, quæ optima sunt uocabula, uenustatem omnem & gratiam amittũt, nisi quis eis opportunè usus fuerit. Ponit autem hoc loco Cicero quinque tractandi modos. quorum primus est, cum propria sumuntur; secundus, cum addita ad nomen; Tertius cum noua; Quartus, cum prisca; Quintus, cum modificata, & inflexa. Sed hic quintus modus in uarias species diducitur, nam omnes tropos continet, ut postea docebimus. Propria nomina maximam omnium uim habent, ut Hermogens tradit; ideo primo loco ponũtur in tractatione, sed quot modis proprietas in uerbis cernatur, iam supra docuimus. Hic propria intelligimus, quæ rem unam tantum singularem significant, ut Homerus, Cyllarus, Eridanus, Roma,

ma, cæteraq. eius generis. Hæc autem ita tractantur, ut uel suo nomine proferantur, ut Socrates, uel circuitione uerborum notentur, ut Sophronisci filius. sic Horatius in arte nomen Homeri ponit.

Quo scribi possent numero, monstrauit Homerus.

Sed in epistolis ita per uerborum circuitionem idem indicat,

Troiani belli scriptorem maxime Lolli.
Dum tu declamas Romæ, præneste relegi.

Hac uerborum circuitione frequenter poetæ vtuntur in explicandis proprijs nominibus, ut Homerus, ita nomen Vlysis declarat.

Dic mihi musa virum captæ post mœnia Troiæ,
Qui mores hominum multorum vidit & vrbes. in princi. Odyss.

Ita Virgilius Aeneam describit.

Arma virumq. cana Troiæ, qui primus ab oris, &c. Initio Aen.

Quod sæpenumero facit etiam Cicero, ut Hic, cuius in potestate sumus, idest Cæsar. Importuni gladiatoris amentia, idest, Antonij. Furia muliebrium religionum, idest Clodius. Ergo uel propria nomina sumet orator, ut pro Milone, Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequebatur. Nihil per uim unquam Clodius, omnia per uim Milo. Vel eadem circumscribet, ut in eadem oratione, Quo tandem animo tyrannum tulisse creditis? Atque illam belluam iudicij laqueos declinantem irretitam teneret. Magnum fuit Miloni conficere illam pestem nulla sua inuidia, Nam ipsum Clodium modo tyrannum, modo belluam, modo pestem uocat. Possumus etiam propria hoc loco intelligere, quæ nõ sunt aliũde translata, sed primo sensu significata sunt. Nam idem uerbum propriè rem unam significabit, translatè alteram; ut ignis propriè calidum & siccum elemẽtum significat, sed translatè pro amore ponitur, ut Et cæco carpitur igni. Ardere propriè de igne dicitur, translate de irato homine; sed huius generis sunt innumerabilia. Itaque orator prudenter aduertet, quando proprijs, & quando translatis utendum sit. Addita ad nomen, sunt qui intelligant appellationes, quibus propria nomina significantur, ut pater, mater, soror, frater, doctor, discipulus, uxor, maritus, socrus, nurus, atque eius generis cætera, quæ sanè plerunque multo maiorem uim habent, quam propria; ut pro A. Cluentio, Oppugnat filium mater; longè grauius est, quam si dixisset, oppugnat Cluentium Sasia. Et in eadem oratione, Nubit genero socrus, sine dubio maius est, quam, Nubit Melino Sasia. Sed mihi uidetur Cicero, Addita ad nomen ea uocare, quæ græco nomine ephiteta dicuntur, & a Grammaticis adiectiua nomina, in

qui-

quibus magnus est orationis splendor, magna dignitas: ut Cicero pro lege Man. poterat ita proponere. Dicendum est enim de Cn. Pompeij uirtute; sed duobus adiectis epithetis, mirandum in modum membrum illud illustrauit, hoc modo. Dicendum est enim de Cn. Pompeij singulari eximiaque uirtute. Quo in genere tantopere excellit Cicero, ut aliqui existimarent eius eloquentiam, ideo tam admirabilem esse, quod ubique tam apposite sciat epitheta copulare. Quam rem uel illud unum exemplum pro Marcello potest ostendere; Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamq; clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene diuinam, tacitus nullo modo praeterire possum. Sed hoc unusquisque potest in Ciceronis libris aduertere, quam crebro epitheta soleat usurpare, ut nulla pene sit periodus in orationib. quae non epithetis scateat. Quo in genere Virgilius etiam excellit, ut,

3. Aen. de Polyphemo.

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

Licet autem uno exemplo demonstrare, quantam orationi maiestatem adferant adiectiua nomina. Nam si quis ita dicat, Bruti prudentia Tarquinium expulit, latine & eleganter dixisse uidebitur; sed quanto grauius, & sublimius hoc idem erit, siquis hoc modo, epithetis exornet; Incredibilis, ac prope diuina Iunij Bruti prudentia, superbissimum, atque crudelissimum regem Tarquinium, ab urbe Romana dominatu regio priuatum expulit; Eandem fere uim etiam aduerbia opportune uerbis addita frequenter habere solent, ut, siquis ita dicat; Appollonius Ciceronem, graece declamantem audiens, admiratus est; latine loquetur. Sed si addat aduerbia, quae sint accommodata, tunc certe intelliget, quantopere crescat oratio, hoc modo; Appollonius apte distincte, & ornate Ciceronem graece declamantem diligenter audiens, maiorem in modum admiratus est. Quae consonantiora fient etiam, si per superlatiua enuncientur, ut supra docuimus. Quod igitur adiectiua substantiuis sunt, id uerbis etiam adiectiua uidentur esse. Saepe etiam adiectiua uim efficientis causae exprimunt, praecipue apud Poetas. Quam figuram Grammatici metonymiam uocant, ut Virgilius;

Luctus, & ultrices posuere cubilia curae,

Lib 6. Aeneid. *Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus.*

Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas.

Tale est illud,

Infelix lolium, & steriles dominantur auenae.

sic

sic Horatius,

Pallida mors æquo
Pulsat pede pauperum tabernas, regumq; turres.

Sic lætam victoriam dicimus, calamitosam offensionem, bellum triste, pacem salutarem, ab effectu; quibus epithetis etiam in soluta oratione frequenter vtimur. Noua vocabula non ita frequenter licet vsurpare, nisi quando necessitas cogit; vt, cum res aliquæ nouæ reperiuntur. Nam rebus nouis, noua etiam verba sunt adiungenda. Sed rectè Quintilianus ait; Vsitatis tutius vtimur; noua nō sine quodam periculo finguntur. Ideo putat idem Quintilianus non esse concessam nobis onomatopœam, id est, vt Cornificius interpretatur, nominationem, Græcis autem magis concessum & noua verba fingere. qua de causa dixit Horatius. lib. 1. c. 5.

Et noua fictaq; nuper habebunt verba fidem.
Græco fonte cadant parce detorta. in ar. poe.

Tamen etiam Latini nonnunquam noua fingunt, vt Cicero dixit Appietatem, Lentulitatē, Syllaturire, multaq. eius generis, Vt de senectute, Terra diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem. Et ibidem, ne syluescat sarmentis. Messala primus reatum dixit, Augustus munerarium, Terentius etiam primus obsequium dixit. & Hortensius ceruicem in singulari, cum antea ceruices tātum dicerentur. Neque omnino interdictum est latinis noua fingere, præsertim in eo genere, quæ reperta dicuntur, vt Quintilianus putat. quod si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remedijs vti debemus quasi præmunientes, Vt ita dicam, Si licet dicere, vt hoc verbo vtar, Permitte mihi sic dicere. hāc Græci προεπιπλήξιν, quasi præcastigationē vocant. qua etiam Cicero nonnunquam vtitur, vt in Academicis, Audebimus ergo nouis verbis vti te auctore. Primo de Natura Deorum, aut ista siue beatitas, siue beatitudo dicenda est, vtrumque omnino durū. Nobis interdum nouis vti necesse est, vt si bombardam dicamus, aut Baptismum, aut Missam, aut alia multa, quæ sunt in religione nostra iam vsurpata. Prisca & inusitata verba, nonnunquam maiestatem quandam afferunt orationi, si raro eis vtamur. nam & auctoritatem antiquitatis habent, & quia intermissa sunt, gratiam nouitati similem parant. sed opus est modo (ait Quintilianus) vt neque crebra sint hæc, neq; manifesta, quia nihil est odiosius affectatione. Salustius notatus fuit hoc crimine, quod nimis prisca & antiqua verba quæreret. lib. 1. c. 6.

Et verba antiqui multum furate Catonis.
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ:

Hi dicuntur antiquarij, qui verba antiqua ſcrutantur, vt Iuuenalis de muliere huius rei ſtudioſa.

Ignotosq. mihi tenet antiquaria verſus.

lib. 3. de orat. L. Craſſus apud Ciceronem ſic ait, Inuſitata ſunt priſca ferè, ac vetuſta & ab vſu quotidiani ſermonis iamdiu intermiſſa, quæ ſunt poetarum licentia liberiora, quam noſtra; ſed tamen non raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem, neque enim illud fugerim dicere, vt Cælius, Qua tempeſtate pœnus in Italiam venit, nec prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, vt tu ſoles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco poſitis grandior, atque antiquior oratio ſæpè videri ſolet. Sed hæc ſi nimis frequentia fuerint, aut nimis obſoleta in vituperationem incidunt. quare merito ridiculi videntur etiam hoc noſtro tempore quidam, qui ſe magnificè loqui exiſtimant, cum vel ex Plauto, vel ex Catone, vel ex aliquo vetuſtiſsimo ſcriptore potuerint aliquod obſoletum & prorſus inuſitatum verbum expiſcari, quod orationi ſuæ inſerant. Contra laudatur Virgilius, quod raro quidem, ſed opportunè priſca vſurpet, vt.

Tros Rutulus ve fuat, nullo diſcrimine habebo.
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi. &
Igneus eſt ollis vigor.

AVT AB ORATORE MODIFICATA, ET INFLEXA QVODAMMODO) Hoc loco tropos & figuras omnes tam verborũ, quã ſẽtẽtiarum innuit; ideo modificata dixit, quod modo quodam a propria ſignificatione & forma deducuntur, nam tropus ẽt modũ ſignificat, & Quintilian. figurã ita definit. Figura eſt arte aliqua nouata dicendi forma. Non aũt ſigillatim oẽs figuras perſequitur, ſed tantũ quibuſdã exemplis docet, qua ratione ab oratore verba modificentur, & inflectantur. neque enim vitioſum eſt, in re infinita prætermittere aliquid, & ait in Topicis Cicero quod idem in diuiſione vitioſum eſt. Formarum enim certus eſt numerus, quæ cuique generi ſubijciantur. Partium diſtributio ſæpe eſt infinitior, tanquam riuorũ a fonte deductio. Itaque in oratorijs artibus quæſtionis genere propoſito, quod eius formę ſint, ſubiungitur abſolutè. At cum de ornamentis uerborũ ſentiarumq; pręcipitur. quæ uocantur σχήματα nõ fit idem. res enim eſt infinitior. Hæc ibi Cicero. Quare nemo iure poteſt eum reprehendere, quãuis hoc in loco non omnes oratorias figuras, perſecutus ſit, ſed quaſdam tantum attigerit. QVALIA SVNT EA, QVÆ TRANSFERVNTVR.) Quoniã tranſlatio frequentiſsima eſt, ideo poſuit eam primo loco. Atque hic tropuſ quodammodo

modo naturalis esse uidetur, quoniam etiã indocti eo sæpissimè utuntur. ut ardere ira dicunt, & inflammari desiderio, & vites gemmare. hæc metaphora græco nomine dicitur, quæ iucundam, atque nitidam totam efficit orationem. L. Crassus duas causas affert, cur inuenta translatio sit, necessitatẽ & delectationem. Sicut uestis, inquit, frigoris depellendi gratia primo reperta, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem. primo igitur inopiæ causa translatio inuenta est, deinde propter delectationem frequentata fuit. Necessitate cogimur uerbum transferre, cum proprium deest, quæ tanquam mutatio quædam est, cum quod non habemus aliunde sumimus, ut luxuriem esse in herbis, lętas segetes ẽt rustici dicũt, ita sitire agros, fructus laborare. sicut ẽt durũ hominẽ & asperũ dicimus, quoniã aliud non habemus, quo illas affectiones exprimamus. Delectationis translatio est, quæ vel clariorẽ efficit orationẽ, uel significantiorem, uel decentiorẽ, vel breuiorẽ. Translatio clarior mire ad ornatum facit, ut lumen orationis, splendor generis, concionum procellæ, orationis flumina. sic Cicero uocat Clodium fontem gloriæ Milonis, segetem ac materiam laudis. aureum flumen orationis Aristotelis. Significantior translatio ad dicendi sublimitatem adhibetur, ut Pericles orator dictus est tonare, fulminare, permiscere totam græciam. Sic ira incensum, inflammatam cupiditate, errore lapsum dicimus. Decentior est translatio, qua parum speciosa dictu explicamus, ut uentrem exonerare, liberis operam dare, tale est illud Virgilij, in Georg.

Hoc faciunt nimio ne lux obtusior vsus
Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inertes.

Breuior translatio vim habet vel maximam, vt si telum manu fugit. Imprudentia (inquit Crassus) teli emissi proprijs verbis breuius exprimi non potuit, quam est vno significata translato. Tale est illud,

Telumq; armare veneno. Lib. 7. Aeneid.

Et pro Ligario, Qui sensus erat armorum tuorum? Ducuntur a sensibus omnibus elegantes metaphoræ, & maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. A visu igitur primo, vt lumen, & ornamentum Reip. specimen ingenij, exemplar religionis, splendor virtutis, obscuritas generis. Decus patriæ, pulchritudo virtutis. Ab auditu, vt strepitus comitum, murmur multitudinis, Sonitus orationis, Ab olfactu, vt odor vrbanitatis, sagaciter odorari. A tactu, mollitudo humanitatis, asperitas verborum, duritia mentis. A gustu, dulcedo orationis hostis amarus, Virgilius,

Hostis amare quid increpitas.

Lib. 5. de Orat.

Hæ vero metaphorę paßim occurrunt apud bonos auctores. Quintilianus ait metaphoræ vim esse quadruplicem, vel enim ab animato ad animatum transfertur verbum; vel ab inanimato ad inanimatum; vel ab animato ad inanimatum, vel ab inanimato ad animatum. Quæ sic exemplis illustrantur, primo ab animato ad animatum, vt T. Liuius Scipionem a Catone allatrari solitum refert. Ita Ciuitatis gubernator dicitur, & voluptatis architectus. Ab inanimato ad inanimatum, vt,

li.6 Aen. *Classiq; immittit habenas,* Et alibi.
li.1. Aen. *Infrenant alij currus.*

Ita fontem gloriæ dicimus, & gaudij cumulum, & virtutis, magnitudinem, & iræ feruorem. Ab animato ad inanimatum, vt

Sedet inscius alto.
li.12. Ae. *Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.*

Talia sunt illa pro Ligario, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat, cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Ab inanimato denique ad animatum, vt,

Li.11. Aeneid. *Proinde tona eloquio solitum tibi.*

Cic. lib 3. de orat. Ita ardeo cupiditate incredibili; accensus sum desiderio tui. In translatione septem vitia vitanda sunt, primum ne penitus dissimilis sit, vt, Cæli ingentes fornices, alterum ne longe petita, vt, syrtis patrimonij, Caribdis bonorum; Tertium, ne turpis, vt, Stercus curiæ Glauciæ; Quartum, ne sit maior, quam res postulet, vt Tempestas comessationis; Quintum ne sit minor, vt scintilla proditionis; Sextum, ne sit dura, vt, Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes; Septimum, ne sit tantum poetica, vt, pastor populi pro rege. His vitijs declinatis, maxime laudabilis erit translatio. Iam cum fluxerunt cōtinuæ plures translationes, alia planè fit oratio, vt in Oratore ad Brutum ait Cicero. Itaque genus hoc græci appellant Allegoriam. Quintilianus inuersionem interpretatur, Cornificius permutationem vocat. Ea fit, quoties plures translationes copulantur, vt, Si canes funguntur officio luporum, cui nam præsidio pecuaria credemus? tale est illud Terentij, Scelesta, ouem lupo commisisti. Est autem allegoriæ frequens vsus & apud poetas, & apud oratores, & in vulgari etiam atque quotidiano sermone. Apud poetas, vt Horatius totam vnam odam per allegoriam scripsit,

Ode. 14. lib. 1. *O nauis referent in mare te noui*
Fluctus, o quid agis fortiter occupa Portum

Vbi nauim pro Rep. fluctuum tēpestates, pro bellis ciuilibus, portum pro pace, atque concordia dicit. Tale est illud Virgilij in Georgicis.

Sed vos immensum spacijs confecimus æquor,
Et iam tempus equum fumantia soluere colla.

Apud oratores etiam allegoria reperitur, sed frequenter, vt pro Milone. Et quidem cæteras tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putaui Miloni esse subeundas. Sed illa speciosissima est allegoria, quæ permixta est cum similitudine, & translatione, ut pro Murena, Quod fretum, quem Euripum tot motus, tantas tam uarias habere creditis agitationes commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos ęstus habet ratio comitiorum. In uulgari, atque quotidiano sermone, frequenter utimur allegoria. Si quidem omnia ferè uulgata prouerbia per allegoriam enunciantur, ut similes habent labra lactucas. Asinus stramenta mauult, quam aurum. Aquila non capit muscas. Lusciniæ cantus non deest, & huius generis pene infinita, quibus aliud dicitur, aliud intelligitur. Ad hoc genus referūtur illa Pythagorę vocata symbola, ut Ne gustaris eos, quibus est nigra cauda; A fabis abstineto; Quę sunt uncis unguibus ne nutrias; Hirundinem sub eodem tecto ne habeas. Hanc figuram Aristoteles sub translatione comprehendit. Quoniam re uera nihil aliud est allegoria quam continuata translatio. Atque ideo Cicero Aristotelis sententiam approbat. Quidam faciunt etiam Ironiam allegoriæ speciem, quoniam in ea aliter intelligi uelimus, quam enunciamus, ut pro Milone. P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre potest, luget Senatus, mœret equester ordo; tota ciuitas confecta senio est; squalent municipia, afflictantur colonię; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum ciuem desiderant. Sed de Ironia multa diximus in Oratore ad Brutum, mihi enim a translatione, & allegoria ui detur esse diuersa. Nam irrisionis gratia reperta est. AVT IMMVTANTVR.) Hanc figuram, ut ait Cicero, hypallagen Rhetores uocāt, quia quasi submutantur uerba pro uerbis, metonymiam grammatici, quod nomina transferuntur. Hypallage latine submutatio dici potest, metonymia uocatur a Cornificio denominatio. Quintilianus metonymiam nominis pro nomine positionem interpretatur, ut Horatius.

li. 3. Rhe.

In ora. ad Brut.

In ora. ad Brut.

Receptus Terra Neptunus classes aquilonibus arcet,

Neptunum pro mari posuit. Inter translationē, & metonymiam hæc est differentia, quod translatio similitudine quadam ab alia re ducitur; Metonymia pro uerbo proprio subijcit aliud, quod idem significet, sumptum ex aliqua re consequenti, ut arma pro bellis, Virgilius,

Arma

Arma uirumque cano; Bacchus pro uino, Ceres pro pane. Terentius, ſine Cerere, & Baccho friget uenus. Cicero pro Fonteio, Iſti immani, atque intolerandæ barbari ei reſiſtamus, pro barbaris hominibus. Ita dicimus totam Italiam eſſe commotam, ideſt homines qui ſunt in Italia. Hæc autem figura fit multis modis, ſed præcipuè ſeptem, quos hic ponimus. Primo cum inuentor pro re inuenta ponitur, ut Mars belli communis, Vulcanum in lanterna gerit; Sine cerere & Bacco friget uenus. Secundo, cum ponitur id, quo continet, pro re quæ continetur, ut Africa terribili tremit horrida terra tumultu; Cæſar uniuerſam Galliam decem annis domuit; Italia tota eſt in armis; Pompeius cum tota domo interijt. Tertio, cum ſignum pro re ſignata ponitur, ut, Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ; Plus in toga Reip. profuit Cicero, quam in bello Pompeius. Quarto, cum ab effectu res aliqua denominatur, ut Lex horrendi carminis, ſegne otium, ira præceps. Pallentesq; habitant morbi; triſtisq. ſenectus. Sic pallida mors dicitur, & egeſtas turpis. Quinto, cũ inſtrumentum pro re ipſa ponitur, ut arma, & tela pro bello, Arma uirumq. cano. Ordior arma, quibus cælo ſe gloria tollit, ſic dicimus libris inuigilare, ideſt ſtudijs. Sexto, cum auctorem pro opere uſurpamus, ut Cicero nunquam de manibus eſt deponendus, Ariſtoteles diligenter euoluendus eſt, Cicero, Mitte mihi Theopraſtũ. Ariſtoteles ab ipſis philoſophis præter admodũ paucos ignoratur. Septimo, cum uirtutes & uitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, ponimus, ut Luxuries in quam domum non penetrauit, Nihil eſt tam ſanctum, quod auaritia non uiolet. Clementia Cæſaris etiam inimicis pepercit. Catilinæ ſcelus romanam Remp. pene ſubuertit pro Milone: oppreſſa virtute eſt audacia. His & alijs quibuſdam huius generis medijs uerba immutantur. AVT EA QVIBVS TANQVAM ABVTIMVR) Hæc figura Catachreſis græce, latine abuſio dicitur, quæ interdum eſt neceſſaria, ſicut ait Quintilianus. quoniam non habentibus ſuum nomen accommodat, quod in proximo eſt. ut

Equum diuina Palladis arte
Aedificant.

Lib. 3. de orat. Craſſus ait, abuſionem non tam elegantem eſſe, quam tranſlationem Sed (inquit) etiam licentius, abutimur tamen interdum non impudenter, ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Tale eſt illud Virgilij.

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Ita cũ parricidam pro matris interfectore ponimus, auguriũ pro oraculo, ut, Augurijs agimur diuum, raro tamen abuti uerbis oportet, ne fiat

fiat impropria, nimisq; licentiosa elocutio. AVT EA, QVÆ OBSCVRAMVS.) Hæc est obscurior allegoria, quæ si frequens fuerit in uitium euadit, & ænigma uocatur; ut illud Virgilij,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spacium non amplius vlnas.

Si uero rarius adhibeatur, gratiam habet, ut Cicero pro Roscio Am. Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit, multos cæsos non ad Thrasymenum lacum, sed ad Seruilium uidimus. quis ibi non est uulneratus ferro phrygio? talia sunt, quæ uulgo ioci gratia proponuntur soluenda, ut illud, Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me, Sunt qui ad hunc locum referant obscuriores sententias & prouerbia, ut Bos lassus fortius figit pedem. Ignem gladio ne fodias. Aduersus solem ne meieto. cæteraq. eius generis, quibus interdum expoliter oratio. sed, ut diximus, rara esse debent, ne in uitium obscuritatis incidamus. QVÆ INCREDIBILITER TOLLIMVS.) Hyperbole dicitur, cum aliquid incredibiliter extollimus; Cornificius superlationem uocat, Quintilianus superiectionem ementientem; ut, pro lege Man. Qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertauit, plura bella gessit, quam cæteri legerunt, plures prouincias confecit, quam alij concupierunt. Hæc pluribus modis fieri solet, aut enim plus facto dicimus, ut uomens frustis esculentis gremium suum, & totum tribunal impleuit. Aut res per similitudinem attollimus, ut, credas innare reuulsas Cycladas, & alio loco. Oculis micat acribus ignis. Aut per comparationem, ut, fulminis ocyor alis. Ph 2. li. Aen. 8. Aen. lib. 5

Qui candore niues anteirent cursibus auras Meta. 13

Aut signis quibusdam utimur, ut Virgilius de Camilla

Illa vel intactæ segetis per summa volaret li. 7. Aen.
Culmina, nec teneras cursu læsisset Aristas,
Vel mare per medium cursu suspensa tumenti
Ferret iter celo, nec tingeret æquore plantas.

Aut per translationem fit hyperbole, ut Iuuenalis,

Semper & assiduo ruptæ lectore columnæ.

& Pericles tonare, fulminare, permiscere Græciam dictus. Interdum crescit hyperbole alia superaddita, ut, Quæ Charybdis tam uorax, Charybdim dico, quæ si fuit, fuit animal unum. Oceanus medius fidius, uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Et alio loco, Non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nauibus, quam istum in eodem freto Ph. 2. Ver. 1.

fuisse

fuisse arbitror. QVÆQVE MIRABILIVS, QVAM SERMONIS CONSVETVDO PATITVR, ORNAMVS.) Valla putat hoc loco Ciceronem de periphrasi tantum, seu de verborum circuitione sentire, quod omnino falsum est. neque enim sola periphrasis mirabilius exornat, sed aliæ multæ verborum sententiarumque figuræ. Latomus de amplificatione putat a Cicerone verba fieri, quod etiam ratione caret, nam amplificatio vehementior quædam argumentatio est, vt infra dicetur, & potius in rebus, quam in verbis perspicitur. Præterea non vnam exornationem amplificatio, sed plures & fer` omnes amplectitur. Mihi sentire melius videntur ij, qui cateras omnes figuras a Cicerone hoc loco notari existimant. neque enim alia vlla causa est, cur orator admirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, verba faciat; nisi quia varijs figuris & exornationibus totam orationem suam illustrat. At dicit aliquis cur eas ergo figuras non enumerando persequitur? quia satis habet hoc in opere Cicero capita complecti rerum illarum, quas alijs in operibus copiose pertractauit. vt paulo supra locos, & sedes argumentorum tantum enumerauit, & non explicuit, quoniam de illis iam copiosius in Topicis tractauerat; ita hoc loco satis est ipsas exornationes nominare, de quibus alio loco permulta dixit. Oportet igitur in oratione mirabilius dicere, quam sermonis consuetudo patiatur; vt in familiari collocutione satis est animi sensa exprimere. Quin ille ridiculus esse videretur, qui vel in sermone, vel in epistolis familiaribus vim & neruos oratorios adhibere contenderet. Epistolas enim (vt ait Cicero) quotidianis verbis texere solemus. Figuræ autem, atque exornationes, tanquam stellæ quædam maxime illustrant, & admirabilem efficiunt orationē. quàm enim admirabilis est illa pro Milone conuersio, atque conformatio? Vos albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor, vosq. albanorum obrutæ aræ sacrorum populi R. sociæ & æquales, quas ille præceps amentia, cæsis prostratisq. sanctissimis lucis substructionum insanis molibus oppresserat. Quam acris illa conduplicatio cum repetitione? Valeant ciues mei, valeant, sint incolumes, sint florentes, sint beati. Quid exclamationes illæ, O frustra susceptí mei labores, o spes fallaces, o cogitationes inanes meæ. Iam vero illa contentione nihil fieri vehementius potest; Reuocare tu me in patriam Milo potuisti, per hos; ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid? illa subiectio præcedente contentione quantam vim habet? Me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille seruasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus; a quibus non potuisse? ab his qui maxime P. Clodij morte acquieuerunt; quo deprecante? me. Hæ, cæteræq. huiusmodi figu-

Lib. 3. de orat.

ræ,

ræ, quibus paſsim abũdat Cicero, ſunt, quę orationem mirabilius, quã ſermonis conſuetudo patitur, exornant.

C. F. Habeo de ſimplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C. P. Numeri quidam ſunt in coniunctione ſeruandi, conſecutioq. verborum. Numeros aures ipſæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis, quod propoſueris, aut redundes.

Ttranſitione vtitur, qua repetit breuiter, quæ dicta ſunt, & proponit dicenda. Dixerat enim primam vim in ſimplicibus verbis eſſe; ſecundam in coniunctis. Iamque ſatis multa verba de ſimplicibus fecit, reſtat igitur, vt etiam de coniunctis tractet. Duo ſunt autem in coniunctione verborum ſeruanda, hoc eſt numerus, & conſecutio. Numerum vero hoc loco, non quo numeramns intelligere debemus; ſed vel concinnitatem quandam in oratione, cum paria paribus, cõtraria contrarijs reſpondent, quam Gorgias Leontinus inueniſſe dicitur; uel rhythmum, quo pedes etiam in oratione quodammodo notãtur. quorum obſeruandorum princeps fuit Traſymachus Calcedonius ut docet Cicero; quanquam idem in Bruto huius inuentionis palmam Iſocrati tribuit. Concinnitas fit tribus modis, primo cum paria paribus reſpondent, vt pro P. Seſtio. Qui auctoritate, qui fide, qui conſtantia, qui magnitudine animi, conſilijs audacium reſtiterunt; ij graues, ij principes, ij duces, ij auctores huius dignitatis, atque imperij ſemper habiti ſunt. Secundo cum opponuntur contraria, vt in eadem oratione; Sed mihi omnis ratio eſt cum virtute, nõ cum deſidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum ijs qui ſe patriæ, qui ſuis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, nõ qui ſomno & conuiuijs, & delectationi natos arbitrantur. Tertio, cum caſus ſunt in exitu ſimiles, vt in Piſonem; An oppidorum turpis amiſsio? an ſociorum direptio? an agrorum depopulatio? Quoties hæc tria in oratione adhibẽtur ſua ſponte numeroſa fit oratio. Sed cum de numeris multa verba Cicero fecerit in oratore ad Brutum; ideo nihil de illis hic agit, ſed auribus omne iudiciũ committit. nos etiam cum in commentarijs noſtris in Oratorem, partem hanc copioſè tractauerimus, hoc in loco dedita opera breuiores erimus. Obſeruãtur igitur pedes & initio & in fine periodorum, ſed finis diligentiam maiorem exquirit, initium liberius eſt. In vniuerſum breuiores ſyllabæ, & in principio & in fine minus habent grauitatis; ideo Trochæus; ſiue Tribrachus, qui ex tribus breuibus ſyllabis conſtat, vel rariſsimè, vel nunquam, aut in principio, aut in fine ponitur. In orat.

Q Lon-

Longiores autem syllabæ maiorem habent grauitatem, modo ne plures quam tres, aut quatuor continuæ ponantur. Illud vitandum est, ne in oratione sit carmen, neue desinat in carmen oratio, quoniam hoc maximum vitium esse putant. Initio tamen principium heroicũ laudatur, & in historia præcipuè, vt T. Liuius sic incepit, Facturus ne operæprecium sim; & Salustius, Bellum scipturus sum, quod populus Romanus. Iambus, Pyrrhicius, Tribrachus, Choræus pedes sunt humiles, qui in oratione, neque principio, neque fini satis conueniunt, quotidiano sermoni & epistolis magis aptantur. Spondeus, Dactylus, Anapestus, qui pedes heroici vocantur, & Creticus optimè orationem incipiunt; ideo Ciceroni maximè familiares sunt hi pedes in exordijs. In fine duo vel etiam tres, vt vult Cicero, pedes obseruantur. Habẽt autem hi pedes vel duas syllabas, vel tres, vel quatuor. ex ijs, qui duas habent syllabas, spondęus optimè claudit orationem, nisi vel dactylus, vel alter spondęus præcedat. hinc enim malus fit numerus. iambus autem & choræus fini venustatem addunt, quoties vltimum spondæum antecedunt. Trium syllabarum pedes omnes præter trochæum bene claudunt, sed omnium optimè Creticus, deinde Bacchius, & Palmibacchius. Quatuor syllabarũ pedes in fine frequentissimi sunt, & magnam orationi dignitatem afferunt, sed tamen dyspondei nimis tardi videntur. Dichorįi sunt omnium pulcherrimi, pessimi dijambi, Peones laudabiles & Epitriti. Quin etiam ambo Ionici commendantur. Horum exempla passim occurrunt in Orationibus Ciceronis, & nos in Oratore multa congessimus. Multi sunt etiam quinque syllabarum pedes, quorum maximè dochimum Cicero probat, qui constat ex palimbacchio & iambo, vt Amicos tenes. Sed hæc pedum obseruatio, acri aurium iudicio indiget. cũ enim aures implentur, non potest non esse numerosa oratio, cum autem aliquid deest, aut redundat, tunc perit orationis numerus. vt illa Ciceronis est plena periodus: Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur: nec ad consilium casus admittitur. Cum autem non completur verbis, quod propositum est, numerosa esse non potest oratio, vt si quis ita dicat, Nũquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec cum consilio casus. Neque cum aliquid redundat, seruari numerus potest; vt si quis dicat, Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, aut copulatur, nec ad consilium casus admittitur, aut aggregatur. Itaque diligenter videndum est, ne quid, aut desit, aut redundet, quo in genere qui sunt artis imperiti, permulta peccant.

Pro M. Marcello.

Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. nam

vt in

vt in simplicibus verbis, quod non est latinum, sic in coniunctis quod non est consequens, vituperandum est.

Consecutionem vocat, Cicero partium conuenientiam, quam Grammatici concordantiam vocant, vt nullum sit vitium. In generibus; vt Virgilius, Imo de stirpe recisum, aut in numeris, vt turba ruũt in me, aut in temporibus, vt Cisſis par increat; aut in personis, vt, Diuellimur inde Iphitus, & Pelias mecum. Aut in casibus, vt it clamor cœlo. Hæc enim in poetis tolerantur, in quibus longè maior est licentia. Sed in oratore, quicquid non est consequens, vituperatur. Nam duo considerare debet orator in verbis, primo vt sint latina; deinde vt sint consequentia, quod nisi fecerit, in duo vitia facilè incurret, hoc est barbarismum, & solæcismum. Nam in simplicibus verbis quicquid non est latinum, barbarum dicitur; in cõiuctis, quicquid non est consequens, solęcum appellatur. Hoc est quod Quintilianus pręcipit, vt primo barbarismi, ac solæcismi fœditas absit. Tribus autem modis barbarismus intelligitur. Primo cum aliquod vocabulum non latinum orationĩ inseritur: Secundo, cum aliquid insolenter crudeliterq; dictum sit. Is enim barbarè loqui dicitur, qui nimis insolenter loquitur. Tertio, cum alicui verbo litera uel syllaba detrahitur, vel adiungitur, vel mutatur. Qua in re Q. Hortensius Tincam Placentinum reprehendebat, quod duos in vno verbo barbarismos committeret, cum diceret, preculam pro pergula. Solæcismus multis fit modis, primo genere, vt, Imo de stirpe; numero, vt siquis vnũ vocet, & dicat, Venite; adiectione; vt Venio de Roma. Quarto detractione, vt Ambulo viam. Quinto transmutatione, vt, Enim ego, Autem tu. Non est autem in sensu Solæcismus, sed in complexu verborum. Fiunt etiam multi solęcismi leuiores illi quidem, sed tamen diligenter euitandi, cum generum, numerorum, temporum, casuum, personarum ordinem non seruamus; vt, siquis dicat, Cæsar Gallos domuit, & ab eo Pompeius deuictus est. nam, quia genus verbi mutatum est, ideo non est consequens: dicendum igitur fuit, Cæsar Gallos domuit, & Pompeium deuicit. Vitandum igitur est, quicquid est ἀνακόλουθον, idest non consequens, vt Terentius, Principio amico filium restitueris, tibi generum firmum, & filiæ inuenies virum. Mutauit enim modum. Quod in soluta oratione vitium haberetur.

Communia autem simplicium coniunctorumquè sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue.

Hactenus separatim de simplicibus uerbis,& coniunctis pręcepta dedit:nunc uero quæ communia sint docet.Siue igitur simplicia sint,siue coniuncta uerba, quinque illas uirtutes habere debent, a quibus maximè luminosa fiunt, ut claritatem habeant,ut breuitatem, ut probabilitatem,ut illustrationē,ut suauitatem. In his enim quinque quasi luminibus eloquētiæ tota uirtus elucet. Debet enim oratio esse clara, ut intelligatur;breuis,ne tædium afferat; probabilis, ut fidem faciat; illustris,ut moueat; suauis, ut delectet. Claritas est prima uirtus orationis,vt Aristoteles ait. Breuitas,quę superuacanea sunt,resecat; non autem tollit necessaria,aut debita, aut honoraria. Probabilitas docet, illustratio motum animis affert; suauitas ad delectationem refertur; Dilucidum,quod etiam apertum, & clarum, & perspicuum dicitur, totius quidem orationis lumen est; sed tamē magis exponendis rebus conuenit,ideo præcipiunt rhetores,ut narratio dilucida sit, & aperta. Triplex autem est perspicuitas,vna rerum,altera uerborum,tertia rerum & uerborum simul.Potest enim esse res aperta; sed uerba,quibus ea res exprimitur,obscura;ut, siquis pro cochleà dicat, Terrigenam, herbigradam,domiportam sanguine cassam.Sic apud Pacuuium Amphio de testudine.

Li. 3. Rh.

Cicer. de Diuin.

Quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera,
Capite breui, ceruice angina, aspectu truci.

Possunt etiam esse verba clara & aperta, sed res obscuræ, qualia sunt Aristotelis opera, in quibus, vt ait Cicero, flumen orationis aureum est, sed magna rerum obscuritas. Verum orator & rerum & verborum perspicuitatem diligentissimè seruare debet.Nam in oratione vitium vel maximum est, a vulgari genere sermonis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Videndum est igitur,qua ratione dilucida fiat oratio.

Dilucidum fit vsitatis verbis, proprijs, dispositis aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum.

Dilucidum tam in simplicibus verbis spectatur, quam in coniunctis. In simplicibus verbis fit oratio dilucida, primo si verba sunt vsitata, deinde si propria.Vsitata vocantur ea,quę a bonis auctoribus frequenter vsurpantur,& a communi consuetudine non recedunt; vt ab oratore senex potius dicetur, quam cascus, aut casnar, percutere potius quam occillare;valde potius quam oppido;furari potius quam manuari. Vehementer enim aduertendum est, ne, ut quidam, inusitata, & obsole-

obſoleta uerba inculcantes, iure optimo rideamur. Propria ſunt, ſua rerum uocabula, non tranſlata, neque aliunde ducta, de quibus iam ſupra diximus. Nam quæ ſunt impropriè dicta, præterquam quod uitioſa ſunt, etiam orationem obſcurant. In cōiunctis uerbis diſpoſitio triplex conſideratur. Vel enim circumſcriptione cōcluduntur, uel intermiſsione, uel conciſio ne. Circumſcriptio eſt ea, quæ græco nomine periodus appellatur, latinè etiam ambitus, & circuitus, & comprehenſio, & continuatio uerborum dicitur, vt ait Cicero, Ariſtoteles Periodum, ita defini-, ut nos conuertimus, Periodus eſt oratio quæ principium, & finem ex ſeſe habet, & eam magnitudinem, quæ facile perluſtrari poſsit. Ex qua definitione ſatis intelligitur, Ariſtotelem damnare longas periodos, quippe qui uelit periodi partes mentis oculis facile omnes ſimul perluſtrari poſſe. Quę ſi talis fuerit, etiam iucunda & facilis erit, ut idē ſentit Ariſtoteles. Cicero plenam, atque integram periodum è quatuor membris conſtare uult, ut aures impleat; neque breuior, neq; longior ſit, quam ſatis ſit. Talis ea periodus, qua orationem pro A. Cæcina exorſus eſt; Si quantum in agro lociſq; deſertis audacia poteſt, tantum in foro, atque in iudicijs impudentia ualeret; non minus in cauſa cederet A. Cæcina Sex. Ebucij impudentiæ, quàm tum in ui facienda ceſsit audaciæ. Sed tamen hæc regula non poteſt eſſe perpetua: quoniam frequenter accidit, vt aut citius inſiſtendum ſit, & tantum duo, aut tria membra ponenda ſint, aut longius procedendum; vt non tantum quatuor, ſed interdum etiam plura in vno ambitu membra ponantur. Hoc autem fit, ne ſi breuis periodus fuerit, aures non impleantur, aut, ſi nimis longa, obtundātur. Quidam a membrorum numero periodos appellant; vt, vnimembres dicantur, quę vnum tantum membrum habent; bimembres, quæ duo; trimembres, quæ tres; quadrimembres, quæ quatuor. Quamuis etiam Cicero periodum duobus membris non eſſe breuiorem velit; tamen, cum integra ſententia membro vno clauditur; poteſt etiam quodammodo periodus appellari. Vnimembres igitur periodi vocantur, quæ vno tantum membro clauduntur, vt, Nihil eſt, quod ſtudio, & amore effici non poſsit. Nullum eſt officium referenda gratia magis neceſſarium. Inſidiatori vero & latroni quæ poteſt afferri iniuſta nex? Bimembres, quæ duo membra comprehendunt; vt, Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum te ad crudelitatem acuet oratio? pro Q. Ligario. Et pro Milone, Eius igitur mortis ſedetis vltores; cuius vitam ſi putetis, per vos reſtitui poſſe noletis? Saluſtius. E quidem ego regnum uobis trado firmum, ſi boni eritis; ſin mali, imbecillum. Trimembres, quæ tribus membris continentur, vt pro Archia, Saxa & ſolitudines voce reſpondent; beſtię ſæpè immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt; nos inſtituti rebus

In ora. ad Brut.

lib. 3. Rh.

In ora. ad Brut.

optimis

optimis non poetarum voce moueamur? Quadrimembres, quę quatuor membra complectuntur, quæ plenæ sunt, atque integræ; vt Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum; Chij suum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnei vero suum esse confirmant. Huius generis plurimæ sunt, atque in exordijs præcipuæ. Nam omnia ferè exordia Cicero periodis quatuor membrorum incipit; vt pro Milone, Et si vereor, Iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere; hoc est vnum membrum; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de Reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse; hoc est alterum membrum; tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos; hoc est tertium; qui quocũque inciderint veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minime vidẽt; hoc est quartum. Atque ita perfecta est periodus ex quatuor membris. Sunt qui plurium etiam membrorum, vt quinque, aut sex periodos putent; sed diligenter cauendum est, ne longior sit quam oporteat, ne forte vel obscura, vel affectata oratio esse videatur. Intermissio vocatur hoc in loco, quod alibi membrum orationis dicitur; quod aliquando periodi pars est. Constat enim ipsa periodus è membris & incisis. Sunt autem incisa quædam membrorum partes, vt in eo versu Virgilij,

pro Arch.

Ante focum, si frigus erit; si messis, in vmbra.

Duo membra sunt, & quatuor incisa. Aliquando vero per se membrum consideratur, sicut etiam incisum. Vocatur autem intermissio, quoniam sæpè cursus orationis intermittitur, cum membratim dicimus, vt Terentius. Vbi quæram? vbi inuestigem? quem percuncter? quam insistã viam? Cicero pro Milone, Quid iam restat? quid habeo? quid dicã? quid faciã pro tuis in me meritis? Cõcisio verborum dicitur alio nomine incisum, & græcè comma, sæpè fit singulis verbis; vt, Abijt, excessit, euasit, erupit. Et pro Milone, Hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Sæpè etiam pluribus fit verbis, vt, Domus tibi deerat? at habebas, pecunia superabat? at egebas. His quasi luminibus dilucida fit oratio. Cum autem in periodo sint membra, & incisa, solent ita punctis signari, & distingui, vt incisum dextra semicirculi parte notetur, mẽbrum duobus punctis, Periodus vno puncto. Quæ res clariorem etiam efficit orationem.

Obscurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione uerborum.

Non

Non satis est virtutes discere, nisi etiam vitia relinquantur; docet igitur Cicero, quomodo obscura fiat oratio, non vt eam affectamus, sed vt fugiamus. Ergo quatuor modis oratio solet obscurari, hoc est, Longitudine, contractione orationis, ambiguitate, inflexione verborum. Longitudo primo obscuritatem inducit, quare non debemus periodos nimis in longum protrahere, sicut inepti quidam solent, qui putant se tunc grauissime dicere, cum verborum comprehensiones quã longissimas adhibent. nascitur enim longitudo orationis sæpissime ab ignorantia, quæ verba confundit, neque vnquam se satis dixisse putat. Cleomenes rex Lacedæmoniorũ salse risit Samiorum legatos, quod apud se nimis longa oratione vsi fuissent. Quæ (inquit) primo loco dixistis, non memini, & ob id, ne media quidem intelligo: quæ vero dixistis omnium postrema, non probo. Cicero ridet orationem Rulli, quæ a nullo intelligeretur. Augustus Cæsar, tanquam vitium magnum obiecit Antonio, quod ea scriberet, quæ potius homines admirarentur, quam quæ intelligerent. Contractio orationis tunc vitiosa est, cum necessaria omittit, alioqui breuitas est virtus, vt postea videbimus, sed nunc eam breuitatem intelligimus, de qua sic Horatius. In Art. poe.

Breuis esse laboro, obscurus fio.

In hac re notatus est à quibusdam Thucydides apud Græcos, & Salustius apud nos. Poetæ sæpe fabulas tantum attingentes, obscuri fiunt, vt primo Aeneidos, Manet alta mente repostum, Iudicium Paridis. Heraclitus Ephesius breuitatem & obscuritatem in dicendo affectabat, vnde cognomento Scotinos, idest obscurus dictus est, de quo Lucretius.

Iul. Cæs. Scaliger. libr. artis poe. 24. c. 4. probat Salustij locutionem valde non breuẽ, sed opulẽtam esse.

Clarus ob obscuram linguam.

Ambiguitas semper obscura est, nisi distinguatur, vt illud Oraculũ, Cræso Lydorum regi datum; Cræsus Halym penetrãs magnam peruertet opum vim. Sunt autẽ ambigua semper vitiosa, vt Audiui Chremetem percussisse Demeam, nisi forte dedita opera quærantur, tunc enim sæpe venustatem habent, & acumen; vt Cicero in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit, dum vixisset, ludum, postquam mortua esset, magistros habuisse. Huiusmodi ambigua in primis acuta putantur. Inflexio atque immutatio verborum sæpe obscuritatem parit, cum aliud dicitur, aliud intelligitur; quod in allegoria fit, & in prouerbijs, & in ænigmatibus. Allegoria, vt, Occursare capro cornu ferit ille caueto. Prouerbium, vt Corchonis in lachanis. Aenigma, vt Cicero de Q. fratre suo, Frater meus maior est dimidius, quam totus. Hæc autem ideo sunt obscura, quia verba

Lib. 8. institu. sunt inflexa, atque immutata a propria significatione in aliam. Quintilianus docet obscuritatem vel in simplicibus verbis, uel in coniunctis esse; atque in simplicibus, tribus modis, primo, si sunt ab usu remota, ut cascus pro sene, antegerio pro ualde. Secundo, si propria regionum, aut artium, ut Atabulus uentus, & in Geometria Scalenus, aut Isosceles; Tertio, si homonyma, idest si plures habent significationes, ut Taurus animal, & Mons, & signum in cœlo, & proprium nomen uiri. In coniunctis uero sunt plures modi, ut Hyperbaton, Parenthesis nimis longa, ambiguitas, periphrasis affectata, breuitas, mutatio significationis, aut constructionis, quorum omnium exempla ponit, sed omnium pessima sunt illa quæ ἀδυνάοντα grecè uocantur, unde nullus sensus erui potest. Illud obseruatum est, optimos quosque auctores claritatem orationis quæsiuisse, & obscuritatem fugisse, vnde bene Quintilianus dixit, Erit eo obscurior, quo quisque deterior.

Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis, semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiendo.

Breuitas interdum in oratione laudatur, & præsertim in narratione. docent enim rhetores, narrationem esse breuem, apertam & probabilem oportere. Sæpè etiam in historia breuitas commendatur, quam C. Cæsar in suis commentarijs obseruauit, & Salustius in historijs, & apud Græcos Thucydides, & Xenophon. Duplex traditur breuitas apud græcos hoc est συντομία, quæ latinè contractio orationis dici potest; & βραχυλογία, quæ latinè breuiloquentia vocatur, & inter exornationes rhetoricas ponitur, quę rē velociter expedit; vt, Veni, vidi, vici. Terētius in Andria, Effertur, imus, in ignem posita est, fletur. Hinc cōtrariū vitiū Battalogia dicitur, cū sępius idē repetitur, a Batto quodā Poeta, qui Deorū hymnos prolixos scripsit, in quibus eadē sæpè repetebat. videtur hoc in loco Cicero de prima breuitatis specie sentire, quę Syntomia dicitur, qua in narrationibus interdum vtuntur oratores, & in contentionibus, atque confirmationibus, sępius etiam in cōclusionibus argumentationum, vbi breuiter ea repetunt, quę iam confirmata sunt. qua in re mirus artifex est Cicero; vt, pro Milone, ante narrationem breuissimè repetit omnia, quæ iam confirmarat hoc modo; Si neq; omnis cōfessio facti est inusitata; neque de causa quicquā nostra aliter, ac nos vellemus, a Senatu iudicatum est, & lator ipse legis, cū esset cōtrouersia nulla facti, iuris tamen disceptationē esse voluit, & electi iudices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc iustè sapienterq. discepter, reliquum est, & cætera. Ita pro lege

lege Man. quinque versibus omnia complexus est, quæ in tota oratione copiosè disputarat, cum ita cõcludit, Quare cum & bellum ita necessarium sit, vt negligi nõ possit; ita magnum, vt accuratissimè sit administrãdum; & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis, Quirites, & quæ sequuntur. Illam vero breuitatem, quæ in narrationibus & confirmationibus interdum laudatur, si sequi volumus, tria nobis obseruãda sunt, vt ostendit hoc in loco Cicero, primò, vt simplicibus verbis vtamur; hoc est detractis omnib. epithetis & circumlocutionibus; vt si dicas, Cicero patriam liberauit, longè breuius dixeris, quam si ita pronuncies; Incredibilis ac propè diuina Ciceronis prudẽtia Remp. Romanam a perditissimorum ciuiũ nefarijs conatibus eripuit; Hac autem virtute maximè Cæsar excellit, qui tamen tantum vim habet, vt ait Quintilianus, id acumen, eam concitationem, vt illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat. Secundò, vt semel tantum vnamquamq; rem dicamus, nulla commoratione, aut repetitione vtamur. Sæpè enim accidit, vt vno in loco diu commorentur oratores, & eandem rem sæpius repetant, quod in amplificationibus frequentissimè fieri solet, quod pluribus in locis apud Ciceronem videre licet. Verum qui breuitatem sequi voluerit, omnes commemorationes & repetitiones eiusdem rei ex oratione sua remouebit, quod vno exemplo demonstrare satis est; Cicero sic ait, Equidem non deero, monebo, prædicabo, denunciabo, testabor homines deosque quid sentiam. Si breuitati studere voluisset, satis erat dicere, Equidem denunciabo quid sentiam. Tertiò, breues erimus, si nulli rei seruiamus, nisi vt dilucidè & apertè dicamus. hoc est si exornationes omnes, tanquã vestes, orationi detrahamus, & res nudas exponamus; quod frequenter in narrationibus facit Cicero; vt Milo autem cum in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est domum venit, calceos, & vestimenta mutauit, paulisper, dum se vxor, vt fit, comparat, commoratus est. Hæc præcepta sunt breuitatis oratoriæ nam Dialectici, etiam, & Philosophi contractione orationis vtuntur, sed ferè perpetua, vnde Cicero dialecticam vocat cõtractam eloquentiam. Lacedæmonij præter cæteros dicendi breuitate semper delectati sunt, vnde etiam apud auctores Laconismus pro breuiloquentia sæpè reperitur. Hinc est quod Homerus Menelaum Lacedæmoniorum regem a dicendi breuitate commendat. Pauca quidem, inquit, sed valde argute loquebatur. neque enim multis verbis vtebatur. Multa Laconicæ breuitatis exempla passim in historijs reperiuntur, sed illud in primis; cum enim Philippus Macedonum rex, quiddã pluribus verbis à Lacedæmonijs petijsset, illi vnico verbo responderunt, Non. & cum ille minacem epistolam, iterum longam, ad eosdem misisset, si

Vom.

Ph.7.

In orat. pro Milo.

in Peloponesum venisset, se de illis pœnas sumpturum; illi iterum vno verbo responderunt, Si. Quin ijdem Lacedęmonij Ctesiphontem oratorem è ciuitate sua expulerunt, quoniam dicebat de quacunque re, quæ sibi proponeretur, se totum diem posse dicere. sed hæc laconica breuitas oratori nihil prodest. cum eloquentia sit copiose loquens sapientia, & parua laus dicendi sit in breuitate, nisi quando necessitas breuiter dicere nos compellit.

Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expolitum; si est auctoritas & pondus in verbis; si sententiæ uel graues, uel aptæ opinionibus hominum, & moribus.

Lib 8. Instit. orat. Probabile duobus modis consideratur, primo in inuentione, deinde in elocutione. De probabili, quod ad inuentionem pertinet, iam generaliter supra dictum est, cum locos & sedes argumentorum explicuimus: nam argumentum probabile est inuentum ad faciendum fidem, Hoc autem in loco de probabili, quod in elocutione spectatur, agit Cicero, quoniam elocutionis præcepta persequitur. Itaque probabilis, inquit, ea est elocutio, quæ non nimis est compta, atque expolita. Nimius enim ornatus, ait Quintilianus, & eloquentia resupina, atque molliter effœminata, non est probabilis. Intelligendum est autem de elocutione iudiciali, & deliberatiua, quæ quidem ornata esse debet, non ita tamen, vt ars appareat, aut pręmeditata videatur, quoniam ea res fidem abrogat oratori. Nam elocutio demonstratiua nullum genus exornationis respuit. Et quoniam ad delectationem tantum comparatur; prodest etiam in ea & artem, & ingenium ostentare. Tria sunt autem, quæ iudicialis, & deliberatiua elocutio habere debet, vt probabilis fiat, primum ne nimium sit compta atque expolita; Alterum, vt sit auctoritas, & pondus in verbis; Tertium, vt sententiæ graues, & aptæ opinionibus hominum & moribus adhibeantur. Quæ singula quo modo fiant, videamus. Primum igitur fit, cum exornationes illas prætermittimus, quæ floridam, & nitidam orationem efficiunt; vt, sunt concinnitates verborum, in quibus paria paribus, contraria contrarijs respondent; in quibus sunt iterata, duplicata, similiter cadētia, agnominata cæteraq. eius generis; quæ in demonstratiuo genere frequentissima sunt. quas quidem exornationes Cicero in narrationibus refugere plerunque solet, vt probabiliores videantur. Demosthenes a quibusdam reprehensus est, quod in exornandis orationibus suis nimis esset diligens. Vnde eius orationes, lucernā olere dictæ sunt. Qui-

dam

dam autem hoc ad maximam laudem referunt, quod magno ſtudio rebus ipſis orationem accommodaret. Secũdum, ut auctoritas, & pondus ſit in uerbis, fit cum uerba rebus ipſis accommodantur, quæ uim in ſe magnam habeãt, pro A. Cluentio, uxor generi nouerca filij, filiæ pellex. Pro Roſcio Amerino, Quid tam eſt commune, quam ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis, & quæ ſequuntur. Tale eſt illud Ennij.

Quo nobis mentes recte, quæ ſtare ſolebant,
Antehac, dementi ſeſe flexere ruina? & illud.

Laocoontis apud Virgilium.

O miſeri, quæ tanta inſania ciues
Creditis auectos hoſtes, aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? ſic notus Vlyſſes? 2. Aen.

Cicero pro Milone, Sin hoc & ratio doctis, & neceſsitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipſa præſcripſit, vt omnem ſemper uim quacunque ope poſſent, a corpore, a capite, a vita ſua propulſarent; non poteſtis hoc facinus improbum iudicare, quin ſimul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut veſtris ſententijs eſſe pereundum. In his enim verbis magna certe auctoritas & pondus ineſt. Tertiũ magnopere mouere ſolet, propter ſentẽtiarum grauitatem, vt Cicero, conſcientia rectæ voluntatis maximum eſt in rebus aduerſis ſolatium. Nihil præter culpam accidere poteſt homini, quod horribile ſit, ac pertimeſcẽdum. pro Lege Man. Neque enim exercitum poteſt is continere imperator, qui ſeipſum non continet; neque ſeuerus eſſe in iudicando, qui alios in ſe ſeueros eſſe iudices non vult? Maximè uero probabiles ſunt illæ ſententiæ, quæ aptæ ſunt opinionibus hominum, vt pro Archia poeta, Trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maximè gloria ducitur. Pro Milone, Fecerunt ſerui Milonis, quod quiſque in tali re ſeruos ſuos facere voluiſſet. Nam probabile eſt, vel quod ferè fieri ſolet, vt, Si mater eſt, diligit filium, ſi auarus eſt, negliget iuſiurãdum; vel quod eſt in opinione poſitum, ut impijs apud inferos pœnas eſſe præparatas; vel quod ſimilitudinem habet, vt, quemadmodum nõ omnes agri frugiferi ſunt, qui coluntur; ita non omnes, qui docentur, in ſcientijs excellunt.

Illuſtris autem oratio eſt, ſi & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, & ſuperlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, at-

que ab ipsa actione, atque mutatione rerum non abhorrentia.

Septem modis ostendit orationem illustrem fieri posse, primo si verba grauitate delecta ponuntur, vt pro L.Man. Aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima, quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis. Pro Milone, Dederas enim quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima. In Verrem, Repentè hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet. Secundo, Translata verba plurimum illustrant orationem, vt septima in Verrem. Ipse inflammatus scelere, & furore, in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emi nebat. Pro Lege Man. Nunc imperij nostri splendor illis gentibus lucet. Pro Milone, Quid enim odisset Clodium Milo segetem & materiem gloriæ suę? Tertio, superlata verba, hoc est quæ per hyperbolen seu superlationem efferuntur, illustrem faciunt orationem; vt pro M.Marcello, Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes. Pro Lege Man. Qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertauit, plura bella gessit, quam cæteri legerunt, plures prouincias confecit, quam alij concupiuerunt. Quarto, Adiuncta ad nomen possunt orationem illustrare, vt pro Lege Man. Asia vero tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & uarietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Pro Milone. P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor uestræ uoluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ. Quinto, Duplicata, ut pro Milone. Vos, uos appello fortissimi uiri. Valeant, inquit, ualeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati. Aspicite, aspicite iudices squallorē sordesq; sociorum. Sexto, idem significantia, ut abijt, excessit, euasit, erupit. Et pro A. Cæcina. Qui manum fecerit, copias pararit, multitudinem hominum coegerit. Pro Milone, Hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? Septimo, uerba, quæ actionem aut rem imitantur, uim habent illustrandi, ut inter dolorem crepitumq; plagarum uidebar uidere alios intrantes, alios uero exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes. Secūda Philippica, Personabant omnia uocibus ebriorum, natabant pauimenta uino, madebant parietes, ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matresfamilias uersabantur. Pulcherrima uero est ea oratio, quæ uel hæc omnia simul, uel pleraque continet, quales multæ sunt apud Ciceronem.

Est

Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat penè ante oculos. is enim maximè sensus attingitur: sed cæteri tamen, & maximè mens ipsa moueri potest.

Hanc exornationem uocant subiectionem sub oculos, quæ tum fieri solet, ut ait Quintilianus, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur. Hæc ὑποτύπωσις græcè dicitur. Cornificius demonstrationem appellat, ut pro Milone. Res loquitur, Iudices, ipsa, quæ semper ualet plurimum, si hæc non gesta audiretis, sed picta uideretis, tamē appareret uter esset insidiator, &c. Mouet autē hæc exornatio animum, quia rem ante oculos cōstituit: & oculorum sensus in nobis est accerrimus, ut ait Cicero. Quamuis enim etiam alij sensus afficiantur, ut auditus propter lamentationes, & lachrymas ad misericordiam mouet; cantu vero ac fidibus ad delectationem. Ita reliqui, ut odoratus, gustus, tactus, atque etiam mens ipsa, quæ nequaquam proprie sensus dici potest, nisi quatenus ab affectionibus corporeis mouetur, tamen magis nos mouent ea, quæ uidemus, quam quæ, uel audimus, uel cogitamus, uel alio sensu aliquo percipimus. Vnde bene dixit Horatius, Segnius irritant animos demissa per aurem. Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & cæt.

Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. altero fit, vt intelligamus, altero uero ut uidere uideamur.

Ostēdit hoc loco illustre esse tanquam speciem dilucidi. Quare quæcunque de dilucido dicta sunt, possunt etiam de illustri dici: hoc est omnia præcepta, quæ docent dilucidam facere orationem, prosunt etiam ad illustrem faciendam, sed tamen illustre plus est quam dilucidum, Sicut homo plus est, quam animal. Nam animal idest tantum, quod mouetur & sentit, homo uero nō tantum mouetur, & sentit, sicuti cætera animalia, sed etiam est præterea rationis particeps. Ita dilucidum efficit tantum, ut id, quod dicitur, intelligamus, illustre uero facit, ut & intelligamus, & uidere uideamur. Vt, siquis ita dicat, Subito magna tempestas exorta est, quæ cœlum obscurauit, cum tonitru, & fulminibus, ut magnum terrorem incuteret. Hæc certe oratio diluci-

da erit, sed illa Virgilij in primo Aeneidos, non tantum dilucida, sed etiam illustris, qua ita tempestatem describit.

Eripiunt subito nubes cælumq; diemq;
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra,
Intonuere poli. & crebris micat ignibus æther
Præsentemq; viris intentant omnia mortem.

Plus igitur est illustre, quam dilucidum.

Suaue autem erit genus dicendi primum elegantia, & iucunditate verborum sonantium, & lenium. deinde coniunctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neque disiunctos, atque hiantes, & sit circunscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto, habeatque similitudinem, æqualitatemque uerborum.

Suauitas in oratione duplex est, altera uerborum, altera rerum. Sed Cicero prius de verborum suauitate tractat, postea etiã de suauitate rerum tractabit. Verborũ igitur suauitas tribus potissimum rebus comparatur, elegantia, compositione, figuris. Elegantia fit uerborum delectu. Nam, ut aiebat Cæsar, delectus uerborum initium est eloquẽtiæ, uerba autem deligi debent, iucunda, sonantia, lenia. Hoc est, quod ait Cicero, suaue dicendi genus primum fieri elegantia, & iucunditate uerborum sonantium & lenium. Iucunda uerba sunt, ut illa Ciceronis post reditum in Senatu, Qui mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo, liberis nostris parẽtes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunam, qui amplissimam Remp. qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmetipsos nobis reddidistis. Sonantia sunt, ut ibidem. Si P.C. Pro uestris immortalibus in me, fratremq; meum, liberosq; nostros meritis, parum uobis cumulatè gratias egero, quæso obtestorq;, & cætera. Lenia sunt, ut illa. Princeps P. Lentulus, parens, ac Deus nostræ uitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen uirtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si uobis, si Reip. reddidisset. Erit igitur elegans & suauis oratio, quæ constabit ex iucundis & sonantibus & lenibus uerbis, ut illa Virgilij,

Restitit Aeneas, claraq. in luce refulsit
Os humerosq. Deo similis, namque ipsa decoram.

Cæsariem nato genitrix, lumenq. iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.

Coniunctio uerborum siue compositio quatuor modis erit suauis; primo, si non habeat asperos concursus. Sunt enim quædam consonantes, quæ quoties concurrunt asperam & molestam efficiunt orationem. vt, Sola mihi tales casus Cassandra canebat, ita si quis diceret, Rex Persarum Xerses pontum pedibus pertransiuit, Montes stratos Classibus nauigauit; aspera sanè & iniucunda esset hæc oratio, propter asperos consonantium concursus. Quod si quis ita commutet, Xerses ille ditissimus, Persarum Rex cum in Græciam venire decreuisset, super Hellespontum fabricato pôte, pedibus ipsum mare pertransiuit; & Atho monte perforato, per eum armatam classem facile traduxit; longe suauior euadet oratio. Secundo suauis erit, si non disiunctos & hiantes concursus habuerit, cum enim crebræ vocales inter se concurrunt, nimis hiantem orationem efficiunt: vt, Ego omni officio, ac potius pietate, quod licet in epistolis, & familiari collocutione toleretur; est tamen in oratione vitiosum, nisi quando quis in tenui genere versatur, tunc enim hiatus ille conceditur, de quo sic ait Cicero. Habet enim ille tãquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de verbis laborantis. In graui autem oratione fugiendus est ille uocalium concursus, nam princeps oratorum Demosthenes eum diligenter euitat, vt ait in Oratore Cicero, in carminibus etiã magnopere uituperatur. unde Catullus reprehensione nõ caruit, apud quem sunt huiusmo di Versus, Ep. 1. fam. Lib. 1. In ora. ad Brut.

Quam modo qui me vnum, atque vnicum amicum habuit,
Nec desistere amare, omnia si facias.

hæc enim prorsus iniucunda sunt. Tertio fit iucunda compositio, si sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritũ vocis apto. Longitudo periodorum parit obscuritatem; ut iam supra docuimus. Obscura uero oratio suauis esse non potest. quare non admodum longæ debent esse periodi, neq; longos anfractus habere. Sunt autem anfractus uiæ tortuosæ, atque in se recurrentes, sed hic translatè pro uerborum circuitu ponitur. Notatus est a M. Antonio Demosthenes, quod interdum una continuatione uerborum binas contentiones uocis, & remissiones complecteretur, quæ res obscuram efficit orationem. debet enim tantum uerborum ambitus protrahi, quantum spiritus aptè percipere, ac pronunciare potest. Quarto suauis est compositio, si habeat similitudinem, æqualitatemq. uerborum. Quidam hunc locum ita intelligunt, ut uerba similia sint, & æqualia rebus ipsis, ne- Lib. 1. de ora.

grandia

tis? & quæ sequuntur. Tertia est, cum paria paribus respondent, hoc græcè, ἰσοκώλον dicitur, Cornificius compar appellat, ut, Illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit; Cicero pro A. Cæcina, Non minus in iudicio cederet Sex. Ebucij impudentię, quā tum in ui facienda cessit audaciæ. Hæc exornatio fit, cum duo uel plura membra pari numero syllabarum proferuntur, hoc est quod ait in Oratore Cicero, Cum uerba uerbis quasi demensa, & paria respondent. quod frequētissimè facit Isocrates. Cicero pro Lege Man. Extrema hyeme apparauit, ineunte uere suscepit, media æstate confecit; hæc tria membra singula nouem habent syllabas. sed huius generis plurima sunt apud Ciceronem exempla. Quarta est, Relata ad idē uerbum, quę adiunctio uel coniunctio dicitur, cum uni uerbo multa membra copulantur, ut pro A. Cluentio, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Prima in Catil. Neque enim is es Catilina, ut te aut pudor unquā à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio a furore reuocauerit. Quinta est geminatio, & duplicatio, vt pro Milone, Occidi, occidi, non Sp. Melium, & quæ sequuntur. Duplicantur non tantum verba, sed interdum etiam sententiæ, vt, In horum etiam conspectum venire audes proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Sexta est, cum iterata verba ponuntur, quæ Latinè repetitio, græcè anaphora dicitur, & frequentissima est. fit autem cum multa membra ab eodem verbo incipiunt, vt prima in Catil. Nihil ne te nocturnum pręsidium palatij, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusq. mouerunt? pro Milone, Fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris sui. Aliquando & in principio, & in fine verba iterantur, quę complexio dicitur à Cornificio; vt, contra Rullum de Lege Agraria, Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragijs priuauit? Rullus. Quis Comitijs præfuit? Rullus. pro Milone, Quis eos postulauit? Appius, quis produxit? Appius. Aliquando tantum in fine iterantur, quæ Conuersio dicitur; vt pro Fonteio, Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia. Septima est, quæ coniūctionibus copulatur & dicitur πολυσύνδετον vt, Et nomē pacis dulce est, & res ipsa salutaris. pro Milone, Sin hoc & ratio doctis, & necessitas babaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit. Octaua, quæ dissolutionibus relaxatur, ἀσύνδετον dicitur, superiori cōtraria; & Ciceroni maximè familiaris, Articulus, à Cornificio dicitur; ab alijs cōgeries; vt octaua Philippica; At vero erecti, incitati, parati, armati animis iam esse debemus. In Catilinam; Abijt, excessit, euadit, erupit. Pro Milone, Tu spoliatum imaginibus, exequijs, pompa, laudatione,
 infe-

infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Fit etiam asyntheton, cum multa membra suo verbo separatim sine coniunctione concluduntur, & tunc disiunctio, vel dissolutio nominatur, ut pro lege Man. Siciliam adijt, Africam explorauit, inde in Sardiniam cum classe uenit. pro Milone, Conuocabat tribus, se interponebat, coloniam nouam, delectum perditissimorum scribebat ciuium. Atque hæc quidem ad uerborum suauitatem pertinent, deinceps autem de rerum suauitate dicendum est.

Fit etiam suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. delectat enim quicquid est admirabile.

Suauitatem in rebus quinque modis potissimum fieri docet, hoc est, inuiso, inaudito, nouo, permotione, more. Inuisum id dicitur, quod ab ijs, qui audiunt, nunquam antea uisum fuit, quod maximè delectare solet, vel cum est pulcherrimum, vel cum est deformissimum, uel cum est ridiculum: hæc enim admirationem mouent, & omnis admiratio delectationem habet. Hæc fuit causa cur Romani ueteres in spectaculis & ludis publicis, aliqua semper antea Romanis inuisa proponerent, ut eos delectarent, quod fit etiam nostro tempore in liberalibus. Student enim iuuenes eas personas, atque eos amictus habere, qui non antea uisi fuerint, ut maiorem spectatibus delectationem afferant. Quin omnes ferè res, quas nunquam antea uidimus, primo aspectu nos magnopere delectare solent, ut qui nunquam elephantum uiderat, cum in eum incidit, multum admiratur, & diligenter intuetur: quin etiam quæ ridicula sunt, primo aspectu multum delectant. Cicero pro Cælio facetissimè ludit in hoc genere, cum ait, Prægestit animus iam uidere primum lautos iuuenes, mulieris beatæ, ac nobilis familiares, deinde fortes uiros ab imperatrice in insidijs atque in præsidio balnearum locatos, ex quibus quæram quonam modo latuerint, aut ubi, alueus ne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot inuictos uiros muliebre bellum gerentes tulerit, ac texerit. Inauditum id est, quod nunquam anteà audiuimus, quod nos maximè delectat, siuè sit historia, siuè fabula, siuè cantio, siuè quid aliud. nam prima quidem sensus delectatio est in uisu, quoniam oculis rerum pulchritudinem, & deformitatem percipimus, & oculos ideo maximè diligimus, quia nobis rerum differentias ostendunt, neque minus interdum delectat insignis deformitas, ut Thersitæ, & Aesopi, quam insignis pulchritudo, ut Nirei, & Achilis. Secúda uero delectatio est in auditu, quo sermonem, harmoniam, & denique uocem ac sonum omnem percipimus,

& quo

& quo scientiam, cuius a natura sumus auidi, percipimus. Vnde Aristoteles quærens, uter sensus præstantior sit, uisus ne, an auditus, concludit, per se quidem uisum præstare, quia rerum differentias nobis ostendit, sed auditum per accidens longè præstantiorem esse, quia sensus doctrinæ sit. Nam si quis cæcus nascatur, & omnino uidendi sensu priuatus, potest multò prudentior, & sapientior euadere, quàm si nascatur surdus, & uidendi sensum habeat. Itaque fit, vt auditus hoc modo sit visu præstabilior. Quoniam igitur res inauditæ plerumque solent magnam afferre delectationem, ideo frequenter Cicero, cum aliquid extollere vult, ait illud inauditum, atque inusitatum esse, vt pro M. Marcello; Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamq. clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam, tacitus nullo modo præterire possum. Hoc valet etiam ad exagitandos aduersarios, si quid ab eis inauditum factum esse dixerimus, vt contra Vatinum, Feceris ne quód in hac Rep. non modò factum antè nunquam est, sed in omni memoria sit inauditum. Ita pro A. Cluentio de Sassia Cluentij matre, O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum. Tractatur aliquando copiosè hic locus, vt in Vatinium, Quid in epulo Q. Arrij cùm toga pulla accubuisset, id multis verbis reprehendit Cicero tanquam inauditum, & inusitatum. Nouum videtur ad tempus propriè referri, quod nuper euenerit, aut non ita pridem factum sit: eorum vero, quæ dicta sunt, vtrunque comprehendit, quicquid enim inuisum & inauditum est, id etiam nouum dicitur. Sed generaliter nouum dicitur, quicquid antea non fuit. Solent autem res nouæ non mediocriter delectare, quod vulgari prouerbio comprobatur. Omnia noua placent, & Grata nouitas. quod Odysseæ primo libro Homerus affirmat, vbi ait eam vocem, & cantionem ab hominibus præcipuè commendari solere, quæ omnium nouissima fuerit. Hoc autem adeo verum est, vt frequentissimè familiares, & amicos nostros, atque etiam peregrinos interrogare soleamus, an aliquid noui habeant, quod nobis nuncient, ita noui flores, noui fructus, noua denique omnia mirificè delectant; ergo etiam in oratione, quod nouum est, solet esse suaue & iucundum. Itaque Cicero pro Archia poeta proponit se velle vti nouo, & propè inusitato dicendi genere, concitatur enim statim auditoris animus nouitatis expectatione: Quin quod nouum est, ita mouet animos, vt etiam si per ironiam dicatur, tamen delectet, quid enim illa pro Q. Ligario ironia suauius? Nouum crimen C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse. Præter hæc etiam ad periculum nouitas interdum refertur, & tamen animum oblectat audientium; vt pro Milone, Hæc noui iudicij

noua forma terret oculos. Quare autem ea, quæ sunt inuisa, inaudita, & noua delectent, subiungit Cicero, quoniam admirabilia sunt, & quicquid est admirabile delectat. Causarum enim ignoratio, mouet admirationem, ideo censet Aristoteles propter admirationem homines cœpisse philosophari. Cicero cum aliquid magnopere vult extollere, vocat illud admirabile, vt pro Q. Ligario, O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis monimentisque decorandam.

Maximeq. mouet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio.

Permotio animi, quæ fit oratione, Suauis semper esse solet, etiamsi res ipsa molesta sit. Cũ enim quatuor sint permotionum genera, hoc est lætitia, cupiditas, ægritudo, metus; duo prima genera suapte natura suauia sunt, ac iucunda, reliqua duo quamuis tristia sint, tamen tractatione fiunt auditoribus iucunda. Quam enim suauis est illa Milonis oratio, Valeant, inquit, valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs preclara, mihiq. patria charissima, quoquo modo merita de me erit, tranquilla Rep. ciues mei, quoniam mihi cũ illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi Rep. bona frui non licuerit, at carebo mala, & quam primum tetigero bene moratam, & liberam ciuitatem, in ea cõquiescam, O frustra suscepti mei labores, o spes fallaces, o cogitationes inanes meæ, & quæ sequuntur. In quibus licet res molestę sint ac tristes, oratio tamen est auditu iucunda. sed huius generis in perorationibus Ciceronis sunt exempla plurima.

Quæq. significat oratoris ipsius amabiles mores, qui exprimuntur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidetur: idq; comitate fieri magis quàm uanitate.

Suauis est etiam illa oratio, quæ mores oratoris amabiles ostendit, ij vero tribus potissimum rationibus exprimuntur; primò, si animum suum humanum ostendit orator, cum de aliqua re iudicium suum profert, aut sententiam dicit; Secundò, si se benignum ac liberalem facit; Tertio, si sermonem inflectit, vt alterum commendet, & sibi ipsi anteponat, quamuis re vera nõ sit anteponi dignus; se vero minuat,

ita tamen vt qui audiunt, aliter existiment, quàm ipse dicit orator, sed hoc cum quadam comitate fieri debet, non autem cum vanitate. Sunt igitur tres virtutes, quæ cum in oratione exprimuntur, faciunt oratorem amabilem, hoc est, humanitas, liberalitas, modestia: nemo enim ferè est, qui non virum humanum, liberalem, & modestum diligat. Humanitas ostenditur, cum libenter afflictis opem ferimus, vt Cicero in Diuin. Adductus sum, Iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutoq; maiorum, vt onus hoc laboris, atque officij, non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Liberalitas non tantùm in dandis pecunijs, sed etiam in ferendo auxilio perspicitur, vtraque vero maximè commẽdatur; vt primo de officijs: Nihil honestius magnificentiusq; quàm pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitemq; conferre. Item, Quid tàm porro regium, tàm liberale, tàm munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis. Modestia suauem efficit orationem, cum orator alterum auget, seipsum minuit, modo ne id vanitate fiat, sed comitate, vt pro Cor. Balbo Cicero Pompeij & Crasi eloquentiam magnopere commendat, suam autem minuit: nam de Pompeio sic ait, Quæ fuerit hosterno die Cn. Pompeij grauitas in dicendo, iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorũ animorũ, sed perspicua admiratione declarari videbatur, & quæ sequuntur. De se aũt ita, Quò mihi difficilior est hic extremus perorationis locus: etenim suadæ orationi, quæ nõ prætereuecta sit au res vestras, sed in animis omnium penitus insẽderit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quã non modo ex mea sed ex cuiusquam oratione capere posítis. Idem pro P. Quintio, laudat Q. Hortensij dicendi facultatem, suam autem deprimit. Sic Aeneas apud Virgilium, dum legatos Latini regis alloquitur, hæc diligenter seruat: nam, ut mores suos amabiles ostendat, humanitatem, liberalitatem, modestiam præ se fert, his quidem uerbis. Libr. 11. Aen.

Quæ nam vos tantò fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem ne exanimis, & Mortis sorte peremptis
Oratis? equidem & viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum, sedemq; dedißent.
Nec bellum cum gente gero.

Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem, aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt.

ciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

Tradidit hactenus ea suauitatis pręcepta, quę in causis iudicialibus & deliberatiuis prodesse possunt;& orationem apertam, atque probabilem efficiunt: nunc admonet ab oratore non omnia suauitatis præcepta perpetuo quæri debere.quoniã aliqua sunt huiusmodi, ut orationem obscuram,& minus probabilem reddant. Quare diligenter aduertere debet orator, quid ipsa causa postulet. Neque enim florido & picto dicendi genere, quali Sophistæ apud ueteres uti consueuerant; in iudicijs utendum est, licet in laudationibus concedatur, de quo ita Ciccro; Est quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum,& expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores, hoc totum è Sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit. Hoc genus apud Græcos felicissimè secutus est Isocrates,& Demetrius Phalereus, item alij multi Sophistæ, quorum scripta non extant. Apud veteres latinos, qui floridum & pictum genus hoc secutus fuerit, non sanè traditur. Postea vero, iam amissa penè eloquentia, Apuleius Madaurensis hoc in genere lusit ingeniosè quidem & satis eruditè, sed parum latinè. Quin A. Gellius noctes suas atticas, hoc dicendi genere conscribere conatus est. Sed, vt ait Cicero, spernitur à subtilibus oratoribus, & repellitur à grauibus, quia probabilitatem non habet,& sæpè obscuriorem reddit orationem.

In ora. ad Brut.

C. F. Reliquum est igitur, vt dicas de conuersa oratione, atque mutata, C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum, quæ simplicibus in verbis ita tractantur, vt aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio.

Duo genera fecerat eloquendi, vnum sua sponte fusum, alterum conuersum, atque mutatũ. De priore genere, quod in simplicibus,& coniunctis verbis spectatur, satis dictum est: & egregia præcepta tum simplicium verborum, tum coniunctorum tradita sunt; sequitur, vt etiam de altero genere verba faciamus, quod versum, atque mutatum appellatur, in quo eloquendi exercitatio maximè versatur. Sepè enim idem dicendum est, sed conuersis atque mutatis verbis, & oratione. Legimus Ciceronem ipsum cum Roscio Comędo certare solitum; vtrum

candem

eandem sententiam Roscius pluribus gestibus exprimeret, an ipse pluribus modis dicendo variaret. Hoc etiam in orationibus apparet, in quibus eandem rem sæpissimè conuersis verbis, & oratione pronunciat, vnde nonnulli vitiligatores Ciceronem reprehendere non dubitarunt, tanquam Asianum, & nimis abundantem, & in repetitionibus odiosum, sicuti Quintilianus scribit. Sed tales sunt, quibus glandes magis quam fruges placent, & quos ieiunitas magis, quam vbertas, & copia delectat. Nos optimum in dicendo magistrum sequamur, & videamus quale sit hoc eloquendi genus, quod totum in commutatione verborum situm est. Eodem enim modo sicut illud, de quo iam dictum est, sua sponte fusum, etiam hoc versum atque mutatum, & in simplicibus & in coniunctis verbis perspicitur. Ac primò quidem in simplicibus verbis, cum vnum verbum variè dilatatur & ampliatur, vt ex eo fiat oratio; vel contra, cum ita oratio contrahitur, vt ad vnum verbum reducatur. Eiusdem enim artificis est, & orationem ampliare, & eãdem cõtrahere. Sicut apud Platonem Gorgias in Dialogo sui nominis gloriatur, nullum hominem se vel copiosius, vel contractius, cum opus est, posse dicere. Hanc laudẽ etiam Homero tribuunt: aiunt enim nullum esse poetam, qui plenius, ac vberius rem aliquam explicet, aut qui breuius, & contractius, cum opus est, rem eandem expediat, idem de Virgilio Macrobius prædicat. Tota igitur simplicium verborum commutatio in dilatatione, & contractione posita est, quoniam oratoria facultas hoc profitetur, eandem rem modo latè, modo angustè dicere: latè dicitur cum ex verbo fit oratio, angustè, cum in verbum contrahitur oratio. Videamus igitur primò, qua ratione ex verbo fiat oratio, quoniam hoc ad vbertatem, & copiam spectat.

Ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum, in plura uerba diducitur.

Verba vel propria sunt, hoc est in propria significatione capiuntur, vt bellum, pax, patria; vel idem significant, quod propria; vt Mars pro bello, toga pro pace, penates pro patria. Vel facta sunt, & composita ab ipso oratore, de quibus supra dictum est. Siue igitur proprium sit verbum, siue idem significans, siue factum, cum orationem dilatare volumus, id in plura verba diducemus. Hoc autẽ quatuor potissimum rationibus à Cicerone fieri notauimus, hoc est, vel per definitionem, vel per enumerationem, vel per interpretationẽ, vel per incrementum. Ac primò per definitionem siue descriptionem, vt pro Milone, cum posset dicere, vidimus curiam incendi, tamen illud verbum, curiam definiens, ita dilatauit, vidimus templum sanctitatis, amplitudinis, mentis,

mentis,consilij publici,caput urbis,aram sociorum,portum omnium gentium,sedem ab uniuerso populo R. concessam uni ordini inflammari, excindi,funestari; Ita si quis pro Philosopho dicat eum,qui rerum omnium diuinarum,& humanarum scientiam habet,pro Oratore, uirum bonum dicendi peritum, pro homine dicat Animal sagax, prouidum,multiplex,acutum,memor, plenum rationis & consilij, sicut Cicero primo de Legibus, vnum verbum in plura diducit. Secundò per enumerationem partium,vt pro Milone, cum satis esset dicere, Omnes lugent Clodium, tamen ita partibus enumeratis dilatat orationem; P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre potest, luget Senatus,mæret equester ordo,tota ciuitas confecta senio est,squalent municipia,afflictantur coloniæ,agri deniq; ipsi, tàm beneficum tàm salutarem,tàm mãsuetum ciuem desiderant. Ita in Catilinam ad Quirites cum satis esset dicere,vrbem hodie Quirites conseruatam videtis, tamen ita amplificauit, Rempu. Quirites, vitamq. omnium vestrum,bona,fortunas,coniuges,liberosq. vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperij,fortunatissimam pulcherrimamq. vrbem, hodierno die deorum immortalium summò erga vós amore, laboribus, consilijs,periculisq. meis,ex flamma, atque ferro,ac penè ex faucibus fati ereptam,& vobis conseruatam ac restitutam videtis. Hæc autem dilatandi ratio pulcherrima est,& frequentissima, cum totum in partes diducimus,vt domus euersa est,tecta,parietes, fundamenta diruta sunt. Et elementis constat omnia, nullum est corpus, quod ex terra, aqua, aere,igni non componatur. Cicero in Pisonem,oculi, supercilia,frons,vultus denique totus. Tertiò per interpretationem ex verbo dilatatur oratio,cum quod semel vno verbo dictum est,idem alijs verbis eiusdem significationis repetitur, vt septima in Verrem, Remp. radicitus euertisti,ciuitatem funditus deleuisti. pro Milone, An vero iudices,vel soli ignoratis,vos hospites in hac vrbe versamini,vestræ peregrinantur aures,neq; in hoc peruagato ciuitatis sermone versantur. Secunda Philippica, Tu ingredi in illam domum ausus es,tu illud sanctissimum limen intrare, tu illarum ædium Dijs penatibus, os illud importunissimum ostendere. Sed huius generis penè innumerabilia sunt apud Ciceronem exempla. Quartò per incrementum. vt, Abijt,excessit,euasit,erupit. in Verrem, Non enim furem, sed ereptorem,non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum sed hostem sacrorum religionumq. nõ sicarium, sed crudelissimum, carnificem, ciuium sociorumq. in vestrum iudicium adduximus. Item, Huius furta, rapinas, cupiditatem, crudelitatem, superbiam, scelus, audaciam, imperatorijs laudibus tegere conaris. His & alijs,si quæ sunt huiusmodi,rationibus, vnum verbum in plura, diduci potest.

Ex ora-

Ex oratione autem, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbum, è duobus.

Quatuor etiam modis docet orationem contrahi posse, qui sunt superioribus oppositi. Quemadmodum enim, cùm orationem dilatare volumus, vnum verbum per definitionem in plura diducimus; ita cùm orationem contrahere cupimus; definitione ad vnum verbum reuocamus, vt si quis pro eo, qui militari laude antecellit, imperatorem dicat. Pro eo, qui potest consilio, atque oratione, & senatus, & populi, & eorum, qui res iudicant, mentes permouere, dicat oratorem. Pro Troiani belli scriptore, dicat Homerum. Pro laudatarum artium omniũ procreatrice, atque parente, philosophiam dicat, atque hic est primus orationem contrahendi modus. Secundus est, cùm assumpta verba remouentur, vt si quis in ea Ciceronis oratione, Nos deorũ immortaliũ templa, nos muros, nos domicilia, sedesq. populi Romani, penates, aras, focos, sepulchra maiorum, nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus; remoueat alia omnia verba; & tãtùm dicat, nos patriam defendimus, ita si quis ex hac oratione, Tecta, parietes, fundamenta, domus tota subuersa est; tollat priora verba, tãtumque dicat, Domus tota subuersa est; facile contrahet orationem. Tertius modus est, cùm plura membra, idem penè significantia, in vnum circuitum diriguntur; vt si quis illa tria Virgilij carmina,

Postquam res Asiæ, Priamiq. euertere gentem Li. 3. Aen.
Immeritam, visum superis, ceciditq. superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia,

sic contrahat, postquàm deorum voluntate Troia diruta est. Quartus modus est, cum ex duobus verbis in coniunctione fit vnum, vt cùm pro patris interfectore, parricidam dicimus, pro populi fautore, popularem, pro cultore plebis publicolã. ita irretitus, pro eo, qui nullum habet effugium, eliminare, pro eo, quod est foras enunciare, & in aperto dicere, & alia penè infinita reperiuntur. Hæc enim ratio facilis est orationis contrahendæ. Quod si quis dilatare sciat, is etiam facillime contrahet. Iisdem enim rationibus, quibus oratio dilatatur, in contrarias mutatis, eadem oratio contrahitur.

In coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo,

modo, ut cùm semel dictum sit directè, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus, retroque dicatur, deinde idem intercise, atquè permistè. eloquendi autem exercitatio, maximè in hoc toto conuertendi genere uersatur.

Docuit quomodo simplicia verba, vel dilatari, vel contrahi possunt, nunc accedit ad coniuncta, & docet qua ratione vertantur, atque commutentur. Triplicem autem esse vult commutationem in coniunctis verbis, tantùm ordine verborum mutato, sed ijsdem verbis manentibus. Prima est, cum directè aliquid dicimus, sicuti fert ipsa natura, vt Cicero liberauit patriam à coniuratione Catilinæ; Secunda est, cum idem quasi sursùm versus retroq; dicitur, vt, à Catilinæ coniuratione patriam liberauit Cicero; Tertia est, cùm idem intercisè, atque permistè profertur, vt patriam à coniuratione Catilinæ Cicero liberauit. Hæc autem commutandi ratio facillima est, quia eadem verba manent, & tantum verborum ordo commutatur. Qua in re sunt aures consulendæ, & is ordo, qui magis aures implet, adhibendus est, vt, si ita Cicero dixisset, Quæ potest iniusta nex afferri latroni, & insidiatori? parùm acrimoniæ, & grauitatis habuisset: Sed ordine verborũ cõmutato, illo modo, Insidiatori verò, & latroni, quæ potest afferri iniusta nex? longe acrior & vehementior sententia fit. Interdum igitur, vt natura postulat, sententias proferimus, vt, Honos alit artes, omnesq; accenduntur ad studia gloria; interdum sursùm versus retroq; dicuntur, vt Fortem & constantem virum ostendunt ipsa pericula; interdũ permistè, & intercisè, vt Trahit sua quemque voluptas. In hoc autem toto conuertẽdi genere, quod vel in simplicibus, vel in coniunctis uerbis spectatur, eloquẽdi exercitatio maximè uersatur. Cornificius hoc eloquendi genus expolitionem uocat, in quo uarijs modis eandem sententiam commutamus. Extant adhuc mira quædam huius commutationis experimenta Virgilij, de imagine in unda, de amne glacie concreto, de Iride, de Quatuor anni temporibus, de Ortu Solis. in quibus rem eandem uarijs modis exprimit. Quæ sanè exercitatio non est ei difficilis, qui magnam optimorum uerborum copiam frequenti lectione sibi comparauerit, & hæc Ciceronis præcepta diligenter aduerterit. Nam in orationibus Ciceronis plurima sunt exempla, ubi rem eandem commutatis uerbis, atque sententijs uariè tractat, & iudicibus inculcat.

Pro Milone.

Lib. 4. ad Her.

C. F. Actio igitur ſequitur, ut opinor, C. P. Eſt ita, quæ quidem oratori, & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maximè eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuauem, non uerbis, ſed uarietate uocum, motu corporis, uultu, quæ plurimum ualebunt, ſi cum orationis genere conſentient, eiuſque uim ac uarietatem ſubſequentur.

Actio illa eſt, quæ etiam pronunciatio dicitur, quamuis actio a geſtu, pronuntiatio a voce dicatur. Cicero dicit actionem eſſe quandam corporis eloquentiam. Demoſthenes & primas, & ſecundas, & tertias partes in eloquentia pronunciationi tribuit. ideoque ipſe tàm diligenter, apud Andronicum hypocritem ſtuduit, vt admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeſchines dixiſſe videatur; Quid ſi ipſum audiuiſſetis? Et Cicero vnam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis conſecutum, quam eloquentia tradit; eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi R. lachrymas concitaſſe; Antonium & Craſſum multum valuiſſe, plurimum vero Q. Hortenſium. cuius rei fides eſt, quòd eius ſcripta tantùm intra famam ſunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, nouiſsimè quoad vixit ſecundus, vt appareat placuiſſe aliquid, eo dicente, quod legentes non inuenimus; hæc Quintilianus. Apud Grecos Demadem, & Hyperidem tantùm actione valuiſſe legimus, vt etiam Demoſtheni ipſi ſæpe anteponerentur. Tribus autem rebus actio conſtat, hoc eſt varietate vocis, motu corporis, & vultu, quę maximam vim habent, ſi rebus ipſis, de quibus agitur, accommodentur. Neque enim conuenit, frigidis in rebus exclamare, neque in grauibus languere. Hoc eſt quod Cicero præcipit, vt actionem maximè commutemus cum rerum, & cum verborum momentis. Nam diſtinctio pronunciationis totam orationem dilucidam facit; imitatio rei facit illuſtrem; dignitas probabilem, tacita modulatio ſuauem. Tria vero, vt dixi, in ipſa actione ſpectantur, varietas vocis, motus corporis, & vultus. Vocis varietas, aut in quantitate, aut in qualitate eſt. In quantitate vt grandis, exigua media; in qualitate, vt clara, ſuauis, aſpera. Motus corporis vel in toto eſt, vel in partibus; in toto corpore, vt cum ambulat orator, cum ſe totum hùc aut illùc torquet. In partibus, vt cùm ſupplodit pedibus, cùm extendit, aut contra-

hit brachia, Qui motus qua ratione soleant adhiberi, satis recte Cornificius docet. Vultus res ipsas imitari debet, ideo dixit Horatius,

in ar. poe. *Tristia, mæstum*
Vultum, verba decent, iratum plena minarum,
Ludentem lasciua, seuerum seria dictu.

Hac autem tria, nempè varietas vocum, motus corporis, & vultus, plurimùm in oratione valebunt; si vim orationis ipsius & uarietatē subsequentur, & si eum ipsa oratione consentient. Oportet igitur & in rebus, & in uerbis, & in actione magnam esse uarietatem, quia ubique similitudo est satietatis mater.

C. F. Nunquidnam de oratore ipso restat? C. P. nihil sanè præter memoriam, quæ est germana literaturæ quodammodo, & in dissimili genere persimilis. Nam vt illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tanquàm cera locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat.

Quatuor hactenus rhetoricæ partes, quę in oratoris ui spectantur, explicuit, hoc est inuentionem, dispositionem, elocutionem, & actionem; restat etiam memoria, de qua nunc uerba facit. Est autem duplex memoria, hoc est naturalis, & artificiosa, sed de naturali nihil dicit hoc loco Cicero, quoniam non de natura, sed de arte præcepta tradit. Verum etiam naturalis memoria plurimùm exercitatione potest augeri, quare Crassus ait exercendam esse memoriam ediscendis ad uerbum quàm plurimis, & nostris scriptis, & alienis. Aristoteles tradit a meditatione, & agitatione mētis ipsam memoriam, & cōseruari, & augeri. Pythagorici memorię confirmandę gratia, solebant quotidie uesperi, priusquàm cubitum irent, mēte repetere quicquid toto die egissent, sicut ait apud Ciceronem Cato. Artificiosam memoriam inuenisse dicitur Simonides poeta, in Cranone Thessaliæ oppido, cum in conuiuio cuiusdā uiri fortunati, qui Scopas dicebatur, triclinium corruisset. Quam historiam M. Antonius apud Ciceronem copiosius explicat. In hac deinde plurimi præstiterunt, ut Theodectes Aristotelis auditor, & Cyneas Pyrrhi legatus, & Charmines, qui tota uolumina semel audita recitabat. Apud Romanos Lucullus magnam rerum memoriam habuit, maiorē uerborum Q. Hortensius, qui semper eodem

Lib. 1. de orat. — Libr. de me. — Libr. de sen. — Lib. 2 de orat.

modo dicebat, quo scripserat; Seneca, cuius mirifica fuit, ac penè incredibilis memoria. Quin aiunt Porcium latronem, quæ semel scripsisset, nunquàm relegere solitum, ut edisceret, & tamen ita recitare, ut erant scripta. Permultos etiam alios hac artificiosa memoria claruisse legimus, quam ait hoc loco Cicero, germanam esse literaturæ, & in dissimili genere per similem. Vt enim literatura, siue scriptio duo requirit, hoc est tabulam, siue mēbranam, in qua notæ literarum imprimantur, & literarum notas; ita artificiosa memoria locos sibi proponit, tanquam membranam, siue ceram; imagines uero tanquam literarum notas in locis collocat. Cornificius satis diligenter totum hoc artificium memoriæ explicat, quod paucis quidem præceptis indiget, sed longa exercitatione. Nam locos sibi plurimos oportet eligere, qui, quoties opus est, memoriæ celeriter occurrant, non confusè, sed ordinatè: quæ enim ordine præcedunt, ea facilè memoriæ mandantur, ut Aristoteles ait. In eis uero locis, quos memoria comprehenderimus, oportet rerum earum, quas meminisse uolumus, imagines collocare, quæ quidem sint illustres, ut excitare facile memoriam possint, exempli gratia, in laudando Scipione, uolo quinque eius facta præcipua hoc ordine commemorare; Primò, quod adolescentulus patrem suum oppositu corporis ab Annibale defendit; Secundò, quod post Cannensem pugnā stricto gladio iuuenes Romanos iurare coegit, se patriam non deserturos; Tertiò, quod solutus legibus, ante ætatem legitimam Consul factis fuerit; Quartò, quod in Hispania victor puellam captiuam, pulcherrima forma, sponso suo intactam reddiderit; Quintò, quod in Africa feliciter Annibalem deuicerit. Quinque igitur locos eligam, vt in cænaculo aliquo, vel in templo, vel in domo, vel in agro, vel vbicunque commodum fuerit, & in primo loco duos inter se dimicantes esse, cogitatione fingam, inter quos adolescentulus se interponat, & alterū reppellere conetur; secundo loco, eundem adolescētulum imaginabor, stricto gladio alios quosdam adolescentes inuadere: tertio loco, tota prætexta uestitum eundem adolescentem statuam; quarto, puellam ab eodem adolescēte sponso tradi fingam; quinto, denique supplicem hostem eidem adolescenti faciam. Atque ita facillimè quo ordine facta illa proposita fuerint, quasi subiecta mentis oculis memoria percurret. Itaque loci, tanquàm charta, vel cera, vel membrana proponentur, in quibus imagines, tanquàm literæ collocabuntur. Sed in primis aduertendum est, vt ordo diligentissimè seruetur, qui penè solus artificiosæ memoriæ magister, & effector est.

Luceio Principi Celtiberorum.

C.F. Quo-

C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse eius partes, quarum prima, & postrema, ad motum animi valet. is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio. & tertia confirmatio, fidem facit orationi.

Prima pars doctrinæ dicendi, quæ est vis oratoris, tota exposita est: nūc secundam aggreditur, quæ est oratio, hoc est opus ipsum, quod à vi oratoris, tanquàm ab efficiente causa proficiscitur, & formæ atque finis potestatem habet, nam quæstio ciuilis, est oratoris materia. Quatuor igitur orationis partes esse statuit, sicut etiam initio dixit, quarū duæ pertinent ad animos commouendos, hoc est exordium & peroratio, nam & in prima orationis parte, & in postrema concitandus est auditoris animus. Duæ verò ad fidem faciendam, hoc est narratio, & confirmatio. Duo sunt enim quæ præcipuè spectentur, ab oratore, primum vt audientium animos moueat; alterum, vt eis fidem faciat. Motus in principio orationis, & in fine adhibendus est, sed in principio leniores esse debent affectus, & mitiores, in peroratione verò grauiores, & concitatiores. Fides verò fit narratione, atque expositione causæ, quo docetur auditor, & confirmatione, quæ argumentis ea probat, quæ narrando fuerunt exposita, sub confirmatione refutatio continetur, vt Aristoteli, & Ciceroni placet; Quamuis aliter Quintilianus sentiat. Aristoteles duas tantum partes ait esse necessarias, hoc est propositionem & confirmationem, quibus fides fieri solet. Nam propositionem pro narratione ponit; exordium autem & perorationem, præter ipsam rem esset ait, neque iustè adhiberi, quoniam iudex non est, aut ad iram, aut ad misericordiam concitandus, vt animo quieto verè iudicare possit. Quam Aristotelis sententiam C. Cęsar, apud Salustiū in coniuratione Catilinæ, sic expressit; Omnes homines P. C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet, haud facilè animus verum prouidet, vbi illæ officiunt. Sed longè aliter rhetores sentiunt, qui in permouendis animis, maximam eloquētię vim esse statuunt, ideo primum & ultimum orationis locum affectibus tribuunt, ut initio sibi animos concilient, in peroratione, quo uelint, impellant. Narratio non omnibus in causis est necessaria. Nam in deliberatiuo genere, in quo de futuro consultatur, nihil est opus narratione, cum narratio sit præteritorum, deliberatio futurorum. In demonstratiuo genere perpetua ferè narratio est, cum amplificatione coniuncta; in iudiciali, non quidem semper, sed

tamen frequentiſsime narrare ſolent oratores. at uero confirmatio ſemper eſt neceſſaria, qua rationibus, & argumentis cauſæ noſtræ fidem adiungimus,& aduerſariorum argumenta refellimus. Sed multi longè melius aliena refutant, quam ſua confirmant,ideo Cicero ſic ait,Vtinam tam facilè uera inuenire, quàm falſa refutare poſſem. Et Cotta mihi nõ tam facile in mentem uenire ſolet,quarè uerum ſit aliquid,quàm quarè falſum;& Diuus Hieronymus de Lactantio ſic ait, Vtinam tàm benè noſtra confirmaſſet, quàm aliena deſtruxit. Eſt etiam Ariſtotelis ſententia, multo facilius eſſe deſtruere, quam conſtruere. Lib. 1. de nat.D.

Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, ſæpè etiam primum, poſtremum quidem ferè ſemper,tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeq; cum aliquid, aut confirmatum eſt, aut reprehenſum, itaque ad fidem quoq. vel plurimum ualet.

Amplificatio non eſt vna pars orationis,ſed adhibetur ad animos vehementius commonendos, atque etiam ad fidem faciendam. Eius proprius locus eſt in peroratione,quoniam in fine orationis animi vehementius concitandi ſunt. Itaque Cicero in perorationibus omni genere amplificationis exardeſcit, vt pro.Milone, pro Plancio, pro Sylla,pro Flacco.Sed interdum etiam in exordio commode ponitur amplificatio,vt in Catilinam,Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? quamdiù nos etiam furor iſte tuus eludet? quem ad finem ſeſe effrænata iactabit audacia? & quæ ſequuntur. Poſt reditum in Senatu.Quæ enim tanta poteſt exiſtere vbertas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tàm diuinum, atque incredibile genus orationis,quo quiſquam poſsit veſtra in nos vniuerſa promerita,non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando? Sic in exordio pro Marcello,pro Murena,pro Plancio amplificatione utitur. Sic Dido apud Virgilium ab amplificatione incipit.

Diſſimulare etiam ſperaſti perfide tantum
Poſſe nefas? tacitusq. mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?

In curſu orationis frequenter adhibetur amplificatio, poſt aliquam firmam argumentationem,qua uel aliquid confirmatum ſit, uel reprehenſum,

hensum, vt pro Milone, An uero, Iudices, vos soli ignoratis, uos hospites in hac urbe uersamini, uestrę prregrinantur aures, neque in hoc peruagato ciuitatis sermone uersantur, quas ille leges, si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes Reip. fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Tertia in Verrem, Tantæ ne, Verres, libidines tuę erant, ut eas non prouinciæ populi R. non exteræ nationes capere possent: tu ne quod uideris, quod audieris, quod concupiueris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini cupiditatiq. tuæ paruerit, imitentur homines, expugnabantur domus? ciuitates non modò pacatæ, uerum etiam sociorum, atque amicorum ad uim, atque arma confugient, ut ab se, atque ab liberis suis legati populi R. scelus, atque libidinem propulsare possint? Item, Scelus est accipere ab reo, quantò magis ab accusatore? quantò etiam sceleratius ab utroque. Sed plurima sunt huius generis apud Ciceronem exempla.

Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio, vt illa docendi causa sit hæc commouendi.

Hæc est definitio per differentiam, qua declarat, quomodo ab argumentatione distinguatur amplificatio. Vult igitur Cicero amplificationem esse tanquàm argumentationis speciem, cum eam ita definiat. Amplificatio est uehemens quædam argumentatio. Deinde ponit differentiam, quod argumentatio docendi tantùm causa sit, amplificatio etiam commouendi. Duplicem igitur potestatem habet amplificatio, nam & ad fidem, & ad motum plurimum ualet: ideo bene Quintilianus dixit, eloquentiæ uim in amplificatione maxime consistere. Facit autem Quintilianns quatuor amplificationis species, hoc est incrementum, comparationem, ratiocinationem, congeriem. Incrementũ cum à maioribus ad maiora procedimus, ita ut magna uideantur, etiã quæ inferiora sunt; ut septima in Verrem actione, Facinus est uinciri ciuem Romanum, scelus uerberari, propè parricidium necari; quid dicam, in crucem tolli? Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Virgilium de Lauso.

Quo pulchrior alter,
Non fuit excepto laurentis corpore Turni.

Phil. 2. Fit etiam incrementum, quoties in orationis cursu semper aliquid priore maius insequitur, vt In cœtu vro populi R. negocium publicum gerens magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus, gremium suum, & totum tribunal

nal impleuit. Comparatio cùm diuersa inter se conferuntur, & minora cum maioribus, vt in Catilinam, Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes ciues tui, domum eam relinquendam putarem. Tale est illud, An vero vir amplissimus P. Scipio Pontifex Max. Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum Reipu. priuatus interfecit, Catilinam orbem terrarum, cæde, atque incendio vastare cupientem, nos consules perferemus? Ratiocinatio est, cùm ex alio ducitur aliud augendi gratia, vt, Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate tantum vini in Hippiæ nuptijs exhauseras, vt tibi necesse esset, in populi R. conspectu vomere postridiè. Sic quoque solet aliud ex alio augeri, vt, cùm Annibalis virtus amplificatur, quò maior sit Scipionis, qui eùm debellauit, gloria. Virgilius Turnum magnoperè laudat, vt maior Aeneæ victoris illius virtus appareat. Et fortitudinem Gallorum Germanorumq. miramur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Congeries est verborum & sententiarum, idem significantium, aceruus, vt, Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi, quid cupiebas? quid optabas? Pro Milone, Tu P. Clodij cruentum cadauer iecisti domo; tu in publicum eiecisti; tu spoliatum imaginibus, exequijs, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Fit hęc amplificatio duobus modis, vel cū vna res multiplicatur, uel cum plures res congeruntur. Est autem apud Ciceronem frequentissima, quot vero modis amplificamus, totidem etiam minuere possumus. Nam eadem est ascendendi, & descendendi graduum ratio. sunt etiam aliæ quædam amplificationis species, quas tunc explicabimus, cum de peroratione verba faciemus.

Phil. 2.

Pro Q. Li.

C. F. Perge igitur ordine, quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, & à principijs primum ordiar, quæ quidem ducuntur, aut ex personis, aut ex rebus ipsis.

Prima pars orationis multis nominibus appellatur, dicitur enim, initium, principium, exordium, exorsus, procemium, sed hoc vltimum nomen græcum est, & (vt Quintilianus ait) maiori quadam ratione græci vidétur nomen hoc posuisse, quàm Latini. Nam à duobus vocabulis duci procemium potest vel, quod οἴμη cantus est; & cytharoedi pauca illa, quę antè, quàm legitimū carmen inchoent, emerendi fauo-

Li. 5. Rh.

ris gratia canunt, procœmium vocauerunt; oratores quoque ea, quæ pri usquā causam exordiātur, ad conciliandos sibi iudicum animos proloquuntur, eadem appellatione signarunt: vel quòd οἶμον ijdem græci viam appellant; id, quod ante ingressum rei ponitur, sic vocare est institutum. certè procœmium est, quod apud iudicem dici, priusquam causam cognouerit, prosit. Aristoteles hæc tria nomina, procœmium, prologus, proaulium ait ita inter se differre, ac distingui, quod procœmium sit principium orationis, prologus principium poematis, proaulium principium tibicinis. Eius hæc sunt verba. Procœmium igitur principium est orationis, sicuti in poesi prologus, in tibicinis cantu proaulium. nam hæc omnia principia sunt, & quasi viæ munitionis ei, qui pertransire velit. Quidam ponunt differentiam inter principium, & insinuationem, quod principium apertis rationibus, audientium animos conciliare studet; Insinuatio uero dissimulans idem obscurè tentat efficere. Ducitur autē omne principium vel à personis, vel à rebus ipsis. A personis. vt pro Roscio Am. Credo vos Iudices mirari quid sit, quod cū tot summi oratores, hominesq. nobilissimi sedeant, ego potissimū surrexerim, is, qui neq; ætate neq; ingenio, neq; auctoritate sim, cum his qui sedēt, comparandus. A rebus ipsis, vt pro P. Quintio; Quæ res in ciuitate duæ plurimū possunt, eæ contra nos ambæ faciunt, in hoc tempore, summa gratia & eloquentia.

Sumuntur autem trium rerum gratia, vt amicè, vt intelligenter, ut attentè audiamur, quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum.

Causa, cuius gratia principium adhibetur in oratione, nulla alia est, quam vt auditorem præparemus, quò sit nobis in cęteris partibus accommodatior, hoc autem tribus rebus maxime fieri rhetores tradunt, primò si beneuolentiam eius ita nobis dicendo conciliauerimus, vt amico animo audiat; secundò si fecerimus, vt quæ dicturi sumus, intelligat; Tertiò si eundem semper attentum habere curauerimus. Ac primus quidem ille locus beneuolentiæ, pendet à personis, quæ tripertitò distribuuntur, sunt enim aut nostræ, aut aduersariorum, aut disceptatorum. Sed illud sciendum est patroni vel oratoris & rei personam pro vna accipi. Itaq; tam à sua persona dicitur orator beneuolentiam captare, cū à reo ipso incipit, quam cū à se. Nam interdum à se tantum incipit; vt prima in Verrē actione, quæ Diuinatio dicitur, Si quis vestrum Iudices, aut eorum, qui adsunt, fortè, miratur me qui tot an-

nos

nos in causis iudicijsq. publicis ita sum versatus, ut defenderim multos, læserim neminem, subito nunc mutata voluntate ad accusandum descenderim; is si mei consilij causam rationēq. cognouerit, vnà & id quod facio probabit, & in hac causa profectò neminem mihi esse præponendum actorem putabit. Interdum à reo tantum orditur, vt pro P. Sylla; Maxime Vellē, Iudices, vt P. Sylla, & antea dignitatis suæ splēdorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiæ fructum aliquem potuisset percipere. Interdum & à se, & à reo simul exorditur; vt pro Milone, Et si vereor, Iudices, ne turpè sit pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeq. deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de Reipu. salute, quàm de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinē afferre non posse, & reliqua. Potest autem orator, vel à persona sua, uel a persona aduersariorum, uel à persona audientium beneuolentiam sibi conciliare. Primò igitur uideamus quibus modis à persona sua beneuolentiam captet.

E quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei.

Tria sunt, quæ nobis maximam hominum beneuolentiam conciliare possunt, merita, dignitas, uirtùs. Nam & eos uehementer amare solemus, à quibus beneficia multa acceperimus; & eos quos ante stare cæteris dignitate intelligimus; & eos, qui uirtute magna præditi sunt. Itaque primo sibi orator beneuolentiam captabit, si merita sua, uel eius, quē defendit, in Remp. & in eos, qui audiunt modestè commemorabit. vt Cicero pro L. Flacco. Cum in maximis periculis huius vrbis, atque imperij, grauissimo, atque acerbissimo Reip. casu socio, atque adiutore consiliorum periculorumq; meorum L. Flacco cædem a vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem a templis, delubris, vrbe, Italia depellebam; sperabam, Iudices honorum potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Ità pro Cn. Plàncio. Cum propter egregiam & singularem Cn. Planci, Iudices, in mea salute custodienda fidem, tàm multos & bonos viros eius honori viderem esse fautores, & reliqua. Eadem ratio est captandæ beneuolentiæ, si ipsorum iudicum, aut auditorum beneficia in nos collocata commemoremus. Hoc enim grati animi indicium est; vt post reditum in Senatu, Si P. C. pro vestris immortalibus in me fratremq; meum liberos nostros meritis parùm vobis cumulatè gratias

 egero.

egeio. Secundo loco beneuolentiam conciliat ipsa dignitas, vt pro L. Murena Cicero commendat ipsum Murenam a dignitate, quod esset consul designatus; Idem, inquit, consul eum vestræ fidei commendat, qui anteà dijs immortalibus commendauit, vt eiusdem hominis voce, & declaratus consul, & defensus, beneficium populi R. cum vestra, atque omnium ciuium salute tueatur. Pro Cor. Balbo, Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi huius excellentis viri præstantissimæ gloriæ, & quæ sequuntur. Tertio genus omne virtutis amicitiam conciliat. Habet enim hoc virtus, vt eius species etiam in hoste posita delectet, & sępè quos nunquam vidimus, propter virtutem ipsam diligimus. Cum autem omnes virtutes sint amabiles, tum illæ præcipuè, quę in aliorum commodis augendis versantur, qualis est liberalitas, iustitia, fides: ideo maximè omnium, hæ sunt ad captandam beneuolentiam accommodatæ. Cicero, Proprium hoc inquit, statuo esse virtutis; conciliare sibi animos hominum, & ad vsus suos adiungere: & item, vehementer autem amor multitudinis commouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficētiæ, iustitiæ, fidei, omniūq; earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. Hoc modo prima actione in Verrem Cicero beneuolentiam captat, Adductus sum, inquit, Iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri cōsuetudine, institutoq; maiorum, vt onus hoc laboris, & officij, nō ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Et pro C. Rabirio. Me cùm amicitiæ vetustas, tùm dignitas hominis, tùm ratio humanitatis, tùm meæ vitæ perpetua consuetudo ad C. Rabirium defendendum est adhortata. Idem fit, cum iudicum & audientium virtutes extollimus; ideo Cicero in omnibus suis orationibus iudices ipsos vehementer laudare solet, vt eos sibi cōciliet: exempla passim occurrunt.

Pro Mar. Marcell.

Lib. 1. de offi.

Contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis.

In acquirenda iudicum beneuolentia, multùm prodest eorum animos ab aduersarijs nostris alienare: quod ita facile fiet, si res contrarias in eos conferamus, hoc est si ostenderimus eorum maleficia, indignitatem, & improbitatem: maleficos enim homines, & abiectos, & improbos, omnes penè odio prosequuntur. Igitur ab aduersariorum maleficijs sæpè sibi orator beneuolentiam captat, vt Cicero pro Roscio Am. de Chrysogono; sese, hoc incolumi, nō arbitratur huius innocentis patrimonium, tàm amplum & copiosum posse obtinere; damnato & eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere, atque consumere. Prima in Verrem, Quas res luxuries in flagitijs, crudelitas in supplicijs, auaritia in rapinis, superbia in contumelijs efficere potuisset, eas omnes sese hoc vno prætore per

trien-

triennium pertulisse. Pro Milone, Vnum genus est aduersum infe-stumq; nobis eorum, quos P. Clodij furor rapinis, & incēdijs, & omnibus exitijs publicis pauit. Pro A. Cęcina, Si quantùm in agro locisq; desertis audacia potest, tantùm in foro, atque in iudicijs impudentia valeret; non minus in causa cederet A. Cæcina Sex. Ebutij impudentiæ, quam tùm in vi facienda cessit audacię. Secundò, cum indignitas aduersariorum ostenditur, ab eorum persona beneuolentia captatur; vt in Vatinium, Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, vt te, cuius testimonium propter turpitudinem vitæ, sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem: pro Deiotaro, Fugitiui autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ Reipu. cum os videbam, cum verba audiebam, non tàm afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis omnibus extimescebam. Tertiò improbitas aduersariorum, & præcipuè crudelitas iudices ab eis alienat, vt pro Deiotaro, Crudelis Castor, ne dicam, Sceleratum & impium, qui nepos auum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæq; suæ terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri, & tegere debebat. Pro Roscio Am. Ab his hoc postulare homines sicarios, atque gladiatores, nō modò vt supplicia vitent, quæ a vobis pro maleficijs suis metuere, atque horrere debent; verum etiam vt spolijs Sex. Roscij hoc iudicio ornati auctiq; discedant. Quod autem dicunt rhetores a nobis aduersarios in odium, contemptionem, & inuidiam esse trahendos, id facile fiet, si ea, quę diximus, obseruauerimus, hoc est si eorum maleficia, indignitatem, & improbitatem ostenderimus: nam maleficia ducent eos in odium, indignitas in contemptionem, improbitas in inuidiam, hoc est in malam gratiam.

Et cum ijs, qui disceptant aliqua coniunctionis, aut causa, aut spe significanda.

Ab ipsis iudicibus & disceptatoribus beneuolentia captatur, cū ostendimus nos eorum virtuti, & sapientiæ confidere, & ad eos etiam causam pertinere; nosq; in eis solis spem habere; vt pro Roscio Am. Fide sapientiaq; vestra fretus, plus oneris sustuli, quàm ferre me posse intelligo: hoc onus, si vos, aliqua ex parte alleuabitis, feram vt potero, studio & industria Iudices. Pro P. Quinto, Certè aut apud te, & eos, qui tibi adsunt, veritas valebit, aut ex hoc loco repulsa vi, & gratia locum vbi consistat, reperire non poterit, non eo dico C. Aquili, quod mihi veniat in dubium tua fides & constantia; aut quo non in ij, quos

tibi

tibi aduocasti, viris electissimis ciuitatis spem summam habere P. Quintius debeat, & reliqua. pro Milone. Si vnquam de bonis & fortibus viris, si vnquam de benemeritis ciuibus potestas vobis iudicandi fuit, Si denique vnquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos ciues, quæ uultu, & uerbis sæpè significassent, re & sententijs declararent, hoc profectò tempore eam potestatem omnem uos habetis.

Et si in nos aliquod odium, offensione collata sit, tolenda ea, minuenda, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Hoc defensoris est, & secundo loco dicentis officium, ut odium, & offensionem in se collatam ab aduersarijs, uel prorsus tollere, uel saltèm minuere studeat. Hoc autem quatuor modis fieri posse docet Cicero, hoc est, uel diluendo, uel extenuando, uel compensando, uel deprecando. Diluere est penitus negare & ostēdere falsum esse, quod ab aduersarijs obiectū est; ut pro Roscio Am. Confictum esse parricidij crimen ab accusatoribus ostendit, ut impune Roscij bona possiderent. Pro Deiotaro, seruum corruptum præmijs a Castore Deiotari nepote uenisse ait, ad accusandum dominū. Pro Milone priusquàm ad causam ueniat, diluit ea, quæ aduersarij dicebant; primo nefas esse ei lucem intueri, qui a se hominem occisum esse fateatur, deinde cædem, qua P. Clodius occisus est, Senatum iudicasse contra Remp. esse factam. tum Cn. Pompeium rogatione sua, & de re, & de causa iudicauisse. Pro M. Cælio sic ait, Ac mihi quidèm videtur, Iudices, hic introitus defensionis adolescentiæ M. Cælij maximè conuenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi huius causa, detrahendæ spoliandæq; dignitatis gratia dixerunt, primùm respondeam, atque ita diluit ea, quibus odium & offensionem in Cælium aduersarij contulerant. Extenuare est, ostendere crimen non esse tantum, quantum obijcitur ab aduersario, vt pro M. Cælio: cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari, sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium, & uocet, & uocarit, oppugnari autem opibus meretricijs, & cętera. Compensare est aliunde supplere, quod alicubi deest, ut Ouidius.

Tot tamen amissis te compensauimus vnum.

Cicero pro M. Cælio, cum Celij flagitia negare non posset, eā cum eius ingenio & eloquentia compēsat. Pro Cor. Balbo dicit, illud præstan-

stantissimæ gloriæ Pompeij deberi, ut quod Cn. Pompeium fecisse constet, id omnes ei licuisse concedant. Septima actione in Verrem, Q. Hortensium irridet, qui furta & latrocinia C. Verris, cum eius bellica uirtute cōpensanda diceret, & ostendit eum fuisse ignauissimum: nam præstantibus uiris, aliqua contra morem ciuilem conceduntur, quæ licet uitiosa sint, tamen cum eorum uirtutibus compensantur. Cicero primo de officijs, Nec quenquam hoc errore duci oportet, ut, siquid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinemq; ciuilem fecerint, locutiuè sint, idem sibi arbitretur licere: magnis illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. T. Liuius de Cicerone sic ait, siquis tamen uirtutibus uitia compensarit, uir magnus, acer, memorabilis fuit. Deprecari est fateri crimen, & tamen petere, ut ignoscatur, quod raro accidit in iudicio, nisi pro illo dicamus, qui maximis beneficijs Remp. affecerit, ut siquis Horatium absoluēdum censeat, quamuis sororem interfecerit, quoniam egregiam de hostibus uictoriā reportauit. Cicero pro Q. Ligario deprecatione utitur, quia Cæsarem non tanquàm iudicem, ut ipse testatur, sed tanquàm parentem alloquebatur. Frequenter tamen defensioni deprecatio interponitur, præsertim obliquè, ut pro Milone, Nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc uobis multa propter præclara in Remp. merita condonetis; nec postulaturi, ut si mors P. Clodij salus uestra fuerit, idcirco eā uirtuti Milonis potius quàm populi R. felicitati assignetis. Septima in Verrem, de Q. Hortensio Verris patrono, Tùm deprecabitur a uobis, tùm etiam pro suo iure contendet, ne patiamini talem imperatorem populi R. Siculorum testimonijs eripi, nèue obteri laudem imperatoriam, criminibus auaritiæ uelitis.

Intelligenter autem vt audiamur, & attentè, a rebus ipsis ordiendum est.

Sicut a personis beneuolētia conciliatur, ita docilitas & attentio a rebus ipsis, statim enim docilis fit auditor, cum rem intelligit, de qua dicturi sumus; ideo frequenter in deliberationibus a rebus exordimur, ut Cicero de Prouincijs consularibus; Siquis uestrum P.C. expectat, quas sim prouincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex prouincijs potissimùm detrahēdi sint. Ita Cato, apud Salustium, Longè mihi alia mens est, P. C. cum res atque pericula nostra considero; & cùm sententias nonnullorum ipse mecum reputo; illi mihi disseruisse videntur, de pœna eorum, qui patriæ, parentibus, aris, atque focis suis bellum parauere: res autem monet cauere ab illis, magis quam quid in illos statuamus consultare. Sæpè etiam in iudicijs a

re ipsa

re ipsa exordiri licet, ut sexta in Verrem, Venio nunc ad istius, quem admodum ipse appellat studium, ut amici eius, morbum & insaniam, ut Siculi latrociniũ, ego quo nomine appellem nescio, rem uobis proponam, uos eam suo nominis pondere, penditote. Ita pro A. Cluentio ab accusatoris oratione incipit.

Sed facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus, naturamq. causæ, Si definias, Si diuidas, Si neque prudentiam eius impedias, confusione partium, nec memoria multitudine.

Quinque hoc loco ponit, quæ singula docilem auditorem efficere possunt.

Primum est, vt à principio genus naturamq. causę complectamur; vt pro lege Man. Dicendum est enim de Cn. Pompeij singulari eximiaq. virtute. Prima Philippica; Antequam de Rep. P.C. dico ea, quę dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breuiter consilium, &c. profectionis & reuersionis meæ. Pro Milone, Quamquam in hac causa, Iudices T. Annij tribunatu rebus omnibus pro salute Reipu. gestis, ad huius criminis defensionem, nõ abutemur, nisi oculis uideritis insidias Miloni à Clodio factas. Sed hoc vbique ferè facit Cicero, ut in exordio genus naturamq. causæ, & multis sæpenumero verbis complectatur. Hoc diligenter etiam poetæ tùm Græci, tùm Latini seruare solent, ut initio suorum operum proponant breuiter, quid in toto opere sint acturi, ut Homerus in Odyssea

Et inuocatio cui tamen subest propositio.

Dic mihi musa virum captæ post mœnia Troiæ,
Qui mores hominum multorum, vidit & vrbes.

Virgilius.

Arma virumq. cano;

Secundum est, ut definitione utamur, nã definitio breuiter & apertè rei cuiusq. naturam explicat, & ideò Cicero præcipit, ut in omni disputatione, incipiamus à definitione, ut intelligatur, quid sit id, de quo disputatur, Quod ex Phædro Platonis sumpsit. Sed oratores non tam angustè, quam Philosophi, definire solent, itaque descriptionibus potius utuntur, ut Cicero de lege Agraria, contra Rullum pluribus uerbis definit, quid sit populare, & quid non sit, ex eo loco, Sed mihi ad huiusce uerbi uim & interpretationem uehementer opus est vestra

sapientia,

sapientia, uersatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes, qui cùm populi non solum commoda, uerùm etiam salutem oppugnant & impediunt, oratione assequi uolunt, ut populares esse uideantur, & quæ sequuntur. Ita Sextam actionem in Verrem à definitione incipit.

Tertiũ est, ut diuisionem adhibeamus. Nam diuisio totam orationem dilucidam & illustrem reddit. A diuisione incipit pro A. Cluentio, Animaduerti, Iudices, omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, quarum altera mihi niti, & magnopere confidere ui debatur, inuidia iam inueterata Iudicij Iuniani & reliqua. Diuisio, seu partitio nonunquàm ante narrationem ponitur, ut pro A. Cluentio, & tunc pars esse uidetur exordij; nonunquàm post narrationem, ut pro Roscio Am. sed ubicunque ponatur, semper eam uim habet, ut docilem auditorem efficiat. Neque enim tãtum in exordio, sed etiam in reliquis orationis partibus, & beneuolus, & docilis & attentus auditor faciendus est.

Quartum est præceptum, ne prudentiã atque intelligentiam auditoris, cõfusione partium impediamus, hoc enim magnum vitium est, non tantum in exordio, sed in tota oratione, cum quid perturbatè, & confusè dicitur. Sicut enim ordo certus, aptus, & distinctus partium, magnum splendorem & claritatem affert; ita ordinis perturbatio maximas orationi tenebras inducit, quod vitium in Rullo Cicero notauit. Debet igitur orator diligenter aduertere, ne quid confusè & perturbatè dicat, sed partes ordinatè distribuat.

Quintum atque vltimum est præceptum, ne multitudine partium memoria impediatur: Neque enim facile potuit auditor meminisse partium multitudinem. Ideo Rhetores quidam præcipiunt, vt oratio tota vel in duas, vel in tres tantùm partes, non in plures distribuatur, quod sanè frequentissimè Cicero facit, vt pro lege Man. Primùm mihi uidetur de genere belli, deindè de magnitudine, tùm de imperatore deligendo esse dicẽdum. Pro Roscio Am. Tres sunt res, quantùm ego existimare possum, quæ obstent hoc tempore Sex. Roscio, crimen aduersariorum, & audacia, & potentia, pro P. Quintio, ostẽdam primam causam non fuisse cur à prætore postulares, vt bona P. Quintij possideres; deinde ex edicto te possidere non potuisse; postremò non possedisse. Pro M. Cælio duas tantùm in partes defensionem suam diuidit, Sunt autem, inquit, duo crimina, auri, & veneni, in quibus vna atque eadem persona versatur, aurum sumptum à Clodia, venenum quæsitum quod Clodiæ daretur, dicitur. Interdum tamen etiam pluribus partibus vtitur Cicero, vt pro P. Sestio, dicam ego de omni statu P. Sestij, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incrediblili amore in bonos, de studio conseruandæ salutis communis. Sed aduertendum

dum est, ne tam concisè & minutè diuidatur oratio, vt omnes partes memoria complecti difficilè sit, quod nimis frequenter dialectici, & philosophi facere solent.

Quæq. mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri.

Corollarium. Hoc corollarium est, quod ad docilitatem pertinet. Nam quò dilucidior fuerit oratio, eò facilius intelligetur. Itaque præcepta omnia, quę dilucidam efficiunt orationem, ad hunc locum referri possunt. Vt autem dilucida sit oratio, duobus modis consequimur, hoc est, & verbis & rebus. Sed quomodo verbis dilucida fiat, suprà iam ostensum est, cùm de verborum luminibus tractaremus, quomodo autem rebus possit esse dilucida oratio, declarabitur infrà, cùm de narratione tractabimus. Quare & illa, quæ iam dicta sunt de verbis, & quæ posteà de rebus dicentur in narratione, ad hunc locum referri rectè poterunt.

Vt attentè autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur: aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur.

Tria sunt, quę mouent attentionem, hoc est, res magnę, res necessarię, & res coniunctæ cum ipsis, qui audiunt. Itaque cum orator attentè cupit audiri, vel hæc tria omnia proponat, vel duo, vel vnum saltem eorum.

Res magnæ solent admirationem, & expectationem concitare, vt Cicero, pro C. Rabirio, Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis prouidendam, neque à Trib. plebis susceptam, neque, à cõsule defensam, pro Roscio Am. His de rebus tantis, tamq. atrocibus, neque satis me commodè dicere, neque satis grauiter conqueri, neque satis liberè vociferari posse intelligo.

Res necessariæ sunt, sine quibus esse non possumus, vt patria, cibaria, vestes, aut, quæ nobis carissimæ sunt, vt parentes, coniuges, liberi, aut quæ valdè sunt vtiles, vt vectigalia, pecuniæ, aut denique, quæ ad honorem, gloriam, dignitatem pertinent: quas ita colligit Cicero in Catilinam ad Quirites. Remp. Quirites, vitamq. omnium vestrum bona, for-

na,fortunas,coniuges,liberosq́. vestros, atq́ue hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam, pulcherrimamq́. vrbem hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore,laboribus, consilijs,periculisq́. meis ex flamma, atque ferro,ac penè ex faucibus fati, ereptam & vobis conseruatam, ac restitutam videtis. Pro lege Man. Quirites à rebus necessarijs attentos facit, cum ait, Genus est enim eiusmodi,quod maximè vestros animos excitare, atq́ue inflammare debet,in quo agitur populi Romani gloria,agitur salus sociorum, atque amicorum,aguntur certissima populi R. vectigalia, & maxima, aguntur bona multorum ciuium. Septimam Philippicam, ita incipit Cicero,Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur. P. C. de Appia via & de Moneta.Tertiam autem à maioribus,& magis necessarijs,ita incipit,Serius omnino P. C. quàm tempus Reip. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie,quippè cum bellum nefarium contra aras & focos, contra uitam fortunasq́. nostras ab homine profligato, ac perdito non comparari, sed geri iam viderem.Sic Dido apud Virgilium.

Res dura & regni nouitas me talia cogunt li. 1. Aen.
Moliri, & latè fines custode tueri.

Res coniunctę cum illis,qui audiunt,magnam concitant attentionem, quia omnes sibi cauent, & suis commodis student. Cicero secundam actionem in Verrem ita exorsus est, Quod erat optandum maximè, Iudices,& quod vnum ad inuidiam vestri ordinis, infamiamq. iudiciorum sedandam,maximè pertinebat, id non humano consilio, sed propè diuinitus datum, atque oblatum uobis summo Reip. tempore uidetur.Pro Roscio Am. Hoc cogitetis, nisi in hac causa qui uester animus sit,ostendetis,eo prorumpere hominum cupiditatem, & scelus,& audaciam,ut non modò clàm,uerùm etiam hic in foro, ante tribunal tuum M.Fanni,ante pedes uestros,Iudices, inter ipsa subsellia cædes futuræ sint.Tertia in Verrem actione. Atque ego non dubito, quin ut mihi, cui filia maxime cordi est, res hæc acerba uideatur, atque indigna,sic unicuique uestrum,qui simili sensu, atque indulgentia filiarum commouemini. Quid enim natura nobis iucundius, quid carius esse uoluit? quid est dignius in quo omnis nostra diligentia,indulgentiaq. consumatur.

Sit autem hoc etiam in præceptis, vt si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum

aliquod, & maximè in perorando dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus.

Quæ sunt attributa negocijs & personis, ab aliquibus circumstantiæ dicuntur; item ea, quæ repentè eueniunt, nonnunquàm occasionem exordij præbent oratori, ideo Cicero ponit hoc in præceptis, vt aliquando tempus, & rem, & locum consideremus, an aliquam occasionem exordij nobis præbeant. Et præterea si quis forte interuenerit, aut si qua interpellatio facta fuerit, denique si quid dictum est ab aduersario, præcipuè in extrema orationis parte, quod arripere possimus, vt eo vtamur. Quorum omnium exempla multa reperiuntur.

Ac primò a tempore Cicero totum pro M. Cælio exordium duxit; Si quis Iudices fortè nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostræ, miretur profectò, quæ sit tanta atrocitas huiusce causæ, quòd diebus festis ludisq; publicis, omnibus negocijs forensibus intermissis, vnum hoc iudicium exerceatur, & quæ sequuntur.

Secundò ab improuisa, & insolita re possumus exordiri, vt pro Milone, Hæc noui iudicij noua forma, terret oculos, qui quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minime vident. Non enim corona consessus vester cinctus est, vt solebat, non vsitata frequentia stipati simus.

Tertiò licet ab ipso loco subdito interdum exordiri, vt Cicero pro Deiotaro, Moueor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla vnquàm in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conuetum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent.

Quartò ab interuentu alicuius attentio sæpè captatur, vt tertia in Verrem, Est idem Verres, qui fuit semper, vt ad audendum proiectus, sic paratus ad audiendum, præstò est, respondet, defenditur, ne hoc quidem sibi reliqui fecit, vt in rebus turpissimis cum manifestò teneatur, impudentiæ suę pudentem exitum quęsisse videatur. Aeneas apud Virgilium, ab interuentu suo sumpsit occasionem exordij. sic enim incipit.

li. 1. Aen.

Coràm quem queritis adsum,
Troius Aeneas libycis ereptus ab vndis.

Quintò ab interpellatione, hoc est, si accidit, vt initio dicendi ab aliquo interpellemur; vel vt aliquis alius interpelletur, arripere occasionem debemus; vt quarta Philippica, Nunc vero, multò sim erectior, quod

quod vos quoque hostem illum esse,tanto consensu,tantoq; clamore approbauistis.pro A.Cæcina,Monet amicus meus te L.Calphurnius, vt idem dicas,quod idem antè dixi.pro C.Rabirio,Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam ciues imperitos, sed non multos; nunquam,mihi credite, populus R. hic, qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. quantò iam lenior est acclamatio, quin continetis vocem indicem stultitiæ vestræ,testem paucitatis?

Sexto ab aduersarij dicto poterimus interdum exoriri, & ab eo præcipuè,quod in peroratione dixerit,vt Cicero nona Philippica,Nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Seruilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. ita Iuno apud Virgilium,

Aenean hominum quisquam, diuumq; subegit 1.10.Aen.
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?

Et quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

Quoniam sæpè accidit, vt in exordijs vtamur amplificatione, ideo nos admonet hoc in lo co Cicero, vt ex præceptis amplificationis, de qua tractabit inferius, ad exordia transferamus ea, quæ nobis conuenire videbuntur. Quòd autem in exordio liceat amplificationibus, vti, declarat ipse Cicero, qui multis in locis hoc facit, vt in exordio pro Roscio Am.pro P. Quinto, pro C.Rabirio, perduellionis reo. Sed longè magis amplificat in exordijs contra Catilinam. Hæc sunt, quæ de exordio præcipit hoc in opere Cicero. In primo vero de inuentione docet etiam, quot sint vitiosorum exordiorum genera, vt ea vitare possimus,& septem enumerat.

Primum vulgare dicitur, quod multis causis accommodari potest;

Secundum commune,quo potest etiam aduersarius vti;

Tertium commutabile, quod in auctorem retorqueri potest.

Quartum longum,quod nimis producitur;

Quintum separatum, quod ex ipsa causa non ducitur, aut cum ea non conuenit:

Sextum translatum,quod aliud conficit,quàm causæ genus postulat;vt si attentum faciat, cum beneuolentia concilianda est;

Septimum, quod est contra præcepta, vt quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum auditorem facit. His vitijs declinatis,

natis, optimum erit exordium eo modo confectum, quo suprà iam dictum est.

C.F. Quid in narratione, quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei: ea sunt in ea seruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partìm sunt necessaria, partìm assumpta ad ornandum. nam ut dilucidè probabiliterque narremus, necessarium est, sed assumimus etiam suauitatem.

Secunda pars orationis est narratio, de qua iam tractare incipit, atque illam, vt artis ratio postulat, primò definit, deinde docet, quid in ea seruandum sit. Definitio igitur narrationis hæc est, Narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei. Neque enim alia de causa narratione vtuntur oratores, nisi vt res eas, de quibus agitur, explicent, atque in explicãdo semina quędam argumentationum spargant, quæ sint tanquàm totius confirmationis fundamenta. Nam initium confirmationis est ipsa narratio, sine qua non modo confirmari causa non potest, sed ne intelligi quidem, Itaque semper in iudicialibus controuersiis est necessaria, nisi quando res ita peruulgata est, ut eam explicare nihil ultrà referat. Eadem uero sunt in narratione seruanda, quæ etiam in reliquis orationis partibus. Sunt etiam quædam præcepta omnium partium communia, quæ ad claritatẽ, & probabilitatem orationis pertinent, quędam etiam ad suauitatem. Siquidem hæc ita distincta sunt, ut alia sint necessaria, quæ nunquam omitti debent, ut perspicuitas, & probabilitas; alia uero assumpta ad ornandum, ut suauitas, quæ tamen non sunt necessaria. Quintilianus existimat, narrationem omni qua potest uenere, & gratia ornandam, quoniam nulla in parte attentior est iudex, & nihil recte dictum perit, quin facilius credit, quæ iucũda sunt. Hoc autem loco de ciuili narratione intelligimus. Nam tria narrationum genera sunt, ut Aphthonius testis est, historicum, quo res ueræ explicantur, quæ historiæ nominantur; Drammaticum, quo fabulæ, & comœdiæ, atque tragediæ vtuntur; Politicum, quod ad causas ciuiles pertinet. Atque hoc ciuile narrationis genus, duas habet partes, ut docet Cicero,

ro, unam in qua causa, & omnis ratio controuersiæ continetur; alteram, in qua digresſio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, non alienæ ab eo negocio, de quo agitur, aut amplificationis causa interponitur. Sæpè enim in una oratione plures narrationes adhibentur; sed una solet esse principalis, quæ totam causam continet, de qua hoc in loco intelligimus. Huic autem narrationi sex illæ ferè semper accidunt, quæ uulgo circumstantiæ dicuntur, persona, res, causa, locus, tempus, modus, ut in narratione pro Milone, A persona incipit, P. Clodius cum statuisset omni scelere, in pretura uexare Remp. Rem, ideſt negocium factum exponit. Roma subito ipse profectus pridie est. Causas multas affert, sed illam præcipuè, Occurrebat mancam ac debilem præturam suam futuram consule Milone. locum ibi notat, ut, Ante fundum suum Miloni insidias collocaret, tempus etiam explicat. Fit obuiam Clodio ante fundum eius hora ferè undecima, aut non multò secus. Modus denique ponitur, Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Atque hæc eadem in alijs etiam narrationibus diligenter obseruari solent, quæ si commodè tractentur, dilucidam & probabilem narrationem efficiunt, quæ duo sunt in ea necessaria, ut hoc loco sentit Cicero. Libr I. de Inu.

Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepra repetemus, in quibus est breuitas: eaq; sæpisſimè in narratione laudatur, de qua supra dictum est.

Tres aiunt esse narrationis uirtutes, ut dilucida sit, ut breuis, ut probabilis, quæ licet in tota oratione lucere debent, tamen in narratione maximè requiruntur, quoniam ea est quasi sedes, & fundamentum constituendæ fidei. Sed iam supra, cùm de uerborum luminibus uerba faceret, docuit Cicero, quibus modis dilucida, breuis, & probabilis fiat oratio. Quarè illa præcepta sunt hic repetenda. Nam dilucida narratio fiet, si præter ea, quæ iam suprà dicta sunt, seruetur ordo rerum, & nihil ambiguè, nihil confusè, nihil perturbatè dicatur, nullaq. fiat in ea digresſio, & nihil eorum, quæ necessaria sunt, prætermittatur. Breuis autem erit, si nimis altè nõ repetatur, quod Horatius etiam in poeta laudat cum ait,

Nec gemino bellum Troianum orditur ab ouo.

Et, si non aberretur à proposito, simpliciterq. res exponantur, nõ per verbo-

uerborum circuitionem. Quamuis enim non semper in alijs partibus breuitas laudetur, quoniam eloquentia copiosè loqui debet, tamen sæpisimè in narratione laudatur, sed ea breuitas intelligitur, quę superuacanea tantùm resecat, non quæ omittit necessaria. Nam in eo ponenda est brȩuitas, vt docet Quintilianus, non ut minus, sed ne plus dicatur, quàm oporteat. Satius est enim aliquid narratione superesse, quàm deesse, nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Itaque uidemus multas Ciceronis narrationes, esse perquàm sanè longas, ut pro Roscio Am. pro P. Quintio, pro Milone, quoniam opus erat in eis iudicijs, benè causam informare, cùm aliter quàm Cicero narret, ipsi iudices sentire uiderentur. Aphthonius quatuor narrationis uirtutes numerat, perspicuitatem, breuitatem, probabilitatem, sermonis proprietatem. Sed præter cæteras omnes, probabilitas est maximè necessaria. Nam, nisi uerisimilis narratio sit, nullum erit fundamentum constituendæ fidei, & omnis vis confirmationis interibit. Quare diligentius etiam Cicero docet, quibus modis probabilis narratio fiat.

Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, & eventi causa ponetur, si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides.

Quindecim modis narrrationem fieri probabilem ostendit;

Primo a personis, in quibus cōsideratur nomē, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen, ut P. Clodius, Annius Milo. nā in narratione sępè nomē explicatur, pro Roscio Am. Nam duo isti sunt T. Roscij, quorum alteri Capitoni cognomē est; iste, qui adest, Magnus uocatur, & paulò post, Occiso Sex. Roscio primus Ameriā nunciat Manlius Glaucia quidam homo tenuis, libertinus, cliēs & familiaris istius T. Roscij. Sūt autē in narrationibus necessaria nomina propria, vt intelligatur, qui sint illi, de quibus verba facimus. Natura cōsideratur, vt timidus, an audax, an fortis, prodigus, an auarus, an liberalis, robustus an infirma valetudine, atque ita de reliquis, vt Cicero de P. Clodio, Vbi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum con-

consulem. pro Roscio Am. Homines antiqui, qui ex sua natura cęteros fingerent. Semper autem Cicero naturam eorum quos defendit, optimam esse, aduersariorum pessimam ostendit, nisi fortè aduersarij sint amici, vt pro L. Murena, Cato & Sulpitius, tunc enim modestius cum eis agit. Victus etiam spectatur, ut pro Roscio Am. Cum hic filius assiduus in prædijs esset, cumq. se voluntate patris rei familiari, uitæq. rusticæ, dedisset; Pro P. Quintio docet Sex. Neuium semper scurrilem uitam egisse, neque iura societatis didicisse. Pro M. Cælio, docet eum in adolescentia cum optimis uiris uixisse. Nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore uidit, nisi aut cum patre aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur. In fortuna spectatur nobililitas, & diuitiæ, atque his contraria, ut pro Roscio Am. Sex. Roscius pater huiuscè, municeps Amerinus fuit, cùm genere, & nobilitate, & pecunia non modo sui municipij, uerùm etiam eius uicinitatis facilè primus, tùm gratia, atque hospitijs florens hominum nobilissimorum. Habitus longa consuetudine acquiritur; nam qui longo tempore se in aliqua re exercet, habitum contrahit, quem non ita facilè deinde potest exuere. Est autem & malus & bonus habitus. Malus, vt pro P. Quintio de Sex. Neuio, Fit magna mutatio loci, non ingenij. Nam qui ab adolescentulo quæstum sibi instituisset sine impendio, postea quàm nescio quid impendit, & in commune contulit, mediocri quæstu contentus esse non poterat. Bonus, vt pro Roscio Am. Hic cùm omni tempore nobilitatis fautor fuisset, tùm hoc tumultu proximo, cùm omnium nobilium dignitas & salus in discrimen veniret, præter cæteros in ea vicinitate, eam partem causamq; opera, studio, auctoritate defendit. Affectio differt ab habitu, quia habitus est diuturnior, affectio facilè mutatur, vt lætitia, spes, mæror, timor, Cicero pro Q. Ligario, Quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partìm cæco quodam timore, primo salutis causa, post etiam studij sui; quærebant aliquem ducem. paulo post, Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium. Studium est vehemens animi applicatio ad aliquid agendum, quod in persona consideratur, vt pro Archia poeta, Nam, vt primùm ex pueris excessit Archias, atque ab his artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit. Consilia sæpè explicantur in narrationibus, vt pro Roscio Am. Consilium cœperunt plenum sceleris & audaciæ, vt nomen huius de parricidio deferrent. Pro Milone, Qui non honoris gradum spectaret, vt cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute ciuem, & annum integrum ad dilacerandam Remp. quæreret. Facta vero sæpissimè narrantur; vt pro Milone, Subitò reliquit annum suum, seq. in annum proximum transtulit. Item, Roma subitò ipse profectus pridie est. Casus est, qui præter

ſpem atque opinionem accidit, vt pro Q. Ligario, Bellum ſubitò exarſit, quod, qui erant in Africa ante audierunt geri, quam parari. Orationes multo probabiliorem ſæpè narrationem faciunt, vt pro Milone, Palàm agere cœpit, & apertè dicere occidendum Milonem. Item, Etenim palàm dictitabat conſulatum Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Hæc omnia ſunt in perſonis conſideranda.

Secundo fit narratio probabilis à temporibus, vt pro Milone probat inſidias à Clodio Miloni factas, quoniam eodem tempore Milo cõſulatum petebat, quo Clodius præturam. pro Q. Ligar. Q. Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum proconſule C. Conſidio profectus eſt. pro M. Cælio docet à tempore Cælium Catilinæ familiarem non fuiſſe.

Tertio à loco fit probabilis narratio, vt pro Milone, vt ante fundũ ſuum inſidias Miloni collocaret. Sæpè etiam à loco narrationes incipiunt, vt tertia in Verrem, Oppidũ eſt in Helleſponto Lampſacum, iudices. Interdum locus, & tempus vna copulantur vt pro Roſcio Am. Occiditur ad balneas palatinas rediens à cæna Sex. Roſcius. Pro Milone, Fit obuiam Clodio ante fundum eius hora ferè vndecima, aut non multò ſecus.

Quarto, ſi cuiuſque facti, & euẽti cauſa ponetur, erit probabilis narratio. cauſarum enim explicatio fidem facit, vt, Cur Clodius inſidias Miloni fecit? quia occurrebat ei mancam, ac debilem præturam ſuam futuram conſule Milone. Cur ſeruos Clodius congregauit? delectum perditiſsimorum ciuium habuit? expeditus in equo, nulla rheda, nullis græcis comitibus, vt anteà ſolebat, nullis impedimentis Roma profectus eſt? nempe vt inſidias ſtrueret, cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquàm etiam latro à viatore occiditur, quia quãquàm paratus in imparatos Clodius; tamen mulier inciderat in viros.

Quinto, ſi teſtata dici videbuntur, vt pro Milone, Quin etiam Fauonio fortiſsimo viro quærenti ex eo, qua ſpe fureret, Milone uiuo, reſpondit triduò illũ, ad ſummum quatriduò periturum, quam uocem eius ad hunc M. Catonem ſtatim Fauonius detulit.

Sexto, ſi cum hominum opinione, vt pro Roſcio Am. de vita ruſtica, Quæ uita maximè diſiuncta à cupiditate, & cum officio coniuncta. Pro Milone, Fecerunt ſerui Milonis, quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere uoluiſſet.

Septimo, ſi cũ auctoritate coniuncta, ut pro Roſcio Am. Etenim rectũ putabat pro eorũ honeſtate ſe pugnare, ꝓpter quos ipſe honeſtiſſimus inter ſuos numerabatur. Auctoritas.n. maximam uim habet ad fidẽ faciendã, uel in eo qui dicit, vel in eo de quo dicitur. Nã auctoritate magna præditis hominibus, facilius creditur, quia non eſt in eis

ulla

vlla mendacij suspicio, & quæ dicuntur de viro magnæ auctoritatis, facile probantur, vt, siquis narret Catonem esse amantem patriæ, alienum ab auaritia, fortem & constantem in negocijs. Potest etiam auctoritas ad imperium referri, vt in Verrinis Cicero multa narrat, quæ Verres pro auctoritate imperij, quod gerebat, flagitiosè perpetrarat.

Octauo, si cum lege, vt pro Milone Cicero lege naturæ probat vnicuique licere vim vi repellere. Est enim, inquit, hæc Iudices non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, & quæ sequuntur. Probat hoc idem etiam a legibus duodecim tabularum esse concessum.

Nono, si cum more & consuetudine, vt in eadē oratione. Sin hoc, & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacunq; ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent, & cætera.

Decimo, si cum religione coniuncta, vt ibidem, Iter solenne, legitimum, necessarium Miloni esse Lanuuium ad flaminem prodeūdum, quod erat dictator Lanuuij Milo.

Vndecimo, Si probitas narrantis significabitur. probis enim viris facilè credi solet. Ideo Aristoteles inter probationes artificiosas, mores etiam dicentis oratione expressos ponit. Idem valent sæpe mores etiam ipsius rei si exprimantur, vt pro Milone. Nihil dico, quid Resp. consecuta sit, nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni, nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, vt ne se quidē seruare potuerit, quin vna Remp. vosq; seruaret. Libr. 1r. Rheto.

Duodecimo, si antiquitas, hoc est orationis grauitas, quæ antiquitatem quandam & venerationem pre se ferat, vt pro Milone, Qui non honoris gradum spectaret, vt cæteri; sed & L. Paulum collegam effugere vellet singulari virtute ciuem, & cætera.

Tertiodecimo, si memoria dicentis significabitur. Nam ea, quæ promptè, & memoriter narrantur, vera esse videntur; cum autem quis hæret in dicendo ac vacillat, neque sibi constat, ficta loqui videtur, ideo prouerbio dicitur: Mendacem esse memorem oportere.

Quartodecimo, Si orationis veritas, hoc est, si antea solitus est vera dicere. probabile est enim eum, qui semper antea veridicus fuit, etiam nunc vera narrare; mendax autem id assequitur, vt neque cum vera dicit, ei credatur. Pœna mēdacis.

Vltimo, vitę fides maximè probabilem efficit orationem: vita enim anteacta, firmum quoddam testimonium est. Scelestus enim & improbus, nullam fidem habet, probo vero homini facilè creditur; idcircò dicunt oratorem bonum virum esse oportere.

Suauis autem naratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus.

Decem res esse ostendit, quæ suauem orationem efficiant.

Primò admirationem, quæ tum excitatur, cùm aut magna, aut noua & inaudita dicimus. Magna, vt si quis narraret a Scipione adolescente defensum fuisse patrem, ac protectum, cum Annibal eum vrgeret in prælio. Ita Cicero magnum ostendit fuisse factum Cæsaris Octauiani, quòd adolescens, ac penè puer exercitum veteranorum compararit, patrimonium effuderit. & M. Antonij furori obstiterit. Quin eiusdem factum ostendit esse nouum & inauditum, Multa, inquit, memini, multa audiui, multa legi, nihil ex omnium seculorum memoria tale cognoui. Ita pro A. Cluentio, O mulieris scelus incredibile, & præter hanc vnam in omni vita inauditum.

Phili. 5.

Secundò, expectationes concitatæ multum delectant, cum dubitant auditores quò res sit euasura, vt pro A. Cluētio, Summa omnium expectatio, quidnam sententiæ ferrent nummarij iudices. Pro eodem, Cum essent hæ nuptiæ plenæ dignitatis, plenæ concordiæ, repentè est exorta mulieris importunæ nefaria libido, non solum dedecore, verùm etiam scelere coniuncta. Hac de causa, multi fiunt circuitus verborum & præparationes in dicendo, vt maior expectatio concitetur. Quod in Verrem frequentissime Cicero facit. In comœdijs, & tragœdijs expectationes rerum futurarum concitatæ, magnoperè delectant.

Tertiò exitus inopinati, quando felices apparent, summam afferunt iucunditatem, quod ita Cicero affirmat, At viri sæpè excellentis, ancipites, varijq; casus, habent admirationē, expectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem: si vero exitu notabili concluduntur, explētur animus iucundissimæ lectionis voluptate. Tales sunt omnes comœdiarum exitus hoc est inopinati, & felices.

Lib. 5. ep. ad Luc.

Quartò, suauis fiet narratio, si motus animi interponantur. Nam, vt ait Aristoteles, in omni animi motu inest quædam iucunditas. Cicero pro A. Cluentio de Sassia Cluentij matre; Deinde ita flagrare cœpit amentia, sic inflammata ferri libidine, vt etiam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, nō filij dolor, non filiæ mœror a cupiditate reuocaret, animū adolescentis nondum consilio ac ratione firmatum pellexit, & reliqua.

Quin-

Quintò colloquia personarum in narratione delectant, vt tertia in Verrem, Quæso, inquit, Philodame cur ad nos filiam trium non intrò vocari iubes. & paulo post, Tú ille, vt aliquid responderet, negauit moris esse græcorum, vt in conuiuio virorum accumberent mulieres: hic tum alius ex alia parte, enimuero ferendum hoc non est, vocetur mulier, & quæ sequuntur.

Sextò dolores expressi delectant. Inest enim quædam etiam in dolore iucunditas: vt pro Roscio Am. Quod Amerinis vsque eo visum est indignum, vt vrbe tota fletus gemitusq; fierent. Pro A. Cluentio, in huius amantissimi sui fratris manibus & gremio, mœrore & lachrymis consenescebat.

Septimò, iracundiæ mouent delectationem. Nam Homerus ita de ira cecinit, vt citat Aristoteles.

Dulcior effuso quæ melle in pectore gliscit.

Cicero pro Roscio Am. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet, quàm videre in Sex. Roscij optimi viri, atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium.

Octauò, metus in narratione suauitatē afferunt, vt pro Roscio Am. Vsque adeo autem ille pertimuerat, vt mori mallet, quam de his rebus Syllam doceri: tertia in Verrem, Hæc vbi filio nunciata sunt, statim exanimatus ad ædes contendit, vt & vitæ patris, & pudicitiæ sororis succurreret.

Nonò, lætitiæ faciunt iucundam narrationē, vt pro Cluentio, Tum vero illa egregia, ac præclara mater, palàm exultare lætitia, ac triumphare gaudio cæpit: tertia in Verrem, Fit sermo inter eos & inuitatio, vt greco more biberetur, hospes hortatur, poscunt maiorib. poculis, celebratur omnium sermone lætitiaq; conuiuium.

Decimò & vltimò, cupiditates expressæ delectant, ut pro Roscio Am. Hoc consilio, atque adeo hac amentia impulsi, quem ipsi cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt. Pro Cluentio, Sanguinem suum profundere omnem cupit, dum modò profusum huius ante uideat.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C P. ita est, quæ quidem in confirmationem, & reprehensionem diuiduntur. nam in confirmando nostra probare volumus, in reprehendendo redarguere contraria.

Post narrationem sequitur confirmatio. Narratio enim ad rem docendam

cendam adhibetur, confirmatio vero ad faciendam fidem. Confirmationi adiungitur refutatio, siue reprehensio, qua contraria redarguere conamur. Hæc autem interdum confirmationem præcedit, ut pro M. Cælio, pro Milone; interdum subsequitur confirmationem, ut pro lege Manilia; sæpe etiam confunditur, & commiscetur in confirmatione, ut pro Murena, pro Flacco, pro Cluentio. Qua de causa Cicero & Aristoteles hanc unam tantum orationis partem efficiunt, quæ ex confirmatione, & reprehensione constat, licet Quintilianus aliter sentiat. Confirmationis initium sæpe à partitione ducitur, ut pro P. Quintio, Ostendam primùm causam non fuisse cur à prætore postulares, ut bona P. Quintij possideres, deindè ex edicto te possidere non potuisse, postremò non possedisse. Est igitur partitio confirmationis principium, quæ totam confirmationem in certas partes distribuit, in qua tria præcipuè seruanda sunt. Primò ne partium multitudo fiat, nam duas, aut tres, aut ad summum quatuor tantùm facere partes opus est; Deindè ut eodem ordine partes persequamur, quo proposuimus; Tùm ut summa genera complectamur, neque species cum generibus misceamus.

Quoniam igitur omne, quod in controuersiam venit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur, in primo coniectura valet; in altero definitio; In tertio ratio.

Antequam ad confirmationem causæ nostræ accedamus, statū eius, siue constitutionem agnoscere debemus. Est autem status, siue constitutio, quam Græci στάσιν vocant, ea quæstio, quæ ex prima conflictione exoritur, ex intentione & depulsione hoc modo, Seruius Sulpitius Murenā accusans ait; Murena ambitum commisit; Cicero defensor, Imo uero Murena ambitum non commisit, quæritur an commiserit, hæc quæstio status vel constitutio dicitur, quoniam in ea tota causa consistit. Hoc autem nomen στάσις ab Hermagora quidam inuentum putant, quidam ab Eucrate Socratis discipulo, quidam, à Zopyro Clazomenio. Quanquam Aeschines contra Ctesiphontem petit à iudicibus, vt Demosthenem dicere de ipso causæ statu cogant, neque euagari permittant. Hos igitur status alij aliter diuidunt. Cicerò três esse statuit, quoniam de vnaquaque re tria quærere possumus.

Primum an sit, nec ne sit; vt si sit de re aliqua disputandum, primo quæritur, an sit ea res. Deinde quæritur quid sit, vt postea quàm probatum

batum fuerit, illã rem esse, tunc eius natura explicetur, & quid sit aperiatur. Tũ quæritur qualis sit, vt si iam constat esse illam rem, intelligatur quid sit, illud vnũ superest, vt qualis sit ostẽdatur. Hac etiam ratione Rhetores causas suas distribuunt. Primò enim quęrunt, sit nec ne, id, de quo est controuersia, & hunc statum coniecturalem vocant, à coniectu, hoc est directione qu adam rationis ad veritatem, vnde etiã somniorum, atque omnium interpretes coniectores vocantur. In Topicis à Cicerone dicitur etiam inficialis, eo, quòd fiat a respondente & inficiante crimen, atque negante. Et hunc statum esse proprium Rhetorum volunt, vt Cicero in Topicis, Ad Ciceronem, inquibat, Gallus noster, si quis ad eum quid tale retulerat, vt de facto, quæreretur. In hoc statu sunt omnes causæ in quibus factum negatur, vt pro L. Murena, pro Flacco, pro Sylla, pro Roscio Am.

Secundò quærunt Rhetores qui d sit, vnde status definitiuus vocatur, qui tunc accidit, cùm factum quidem conceditur, sed de nomine, facti controuersia est. Vt Labienus accusat Rabirium, quod arma contra Saturninum sumpserit, atque ideo maiestatem minuerit: Cicero Rabirium defendit, & cõcedit arma quidem à Rabirio contra Saturninum sumpta, sed non tamen læsam esse maiestatem. Quæritur ergo quid sit maiestatem lędere. vt pro A. Cæcina, quid sit deijcere. pro Murena, quid sit ambitum committere.

Tertio quærũt quale sit, vt cũ de facto constat, & de nomine facti, sed de qualitate cõtrouersia est, vtrũ iustum sit, an iniustum, & hæc dicitur ratio vel qualitas, vel status iuridicialis, vt rectène Milo Clodiũ interfecerit: potuerit ne iure Flaccus exigere pecúnias à Græcis ad instruendam classem: iustène sumpserit arma Rabirius contra Saturninum.

C. F. Teneo istam distributionem, nunc coniecturæ locos quæro. C. P. in verisimilibus, & in proprijs rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumquè ita fiat, vt adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq. declarat, vt fumus ignem.

Coniectura omnium quæstionum est difficillima, & vtilissima, ideo primo eam loco tractat. Diffunditur autem cõiectura in omnes quæstiones, & in omne genus Rhetoricæ, vnde quidam existimarunt esse

Lib. 3. in-ſti. orat. tantum vnum ſtatum coniecturalem, vt Quintilianus ſcribit, & certe proprius eſt oratoris hic ſtatus, ut in Topicis ait Cicero. Duobus autem modis confirmatur coniectura, hoc eſt veriſimilibus, & proprijs rerum notis. Veriſimilia, ſunt, quæ alio nomine probabilia, & credibilia dicuntur. à Græcis πιθανὰ, vel ἔνδοξα vel etiam εἰκότα nominantur. ea plerunque fiunt, & eodem modo maiori ex parte eueniunt, ſed non tamen ſunt neceſſaria; vt adoleſcentes ſunt ad libidinem procliuiores. Senes ad auaritiam, veruntamen reperiuntur etiam adoleſcentes temperati, & ſenes liberales. Propriæ rerum notæ ſunt, quæ alio nomine indicia, & argumenta neceſſaria vocantur, que aliter eſſe non poſſunt, à græcis appellantur τεκμήρια: quoniam rem certam & indubitatam declarant, ut ait Ariſtoteles. quemadmodum fumus ignem declarat, lac in muliere partum oſtendit. Veriſimilia ſunt illa pro Cælio, Datur enim conceſſu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipſa natura profundit adoleſcentiæ cupiditates, quæ ſi ita erumpunt, vt nullius uitam labefactent, nullius domum euertant, faciles, & tolerabiles haberi ſolent. propriæ rerum notæ ſunt huiuſmodi, Spiritum ducit, igitur uiuit. Peperit mulier, ergo cum uiro concubuit.

Veriſimilia reperiuntur ex partibus, & quaſi membris narrationis, ea ſunt in perſonis, in locis, in temporibus, in factis, in euentis, in rerum ipſarum negociorumq; naturis.

Cum omnis coniectura probetur, aut ueriſimilibus, aut proprijs rerũ notis, docet primo Cicero vnde ueriſimilia reperiantur, & ait ex partibus narrationis inueniri. nam in narratione, ſicut antea dictum eſt, argumentationum ſemina ſparguntur, ex quibus omnis coniecturæ probatio poſtea ducitur. Sunt autem ſex quaſi partes narrationis, unde uerſimilia ducuntur: Perſonę, Loca, Tempora, Facta, Euenta, Rerum negociorumq; naturę, Sumamus exemplum ab oratione pro Roſcio Am. primo tractatur ita perſona Roſcij, ut non modò a paricidio, cuius accuſabatur, ſed etiàm ab omni flagitio uideatur aliena, quòd aſsiduus eſſet in prædijs ruſticis colendis, quòd uoluntate patris rei familiari, uitæq; ruſticæ ſe dediſſet, quod integris & caſtis moribus eſſet. Cõtra docet aduerſarios ſceleſtos, audaces, inopes, Roſcij patris inimiciſsimos, ut ueriſimilius ſit ab ipſis, quàm a filio patrem Roſcium interfectum. Deinde loca tractat, quod Romæ fuerit interfectus ad balneas palatinas, ubi frequentes erant inimici, qui eius uitæ inſidiabantur, cum interim filius eſſet Ameriæ in rebus ruſticis occupatus.

patus. Tū etiam à tempore argumentatur, eum fuisse interfectum vesperi à cœna redeuntem, cum maxima esset gladiatorū impunitas propter Syllanas proscriptiones, quo tempore filius Romæ non esset. Quarto à factis aduersariorum probat eos auctores cædis fuisse, quod Manlius Glaucia decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia cisijs peruolarit, vt cædem factam Capitoni inimico Roscij nunciaret; quod interfectum in proscriptorum numero habendum curarint, quod in Roscij bona, ac fortunas impetum fecerint. Quinto ab euentis, quod filius domo fuerit eiectus, quod minas & tela inimicorum fugiens, Romam uenerit, & causæ suæ patronum quæsiuerit, quæ signa sunt hominis probi. Denique tractat etiam totius rei negotijq; naturam; quod non alia de causa Roscius accusaretur, nisi ut eo condemnato possent aduersarij securè bona illius possidere.

In personis naturæ primum spectantur ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarum, atque hæc quidem in corpore.

Personarum tractatio magnam vim habet in coniecturalibus controuersijs, ideo diligenter inuestiganda sunt ea, quæ in personis spectantur. Sunt aūt duo, quæ potissimū in personis considerantur, hoc est natura & fortuna, sed natura duplex est, altera corporis altera animi, quo fit vt tria spectētur in personis, corpus, animus, fortuna. In ipso corpore quinq; potissimū spectari solent, valetudo, figura, vires, ætas, sexus. Valetudo consideratur bona, ne, an mala sit, quoniā verisimile est, qui fuerit infirma valetudine, domo non exijsse, aut nulla negocia tractasse. Cicero tantis pedum doloribus premitur, ut se cōueniri no'it. Pro Cluentio, Erat eo tempore infirma valetudine. Figura, vtru mu sit pulcher an deformis, nam pudicitia magis periculosa est in pulchro corpore, quam in deformi. Cicero pro M. Cælio, Nam quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus sed vocibus celebratum est, id nunquam tam acerbè feret M. Cælius, vt eum pœniteat, non deformem esse natum. Pro Roscio Com. à figura Chæreæ duxit argumentum coniecturale, hoc modo; Nonne ab imis vnguibus, vsque ad uerticem summum, si quam coniecturam affert hominibus, tacita corporis figura, ex fraude, fallacijs, mendacijs constare totus videtur? Vires ideo spectantur, quoniam aliter robustus, aliter imbecillis se gerere solet. Cicero pro P. Sestio, Si gladium paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat. sin ad nudū uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri uirib. uulnerari. Aetas mores maximè uariare solet,

Libr. 2. Rhet. nam alij puerorum, alij adolescentium, alij senum mores sunt, ut Aristoteles docet, & Horatius.

Aetatis cuiusque notandi sunt tibi mores.

In ar. poe. Cicero defendit M. Cælium ab ætate, quod esset adolescens, ideo illi ignoscendum, si amoribus Clodiæ deditus esset. Pro Deiotaro probat ab ætate Deiotarum non saltasse nudum in conuiuio, vt aduersarij obijciebant, quod esset iam valde senex, & nihil vnquam in adolescentia tale fecisset. Sexus consideratur, quia se mares aliter, aliter fœminæ gerunt. mulier enim effrenatior, atque impudentior viro est, vt ait Aristoteles, atque etiam inconstantior. Cicero pro M. Cælio Clodiæ mores describit, & pro A. Cluentio Sasiæ. sunt etiam timidiores fœminę, quam viri, vt pro Milone, Quæ mulier sceleratum, ac perniciosum ciuem occidere non auderet, nisi periculum timeret? atque hæc quidem sunt, quæ in corpore spectantur.

Animi autem, aut quemadmodum affecti sint virtutibus, vitijs, artibus, inertijs; aut quemadmodum commoti cupiditate, metu, uoluptate, modestia. atque hæc quidem in natura spectantur.

In animo spectātur habitus, & perturbationes. Habitus vel boni sunt, vt virtutes, & artes; vel mali, vt vitia & inertiæ. perturbationes vel futuri temporis sunt, vt cupiditas, & metus; vel præsentis, vt voluptas, & molestia. Hæc sunt quæ in natura spectantur, & magnam dicendi copiam afferunt, exempla passim apud Ciceronem, & reliquos bonos auctores occurrunt. Virtutes enim principales quatuor sunt, fortitudo, iustitia, temperantia, prudentia. Fortitudo ostenditur in persona, ut pro Milone, Proposita inuidia, morte, pęna, qui nihilo segnius Remp. defendit, is uir uere putandus est. & paulo post. Viri fortis est ne supplicijs quidem moueri, ut fortiter fecisse pęniteat. Iustitia, ut pro Roscio Com. Nonne ut ignis in aquam coniectus continuo restinguitur, & refrigeratur, sic referuens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collatum statim concidit, & extinguitur. quin tota illa oratione Roscij iustitiam, & bonitatem ostendit. Temperantia, pro Deiotaro, Omnes sunt in illo regiæ uirtutes, quod te Cæsar ignorare nō arbitror, sed præcipuè singularis, & admirāda frugalitas. Prudentia, pro Milone, Nec uero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus, semper ille, & quantum interesset P. Clodij se perire, & quāto illi odio esset, & quantum auderet,

ret, cogitabat. Ita etiam à vitijs argumentari licet, vt à Clodio factas esse insidias Miloni Cicero probat, quod Clodius improbus & nefarius esset,& à talibus vitijs nunquam abhorruisset.pro Roscio Am.ab aduersariorum vitijs probat innocentem Roscium accusari. Artes etiam sæpe spectantur in coniecturis, vt pro M. Cælio coniecturam facit Cicero,Cælium non esse luxuriæ deditum, propterea quod artibus ingenuis intentus esset. Pro L. Murena probat Asiæ delicijs Murenam corruptum non fuisse, quod arti militari maxime studeret.Inertiæ dicuntur artium ignorantiæ, vt qui dialecticæ artis imperitus est,facile à vero abduci potest. Qui nullas artes ingenuas nouit, nihil scienter administrare potest. Perturbationes etiam animi coniecturam confirmant,vt Cæsar cupiditate regni bellum patriæ inferet. Timidus nunquam statuet Trophæum: voluptati deditus nullam rem magnam aggreditur.Iratus vlciscēdi libidine trahitur. Nulla vero est animi perturbatio,quæ magis hominem transuersum rapiat,& ad improbitatem impellat, quam cupiditas, atque ideo Cicero vocat, Cæcam & temerariam animi dominatricem.

In fortuna genus,amicitiæ, liberi,propinqui, affines, opes,honores,potestas, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria.

Post naturæ considerationem in personis fortuna spectatur. numerat autem Cicero decem, quæ fortunæ beneficio videntur hominibus accidere.Primo loco genus ponitur.nam, vt quis claro genere & excelso loco nascatur,fortunæ munus est.Cicero pro P. Sestio, Erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa blanda conciliatricula commendatus,omnes boni semper nobilitati fauemus. Secundo amicitiæ quæ sæpe nobilitatem sequi solent.nam viri nobiles, & felices amicis abundant,vnde prouerbium illud,Felicium multi cognati. Dicuntur autem homines gratiosi,qui amicis abundant, vt pro P. Quintio, P. Quintius cui tenues opes, nullæ facultates, exiguæ amicorum copiæ sunt,cum aduersario gratiosissimo contendat. Intelligendum autem est de amicitijs vulgaribus, & popularibus, nam vera amicitia non à fortuna,sed à virtute prouenit,vt in Lælio copiosè docet Cicero.Tertio liberi,nam bona proles,& liberorum multitudo fortuita est, videmus enim aliquos copia filiorum abundare, aliquos vero licet cupidissimi sint,nullos tamen habere filios.felix hac in re Q.Metellus,qui eodem tempore tres filios consulares, vnum etiam censorium, duos triumphales,& quartum prætorium vidit, tres filias nuptui dedit, earumq; sobolem sinu suo excepit.Propinqui quarto loco numerantur.

ſunt autem propinqui eodem ſanguine progeniti, multa vero ope propinquorum fiunt. vt auxilio propinquorum L. Murena per largitionem conſulatũ adeptus eſt. Fabij propinquorũm multitudine freti bellum ſoli contra Veientes ſuſceperunt. Quinto affines; Sunt autem affines, qui per mulierũm matrimonia coniuncti ſunt. & affinitas ea coniunctio dicitur, quæ à mulieribus originem trahit. vt ideo Cæſar cum Pompeio affinitatem iunxit, vt tutius Remp. inuadere poſſet, M. Antonius odio Ciceronem proſequebatur, quod is Lentulum affinem ſuum occidendum curauerat. Sexto opes, vt Sex. Neuius cum ſe multum opibus & gratia valere intelligeret, P. Quintium, cui tenues erãt opes, iniquo iudicio euertere tentauit. Septimo honores, vt P. Clodius cum præturam peteret, non honoris gradum ſpectabat, vt cæteri, ſed Remp. euertere cupiebat. Octauo poteſtates, vt Chryſogonus autem is, qui plurimum poteſt, potentia pugnat. Item, homo potens, & factioſus inopem circumuenire ſtudet. Nono diuitiæ, quæ ſæpè homines inſolentiores efficiunt, & præcipuè ſi præter ſpem, aut repente eueniunt, vnde nuper ditati ſolent eſſe deteriores, vt docet Ariſtoteles.
li. 2. Rhe. Decimo libertas, hoc enim etiam à fortuna prouenit, vt quis aut liber, aut ſeruus naſcatur. ſeruus autem ſemper libertatem concupiſcit, vt ſpe libertatis adducti ſerui in Milonem ementiti ſunt.

In locis autem & illa naturalia, maritimi, an remoti à mari, plani an montuoſi, leues an aſperi, ſalubres an peſtilentes, opaci an aprici: & illa fortuita, culti an inculti, celebres an deſerti, coædificati an uaſti, obſcuri an rerum geſtarum ueſtigiis nobilitati, conſecrati an profani.

In locis vel naturalia, vel fortuita ſpectantur. Naturalium quinque differentias ponit, totidem etiam fortuitorum. Naturales differentiæ ſunt hæ, maritimi vt Corinthus, Tarentum; remoti à mari, vt Roma, Capua. Plani per quos equitatus facile decurrere poteſt. qui plerumque etiam leues ſunt, & aſperitate carent, montuoſi qui ſunt peditibus aptiores, & plerũque ſunt etiam aſperi. Salubres vt Croton, vnde prouerbium, Crotone ſalubrius, peſtilentes, vt Ampſancti valles. Opaci vel arborum denſitate, uel quod auerſi ſint à ſole. Aprici ſolibus expoſiti, quaſi ſine frigore dicti. Fortuitorum vero ſunt illæ differentiæ, Culti, ubi multi ſunt aratores, inculti neglecti, ſteriles. Celebres ubi frequens eſt multitudo; deſerti qui à paucis, uel nullis habitantur; Coę

dificati

dificati ut urbes,oppida,villæ. Vasti ubi nulla sunt ædificiorum uestigia,uel ubi multæ sunt parietinæ, Obscuri qui à paucis nominantur. Rerum gestarum uestigijs nobilitati,ut Cannæ, Thrasymenus lacus, Trebia,Consecrati ut Cliuus capitolinus, campus martius. Profani ubi nulla templa sunt, ac nulla religio. Huc ea pertinent, quæ ad patriæ,uel loci,ubi quis educatus sit laudem,aut uituperationem tractantur;ut pro Archia poeta,Primum Antiochiæ, nam ibi natus est, loco nobili,& celebri quondam vrbe,& copiosa. Huc etiam consilia imperatorum spectant,per quæ loca ducant exercitum,ut Geographiæ cognitio multum prodest; uel qua uenturi sunt hostes, ut Macedones interrogabant, an Romani uolare possent, ut trans montes in Macedoniam uenirent. Annibal milites ad fortiter præliandum adhortatur, quod nulla pateant effugia, cum Alpibus à tergo,à latere duobus maribus clausi sint. Facti etiam controuersias locus plurimum adiuuat,ut iam supra docuimus.

In temporibus autem præsentia,& præterita, & futura cernuntur, in his ipsis vetusta, recentia, instantia paulo post, aut aliquando futura.

Tempora tripertitò distribuuntur in præteritum,præsens,& futurum sed præteritum duplex est,uetustum & recens, ita etiam futurum duplex,paulò post,& aliquando.præsens uero propriè nullum est tempus,nisi momentum, & nunc; sed tamen populariter præsens tempus dicimus,quod uel paulò ante fuit, aut paulò post futurum est. itaque dicimus,Nunc uenit,nunc ueniet. Ducuntur autem à tempore plurima argumenta,sicut iam supra docuimns. ut in narratione pro Milone tangit omnia tempora Cicero, præteritum,ut, Videretq; ita tracta esse comitianno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset. Futurum,ut,Occurrebat mancam,ac debilem præturam suam futuram consule Milone. Præsens, ut, Fit obuiam Clodio ante fundum eius hora ferè undecima, aut non multò secus.

Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, vt hyems, ver, æstas, autumnus, aut anni tempora, vt mensis, vt dies, vt nox,hora, tempestas, quæ sunt naturalia. fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ.

In tempore considerantur naturalia, & fortuita. Naturalia vt quatuor anni tempora, hyems, ver, æstas, autumnus. atque hyems, vt Virgilius.

Quinetiam hyberno moliris sydere classem.
Libr. 4. Aen. *Et medijs properas aquilonibus ire per altum.*

Ver, vt

Ver adeo frondi nemorum, ver vtile syluis
Vere timent terræ, & genitalia semina poscunt.

l. 2. Geor. Aestas vt in Bucolicis,
Solsticium pecori defendite iam venit æstas,

Torrida, Autumnus.

eod. lib. *tibi pampineo grauidus autumno*
Floret ager; spumat plenis vindemia labris

In coniecturis autem plurimum valet notatio mensis, diei, horæ, tempestatis, vt pluuio, aut sereno cœlo; item ætatum notatio, vt pueritiæ, adolescentię, senectutis; & eorum temporum, quæ rebus agendis conueniunt, vt messis, vindemiæ, arandi, serendi. Quin in tempore sumitur commoditas quædam ad res conficiendas, quam occasionem vocant, cuius (vt inquit Liuius) opportunitas momento præteruolat, nunquam reditura ea. καιρὸς græcè dicitur, & est, vt ait Socrates, flos temporis, vnde aliquid tempestiuè, aut intempestiuè, opportunè, aut importunè fieri dicitur. Ea vero, quæ fortuita sunt, in tempore, vt sacrificia, dies festi, nuptiæ, vim eandem habent, hinc totum exordium pro M. Cælio; quod ea causa diebus festis agitaretur, & pro Milone, Clodium probat tempus obseruare potuisse ad insidias faciẽdas, quia sciebat Miloni iter solenne, ac legitimum esse Lanuuium ad flaminem prodendum.

Iam facta & euentus aut consilij sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione, casu cum aliter accidit, ac putatum sit. permotione, cum aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. est etiam in imprudentia necessitas ponenda.

In coniecturis facta etiam & euenta sunt explicanda; vt pro Milone facta Clodij diligentissime Cicero persequitur, vt ostendat eum insidiato-

diatorem fuisse. Quæ vero facimus, & quæ nobis eueniunt, aut à consilio, aut ab imprudentia proficiscuntur. Consilium animi deliberati est, & à diligenti rerum consideratione nascitur, vt Clodius cum ubi Milonem rebus in omnibus aduersari videret, eius interficiendi consilium cepit. Pro Roscio Am. Consilium, inquit, ceperunt plenum sceleris, & audaciæ, vt nomen huius de parricidio deferrent. Imprudentia aut à casu, aut ab animi permotione prouenit. A casu, vt curator Atys filij regis Crœsi dum aprum cuperet occidere, ipsum Atym interfecit. Miles quidam putans hostem necare, fratrem suum occidit. Permotione animi multa peccantur. vt Alexander iratus Clytum familiarem suum trucidauit; Catilina, captus amore Horestillæ, filium è medio sustulit. In permotione sunt obliuio, error, metus, cupiditas. Obliuio, vt Icarus paterni præcepti oblitus in mare decidit. Error, vt Mutius pro rege Porsenna scribam obtrūcauit. Metus, vt Demosthenes abiecto clypeo fugit. Cupiditas, vt dominandi libidine Cæsar coniurauit. Necessitas sub imprudentia ponitur, quoniam interdum ab ea nascitur, vt Posthumius per imprudentiam furcas caudinas ingressus, cum deinde nullo modo posset effugere, necessario se hostibus dedidit.

Rerum autem bonarum & malarum tria sunt genera, nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius materiæ ad argumentum subiectæ perlustrandæ animo, partes erunt omnes, & ad id, quod agetur ex singulis coniectura capienda.

Quia dixerat, in coniecturis considerandam esse rerum atque negociorum naturam; nunc ait res, aut bonas, aut malas esse; easq; tribus in generibus consistere, aut in animis vt artes, scientiæ, virtutes; aut in corporibus, vt valetudo, robur, pulchritudo; aut extra, vt genus, patria, diuitiæ, potestates, de quibus in demonstratiuo genere plura dicemus. Hæc autem bona, vel his contraria mala, personis, locis, & temporibus ita annexa sunt, & cohærent, vt non re ipsa, sed cogitatione tantum separari possint. Hæc est verisimilium materia, quam perlustrare diligenter oportet, vt ex ea facti, vel non facti coniecturam capere possimus; ut an Roscius patrem interfecerit? an L. Flaccus Classis nomine socios expilarit? an Cn. Pompeius imperator eligi debeat contra Mithridatem? an A. Cluentius pecunia iudices corruperit, ut Opianicum innocentem condemnarent?

Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit, etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum.

De verisimilibus hactenus tractauit, nunc ad signa transit. Est autem inter uerisimile, & signum ea differentia, quòd uerisimile refertur ad intelligentiam & opinionem, & generalia comprehendit; signum autem ad sensum pertinet, & singularia respicit. ideo Cicero vocat aliud argumentorum genus. Hæc autem signa sunt quasi facti uestigia. quorum nonnulla exempla Cicero ponit. VT TELVM) nam siquis in suspicionem cædis ueniret, & eius telum deprehensum fuerit, aut in uulnere, aut ubi cædes facta est, ualebit hoc plurimum ad facti probationem. idem ualebit etiam siquid aliud repertum fuerit, ut pallium, pileus, chirotheca. hinc illa pixis ueneni pro Cælio; VT CRVOR) idest effusus sanguis, si cruentus ensis, aut uestis, aut manus repertæ fuerint. hinc exemplum illud Ciceronis, de illo, cui gladius cruentus repertus fuit; & pro Roscio Am. Non modò ut exoptatum inimico núcium primus afferret, sed etiam cruorē inimici quàm recentissimum, telumq; paulo ante è corpore extractum ostenderet. Clamor EDITVS) ut siquis clamorem eius, qui interficeretur, audiuisse dicat, aut minas eius qui interfecisse dicitur. TITVBATIO) ut si non constanter locutus fuerit, sed in dicendo uacillarit, aut fugam & latebras quæsierit, quæ conscientia signa sunt. PERMVTATIO COLORIS) quæ à timore plerunque nascitur, & à mala cōscientia. unde prouerbium, Mali uertitur color. pro A. Cluentio, Timor eius, perturbatio, suspensus incertusq; uultus, crebra coloris mutatio, quæ erant antea suspiciosa, hæc aperta, ac manifesta faciebant. ORATIO INCONSTANS) cum excusandi facti gratia modò hoc, modò illud dicitur, nam mendacium est multiforme, quod ait Aristoteles, ueritatis simplex est oratio. TREMOR) a timore plerunque nascitur, neque ferè quisquam in iudicio timet, nisi sibi conscius sit. Denique sensus omnes possunt afferre facti suspicionem, sed duo præcipuè uisus, & auditus. atque etiam multo magis uisus, unde prouerbium, Oculis magis adhibenda fides quàm auribus; & Oculatus testis plus unus ualet, quam auriti decem. SI PRÆPARATVM

Lib. 2. de Inu.

RATVM ALIQVID) ut Cethegus multam uim telorum & malleolorum ad inuadendam & incendendam urbem præparauerat; & P. Clodius seruos agrestes, & barbaros contra Milonem ex Apenino deduxerat. SI COMMVNICATVM CVM ALIQVO) ut M. Curius coniurationem Catilinæ cum Fuluia amica sua communicauit, illa vero Ciceroni patefecit; Et Clodius Fauonio dixit Milonem triduò periturum. SI POSTEA VISVM, AVDITVM, INDICATVM) Hæc sunt, quæ gestum negocium consequuntur: ut siquis fugentem uiderit, aut alicui narrantem audiuerit, aut literis, aut tormentis fuerit indicatum. hoc modo Vindicius seruus cum uidisset Tarquinij legatos, cum Vitellijs & Bruti filijs colloquentes, & eorum consilia subauscultasset, M. Valerio detulit, qui postea literis deprehensis, totum factum indicauit.

Verisimilia autem partìm singula mouent suo pondere, partìm etiam si videntur exigua per se, multùm tamen, cum sunt coaceruata, proficiunt.

Argumenta uerisimilia sunt alijs alia firmiora, nam aliqua etiam si singula ponantur, tamen suo pondere multùm valent: aliqua vero per se posita parùm possunt, sed si coniungantur, & coaceruentur, nō mediocriter causam adiuuant; hoc est, quod præcipit Quintilianus, cum ait firmissimis argumentorum singulis instandum esse, infirmiora vero esse congreganda. Quod Cicero pro Roscio Am. facit eo in loco, Quid si vt auarus, quid si vt audax? quid si vt illius, qui occisus est, inimicissimus? num quærenda causa est, quæ te ad tantum facinus adduxerit? Nam hæc singula per se sunt exigua, ita coaceruata coniecturam augent. Et in eadem oratione pro defensione Roscij sic ait, Hęc cum sint omnia, tamen extent oportet, expressa sceleris vestigia, vbi qua ratione, per quos, quo tempore maleficium sit admissum, quæ nisi multa & manifesta sunt, profectò res tàm scelesta, tàm atrox, tàm nefaria credi non potest. Pro M. Cælio. Non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficij spes, non ratio vlla, non vestigium maximi facinoris reperietur.

Atque in his verisimilibus, insunt nonnunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ.

In facti vestigijs interdum etiam propriæ rerum notæ cernuntur, quę necessariò cōcludūt; vt cicatrix propria est vulneris nota; & lac con-

cepti fœtus. Verùm de certis notis Cicero pauca loquitur, quoniã nemo
1. Rhet. de illis dubitat, quæ necessaria esse intelligit. Et Quintilian. ea putat vix ad artem pertinere, nam admodum pauca sunt huiusmodi signa, quæ necessaria sunt, vt ait Aristoteles, ideo Cicero dicit nonunquam in verisimilibus inueniri, non autem sæpe.

Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri primum exemplum, deinde introducta rei similitudo, fabula etiam nonnunquam, & si sit incredibilis, tamen homines commouet.

Tria tangit hoc loco Cicero, quæ maximam fidem faciunt ad verisimilitudinem, exemplum, similitudinem, fabulam. Exemplum Aristoteles ait, inductionem esse rhetoricam, quoniam eo frequenter rhetores vtuntur, & plurimùm valet ad ea probanda, quæ dubia, vt Cicero,
Pro Mil. Cum aduersarij Milonis dixissent, intueri lucem nefas esse illi, qui à se hominẽ occisum fateretur, probat id esse falsum multis exemplis, vt Horatij, qui sororem interfecit, & tamen fuit absolutus, vt Halæ, qui Sp. Melium, Nasicæ, qui Tib. Gracchum, Marij, qui Saturninum occidit. Ita si quis dicat non credendum Annibali, quia sit perfidus, hoc faciet fidem, si proferantur exempla; quibus in rebus Annibal fidem non seruauerit. Cicero probat M. Antonium non fuisse Romæ veniam suis inimicis daturum, cum Brundusij in conspectu vxoris centuriones occiderit. Hoc genere frequenter vtitur in Verrem, vt, cum scelera cõmemorat, quæ Verres Romæ perpetrarat, deinde monet Iudices, vt ex eis coniecturam faciant, quid apud exteras nationes, cum iudicia non timeret facere solitus sit. Nam in coniecturis ab antè acta vita, sumuntur exempla, ad id probandum, de quo est cõtrouersia: ut Cicero probat Clodium fuisse insidiatorem, exempla multa commemorans earum rerum, quæ nefariè scelesteq; iam anteà commiserat. Neque tantùm in coniecturis ualent exempla, sed etiam in alijs controuersiarum generibus, ut Lucanus cum probare uellet, inter socios regni nullam esse fidem, exemplo Romuli Remiq; vtitur, sic enim ait.

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, nec gentibus vllis
Credite, nec longè factorum exempla petantur.
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Pro A. Cl. ***Similitudo*** etiam plurimùm coniecturas adiuuat, vt cùm probare uellit Cicero Stalenum in iudicio pecunia corruptum, quoniam etiam

bien-

biennio antè pecunias pro re iudicanda ceperat. Iam, inquit, hoc ignoratis, Iudices, ut etiam bestiæ fame dominãte plerumq; ad eũ locum, ubi pastæ sunt, aliquando reuertantur? Sed de similitudine iam supra diximus, cum de sedibus argumentorum uerba faceremus. FABVLA) quamuis res incredibiles continet, tamen sæpè animos commouet, præcipuè rusticorum, qui capti uoluptate, facilè ijs, quibus delectantur, cõsentiunt. Quintilianus ait Hesiodum auctorem fabularum fuisse, sed Aesopicas dici, quoniam Aesopus eas excoluerit. Est autem fabula, sicut eam definit Aphthonius, sermo falsus, qui ueritatem quodammodo repræsentet, ut apud Horatium fabula muris rustici, & urbani, docet melius esse in paupertate liberum, & securum uiuere, quàm in diuitijs anxium & solicitum. Quomodo autem oratori fabulis uti liceat, optimè Cicero docuit, ut ait Quintilianus, cum ita argumentatur, Itaque hoc Iudices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necauisset, uariatis hominum sententijs, non solum diuina, sed etiam deæ sapientissimæ sententia liberatum. Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uentrem discordantibus, fabula. Pro Mil.

C. F. Quid definitionis, quæ ratio est, & quæ via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium, quid sit eluceat.

Secunda quæstio quærit, quid sit res, ideo definitione est explicanda & definitiua constitutio, uel definitiuus status appellatur. Nam definitio id, quod quasi inuolutum est, euoluit; & propriè constat ex genere & differentia, ut animal est corpus animatum, sensus particeps, sed quia rarissimæ sunt illæ ueræ differentiæ, idcirco ad proprietatem & ad communia accidentia confugiendum est. Hac de causa Cicero differentiam non nominat, quę oratori, copiam quærenti, parum utilis est, duobus uero modis ostendit, oratoriam definitionem fieri posse, proprietate, & communium frequentia. Proprietas est, quę rei alicui soli conuenit ita, ut eam ab alijs omnibus secernat; ut, Iusti hominis est nemini nocere, suum cuique tribuere: Prudentis uerò nihil temerè agere, bonorum ac malorum delectum habere; finem cuiusque facti considerare. Huius generis definitiones quę fiunt ex genere, & proprietate, plurimę reperiuntur, ut homo est animal doctrinę capax.

Perduellio est crimen,quo populi dignitas imminuitur.Ita proprium est Grāmatici officium emendatè loqui; Rhetoris,politè dicere; Dialectici,acutè disserere;Physici,rerum causas explicare. Quod si pro-

2.Defini. prium reperire non possumus, communium frequentiam coniungemus, ex quibus proprium elucere poterit, ut Cicero .. Voluptatem hanc esse sentiunt omnes,quàm sensus accipiens mouetur,& iucunditate quadam perfunditur,& paulò post. Omnes iucundum motum, quo sensus hilarentur,græcè ἡδονὴν latinè uoluptatem uocant. Idem in Topicis,Hęreditas est pecunia, quę morte alicuius ad quempiam peruenit iure;nec ea aut testamēto legata, aut possessione retenta. Pro Milone,Populi grati est, pręmijs afficere benemeritos de Rep. ciues; uiri fortis,ne supplicijs quidem moueri,ut fortiter fecisse pœniteat.

Sed quoniam de proprijs oritur plerumq́. magna dissensio : definiendum est sæpè ex contrarijs, sæpè etiam dissimilibus,sæpè ex paribus.

Accidit sæpenumerò,ut de proprietate rei cōtrouersia nascatur,quod aliud alij proprium esse uideatur, ut aliquis dicet proprium Oratoris benè argumentari,sed alius non Oratoris hoc esse proprium,sed Dialectici contendet.& pro A.Cæcinia,cum dixisset Ebucius uim Cæcinę nō esse factam,quoniam tunc propriè uis fieri dicitur, cum aliquis aut interficitur, aut sauciatur; at contra, inquit Cicero uim esse propriè, quæ periculo mortis iniecto,formidine animum præteritum loco,& certo de statu dimouet. Cum igitur accidit, ut de proprijs oriatur dissensio, tunc ad contraria,ad dissimilia, ad paria confugiendum est;ut in eadem oratione pro Cæcina, Nec æquitati,inquit, quicquam tàm infestum est, quàm conuocati homines, & armati. & alibi, Quæ uis in bello appellatur,ea in ocio non appellabitur? & quod uehemens in re militari putatur, id leue in iure ciuili iudicabitur? Quin etiam à dissimilibus ipsam definit, cum docet aliam vim intelligendam esse in bello,aliam cum de iure, & legitimis hominum controuersijs loquimur.&,A paribus, vt,sicuti C.Pisoni vis fieret, si in domum suam ingredi prohiberetur,ita Cæcinæ facta vis est ab Ebucio,cum in fundum ingredi prohibitus est.Hæc & alia multa quærit in ea causa Cicero,quoniam de proprio controuersia erat, cum esset definiendum, quid propriè sit,vim facere. Igitur ex contrarijs interdum definitiones sumuntur, vt pro P. Sestio, Optimates sunt,qui neque nocentes sunt,nec natura improbi,nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Philip.8.Etenim cum inter bellum,& pacem mediū nihil sit, necesse est tumultum,si belli non sit,pacis esse.quo quid absurdius dici aut

existimari potest. Et quoniam definitio est de eodem & altero, ut in Topicis ait Cicero, ideo ex dissimilibus aliquando conficitur. ut, aliud est maledicere, aliud accusare; accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumēto probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi, prçter cōtumeliam. Item, Non est idem rex, qui tyrannus, quoniam tyrannus iniustitia, & crudelitate in subiectos utitur, & proprijs tātùm commodis studet; rex autem iustè, & legitimè tātum imperat. Aliud est iudicium, aliud arbitrium; iudicicium est pecuniæ certæ, arbitrium incertę. pro Roscio Com. Ex paribus ita definire licet, Idem est continentia in rebus nostris, quod abstinētia in alienis. Idē est mens in animo, quod oculus in corpore. Idē est in arboribus, & plantis radix, quod in animalibus est os.

Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpè aptæ, & enumeratio consequentium; in primis commouet explicatio vocabuli, ac nominis.

Tria ponit hoc loco, quæ plurimum valent in definitiuis controuersijs, hoc est, descriptionem, enumerationem consequentium, & explicationem vocabuli. Descriptionem intelligimus, quæ fit ex accidentium congerie, cum ea, quæ personis, & negocijs attributa sunt, fusius explicantur, qualis est illa; Dici in hac causa potest, vbi arma fuerint, vbi coacta hominum multitudo, vbi instructi, & certis locis cum ferro homines collocati, vbi minæ, pericula, terroresq; mortis, ibi vim non fuisse? Est in oratione pro M. Cęlio pulcherrima descriptio, qua Catilinæ mores ita scienter exprimuntur, vt nullus pictor corporis effigiem melius exprimere potuisset. Apud Poetas frequentes sunt, & pulchræ descriptiones, vt supra docuimus. ENVMERATIO CONSEQVENTIVM,) multum definitionem adiuuat, vt octaua Philippica, probat à consequentium enumeratione, bellum esse cum Antonio, quod Brutus oppugnaretur, quod Mutina obsideretur, quod Gallia vastaretur, quod tota Italia, delectus haberetur. Hæc enim susceptum bellum consequi solent. Ita pro A. Cæcina, Omnis enim vis est, quæ periculo aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Sed in primis, inquit Cicero, commouet explicatio vocabuli, ac nominis: quoniam hęc tota controuersia definitiua videtur à vocabuli explicatione pendere; vt cum quæritur, quid sit sacrilegium, quid sit minuere maiestatē, quid sit deijcere. Pro Cæcina: in hac enim tantum de nomine facti quæritur, vtitur hoc genere Philip. 8. Quid enim tumultus,

Pro A. Cæ.

multus, nisi perturbatio tanta, vt timor maior oriatur, vnde etiam nomen ductum est tumultus. Pro Cor. Balbo, irridet aduersarij interpretationem, Erat, inquit, accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat comiter esse communiter, quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaues homines esse dicuntur. Notandum est hoc loco, Ciceronem octo definiendi species ponere, quarum prima est ex genere, & proprietate, altera ex communium frequentia, tertia ex contrarijs, quarta ex dissimilibus, quinta ex paribus, sexta, quæ descriptio vocatur, septima enumeratio consequentium, octaua, nominis explicatio.

Lib. 7. incipit. C. F. sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur, nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constet, & nomen, qualia sint vocantur in dubium. C. P. est ita ut dicis.

Duæ quæstiones iam absolutę sunt, coniecturalis, in qua de facto quęritur, & definitiua, in qua de facti appellatione controuersia est. Sequitur, vt etiam de tertia quæstione verba faciamus, nam cum de facto constat, & de nomine facti, tunc restat, vt quale factum sit, quæratur. Hanc quæstionem Cornificius iuridicialem vocat, Cicero rationem, & qualitatem appellat, Hermogenes ποιότητα vocat. atq; eam ita distribuit, vt vel in re controuersiam habeat, vel in verbo. Cum autem in verbo controuersia est, legitima, inquit, constitutio vocatur; cum in re, dicitur rationalis, quæ itidem duplex est, aut enim de futuro est, & dicitur πραγματικὴ hoc est negocialis, quæ deliberationem habet; aut est de præterito, & δικαιολογία dicitur, de qua hoc loco sentit Cicero, & de qua multa Quintilianus.

C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu.

Distinguit eas quæstiones, quæ in facti qualitate versantur, nam duæ qualitatis partes à rhetoribus traduntur, altera dicitur absoluta, altera assumptiua. Absoluta est, cum iure factum depellitur, id quatuor modis potissimum fieri potest, vel lege, vel consuetudine, vel quia nulla sit prohibitio, uel quia concedatur ab omnibus. Lege, ut si quis accusetur, quod nomen sibi mutauerit; Diocletiani, & Maximiani lege se defen-

defendet, qua conceditur liberis hominibus, ut nomen sibi mutare possint, modo ne id fraudis gratia faciant. Aut siquis nocturnum furem interfecerit, lege duodecim tabularum absoluetur. Eodem modo siquis adulterũ, exulẽ, proditorẽ, occiderit. Cõsuetudine, ut si quis accusetur, quod laruam siue personam in Bacchanalibus sumpserit; quæ consuetudines etiam regionum sunt, ut in Germania inebriari, mulieres deosculari in Gallia. Quod nulla prohibitio sit, defenditur, ut si quis accusetur, quod in foro saltauerit, aut quod nudus per urbem incesserit. Quod concedatur ab omnibus, vt sumptuosis vti vestibus, conuiuia celebrare, vel contrà, sordidatum ingredi, rebus suis parcere. nam hæc omnia tanquam iure facta depelluntur. Assumptiua est, cum aliqua causa ad factum defendendum extrinsecus assumitur, vt VLCISCENDI DOLORIS GRATIA) quæ translatio criminis dicitur, vt Horatius interfecta sorore, crimen in eam transfert, quòd ea sponsum mortuum lugeret, vt Orestes in matrem, quod Agamennonem occidisset. AVT PIETATIS) vt si parentes, fratres, propinquos defendens, cædem fecerit, vt siquis Manlium Torquatum accuset, quòd Pomponio Tribuno pl. mortem minatus fuerit; quòd ab eo pater suus fuisset accusatus; AVT PVDICITIÆ) vt si quis Virginium in ius vocaret, quòd filiam suam occidisset, ne Appij Claudij libidini dederetur; Aut Pontium Aufidianum, qui seruum & filiam suam à seruo violatam interemit, Aut Cælium Plocium, quòd Tribunum militum Clusiũ C. Marij affinem, quia se de stupro compellare ausus fuerat, interfecit. AVT RELIGIONIS) vt si quis sacrilegum occiderit, Aut si accusetur Tarquinius, quod M. Tullium Diuinorum, culeo insutum, in mare abijci iusserit; quod sacrum librum Petronio Sabino describendum dederit AVT PATRIÆ NOMINE) vt si Brutus vocetur in iudicium, quod filios suos, proditionem patriæ molientes, occiderit; aut Cicero defendat à se damnatos Lentulum, Cethegum, & alios, vt patriam liberaret. Hæc adiungitur etiam illa, quæ remotio criminis vocatur, cũ quis iussu maioris potestatis se fecisse dicit, vt Seruilius Hala iussu Cincinnati Dictatoris Sp. Meliũ interemit. AVT DENIQVE NECESSITATE) vt Mancinus necessitate compulsus cum Numantinis inducias fecit. Milo Clodium ne ab eo necaretur, occidit. Torrente aliquis impeditus ad diem venire non potuit, INSCITIA) vt Titinius Centurio ducem suum pro hoste interfecit. Populus Romanus C. Eluium Cinnam Tribunum pl. pro Cornelio Cinna discerpsit. Quidam putans seruum suum verberare, ciuem percussit. CASV) vt siquis, in scopum iaculans, prætereuntem hominem occidat; aut ignem gerens domum incendat. Hæc enim omnia quamuis facta esse concedantur, tamen aliquam facti defensionem habent, & purgari quodammodo possunt.

Nam

Nam quæ motu animi,& perturbatione facta sine ratione sunt,ea defensionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent,in liberis disceptationibus habere possunt.

Cum aliquis se peccasse fatetur,& id dedita opera fecisse, neque peccati sui rationem vllam afferre potest,nisi motum animi & perturbationem,à legitimis iudicibus absolui non potest;à populo tamen libero,& à principe facilè potest.Hæc autem deprecatio dicitur, qua reus fatetur se cõsultò peccasse, & tamen veniam petit,qua Cicero pro Ligario vtitur, quoniam apud Cæsarem ipsum totius Reip. principem causam agebat. Causas,inquit, Cæsar egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorũ,certè nunquam hoc modo;ignoscite,Iudices,errauit,lapsus est,non putauit, si vnquam posthac,ad parentẽ sic agi solet,ad Iudices,Non fecit,nõ cogitauit,falsi testes,fictum crimen,& paulò post,Ego ad parentem loquor,erraui,temere feci,pœnitet, ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto,vt ignoscas oro. Multa vero peccata motu animi, & perturbatione committuntur, vt Alexander ira percitus sine ratione Clytum familiarem suum interfecit. Catilina, captus amore Horestillæ,filium proprium occidit,vt eam vxorem haberet.Centauri (vt est in fabulis) ebrij rapere Hippodamiam conati sunt. Hæc & huius generis cætera,defendi in iudicio legitimo non possunt. Sed in liberis disceptationibus, vt apud Populum,apud Regem, aut Imperatorem defensionem habere possunt, præsertim si pro eo dicamus, cuius in Remp. multa extent beneficia.

Hoc in genere, in quo quale sit, quæritur, ex controuersia iure, & rectè ne actum sit, quæri solet, quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

Duo sunt, quæ in hoc genere qualitatis quæri solent, iure, & rectè ne actum sit. cum enim in iuridiciali constitutione factum concedatur, primò potest esse controuersia an iure factum sit, hoc est secundum leges; vt,pro Milone Cicero probat legibus esse concessum, vt vim vi repellamus, & ait gladium ad interficiendum hominem ab ipsis aliquando porrigi legibus. Deinde quæri potest, rectè ne factum sit? hoc est ex æquo & bono, vt pro P. Quintio, Cicero Næuium insectatur,

ſtatur, quòd non ex æquo & bono Quintij bona inuaſiſſet. Sed horum (inquit Cicero) diſputatio ex locorum deſcriptione ſumenda eſt. Debemus autem communes locos intelligere, in quibus de iure & de æquitate diſputamus, vt pro L. Murena probat, licerè populo gratificari, & magna in eum vti liberalitate. pro Milone multis rationibus oſtendit, licere inſidiatorem interficere. pro C. Rabirio probat contra ſeditioſum hominem Saturninum, iuſtè arma ſumpta fuiſſe, quoniam is Remp. perturbaret. His quidam addunt comparationem, cum reus oſtendit multò melius fuiſſe id facere, quod ipſe fecit, quàm quod aduerſarij dicunt fieri oportuiſſe, vt C. Pompilius cum a Gallis obſideretur, cum eis ita conuenit, vt impedimenta relinqueret, exercitum educeret, ſatius eſſe duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. Quæ comparatio nonnunquam fit, vt inconueniens oſtendatur, vt ſatius fuit Miloni dare iugulum Clodio, quam à iudicibus condemnari.

C. F. Age ſis ergo, quoniam in confirmationem & reprehenſionem diuiſeras orationis fidem, & dictum de altero eſt, expone nunc de reprehendendo.

Tertia pars orationis probatio vel fides dicitur, quæ confirmationem & reprehenſionem continet; ſed iam de confirmatione ſatis multa dicta ſunt; ſequitur igitur vt etiam de reprehenſione dicamus. Hæc autem multis nominibus appellatur, nam & reprehenſio, & refutatio, & confutatio nominatur, atque ita definitur; Refutatio eſt oratio, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio aut diluitur, aut infirmatur, aut eleuatur. Eget autem hæc pars magno acumine & eloquentia, præſertim in defenſionibus, quoniam accuſator vulnera facit, defenſor eis medetur: ſed longè difficilius eſt ſanare vulnera, quam facere: quod ait Quintilianus, ita difficilius eſt obiecta crimina diluere, quam accuſare. M. Antonius hac potiſsimum laude præſtitit, quod aduerſarios acutiſsime refelleret.

C. P. Aut totum eſt negandum, quod in argumentatione aduerſarius ſumpſerit, ſi fictum, aut falſum eſſe poſſis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro veriſimilibus ſumpta ſunt.

Multi sunt modi reprehendendi, sed ille omnium firmissimus, si totum negari potest. vt pro Cluentio, cum aduersarius dixisset, quendam epoto poculo statim concidisse, Cicero negat eo die mortuum esse. Pro Deiotaro, cum aduersarius dixisset Deiotarum ebrium in conuiuio saltasse, totum negat Cicero, & hoc a Deiotari moribus abhorrere docet. Totum autem facilè reprehenditur, si possumus ostendere fictum, aut falsum esse. Fictum dicitur, quod est commentitium, & à malitia plerumq; proficiscitur, falsum autem, quod non est verum, & ab errore sæpè nascitur. Fictum ostendit Cicero parricidij crimen pro Roscio Am. quo facilius aduersarij, damnato Roscio, possent bona eius diripere. Hoc consilio, inquit, atque adeò hac dementia impulsi, quem ipsi cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt. Pro P. Quintio multis argumentis probat fictum crimen a Sex. Næuio, neque quicquam ei debuisse Quintium. Pro Milone fictos rumores enumerat, qui deinde falsi reperti sunt, vt Milonem arma præparasse, vrbem incendere cogitasse. Falsum id dicitur, in quo perspicuè mendacium est, vt siquis dicat, Nemo est, qui non magis pecuniam, quàm sapientiam amet. Qui pecuniam negligit, sapiens esse nullo modo potest. Pro Cn. Plancio totum illud crimen ambitus, quo Plancius accusabatur, falsum esse docet. Quod si totum negare non possimus, ea redarguere conabimur, quæ pro verisimilibus aduersarij sumpserunt, vt pro Milone. Quid enim odisset Clodium Milo, segetem, ac materiam suæ gloriæ? Pro Roscio Com. Roscius socium fraudauit? potest hoc homini huic hærere peccatum? qui medius fidius, audacter dico plus fidei, quàm artis, plus veritatis, quàm disciplinæ possidet in se.

Primùm dubia sumpta esse pro certis, deindè etiam in perspicuè falsis eadem posse dici, tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ velint.

Tres rationes adfert, quibus infirmare verisimilia argumenta possumus. Prima est, cum dicimus dubia pro certis esse sumpta, vt accusator Roscij dicebat, Rosciũ a parte relegatum in villam, quòd eum odisset, & quòd exhæredare statuisset, quæ Cicero facilè refellit. Ita pro A. Cluentio, cũ iudiciũ corruptum fuisse constaret, ita conclusẽrant aduersarij, quasi a Cluẽtio factum id esse, certum esset, vocat hoc in dubium Cicero, potiusq; ab Oppianico, quàm a Cluentio corruptum fuisse probare nititur. Hac ratione facilè refelluntur illius generis argumenta, Expalluit, ergo conscius est; cruore respersus erat, ergo cædem fecit. Secũda ratio est, cum dicimus in perspicuè falsis eadem

dem

dem posse dici, vt pro M. Cælio, cum eum impudicum aduersarij dixissent, ait Cicero, idem in omnes adolescentes pulchros dici posse. Sunt etenim, inquit, ista maledicta peruulgata in omnes, quorum in adolescentia forma, & species fuit liberalis. pro Roscio Am. verisimile non esse ostendit; relegationis & supplicij gratia, Roscium a patre rus fuisse missum, cum multi patresfamilias optatissimum sibi putent esse, filios suos rei familiari maximè seruire, & in prædijs colendis operæ plurimum studijq; consumere. Tertia ratio est, cum dicimus, ex ijs, quæ sumpserunt, non effici, quę velint, quod reprehensionis genus frequentissimum est, vt quamuis rus filium misisset Roscius, non ideo tamen eum exhęredare volebat. Quamuis odisset Clodium Milo, non tamen illi fecit insidias. Quamuis a Laterense dignitate superetur Plãcius; non tamen largitione est ædilitatem assecutus. Quamuis in populum R. liberalis fuit Murena; non tamen eum pecunia corrupit, vt se consulem faceret. Hoc in genere vel prima pars argumentationis negatur, quæ propositio dicitur, vel secunda, quę vocatur assumptio, vel tertia, quæ conclusio nominatur. Propositio negatur, vt siquis ita argumentetur; Nullus poeta est in ciuitate retinendus. Archias est poeta; non est igitur Archias in ciuitate retinendus. Assumptio negatur hoc modo, cum quis argumentatur, Parricidæ sunt extremo supplicio afficiendi, Roscius est parricida; extremo igitur supplicio est afficiendus. Conclusio negatur hoc modo, Cæcina prohibitus tantum fuit ab Ebucio, ne in fundum suum accederet, non igitur ab eo deiectus fuit. Hæc autem longè melius intelliget, & efficiet, qui dialecticis imbutus fuerit. quamobrem est ars illa diligenter ediscenda.

Accedere autem oportet ad singula, sic vniuersa frangentur.

Suprà iam dictum est, verisimilia coaceruata multũm valere; nunc ostendit, si diducantur, & singula considerentur, infirma fieri. Nam vt ædificium totum simul non facilè diruitur, sed si paulatim lapides extrahas; totum denique corruet; ita si totam orationem simul refellere volueris, nihil proficies, at si argumenta singula reprehenderis, tandem omnia dilues. Ita Sertorius, equinæ caudæ pilos paulatim facilius euelli, quàm omnes simul edocuit, cum hispanos adhortaretur, ne tota acie cũ Romanis cõfligerent, sed paulatim eos aggrederẽtur.

Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda

conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

Exempla solēt plurimum commouere, de quibus iam suprà dictum; ea sunt ad causam accommodanda similitudine aliqua, vt si eis non creditum sit, neque aduersariorum criminibus credatur; vt pro Roscio Am. probat Cicero, non facilè parricidij crimen esse credēdum, exemplo T. Clælij Terracinensis, qui iugulatus fuit in eodem conclaui, vbi essent duo adolescentes filij, qui de parricidio accusati, statim absoluti sunt, quoniam aperto ostio dormientes reperti fuerant. Ita pro Milone refellit aduersarios, qui dixerant debere eum condemnari, qui à se hominem occisum fateretur, exemplo M. Horatij, qui populi R. comitijs liberatus est, cum sua manu sororem interfectam fateretur, & exemplo Cælij Plocij, qui tribunum militarem in exercitu C. Marij propinquum eius Imperatoris interfecerit, quoniam ei pudicitiam eripere voluerat. Sæpè etiam est conquerenda conditio communis periculi, quod sæpenumerò Cicero facit, cum ostendit commune malum esse, commune periculum, si hominibus improbis fides adhibeatur, vt pro Roscio Am. vbi de Rosciorum audacia verba facit, atque vbi Erucij accusatoris calumnias insectatur. Sed de reprehensione multa satis ingeniosè idem disputat, vbi sigillatim etiam explicat ea, quæ possunt in argumentationibus, atque in earum singulis partibus refutari. Sed hæc, vt dixi, melius a dialecticis traduntur.

Lib. 1. de Inuen.

C. F. Quoniam vnde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur expecto. C. P. Argumentationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio, quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expositi, conficienda, & distinguenda dilucidè est.

Iam explicatum est, quomodo posint inueniri, quæ ad confirmationem & refutationem pertinent; nunc quærit filius, qua ratione posit ea tractare: Parùm enim prodest inuentio, nisi tractatio diligens adhibeatur in dicendo. Tractantur autem singula per argumentationem, quę sumitur ex locis iam expositis. Ipsa porro argumentatio definitur, hoc modo; Argumentatio est argumenti explicatio, nam argu

mentum

mentum probabile inuentum est, ad faciendam fidem; argumentatio vero dilucidè conficit & distinguit ipsum argumentum; copioseque atque ornatè vim argumenti explicat. quo fit vt ab aliquibus expolitio dicatur. & græcè est ἐπιχείρημα. At vero loci, vnde sumitur argumentatio, duplices sunt. Nam alij communes sunt omnium generum, & dialectici vocantur, de quibus huius operis initio diximus, vt definitio, partium enumeratio, notatio verbi, res affectæ; Alij proprij sunt cuisque generis & constitutionis, de quibus paulò antè dictum est atque hi rhetorici nominantur.

C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo, vt suprà dictum est, explicatio argumenti argumentatio. sed ea concifitur, cùm sumpseris, aùt non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se uidetur.

Cupit filius ea discere, quæ ad argumentationem pertinent, itaque pater eius definitionem primo repetit, deinde quibus ex rebus conficitur, ostendit. Fit enim omnis argumentatio, vel ex rebus non dubijs & certis atque indubitatis, vel ex probabilibus, quæ probent id, quod prius erat aut dubium, aut non satis probabile. Nam (vt ait Quintilianus) in omni causa necesse est aliquid esse certum, quod probatiõne nõ egeat, ex quo, quæ dubia sunt, quærãtur, vt dubiũ est, an Cælius deditus sit voluptatibus & meretricijs amoribus; negat hoc Cicero, suamq; negantiam, nõ dubio pronunciato, comprobat: omnes enim, qui liberalibus & ingenuis artibus dediti sunt, corporis voluptates nõ amplectuntur; Cælius autem bonis artibus deditus est. Ita dubiũ est, an Roscius patrem interfecerit, sed illud certum est, à bono & frugi filio patrem necari non solere; cum igitur probatum fuerit Roscium esse bonum & frugi filium, certum erit ab eo patrem non fuisse necatum. Non dubia sunt illa, quæ necessaria sunt, vt si spirat, viuit; si peperit, virgo non est; si homo est, rationis est particeps; si est animal, sentit & mouetur. Probabilia sunt illa, quæ nullam habent necessitatem, & aliter etiam se habere possunt, sed tamen opinione hominum vera esse creduntur, vt si mater est, filium diligit; Si auarus est, negligit iusiurandum. Si prodigus est, pecuniam contemnit. Ex his duobus generibus omnis conficitur argumentatio, quæ græco nomine Syllogismus dicitur, & latinè Ratiocinatio. Quoties vero non dialectico more, sed oratorio tractatur, tunc Enthymema vocatur. ideo dicũt Enthymema rhetoricum esse syllogismum, de quo multa

tradit

Li.Rhe.2. tradit Aristoteles, & nos etiam libro Reprehensionum secundo contra Nizolium multa disseruimus.

Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directò spectat, alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitq; ea, quibus vteretur, atque his confirmatis, ad propositum sese retulit, atque conclusit.

Quemadmodum in tota oratione duo spectantur, fides, & motus; ita etiam duo sunt argumentandi genera, quorum altero fides fit, altero mouentur animi. Genus illud argumentandi, quod ad fidem faciendam pertinet, aut per inductionē tractatur, aut per ratiocinationē. De Inductione supra iam dictum est, cum de partium enumeratione verba faceremus; nunc de Ratiocinatione aliqua dicemus. Est igitur Ratiocinatio latinè, idem quod syllogismus grecè; sed alio modo tractatur à dialecticis, alio à rhetoribus. Dialectici presius & spinosius argumentantur, Rhetores latiùs & ornatiùs disserunt. Quod autem partes Ratiocinatio siue argumentatio cōtineat, non satis inter Rhetores cōuenit: quoniā alij plures, alij pauciores attribuūt. Cicero & Quintilianus integrā & perfectā argumentationem, quinque partibus constare volunt, quorum prima propositio dicitur, altera ratio siue probatio, tertia assumptio, quarta assumptionis confirmatio, quinta conclusio. Sed tamen tres tantum partes videntur esse necessariæ, propositio, assumptio, & conclusio, duæ reliquæ, ad propositionis & assumptionis probationem adhibentur. Cicero hoc in loco breuiter quinque partes illas, quas proposuimus, tangit. Cum enim ita, inquit, dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, duas partes notat, propositionem & probationem. Cum autem addit, sumpsitq; ea quibus vteretur, tertiam partem tangit, hoc est assumptionem, denique cum ait, Atque his cōfirmatis, ad propositum sese retulit, atque concludit, tangit confirmationem assumptionis, & conclusionem. Prima igitur pars argumentationis Propositio dicitur, vnde omnis vis conclusionis emanat: vt si quis probare velit, Clodium iure fuisse interfectum, hæc poterit esse propositio; Omnis insidiator & latro, iure interficitur. Secunda pars dicitur approbatio, qua propositio confirmatur hoc modo: Natura enim hoc nobis præscripsit, vt omnem semper vim, quacunque ope possemus, à corpore, à capite, à vita nostra propulsaremus,

mus. Tertia pars assumptio dicitur, per quam id assumitur, quod probare volumus; vt Clodius fuit insidiator & latro. Quarta pars dicitur assumptionis confirmatio, vt Palàm enim egit, & aperte dixit occidendum esse Milonem, seruos agrestes & barbaros ex Appenino deduxit, quibus insidias Miloni strueret. Quinta & vltima pars complexio siue conclusio dicitur, in qua vel propositionem & assumptionem copulantes concludimus, hoc modo; Quod si omnis insidiator iure interficitur, & Clodius fuit insidiator, iure igitur fuit interfectus. Vel tantum id addimus, quod ex propositione & assumptione conficitur, vt, iure igitur fuit interfectus. Hac ratione possunt orationes quamuis longissimæ, ad vnam principalem argumẽtationem reduci. Quæ res plurimum prodest, & ad intelligendam artem rhetoricam, & Ciceronem imitandũ, vt in oratione pro lege Manilia, nihil aliud vult suadere Cicero, nisi vt Põpeius ad bellũ Mithridaticũ mittatur, cuius orationis summam illa vna argumentatio complectitur, Ad bellum Mithridaticum summus Imperator est mittendus. Est enim magnum & periculosum bellum, quod à duobus potentissimis regibus Mithridate & Tigrane nobis infertur. Pompeius autem summus est Imperator, nam in eo sciẽtia rei militaris est, & virtus, & auctoritas, & felicitas. Quare Pompeius ad bellum Mithridaticum est mittendus. Ita pro Roscio Am. cum probare velit, à Roscio patrem non fuisse interfectum, eam affert rationem, quod Roscius vitæ rusticæ deditus esset. Fiet igitur huiusmodi argumentatio, Qui vita rustica delectantur, nullo scelere, nullis flagitijs imbuti esse solent; sed probatis moribus præditi. Est enim ea vita disiuncta à cupiditate, & cum officio, coniũcta parsimoniæ, diligentiæ, iustitiæ magistra; Roscius autem in vita rustica educatus fuit, cum enim pater suus ruri esse volebat, vt rerum familiarium curam haberet, & diligens pater familias euaderet, nullo igitur scelere imbutus est, ita neque de parricidio cogitauit. Interdum probationes prætermittuntur, vel ambæ, vel altera tantum, cum altera tantum probatio prætermittitur, fit argumẽtatio quadripartita, vt si probationem propositionis relinquamus hoc modo; Hostes patriæ bello persequendi sunt, M. Antonius patriæ hostis est, nam vindices libertatis odio prosequitur, leges euertit, res iudicatas frangit, regium dominatum appetit, est igitur bello persequendus, vel si dimittamus assumptionis probationem hoc modo; Qui contra leges à se hominem occisum esse fatetur; ei nefas est lucem intueri: nulla enim esset legum vtilitas, nulla potestas, nulla reuerentia, nisi qui illas violant, debitas pœnas luãt: Sed Horatius sororem à se contra leges occisam esse confitetur: igitur ei lucem intueri nefas est. Cum vero ambæ probationes prætermittuntur, tunc tripartita fit argumentatio hoc modo; Qui contra seditiosum magistratum arma sumunt, ij maiestatem non immi-

nuunt;

nuũt; C. Rabirius contra Saturninum seditiosum magistratum arma sumpsit, non igitur maiestatem imminuit. Atque hoc modo sunt argumentationes, quæ ad fidem directò spectant.

Illa autem altera argumentatio, quasi retrò, & contra prius sumit, quæ uult, eaq; confirmat, deindè id quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum.

Cum oratori propositum sit animos commouere, non eundem ordinem sequitur in argumentando, quem dialectici aut philosophi; sed plerumque à conclusione incipit, eaq; confirmata quasi retrò & contrà progreditur, & tandem, postquam animos commouit, in extremo ponit, quod erat proponendum, si directò argumentari voluisset: vt si quis ita argumentetur; Non est credibile, Iudices, à Roscio patrem interfectum fuisse. Hæc ést conclusio, quam probare opus est, quę ita confirmabitur. Est enim Roscius vir probatis moribus, & innocens, qui nullum vnquàm maleficium commisit. Huic confirmationi potest addi propositio generalis hoc modo: At certè nemo tantum scelus aggreditur, nisi qui antea perditissimus fuerit. In oratione pro M. Cælio, pulchrum & euidens est huius generis argumentandi exemplum, in quo primo loco ponitur conclusio hoc modo; In M. Cælio nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum æs alienum, nulla conuiuiorum ac lustrorum libido: paulò post additur assumptio, cum ita inquit, Audiuistis, cum pro se diceret, audiuistis anteà cum accusaret, defendendi hæc causa, non gloriandi loquor, genus orationis, facultatem, copiam sententiarum ac verborum: postremò ponit propositionem ibi, Atqui scitote, Iudices, eas cupiditates, quæ obijciuntur Cælio, atque hæc studia, de quibus disputo, non facilè in eodem homine esse posse. Atque hanc prositionem additis rationibus confirmat. In oratione pro Milone sic argumentationem inflectit, Quonam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tàm audaci, tàm nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat, Et si boni nullo emolumēto impelluntur in fraudem, improbi sæpè paruo. Sed de hoc argumentandi genere multa diximus contra Nizolium, vbi docuimus, hanc esse Ciceronis consuetudinem, vt in argumentando ferè semper à conclusione incipiens se inflectat ad motum, & quasi retrò prius sumat, quæ probare vult, deindè quod proponendum fuit, iaciat ad extremum.

Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio, vt cum interrogamus nosmetipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt cum alijs compluribus sententiarum ornamenta.

Quia similitudo in omnibus rebus est satietatis mater, varietas autem delectationem parit, ideo in argumentando etiam similitudinem fugere, & varietatem quærere debemus; docet autem quatuor potissimum modis argumentationem variari posse. Primo cum interrogamus nosipsos. Secundo cum percunctamur aduersarios. Tertio cum imperamus. Quarto cum optamus: quæ sunt quatuor sententiarum exornationes. Illa argumentatio in qua nosipsos interrogamus, appellatur subiectio, quæ frequentissima est apud Ciceronem, vt pro A. Cæcinna. Quid? verbis satis hoc cautum erat? minimè. quæ res igitur valuit? voluntas, quæ si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non vteremur. Pro Milone, Cur vesperi? quid necesse est tarde? quid conuenit præsertim id temporis? diuertit in villam Pompeij, Pompeium vt videret? sciebat in Alsiensi esse, procul inde, villam vt perspiceret? millies in ea fuerat, quid ergo erat moræ, & tergiuersationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. In Peroratione eiusdem orationis, Me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille seruasset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus, à quibus non potuisse? ab ijs qui maxime P. Clodij morte acquieuerunt, quo deprecante? me. Terentius in Eunucho, Quid igitur faciã? non eam ne nunc quidem, cum accersor vltro? Percunctamur aduersarios, vt ab illis etiam inuitis confessio per vim argumentationis exprimatur, vt pro Cæcinna, Responde si tibi videtur, in fundum Cæcinna, vtrum voluit tandem, an non potuit accedere, cum te obstitisse & repudiasse dicis, certè hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere, non ei vim fuisse impedimento, cui cum cuperet, eoque consilio venisset, per homines coactos non sit licitum accedere? Actione tertia in Verrem, longum & pulchrum est huius generis exemplum. Nam quæro abs te, circumsessus ne sis Lampsaci? cæperit ne domum, in qua diuersabare, illa multitudo incendere? voluerint ne legatum populi Romani comburere viuum Lampsaceni? & quæ sequuntur. Imperamus in oratione aut simpliciter, aut per ironiam. Simpliciter vt pro A. Cluentio, Iudices si scelus odistis, prohibete aditum matris a filij sanguine. pro C. Rabirio, Quin continetis vocem indicem stultitiæ vestræ, testem paucitatis. per Ironiam, vt pro Milone, Excitate, exci-

tate eum si potestis ab inferis, frangetis impetum viui, cuius vix sustinetis furias insepulti. Virgilius,

I sequere Italiam ventis, pete regna per vndas.

AVT OPTAMVS) est etiam quædam vis orationis in optando, vt cum probare vult Cicero iure cæsum fuisse Saturninum, pro C. Rabirio, Vtinam, inquit, hanc mihi facultatem causa concederet, vt possem hæc prædicare C. Rabirij manu L. Saturninum hostem populi R. interfectum. Sed hæc ornamenta, atque alia multa sententiarum sunt, quibus argumentationes plurimùm illustrantur.

Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus: breuiterq; interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus. quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

Quatuor præcepta tradit, quibus in argumentando similitudinem vitare poterimus.

Primum ne semper eundem ordinem sequamur. Sed modò à propositione, modò ab assumptione, modò à complexione incipiamus. Nam eandem argumentationem arbitrio nostro possumus, à qua voluerimus parte incipere, quod exemplo vno satis intelligi poterit. Sit enim deliberatio proposita, An sit bellum contra Mithridatem suscipiendum, quam probare velimus. Primò igitur poterimus à propositione maiore incipere, hoc modo, Omne bellum in quo agitur populi R. gloria, & salus sociorum, suscipiendum est; At in bello contra Mithridatem gloria populi R. & salus sociorum agitur, ergo contra Mithridatem bellum suscipiendum est. Secundò possumus ab assumptione incipere, hoc modo, In bello contra Mithridatem agitur gloria populi R. & salus sociorum; at omne bellum huiusmodi suscipiendum est, Igitur etiam hoc contra Mithidratem est suscipiendum. Tertiò possumus à conclusione incipere, hoc modo, Bellum contra Mithridatem suscipiendum est: agitur enim in eo gloria populi R. & salus sociorum, pro qua bellum omne suscipiendum est. Posuimus autem exemplum nudum & apertum, vt res facilius intelligatur, nam in oratione deinde copiosius & ornatius argumentationes explicantur.

Secundùm præceptum est, vt aliquando probationes propositionis & assumptionis prætermittamus, & ne nimis subtiliter & acutè disputemus.

temus, præsertim si propositiones satis probabiles fuerint: vt si quis ita argumentetur; Non est illis ignoscendum, qui iura gentium violarũt, quod scelus Corinthij pulsatis legatis admiserunt, non igitur Corinthijs est ignoscendum: cum enim in hac argumentatione, & propositio & assumptio satis aperta sit, nihil opus est eas approbare.

Tertium est, vt quæ satis aperta sunt, breuiter ponamus. nam sæpè nimium altercando veritas amittitur, & qui de rebus apertis disputat, eas in dubium quodammodo reuocare videtur. Satis igitur est eas breuiter sine vlla probatione ponere, vt pro Milone, Insidiatori vero & latroni quæ potest afferri iniusta nex? talia sunt illa in eadem oratione, Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tàm præmia sequi solere rectè factorum, quam ipsa rectè facta: se nihil in vita nisi præclarissimè fecisse, si quidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare, & quæ sequuntur.

Quartum est, vt Complexio siue conclusio argumentationis, cum per se manifesta est, prætermittatur. Est enim sæpè molestum, & interdum puerile, velle conclusionem adhibere, cum omnes intelligunt quid ex propositis sequatur: vt, ea vera bona sunt, quibus nemo malè vti potest, quo in genere virtus est, qua nemo malè vtitur. Hic enim non opus est addere conclusionem, quia satis intelligitur, ex propositione, & assumptione.

Sunt etiam quædam argumentationes breues, quibus frequentissimè vtuntur auctores, quæ propositione, & ratione constant, & enthymemata vocantur, vt, Dignus est supplicio Cethegus, quoniam in patriam coniurauit: iure cæsus est Clodius, fuit enim insidiator. Cicero pro Q. Ligario, Causa tum dubia, quod erat aliquid in vtraque parte quod probari posset: Talia sunt illa, Nõ fraudauit Chream, Roscius est enim vir probus & liberalis. Non est adulter Cælius, non enim cum matrona, sed cum meretrice rem habuit. Sed quæ fiunt à repugnantibus, vel cõtrarijs, vel dissimilibus, longè maiorem vim habent, vt pro Q. Ligario; Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio? pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis. Sed de Enthymemate, multa diximus secundo Reprehensionum libro, contra Nizolium.

C. F. Quid illa, quæ sine arte appellantur, quæ iamdudùm assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. illa uero indigent, & nec eo dicuntur sine arte, quod ita sint, sed ea

non parit oratoris ars, ſed foris ad ſe delata tamen arte tractat, & maximè in teſtibus.

Hactenus de artificioſis probationibus ſatis dictum eſt, nunc ad ea tranſit, quæ ſine arte appellantur, & aſſumpta etiam dicuntur. Petit igitur filius quomodo hæc artis expertia, arte indigeant? cui reſpondet pater, non ideo dici ſine arte, quod re vera ita ſint, ſed quod ab oratoris arte non inueniantur, cæteroqui, cum orator extrinſecus ea ad ſe delata ſumat, maxime arte tractare ſolet: & cum omnia tractari arte ſumma opus ſit, tum præcipuè teſtes, in quibus (vt ait Quintilianus) maximus eſt patronus Iudex. Cum autem multæ ſint ſpecies teſtimoniorum, vt quæ diuina vocantur, oracula, vaticinationes, auſpicia, reſponſa ſacerdotum, & quæ humana dicuntur, vt tabulæ, præiudicia, rumores, iuſiurandum, quęſtiones, teſtes, in teſtibus tractandis ait hoc loco Cicero, maximè oratorem arte vti ſolere: Teſtes autem vocat homines, qui aliquid in iudicio pro teſtimonio dicunt, qui quomodo tractandi ſunt ſubiungit.

Nam de toto genere teſtium, quàm id ſit infirmum, ſæpè dicendum eſt, & argumenta rerum eſſe propria, teſtimonia voluntatum.

In refellendis teſtibus, aut de toto genere teſtium, aut de ſingulis verba facimus. Si de toto genere, docebimus, quam id infirmum ſit: vt pro L. Flacco, primo de genere teſtium græcorum verba facit, cum ita inquit; Dicit enim natio minimè in teſtimonijs dicendis religioſa, propius accedo: nego iſta eſſe teſtimonia, quæ tu ipſe pſephiſmata appellas, ſed & fremitum egentium, & motum quendam temerarium græculæ concionis. Multis autem argumentis probat innocentiam L. Flacci, quibus magis credendum eſſe dicit, quàm græculis teſtibus. Pro M. Cælio, Equidem uos abducam à teſtibus, neque huius indicij veritatem, quæ mutari nullo modo poteſt, in voluntate teſtium collocari ſinam, quæ facillimè fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri poteſt. Dicet igitur orator potius argumentis, quàm teſtibus eſſe creden dum, quoniam argumenta rerum propria ſunt: teſtimonia vero pendent à voluntatibus, quæ pro arbitrio mutari poſſint.

Vtendumque eſt exemplis, quibus teſtibus creditum non ſit.

Pluri-

Plurimum in hac parte proderit, exempla commemorarẽ, quibus testibus non sit creditum. Valerius Max. octauo libro nonnulla commemorat exempla præclarissimorum virorum, qui cum in iudicio testimonia dixissent, tamen eis creditum non est. Cicero pro M. Fonteio sic ait; An vero vos id in testimonijs hominum barbarorum dubitabitis, quod persæpè & nostrà & patrum memoria, sapientissimi Iudices, de clarissimis nostræ ciuitatis viris, dubitandum non putauerunt? qui Cn. & Q. Cepionibus L. & Q. Metellis testibus in Q. Pompeium hominem nouum non crediderunt, quorum virtuti, generi, rebus gestis, fidem & auctoritatem in testimonio cupiditatis atque inimicitiarum suspicio derogauit. Ecquem hominem vidimus, ecquem verè commemorare possumus, parem consilio, grauitate, constantia, cæteris virtutibus, honoris, ingenij, rerum gestarum ornamentis M. Aemilio Scauro fuisse, tamen huius, cuius iniurati vultu, propè terrarum orbis regebatur, iurati testimonio neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est, & quæ sequuntur. Hæc enim exempla facilè Iudices mouerè possunt, ne testibus quibuslibet fidem adhibeant, cum intelligant præclaris viris interdum non credi.

Et de singulis testibus, si natura vani, si leues, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia impulsi, si præmio, si gratia adducti.

Tractantur etiam singuli testes artificiosè, vt cum ostendit orator eos esse vanos qui facilè mentiantur, & leues qui sibi non constent: aut ignominia notatos propter scelera, vt pro L. Flacco, Asclepiades damnatus turpissimis indicijs domi, notatus literis publicis, cuius de probris, adulterijs, ac stupris extant Aemonensium literæ, & alibi, Nicomedes, & furti, & pro socio damnatus est. Pro A. Cluentio, quendam Fidicularium Falculam Senatorem, tanquam vanum & leuem irridet, atque etiam pro A. Cæcina eundem testem insectatur. Quod si probare potuerit orator, testes aut spe commodorum adductos, aut metu incommodorum, aut odio ipsius rei, aut misericordia ad testimonium dicendum aduenisse, facilè fidem illis abrogabit; atque etiam multo magis, si vel propter amicitiam, vel propter præmium testimonium dicere probati fuerint. Quod si à testibus dicere voluerimus, eos ostendere oportebit probos viros, graues, fide dignos; vt pro Archia poeta, Adest vir summa auctoritate, & fide, & religione L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire, non audiuisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. De modo autem tractandorum testium, Libr. 5. insti. orat.

duos libros scripsit Domitius Afer teste Quintiliano, atque ipse Quintilianus multa de testibus.

Comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit.

Plurimùm valet ad infirmandos testes comparatio, cum ostendit orator, testibus multò fide dignioribus non esse creditum, ideo neque inferioribus, aut minus fide dignis esse credendum. Quod multis verbis Cicero pro Fonteio facit, ex eo loco, An vero illi equites Romani, quos nos vidimus, qui nuper in Rep. iudicijsque maximis floruerunt, habuerunt tantum animi, tantum roboris, vt M. Scauro testi non crederent, vos Belgarum, atq; Allobrogum testimonijs, non credere timetis? & quæ sequuntur.

Sæpè etiam quæstionibus resistendum est, quòd & dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpè sunt, morique maluerunt, falsum fatendo, quam inficiando dolere.

Alius lócus communis est à quæstionibus & contra quæstiones. Qui locus, vt ait Quintilianus, est frequentissimus, cum vna pars ait tormenta veri inueniendi gratia fuisse constituta, atque ideo illis esse credendum; altera dicit tormenta sæpè causam esse falsa dicendi. Apud Romanos non liberi, sed tantum serui torquebantur. Apud Athenienses vero & cæteros græcos, etiam liberi homines. Docet autem primo Cicero, quomodo quæstionibus resistendum sit, quoniam aliqui cruciatus perferre non possunt, ideo in tormentis dolore victi mentiuntur, & mori malunt falsum fatendo, quam negando cruciari. Valerius Max. scribit M. Agrij argentarij seruum, tortum à domino, quia diceretur Alexandrum T. Fannij seruum interfecisse, crimen se admisisse confessum, atque ideo supplicio affectum fuisse, cum tamen non multò post Alexander ille, qui dicebatur interfectus, domum redierit. Cicero pro P. Sylla, ita contra quæstiones disserit, Quæstiones nobis seruorum ac tormenta accusator minitatur, in quibus quamquam nil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque, tùm animi, tùm corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, vt in tot rerum angustijs nihil veritati loci relinquatur.

Multi

Multi etiam suam vitam neglexerunt, vt eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent.

Sunt aliqui tàm constantes in tormentis, vt etiam propriam vitam negligant,& in cruciatu potius mori velint, quam vel dominos suos,vel eos, quos caros habent,confessione sua lædere. Quod Philippus Fuluij Flacci seruus fecit, vt Valerius Max. scribit, qui octies tortus, ne verbum quidem quo dominus perstringeretur,emisit. Et M. Antonij illius diserti seruus,adhuc imberbis, omnes cruciatus pertulit, vt dominum suum incesti reum liberaret. Hæc exempla cæteraque huiusmodi prolata,facilè quæstionibus fidem adimere possunt.

Alij autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt.

Sunt etiam aliqui tam robusto ac patienti corpore, vt dolorem non reformident, alij tormenta omnia perferunt, vel propter dolendi consuetudinem, vel quia mortem atque extremum supplicium timeant. Huius rei exempla ferè quotidiè accidunt. Multi enim in equuleo torti, ne verbum quidem contra seipsos emittere cogi possunt, etiam si scelus perpetrarint. Quod de Alexandro T. Fannij seruo scribit Valerius Max. qui septies tortus, quod C. Flauium equitem Romanum occidisse diceretur, constantissimè pernegauit.

Alii ementiti sunt in eos, quos oderant, atque hæc exemplis firmanda sunt.

Inuenti sunt etiam aliqui (inquit) qui cum torquerentur, dissimulata veritate,in eos mētiti sint,quos odio prosequebātur. Quod à Zenone Eleate factū legimus, qui cum Phalaridis crudelitatem inuisam haberet, nobilissimos iuuenes Agrigentinorū ad coniurandum in Tyrannum illum concitauit: Sed coniuratione patefacta Zeno captus,& omni cruciatus genere tortus, vt socios delendæ tyrannidis indicaret, proximum quemque ac fidelissimum Tyranno nominauit, quos Tyrannus ira incensus, statim interfici iussit,deinde Zeno sic oratione sua populum Agrigentinum inflammauit, vt Phalarim lapidibus obruerit. In Theodoro quoque (inquit Valerius) viro grauissimo Hieronymus Tyrannus tortorū manus frustra fatigauit. Rupit enim verbera,

verbera, fidiculas laxauit, soluit equuleum, laminas extinxit, prius quàm efficeret, vt tyrannicidij conscios indicaret. Quin etiam satellitem, in quo totius dominationis summa quasi quodam cardine versebatur, falsa criminatione inquinando, fidum lateri eius custodem eripuit, beneficioque patientię, non solum quæ occulta fuerunt, texit, sed etiam tormenta sua vltus est, quibus Hieronymus dum inimicum cupidè lacerat, amicum temerè perdidit.

Neque est obscurum, quin quoniam in vtraque parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci, in contrarijs contraria sint sumenda.

Quoniam tantum ea dixit, quæ contra quæstiones valent, nunc admonet etiam à quæstionibus disputari posse. Sunt enim etiam in altera parte exempla, hoc est eorum, qui torti verum confessi sunt. Sunt etiam in vtraque parte loci ad coniecturam faciendam, vtrum quæ dicta fuerunt, vera sint nec ne. Et (vt ait Quintilianus,) hæc vtrinque tàm infinita sunt, quàm ipsa rerum varietas. Quare poterit orator in contrarijs contraria sumere, eaque rationibus & argumentis confirmare, quæ causam suam adiuuare videantur: vt pro Roscio Am. Cicero coniecturam facit aduersarios cædis esse conscios, quod seruos Roscij dare in quæstionem recusarent, ex quibus verũ inueniri posset.

Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in quæstionibus ratio. Sæpè enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambiguè, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

Quatuor addit rationes quibus vel testes, vel quæstiones euerti facilè possunt.

Prima est si quid ambiguè dictum fuerit, quod in aliũ, atque alium sensum trahi posit: vt siquis in tormentis ita dixerit; verum est, Milonem inuasisse Clodium, & ab eo factas insidias. Est enim ambiguum, vtrum Milo, an Clodius tanquam latro & insidiator notetur. Talia sunt pleraque oracula, quibus testium vice antiqui vtebantur. Putabant enim in oraculis deorum esse orationem, & vera patefieri. Sed (vt dixi) pleraque erant ambigua, vt illud de Crœso, Crœsus Halim penetrans, magnam peruertet opum vim.

Secunda ratio est, si quid inconstanter dictum fuerit, vt pro A. Cæcinna; Fidiculanium Falculam arguit Cicero, quia primo dixerat, nullos armatos cum Ebutio fuisse, deinde paulò post, dixit, seruos suos fuisse armatos.

Tertia ratio, si quod dictum est, incredibile esse videatur, vt pro P. Quintio refellit Cicero Næuium aduersarium qui dixerat, vadimonium sibi cum Quintio Nonis Februarij factum esse, cum Quintius pridie Calendas Februarij Roma discessisset: & in eadem orationem sic ait, O rem incredibilem, o cupiditatem inconsideratam, o nuncium volucrem, administri, & satellites Sex. Næuij, Roma trans alpes in Sebusianos biduo veniunt, o hominem fortunatum qui eiusmodi nuncios, seu potius pegasos habeat: & paulo post, Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo?

Quarta ratio, si aliter ab alio dictum fuerit, neque enim plus vno verum esse potest, neque contraria dicta possunt ambo vera esse: vt pro A. Cęcinna, cum alij testes omnes dixissent, cum Ebutio armatos fuisse complures, vnus Fidiculanius dixit, nullos fuisse armatos. Hæc (inquit Cicero) subtiliter & ingeniosè refelli, reprehendique possunt. Sunt etiam alia quædam artis expertia, quæ quoniam omnia eodem fere modo tractantur, ideo prætermittuntur hoc loco. Sciendum est tamen, & à tabulis & contra tabulas dici posse, vt primo Rhetoricorum copiosè docet Aristoteles, & pro Archia poeta Cicero contra tabulas ita dicit; Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere, quærere quæ habere non possumus, & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare, & cum habeas amplissimi uiri religionem, integerrimi municipij iusiurandum fidemque, ea, quæ deprauari nullo modo possunt, repudiare, tabulas, quas idem dici solere corrumpi, desiderare. Sic etiam dicitur à præiudicijs & contra præiudicia, à rumoribus, & contra rumores, à iureiurando, & contra iusiurandum, & si quæ sunt eius generis alia. De quibus orator in vtramq; partem disputare scire debet: ideo tertio de oratore L. Crassus ait, neminem egregium oratorem esse posse, nisi contra omnia quæ proposita fuerint, differere copiosè valeat. Quæ vis omnis ad confirmationem & reprehensionem refertur, de qua iam satis multa dicta sunt.

C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sanè velim audire. C. P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem.

Vltima pars orationis peroratio vel conclusio dicitur, quæ ad mouendos animos adhiberi solet, & simile quiddam habet cum exordio, Sicut enim in exordio conciliare nobis audientium animos studemus, ita etiam in peroratione. Sed in eo differunt, quod exordium mitiores illos affectus habere solet, qui ἤθη Græcè dicuntur, Latinè mores dici possunt: peroratio verò eos, qui πάθη Græco nomine vocantur, Latinè perturbationes, vel commotiones, quæ longè grauiores sunt, & vehementiores. Maximè enim in hac extrema orationis parte studet orator, vel ad sæuitiam iudices concitare si accusat, vel ad misericordiam, si defendit.

Duobus vero modis totam orationem concludere licet, vel per amplificationem, vel per enumerationem.

Amplificatio valet plurimum in accusationibus, cum crimina augentur, & ad indignationem iudices mouentur: Quod pluribus in locis, Cicero contra Verrem facit, valet etiam in defensionibus cum rei virtutes augentur, & innocentia tollitur, vel cum misericordia concitatur.

Enumeratio locum habet in deliberationibus, vt pro L. Man. sed interdum etiam in iudicijs adhibetur, vt pro P. Quintio, & pro Roscio Am. & sicut infra Cicero docet, accusatori sæpius, quàm reo necessaria.

Augendi autem & hic est proprius locus in perorando, & in cursu ipso orationis, declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa.

De amplificatione primo tractat, & qui proprius sit eius locus docet. Est enim in peroratione proprius locus amplificationis, quamuis interdum etiam alijs in locis adhibeatur, vt prima oratione in Catilinam Cicero ab amplificatione exorditur, quod etiam post reditum suum in Senatu facit. In Verrem frequenter post narrationes, frequenter etiam post argumentationes, in quibus aliquid vel confirmatum, vel reprehensum fuerit, amplificationes adhibet, vt tertia in Verrem Actione, post Philodami, & filij mortem enarratam, sic amplificat; Tantæ ne tuæ, Verres, libidines erunt, ut eas capere ac sustinere, non prouinciæ populi R. non nationes exteræ possint? tu ne quod videris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini tuæ cupiditatique paruerit, imitentur homines? expugnabuntur domus? ciuitates non modò pacatæ, ve-

tæ, verùm etiam sociorum, atque amicorum ad vim, atque ad arma confugient, vt ab se atque liberis suis, legati populi R. scelus atque libidinem propulsare possint. Sed plurimæ sunt huius generis amplificationes, passim in illis actionibus.

Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem, ea & verborum genere conficitur, & rerum.

Declarat quid sit amplificatio, & quibus ex rebus constet. Amplificatio (inquit) est quædam grauior affirmatio, quæ non tantum fidem facit, sed etiam animos mouet. Nam in hoc ab argumentatione differt, quòd argumentatio quærit tantum fidem facere, amplificatio verò præter fidem, quærit etiam animos commouere, atque ideo dicitur grauior affirmatio, quia maiorem uim & grauitatem habet, quàm simplex illa argumentatio. Nam (ut ait Quintilianus) omnis vis oratoris in augendo minuendoque consistit.

Constat autem amplificatio, sicut etiam reliquæ partes orationis, ex verbis & rebus, itaque de verbis, quæ vim habent amplificandi, primò tractat, deinde etiam de rebus tractabit.

Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, imprimisque translata, nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coniunctione, ut plura uideantur.

In amplificatione primo quærenda sunt verba, quæ vim habeant illustrandi, quoniam illustris oratio rem penè ante oculos constituit, sicut iam supra demonstratum est, vbi docuimus quibus modis illustris oratio fiat, quæ præcepta sunt etiam ad hunc locum referenda.

Sed illustria verba talia esse debent, ut ab vsu non sint abhorrentia, verum ab omnibus intelligantur, ut pro Cn. Plancio illustris est, & vsitatis verbis illa exclamatio. O acerbam mihi iudices memoriam temporis illius & loci, cum hic in me incidit, complexus est, conspersitque lachrymis, nec loqui præ mærore potuit. Pro Milone, Hunc sua quisquam sententia ex hac vrbe expellet, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se uocabunt.

Debent etiam esse grauia verba in augendo, vt pro Milone; Sed tamen ex omnibus præmijs uirtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam, esse hanc vnam, quæ breuitatem vitæ, posteritatis memoria consolaretur, & quæ sequuntur.

Plena sunt illa, De me semper populus R. semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obtumescet uetustas.

Sonantia, ut illa: Polluerat stupro sanctissimas religiones, Senatus grauissima decreta perfregerat. & pro Plancio, Nec me solum deprecatorem fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor.

Iuncta uerba dicuntur composita quæ maiorem sonum habent, & uehementius mouent, ut contrucidare, pertimescere, pro Plãcio, Omnia tibi illorum laborum præmia pro me persoluturos.

Facta dicuntur, quæ orator ipse fingit, ut acrius & vehementius dicat, etiam si noua sint, & inusitata. Qua in re notatus fuit etiam Demosthenes ab Aeschine quod quædam uerba dura, odiosa, & intolerabilia proferret, vt in oratore ad Brutum ait Cicero. Ipse Cicero tertio Epistolarum ad Appium scribens ita inquit, vllam Appietatem, aut Lentulitatem ualere apud me plus, quàm ornamenta uirtutis existimas? duo enim uerba quasi contemptionis gratia finxit.

Cognomina dicuntur ea uerba, quæ eandem habent significationem, quæ sæpè in amplificatione conglobantur, ut pro Milone, Hæc tanta uirtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, eijcietur? & pro Cn. Plancio, Quid me aspectas? Quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? prima in Catilinam, Abijt, excessit, euasit, erupit.

Non uulgata ea intelligimus, quæ supra uulgarem sermonem efferuntur, ne humilis fiat oratio, sed sublimis sit, ut pro Milone, Quas ille præceps amentia, cæsis prostratisque sanctissimis lucis substructionum insanis molibus oppresserat.

Superlata uocantur ea, quæ ueritatem excedunt, & plus dicunt, quam reipsa esse possit, ut pro Milone, O terram illam beatam, quæ hunc uirum exceperit, hanc ingratam, si eiecerit, miseram, si amiserit. Pro Archia poeta, Saxa & solitudines uoce respondent, bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur atque consistunt.

Translata multum ualent in augendo, ut pro Milone, Et quidem cæteras tempestates, & procellas in illis dũtaxat fluctibus concionum semper putaui Miloni esse subeundas. Item, cùm omnes à suis inimicis faces inuidiæ meæ subijciantur. Item, omnes in me meosque redundant ex illo fonte dolores. Sed hæc frequentissima sunt. NEC IN SINGVLIS VERBIS, SED IN CONTINENTIBVS SOLVTA) Dissolutum, uel disiunctio uocatur, cum plura membra sine coniunctione proferuntur, & ita dissoluuntur ut

unum-

unumquodque membrum suum uerbum habeat, & suum integrum sensum: ut pro Milone; Me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos, coniugem meam uexauerat, Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat. Aliquando in singulis uerbis fit solutio, ut pro Milone, Cum illa indicia cōmunis exitij indagaui, patefeci, protuli, extinxi. Hæc autem soluta sine ulla coniunctione dicuntur, ut plura esse uideantur. Sic Cicero, Nos penates, aras, focos, sepulchra maiorum, nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus, M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, euertat.

Augent etiam relata verba, iterata, duplicata.

Relata verba multis modis intelliguntur; Primò cum paria paribus referuntur, vt pro Milone, Est enim hæc Iudices non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus. Secundò cum contraria contrarijs referuntur, vt pro P. Sestio, Sed mihi omnis ratio est cum virtute, non cum desidia, cum dignitate, non cum voluptate; Pro Milone; Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi, non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Tertiò cum ad vnum verbum multi casus referuntur, vt pro A. Cluentio, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia, quæ exornatio dicitur adiunctio.

Iterata vocamus ea, quæ sæpius initio membrorum repetuntur, vt pro Milone, Caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico. Item vbi nunc Senatus est, quem secuti sumus? vbi equites Romani illi, illi, inquit, tui? vbi studia municipioruum? vbi Italiæ voces.

Duplicata dicimus illa quæ geminantur, vt vos vos appello fortissimi viri, valeant (inquit) valeant ciues mei. excitate excitate eum, si potestis, ab inferis.

Et ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora.

Hoc appellatur incrementum, cum paulatim ascendit oratio ab humilioribus verbis ad superiora, vt pro Milone; Capere eius amentiam ciuitas, Italia, prouinciæ, regna non poterant. Item, valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati,. Item, vt P. Clodius non modò viueret, sed etiam Prætor, Consul, Dictator esset. Verum vnum

huius rei pulcherrimum est exemplum in septima actione contra Verrem, quod etiam Quintilianus admiratur, vbi ita Cicero inquit, Facinus est vinci ciuem Romanum, scelus verberari, propè parricidium necari, quid dicam in crucem tolli? Pro Cn. Plancio ita ascendit. Hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite vel vitæ periculo velle videbam, de eorum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam.

Omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed grauibus referta verbis, ad augendum accommodatior.

Concludit ea, quæ ad verborum amplificationem pertinent, tribus potissimum rebus contineri.

Primò vt sit oratio quasi naturalis, non fucata, non dissimulatrix, sed quæ veros affectus indicet, vt pro Milone, Quid respondebo literis meis, qui te parentem alterum putant? Quid tibi Quinte frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum?

Secundò vt non sit explanata, sed quodammodo intercisa, & præ dolore interrupta, vt, Quid iam restat? quid habeo, quid dicam, quid faciam pro tuis in me meritis? nisi vt eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam. Terentius in Eunucho, Egone illam? quæ me? quæ illum? quæ non? mori me malim.

Tertiò, vt grauibus verbis sit referta, grauia vero sunt, aspera, molesta, odiosa quodammodo, vt sunt lachrymæ, luctus, acerbitates, squallores, exterminationes, exilia, fugæ, dimicationes capitis, vt, Quid me reducem esse voluistis? an vt inspectante me expellerentur ij, per quos essem restitutus. nolite obsecro vos pati mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus, & reliqua.

Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & aptè ad animos permouendos accommodata est.

Non satis est verba ad amplificandum esse accommodata, nisi etiam actio & pronunciatio vehemens & acris accedat. Est enim actio quasi vita orationis, quæ nisi congruens fuerit, & apta ad animos permouendos, reliqua omnia quamuis in oratore præclara fuerint, parum adiuuant. Tria verò sunt quæ in actione spectantur, vox, vultus, & gestus, quæ si mouere animos debent, oportet vt vox sit flebilis, vul-

tus

tus mœstus, gestus miserabilis, atque hæc in defendendo: in accusando autem vox intensa & vehemens, vultus iratus, gestus minarum plenus esse debet, quæ vt fiant opus est, vt prius orator intra se talem animum concipiat, qualem in auditoribus concitare desiderat. Hoc est quod ait Horatius in Arte.

Si vis me flere, dolendum est
Primùm ipsi tibi, tùm tua me infortunia lædent.

Sed & in uerbis, & in actione, causa erit tenenda, et pro re agenda. Nam hæc quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt, quàm causa, diligenter ferè, quid quemque deceat, iudicandum est.

Quia non in omnibus causis eadem est ratio mouendorũ affectuum, ideo docet hoc in loco Cicero, debere oratorem benè causam tenere, & diligenter considerare, quid ea postulet, vt possit, quid deceat, verè iudicare; Cum enim grauiora sunt verba, quam causa postulet, aut actio pronunciatioque vehementior, tunc potius risum quàm misericordiam, aut indignationem mouet orator. Hoc est quod ait Quintilianus, nam in paruis quidem litibus has tragedias mouere tale est, quale si personam Herculis, & Cothurnos aptare infantibus velis. Et M. Antonius sic ait; Equidem primum considerare soleo, postulet ne causa; nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragedias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possunt commoueri. Sic in oratore ad Brutum, Quam enim indecorum est, de stillicidijs cum apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis & locis vti communibus, de maiestate vero populi R. summisse, & subtiliter? in omnibus rebus, videndum est quatenus. Lib 6. inst. ora. Lib. 2. de orat.

Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem, maximeque definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio, et causæ, et ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines,

dines, et exempla, fictæ etiam personæ, multa denique loquantur.

Iam de verborum amplificatione dictum est, nunc ad rerum amplificationem transit, quam ait ex iysdem locis sumi solere, quibus illa, quæ ad probandum &. fidem faciendam pertinent. Cum amplificatio nihil aliud sit, quam vehemens quædam argumentatio; numerat tamen hoc in loco Cicero locos vndecim, qui frequentiores sunt in amplificatione, maximamque mouendi animos vim habent.

Primus est, cum definitiones siue descriptiones conglobatæ ponuntur: vt pro Milone in peroratione conglobatam gloriæ descriptionem ita ponit, Esse hanc vnam quæ breuitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur, quæ efficeret, vt absentes adessemus, mortui viueremus, hanc denique esse cuius gradibus homines in cælum videantur ascendere. In eadem oratione, curiæ incendium ita per definitiones conglobatas amplificat. Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput vrbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo R. concessam vni ordini, inflammari, excindi, funestari. M. Antonius secundo de Oratore sic amplificando laudat historiam; Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis.

Secundus locus est, cum frequentatio consequentium ponitur, hoc est, cum ea proferuntur mala, quæ consecutura sunt, quod in perorationibus frequentissimè Cicero facit, vt pro Milone, Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? & reliqua. pro L. Murena, Si (quod Iupiter omen auertat) hunc uestris sententijs afflixeritis, quò se miser uertet, domumnè, ut eam imaginem clarissimi uiri parentis sui, quam paucis ante diebus laureatam in sua gratulatione conspexit, eandem deformatam ignominia, lugentemque uideat? an ad matrem? quæ misera modo consulem osculata filium suum, nunc cruciatur, & solicita est, ne eundem paulo post spoliatum omni dignitate conspiciat. Sed quid ego matrem aut domum appello? quem noua pœna legis & domo, & parente, & omnium suorum consuetudine conspectuque priuat, ibit igitur in exilium miser? quo? & quæ sequuntur.

Tertius locus est cũ ponuntur contraria, ut pro L. Murena, Habet magnũ dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reuerti. Pro Milone, Non enim inimici mei, te mihi eripient, sed amicissimi, non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Tale est illud, cedere patria seruatorem eius, manere patriæ proditores?

Quartus

Quartus locus est cum adhibentur dissimilia, ut pro M.Cælio, Neque enim potest, qui hominem consularem, quòd ab eo Remp. uiolatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in Rep. ciuis turbulentus, non potest qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impunè unquàm esse largitor. In Verrem, Sic habete iudices plures à Syracusanis istius aduentu deos, quam uictoria Marcelli homines esse desideratos. Pro Milone, Me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille seruasset?

Quintus locus est à repugnantibus, ut pro Milone, Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab ijs, per quos restitutus sum? Pro L.Murena, Ne L. Murenæ recentem gratulationem nouæ lamentatione obruatis. Item pro Milone, Hiccine uir patriæ natus usquam, nisi in patria morietur, aut si fortè pro patria, huius vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini?

Sextus à causis ducitur, prò Milone. Negat enim se, negat, ingratis ciuibus fecisse quæ fecerit, timidis & omnia circumspicientibus pericula non negat, plebem & infimam multitudinem quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, vt non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonijs deliniret.

Septimus ab ijs quæ sunt orta de causis, quæ effecta vel euenta nominantur, vt pro Milone, Fortes & sapientes viros, non tàm præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta, se nihil in vita, nisi præclarissimè fecisse, si quidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare. Tertia actione in Verrem; Nisi libidini tuæ cupiditatique paruerit, immitentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modò pacatæ, verùm etiam sociorum atque amicorum, ad vim atque ad arma confugient, vt ab se, atque a liberis suis, legati populi R. scelus atque libidinem propulsare possint.

Octauus locus a similitudine trahitur, vt pro Milone, Etenim si in gladiatorijs pugnis, & in infimi generis hominum conditione, atque fortuna, timidos, & supplices, &, vt viuere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus, fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam eflagitant, quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus? pro Archia poeta, Saxa & solitudines voce respondent, bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur atque consistunt, nos instituti rebus optimis, non poetarum voce moueamur?

Nonus locus ab exemplis, quæ plurimùm mouere solent, vt pro Archia poeta, statim post similitudinem exempla subiungit hoc modo,

Ee Home-

Homerum Colophonij ciuem esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant, itaque delubrum etiam eius in oppido dedicauerunt, permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt, ergo illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt, nos hunc viuum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus?

Decimus locus a fictis personis, quæ prosopopæa Græco nomine vocantur, & Latinè conformationes à Cornificio, vt pro M. Cælio senex ille Appius cæcus a mortuis excitatur, & inducitur, vt Clodiam turpibus amoribus deditam reprehendat. Et pro Milone Cicero facit ipsum Milonem ita loquentem, Valeant (inquit) valeant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati, & reliqua.

Vndecimus locus est, cum muta loquentia inducuntur, vt prima in Catilinam actione, patriam loquētem facit, Etenim (inquit) si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis Resp. loquatur, M. Tulli quid agis? & quæ sequuntur. Ex his locis omnibus vehemens dicitur amplificatio, sed non omnes tamen semper in vnam orationem cadunt, orator igitur pro loco, proque tempore suo arbitrio & iudicio his vtetur.

Omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidentur, alia usu: natura ut cælestia, ut diuina, ut ea, quorum obscuræ causæ, ut in terris, mundoque admirabilia quæ sunt, ex quibus, similibusque si attendas, ad augendum permulta suppetunt.

Magna est causarum varietas, nam aliæ sunt pressæ, & humiles, quæ summisè tractandæ sunt, aliæ mediocres, quæ temperatum & æquabile dicendi genus desiderant, aliæ denique sublimes, quæ postulant ea, quæ magna habentur, ergo in amplificatione, inquit Cicero, si causa patitur, semper ea sunt adhibenda, quæ magna putantur. Ea vero sunt in duplici genere, quoniam alia propter naturam suam magna videntur; alia propter vsum. Quæ natura magna sunt, ea solent admirationem ingentem in animis nostris concitare, qualia sunt cælestia, hoc est ea, quæ in cœlo fiunt, ut cometæ, lampades, tonitrua, tempestates, cæteraque eius generis. Item diuina, vt oracula, vaticinationes, responsa aruspicum, & ea, quorum sunt obscuræ causæ, vt terræ motus, ter-

ræ hiatus,

ræ hiatus, insoliti strepitus, monstra, prodigia, portenta, defectiones Solis, & Lunæ, præter consuetudinem. Hoc amplificationis genere, Cicero vtitur in fine orationis de Respõsis Aruspicum. Etenim (inquit) hæc Deorum immortalium vox, hæc penè oratio iudicanda est, cum ipse Mundus, cum agri, terræ motu quodam nouo contremiscunt, & inusitato aliquid sono, incredibiliq́ue prædicunt. Nec in oratione pro Milone prætermisit hoc tam graue genus amplificationis cum ita ait, Non est humano consilio, ne mediocri quidem iudices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, aræq́ue, cum illam belluam cadere viderunt, commouisse se videntur, & ius in illo suum retinuisse, totusq́ue ille locus: est enim longus & grauissimus. Reducuntur autem hæc, quæ natura magna sunt, ad tria genera, hoc est cælestia, diuina, & quorum sunt obscuræ causæ, quæ omnia Virgilius primo Georgicorum, vbi Cæsaris mortem deflet, accuratè persecutus est.

Nam primo cœlestia signa ponit, cum ita de sole ait.

Ille etiam, extincto miseratus Cæsare Romam.
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.
Impiaque æternam timuerunt secula noctem.

Et paulò post illa etiam addit cœlestia.

Non alias cælo ceciderunt plura sereno.
Fulgura, nec diri toties arsere cometæ.

Deinde ponit etiam diuina, cum inquit.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes.
Ingens, & simulacra modis pallentia miris.
Visa sub obscurum noctis, pecudesq́ue locutæ.

Tum ea, quorum sunt obscuræ causæ.

Armorum sonitum toto Germania Cælo.
Audijt, insolitis tremuerunt motibus alpes.

Et paulò post. *Nec tempore eodem.*
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces.
Aut puteis manare cruor cessauit, & alte.
Per noctem resonare lupis vlulatibus vrbes.

Vsu, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius, quorum sunt genera, ad ampli-

ficandum tria. Nam aut caritate mouentur homines, vt deorum, vt patriæ, vt parentum, aut amore, vt fratrum, vt coniugum, ut liberorum, ut familiarium, aut honestate, ut uirtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem ualent.

Docuit, quæ propter naturam suam magna sint, nunc ea docet, quæ sint vsu magna; Et primo definit vsu magna dici, quæ vel magnam vtilitatem, vel magnum detrimentum hominibus afferre possunt, vtilitatem, si retinentur & obseruantur, detrimentum, si amittuntur & negliguntur. Aristoteles primo Rhetoricorum huius generis quinque species ponit, quæ ad statum Reip. pertinent: hoc est de vectigalibus, de bello, & pace, de custodia regionis, de ijs, quæ importantur, & exportantur, de legum latione; sed hæc ad deliberatiuum genus potius pertinent. Cicero tria ponit hoc loco genera, quæ plurimum ad amplificandum valent, caritatem, amorem, honestatem. Caritas ea est, quæ etiam alio nomine pietas dicitur, & græco nomine εὐσέβεια nominatur, & est obseruantia, qua Deos, patriam, parentes veneramur. His enim tribus omnium plurimum debemus. Sed tamen obseruantia in Deos proprie religio dicitur, quæ iustitiæ prima pars habetur, in patriam vero & parentes, pietas. Cicero primo de officijs, Cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares, sed omnes omnium caritates patria vna complexa est, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? & paulo post. Principes sunt patria & parentes. Maximè igitur in caulis animi iudicum & auditorum permouentur, si quæ ad Deos immortales, quæ ad patriam, quæ ad parentes attineant, tractare videbitur orator: quibus exemplis plenæ sunt Ciceronis orationes. Amor vero minus est, quam caritas, sed eam tamen proxime subsequitur. Is ostenditur in fratres, coniuges, liberos, familiares, amicos, quos plurimum amare debemus, ideo vehementer etiam horum recordatione mouetur animus. Honestas commune genus omnium virtutum est, vt prudentiæ, iusticiæ, fortitudinis, temperantiæ, quæ magnæ quidem omnes habentur, sed illæ præcipue, quæ non proprias, sed alienas commoditates sequuntur. Et ideo ab Aristotele dicuntur alienæ virtutes, qualis est iusticia, & beneficentia, qua (vt ait Cicero) nihil est naturæ hominis accommodatius.

Ex ijs & cohortationes ſumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea uiolata ſunt, odia incitantur, & miſeratio naſcitur.

Poſt quàm explicuit ea, quæ magna habentur, deinceps oſtendit, quomodo, quibusque in rebus orator eis vtatur.

Primo enim res magnæ plurimum valent ad cohortandum, & inflammandum, vt earum ratio habeatur, & ſumma diligentia retineantur.

Deinde concitatur in illos odium, qui res eas violare auſi fuerint, tum earum miſeratione mouentur animi: quarum rerum exempla paſsim occurrunt. Ac primo quidem cohortationes ex rebus magnis ſumuntur ad eas retinendas, vt quarta in Catilinam actione, Quare P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſeruate vos, coniuges, liberos, fortunasque veſtras, populi Rom. nomen, ſalutemque defendite. & paulo poſt; Quare P.C. incumbite ad Reip. ſalutem, circumſpicite omnes procellas quæ impendent, niſi prouidetis. pro P. Seſtio, Hęc imitamini per Deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quæritis, hæc ampla ſunt, hæc diuina, hæc immortalia, hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, poſteritati propagantur: & infra, in eadem oratione, Amemus patriam, pareamus Senatui, conſulamus bonis, præſentes fructus negligamus, poſteritati & gloriæ ſeruiamus, id eſſe optimum putemus, quod erit rectisſimum, & quæ ſequuntur.

Secundo odia incitantur contra illos, a quibus res magnæ violatæ ſunt, vt pro Milone contra Clodium, Polluerat ſtupro ſanctisſimas religiones, Senatus grauisſima decreta perfregerat, pecunia ſe palam à iudicibus redemerat, vexarat in tribunatu Senatum, omnium ordinum conſenſu pro Reip. ſalute geſta reſciderat, me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos coniugem meam vexauerat. Huius generis plurima ſunt exempla contra Verrem, ſed pulcherrimum in ſexta actione de candelabro, quod Rex Antiochus Ioui Capitolino dare conſtituerat, niſi Verres illud ei rapuiſſet. Quæ uox (inquit) quæ latera, quæ vires, huius unius criminis querimoniam posſint ſuſtinere? & reliqua.

Tertio ex his miſeratio naſcitur, ut actione tertia in Verrem de morte Philodami atque eius filij, conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum & miſerum, & graue toti Aſiæ prouinciæ, grandis natu parens adductus ad ſupplicium, ex altera parte filius, ille quod pudicitiam liberorum, hic quod uitam patris, famamque ſororis defenderet, flebat uterque non de ſuo ſupplicio, ſed pater de filij morte,

de patris

de patris filius. Interdum miseratio cum indignatione miscetur, ut in eadem oratione, Homo auarissime & spurcissime, redde bona sodalis filio, si non quæ abstulisti, & quæ confessus es, cur cogis sodalis filium, hanc primam in foro vocem cum dolore, & querimonia emittere? &c.

Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo, nihil est enim tàm miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat, & à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurusuè sit, exprimatur breuiter. Cito enim arescit lachryma, præsertim in alienis malis.

Cui res illæ magnæ, de quibus diximus, adsunt, is beatus existimatur: qui vero eis priuatus est, aut cum haberet, amisit, miser habetur. Itaque proprius hic est locus augendi, cum aliquem ostendit orator, aut eas res iam amisisse, aut esse in amittendi periculo: quoniam nulla res est, quæ maiorem excitare posit miseratione̅, quàm cum aliquis prius erat beatus, deindè fit repente miser. Cum igitur animos mouere vult orator, enumerare debet quam breuissimè mala omnia, in quibus sit ille constitutus, pro quo miserationem cupit excitare, ut à quam bona fortuna deciderit, à quibus diuellatur, quæ sint illa quæ amittat, aut quæ iam amiserit, quæ mala patiatur, aut posteà passurus sit. Sed hæc ideo breuiter exprimi debent, quoniam lachrymæ diu durare non solent, præsertim cum ob aliena mala concitantur, horum omniu̅ exempla multa sunt apud Ciceronem, ut de rebus amissis pro P. Sylla, Cum huic omnia cum honore detracta sint, cum in hac fortuna misera, ac luctuosissima destitutus sit, quid est, quod expetas amplius? lucis ne hanc usuram eripere vis, plenam lachrymarum atque mœroris? in qua cum maximo cruciatu atque dolore retinetur: Et paulo post, O falsam spem, ò uolucrem fortunam, ò cæcam cupiditatem, ò præpostera̅ gratulationem, quam cito illa omnia ex lætitia & voluptate, ad luctum & lachrymas reciderunt? De amittendi periculo pro L. Flacco, Miseremini familiæ iudices, miseremini patris, miseremini filij, nomen clarissimum, & fortissimum uel generis, vel vetustatis, uel hominis, causa Reip. reseruate. NIHIL EST ENIM TAM MISERABILE) ut pro P. Sylla, Omnia Iudices hæc amissa sunt,

ſunt, omnia generis, nominis, honoris inſignia, atque ornamēta vnius iudicij calamitate occiderunt, & infra: vt, Qui paulo ante conſul deſignatus fuiſſet, retineret repentè nullum veſtigium priſtinæ dignitatis. Docet autem Cicero commiſerationem breuem eſſe debere, vt magis animos feriat, & ne auditor ab eo, quem ceperat impetu (quod ait Quintilianus) ad rationem redeat. CITO ENIM ARESCIT) Idem de Inuentione ſic ait, Commotis autem animis, diutius in conqueſtione morari non oportebit, quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius, lachryma nihil citius areſcit, aiunt periti lachrymas è cordis euaporatione prouenire, cor enim in dolore vehementius commouetur, & conſtringitur, quo fit vt oculis ſtatim lachrymæ ſuboriantur, & cum primum cordis motio ceſſat, etiam lachrymæ manare deſinunt. Lib. 1. de Inueat.

Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum eſt: minuta eſt enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit.

Non tantùm quæ ſequenda ſint in amplificatione, ſed etiam quæ fugienda perſequitur. Dat igitur hoc præceptum ne in amplificatione ſigillatim omnia recenſere velimus, ſed ea prætermittamus, quæ parua eſſe videntur, quoniam amplificatio magna tantùm deſiderat: at vero qui diligens eſſe voluerit, vt etiam minima dicat, neceſſe eſt. Illa autem enucleatio, & minuta diligentia, narrationi potius & confirmationi conuenit, quibus in partibus res ſingulæ ſubtiliter excutiuntur. ſed in amplificatione grandia tantum adhibenda ſunt, vt ſupra declaratum eſt.

Illud iam eſt iudicij, quo quaque in cauſa genere utamur augendi. In illis enim cauſis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi ſunt, qui mouere poſſunt expectationem, admirationem, uoluptatem.

Quoniam magna eſt cauſarum varietas, ideo iudicium eſt adhibendum, vt etiam vario amplificandi genere vtamur: Aliud enim amplificandi genus exornatio requirit, aliud cohortatio, aliud iudicium. Nam exornatio ſiue laudatio, quæ ad delectationem refertur, eos amplificandi

plificandi locos postulat, vnde expectatio, & admiratio, & voluptas excitari posit.

Expectatio tunc excitatur cum auditoris animus suspensus detinetur, vt exitum rei nosse desideret.

Admiratio nascitur ex magnis præclarè gestis rebus.

Voluptas ex summarum virtutum commemoratione, atque ex optato ac notabili fine. His amplificationis generibus Cicero multis in locis vtitur, sed præcipue pro Lege Man. vbi Pompeium exornat.

Expectationem mouet hoc modo, Iam vero virtuti Cn. Pompeij quæ potest par oratio inueniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum posit afferre? Item à bello prædonum expectationem mouet, cum ita inquit; Hoc tantum bellum, tàm turpe, tàm vetus, tàm latè diuisum atque dispersum, quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus vno anno, aut omnibus annis, ab vno Imperatore confici posse.

Admirationem ibi concitat, Proh Dij immortales, tantà ne vnius hominis incredibilis ac diuina virtus, tàm breui tempore lucem afferre Reip. potuit, vt vos qui modo ante hostium Tyberinum classem hostium videbatis, ij nunc nullam intra Oceani ostium prædonum esse audiatis? Rursus ibi, Ita tantum bellum, tàm diuturnum, tàm longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hyeme apparauit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit: est hæc diuina atque incredibilis virtus Imperatoris, & cætera.

Voluptas est in illa virtutum amplificatione, vnde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui noui tàm celeriter in vltimas terras pertulerunt, sed hæc res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt, non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem.

In cohortationibus bonorum & malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum.

Quoniam deliberationis finis, est vtilitas, ideo quæ vtilitatem afferũt, amplificanda sunt. Est autem vtilisimum bona acquirere, & mala deuitare; amplificationis genere pro L. Manilia plurimum vtitur Cicero, cũ enumerat ea, quæ propter bellũ Mithridatis in discrimen veniant. Agitur enim populi Romani gloria, quæ vobis à maioribus cùm

magna in rebus omnibus, tùm summa in re militari tradita est, agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa maiores vestri, magna & grauia bella gesserunt, aguntur certissima populi R. vectigalia & maxima, quibus amissis & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum ciuium, quibus est à vobis, & ab Imperatoribus Reip. consulendum. Postea vero ab exemplis maiorum confirmat esse bellum cum Mithridate suscipiendum; Maiores vestri sæpè mercatoribus ac nauiculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt, & quæ sequuntur, pro P. Sestio cohortationem & exempla commiscet hoc modo, Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Halas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Aemylios, innumerabiles alios, qui hanc Remp. stabiliuerũt, quos equidem in Deorum immortalium cętu, ac numero repono, amemus patriam, pareamus Senatui, consulamus bonis, & reliqua.

In iudicijs accusatori ferè quæ ad iracundiam, reo plerumque quæ ad misericordiam pertinent: nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, & defensor iracundiam.

Frequentissimè quidem fit in iudicijs, vt accusator in amplificatione quærat iudices ad iracundiam concitare, defensor autem ad misericordiam reuocare. Sed interdum tota ratio commutatur: hoc est, vt accusator misericordiam moueat, & defensor iracundiam excitet. Exempla passim occurrunt, vt actione septima in Verrem Cicero accusator, concitat iracundiam hoc modo; Potero silere Hortensi? potero dissimulare? cum tantum Resp. vulnus acceperit, vt expilatę prouinciæ, vexati socij, Dij immortales spoliati, ciues Romani cruciati, & necati, impunè me actore esse videantur? pro M. Cælio defensor ita misericordiam mouet. Constitutote vobis ante oculos huius etiam miseri senectutem, qui hoc vnico filio nititur, in huius spe requiescit, huius vnius casum pertimescit, quem vos supplicem vestræ misericordiæ, seruum potestatis, abiectum non tàm ad pedes, quàm ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum iucunditate sustentate, & reliqua. Contra vero tertia in Verrem actione, accusator misericordiam mouet, constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum & miserum, & grauæ toti Asiæ prouinciæ, grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius, ille quod pudicitiam liberorum, hic quod vitam patris, famamque sororis defenderet, flebat vterque, non de suo supplicio, sed pater de filij mor-

 te, de

te, de patris filius. Quid lachrymarum ipsum Neronem putatis profudisse? quem fletum totius Asiæ fuisse? quem luctum & gemitum Lampsacenorum? Pro Roscio Am. defensor iracundiam mouet, Per Deos immortales, quæ ista tanta crudelitas est? quæ tàm fera immanisque natura? quis vnquàm prædo fuit tàm nefarius, quis pirata tàm barbarus, vt cum integram prędam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet? & quæ sequuntur.

Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suasori non sæpè, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem.

Iam de altera perorationis parte dictum est, quæ fuit amplificatio, nūc ad alteram accedit, quæ Latinè enumeratio, Græcè ἀνακεφαλαίωσις dicitur, cùm ea quæ sparsim in tota oratione dicta fuerunt, breuiter repetuntur, & enumerantur. Hæc autem omnibus causis adhiberi potest. Sed accusatori præcipuè conuenit, qui quasi sub unum aspectum omnia ponere crimina studet. Duabus vero de causis fit enumeratio; Primò vt memoria reficiatur, si aut interuallum fuerit temporis, aut oratio longior; Deindè ut maior orationis vis adhibeatur. Igitur suasor cùm memoriæ diffidit eorum, apud quos agit, vel interuallo temporis, vel longitudine orationis, tunc enumeratione vti debet, quod egregiè Cicero pro lege Man. facit, cum ita concludit; Quare cum & bellum ità necessarium sit, vt negligi non possit, ità magnum, ut accuratissimè sit administrandum, & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitabitis Quirites, quin hoc tātum boni quod a Dijs immortalibus oblatum, & datum est, in Remp. conseruandam atque amplificandam conferatis? Hoc præceptores frequenter facere debent, ut breuiter enumerent ea, quæ docuerunt, quo melius memoriæ discipulorum affigantur. quod M. Antonius secundo de Oratore significat. Debent etiam accusatores vt frequentatis firmamentis orationis, causa uim habeat maiorem, & iudices scelerum enumeratione magis incitentur. Cicero pro P. Quintio repetit omnia firmamenta, quibus in tota causa docuerat Quintium Sex. Neuio nihil debuisse,

buisse, quæ enumeratio satis longa est: septima actione in Verrem tribus versiculis enumerat, quæ in omnibus libris accusationum Verri obiecerat, cum ita inquit, Potero dissimulare, cum tantum Resp. vulnus acceperit, vt expilatæ prouinciæ, vexati socij, Dij immortales spoliati, ciues Rom. cruciati & necati, impunè me actore esse videantur?

Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

Rationem affert, cur reus enumeratione rarius vti debeat: quoniam opus erit ei contraria etiam ponere, quæ deinde breuiter dissoluere non poterit. Crimina enim audita ac renouata, tanquàm aculei mentes iudicum pungent, neque posteà tempus erit medicinæ faciendæ, cum singula iam longa oratione fuerint refutata. Illud etiam (inquit) vitandum erit, ne pueriliter memoriam ostentare velimus, quod fiet, si tantùm summa rerum capita repetiuerimus, non autem minima quæque. Illud autem scire profuerit, non tãtùm in peroratione posse nos enumeratione vti, sed etiam in alijs partibus, vt si confirmationem exempli gratia in tres, aut quatuor partes diuiserimus, vnaquaq; parte confirmata, licebit breuiter argumentationum capita repetere, vt pro lege Man. totam orationem diuidit in genus belli, in magnitudinem, & Imperatorem: primam partem ita per enumerationem concludit; Quare videte, num dubitandum uobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum ciuium cum Rep. defendũtur. Secundam hoc modo, Quantum illud bellum futurum putetis, quod coniungant reges potentissimi, renouent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, nouus Imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Tertiam denique partem ita concludit, vt hæc omnia breuiter enumeret, quemadmodum supra diximus.

C.F. Quoniam & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus ex-

tremum proposuisti, quæstionis locum. C. P. duo sunt (ut initio dixi) quæstionum genera, quorum alterum finitum temporibus & personis, controuersiam & causam appello, alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio, quasi pars causæ quædam, & controuersiæ, inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia.

Tertiam partem doctrinæ dicendi aggreditur, quæ est quæstio, in qua vniuersa est rhetoricæ materia. Est autem quæstio, propositio quæ in vtramque partem disputari potest.

Sed cum tria sint propositionum genera, sicuti primo Topicorum docet Aristoteles, logicum, ciuile, & physicum, propositio rhetoricæ quæstiones, maiori ex parte ciuiles amplectitur, sicuti rectè confert Hermogenes. Est autem duplex hæc rhetorica quæstio, infinita & definita; aut enim generatim de re aliqua quæritur, sine ulla personarum, aut temporum, aut locorum commemoratione, vt administranda ne sit Resp. an uxor sit ducenda, an philosophiæ danda sit opera: Et hæc dicitur quæstio infinita, & generalis, & communis, dicitur etiam propositum, & consultatio, & græco nomine θέσις: Aut sigillatim de vna persona, vel pluribus certis quærimus, vt an Cato Remp. administrare debeat, an Romani Corinthũ sint euersuri, an Roscius patrem interfecerit, & hæc dicitur quæstio finita, & causa, & controuersia, & quæstio ciuilis, & Græco nomine ὑπόθεσις. Sed aliqui fuerunt, qui illam quæstionem infinitam, procul ab oratoris facultate remotam esse censuerunt, quod etiam Hermogenes sentit, qui in hunc sensum scribit; Nam quod verè generatimque honestum aut vtile sit, aut res huiusmodi quærere, non ad artem rhetoricam pertinet. Verum magis hac in re magistro optimo Ciceroni, quam alijs rhetoribus credendum est; licet enim principaliter orator causam consideret, tamen semper est ipsa causa ad propositum traducenda, quemadmodum docet M. Antonius secundo de Oratore, latius enim licet de genere, quam de parte disputare. Causa singulas tantum personas, & indiuidua quæ græcè ἄτομα dicuntur continet, consultatio vero species & genere complectitur. Necesse est enim aut de toto genere siuè specie sit quæstio, vt puniendi ne sint peculatores, & hæc est consultatio, aut de vna re vel persona, vel pluribus certis, vt an puniendus

sit Verres

fit Verres peculator, vel quæstores ærarij peculatores, & hæc appelletur causa. Sed cur ait Cicero consultationem esse quasi causæ partem? & infinitum in definito esse? atque ad illud tamen omnia referri? hæc supra iam à nobis explicata fuerunt, vbi docuimus causam componi ex consultatione, & circumstantijs, sicut homo componitur ex animali & ratione. Quatenus igitur ad definitionem pertinet, animal est hominis pars quædam, quia dicimus, homo est animal particeps rationis, ita consultatio est quædam causæ pars, quia causa est consultatio certis personis & temporibus definita, atque hoc modo verum est, quod ait Cicero, infinitum inesse in definito: verumtamen ad consultationem siue propositum omnia referuntur, quia nulla causa sine proposito probari potest: vt pro Milone conatur Cicero probare Clodium iure fuisse interfectum, quia fuit insidiator, certè hoc nullo modo probari posset, nisi planum esset, omnes insidiatores iure interfici posse. Nam hæ propositiones generales natura priores sunt, & præstantiores, quàm sint singulares, atque ab eis vis omnis probationis emanat, & hoc est, quod dialectici dicunt, ex solis singularibus propositionibus, nihil necessario concludi posse.

Quam obrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo, cognitionis alterum, eius scientia est finis, vt veri ne sint sensus: alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, vt si quæratur, quibus officijs amicitia colenda sit.

Cum iam declarauerit quid propositum sit, & quomodo à causa distinguatur, nunc ostendit quot sint propositi genera; quæ duo esse ait, alterum cognitionis, alterum actionis. Cum enim homo duabus de causis natus sit, sicuti dixit Aristoteles, hoc est ad intelligendum & agendum; hæc etiam duo sibi proponere debet, & quærere, quomodo rectè intelligere, & quomodo agere possit; quo fit, vt duo sint consultationis genera, quorum alterum ad cognitionem, alterum ad actionem pertinet.

Cognitionis quæstio illa est, cuius finis est scientia, & ad nullam actionem refertur, quæ non oratorum, sed philosophorum propria esse videtur, vt veri ne sint sensus? an Mundus sit æternus? Quæ sit terræ magnitudo? vnde gigantur pluuiæ? cæteræque eius generis. Actionis quæstio communis est philosophorum & rhetorum, & est ea, quæ refertur ad aliquid efficiendum, vt an bellum gerendum sit? an no-

an nouæ leges ferendæ? an parenti fit anteponenda patria. Cicero duo ponit exempla, quæ magis philosophiam, quam rhetoricam attingunt. Primum ad cognitionem pertinet, veri ne fint fenfus: Alterum ad actionem, quibus officijs amicitia colenda fit. De primo variæ fuerunt antiquorum fententiæ, quidam enim philofophi, nullum effe veritatis iudicium in fenfibus opinabantur, vt Academici, quorum opinionem in Lucullo defendit acuratifsimè Cicero, vbi probare contendit, nihil omnino percipi poffe, nihil cognofci, nihil intelligi, fed omnia crafsis tenebris effe occultata, & (vt Democritus aiebat) veritatem in profundo merfam, adeò vt Anaxagoras niuem effe nigram affirmaret, quamuis nobis candidifsima videatur, quia fenfus oculorum nos decipit, aquam enim, vnde nix oritur, nigram effe dicebat. Verum Epicurus, & qui eum fequebantur, nunquam fenfus decipi cenfebant, & omnia qualia re vera funt, talia nobis videri, atque ideo Solem effe pedalem, aut paulo maiorem affirmabant, quia tantus oculis noftris effe videtur. Ariftoteles tanquam honorarius arbiter, horum controuerfiam ita diffoluit, vt partim veros effe fenfus, partim falfos effe dicat, prout res eis vel propriæ vel communes obijciuntur. Sunt enim res quædam fingulorum fenfuum propriæ, quæ ab eo tantùm fenfu percipiuntur, cuius propriæ funt, vt color vifus proprium eft obiectū, vox auditus, odor olfactus, fapor guftus, calor & frigus, & ficcitas & humor, tactus. Itaque fi fenfuum inftrumenta benè fuerint affecta, nunquam in his fenfus decipietur, vt tactus non putabit id effe frigidum quod eft calidum, neque id effe ficcum, quod eft humidum; eodem modo guftus non dicet id effe dulce, quod eft amarum, atque ita de reliquis: quo fit vt in rebus proprijs fenfus fint verifsimi. Verum funt etiam res quædam multis fenfibus communes, in quibus facile fenfus decipi poffunt, qualis eft magnitudo, figura, numerus, motus, quies. Nam hæc quinque numerat Ariftoteles, quæ multis fenfibus communia fint. Quare facile poteft oculus decipi in magnitudine procul pofita. Sol enim multis partibus maior eft, quam videatur, ficut etiam reliquæ ftellæ: quin videtur nobis Sol quodammodo quiefcere, cum tamen velocifsimè moueatur, quoniam in motu & quiete fenfus decipitur. Secundum exemplum Ciceronis ad actionem pertinet, quibus officijs amicitia colenda fit. A. Gellius fcribit quæfitum à Philofophis fuiffe, An præter iuftitiam fit amicus adiuuandus, & quoufque & quibus in rebus? Chilo Lacedæmonius vnus è feptem fapientibus, falfum pro amici falute confilium dedit, fed an iure reprehendi poffet, dubitauit; Pericles cum ab eo quidam amicus petiuiffet, vt pro fe peieraret, dixit, oportet me quidem amicis auxiliari, fed ad aras vfque. Theophraftus paruam infamiam pro amico fubeundam cenfet, fi inde amico magna nafcatur vtilitas.

Lib. 2. de Ani.

l. 1. Noct. Attic.

vtilitas. Cicero librum de Amicitia scripsit elegantissimum in quo ea omnia diligenter explicat, quæ ad hanc quæstionem attinent.

Rursus superioris genera sunt tria, sit nec ne, quid sit, quale sit, sit nec ne, ut ius in natura sit, an in more? quid autem sit, sit ne ius id, quod maiori parti sit utile? quale autem sit, iustè uiuere sit nec ne utile?

Ad cognitionem alicuius rei tria requiruntur; Primo vtrum ea res sit, an non sit, quæ coniecturæ quæstio dicitur; Deinde quid sit, hoc est quæ sit eius natura, & hæc definitio appellatur; postremò qualis sit, bona ne an mala, iusta an iniusta, quæ ratio, vel qualitas dicitur. Si quis autem hæc tria perceperit, plenam atque perfectam rei cognitionem habebit, vt ecce aliquis vult cognoscere ius, primò quærit an sit ius in natura, an in more, hoc est hominum consuetudine? deindè sit ne ius id, quod maiori parti sit vtile? postremò sit nec ne vtile, iustè viuere? Hæ vero quæstiones, quas de iure ponit hoc in loco Cicero, partim ex Gorgia Platonis, partim ex libris de Rep. sumptæ sunt. Sunt enim qui putent iura ipsa, non à natura, sed tantum ab hominum consuetudine profluxisse. Qua in opinione Callides est in Gorgia Platonis: At vero Socratis & Platonis sententia est, ab ipsa natura omne ius emanare, quod primo libro de legibus Cicero copiosè docet, vbi legem ita definit; Lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria, & alibi sic ait; Nihil est profectò præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neque opinione, sed natura constitutum esse ius. Statuunt igitur sapientes in natura ius esse, non in opinione: & ita prima iuris quæstio soluitur. Altera est, an ius sit id, quod maiori parti sit vtile: Nam Thrasymachus apud Platonem primo de Rep. ius esse definit id, quod principibus & potentioribus est vtile, eò quòd principes arbitrio suo, leges & iura constituunt: At vero Callides in Gorgia putat leges ac iura potius ab imbecilliori multitudine fuisse reperta, vt viros fortes metu legum reprimeret. Sed re vera sapientes viri, ius ipsum à natura sumptum ità definiuerunt, vt id esse statuerent, quod maiori parti sit vtile, quodque æquitatem & bonitatem continet. Tertio de qualitate iuris quæritur, an vtile sit iuste viuere? vocat hoc in dubium Trasymachus apud Platonem primo de Rep. qui putat summam iniustitiam, esse remomnium vtilissimam, cum quis iniustus eam facultatem habet, vt seipsum tueri ac defendere possit, qualem potestatem nonnulli tyranni sibi acquisiuerunt: iustè autem viuere prorsus inutile esse censet, quoniam iustus vir omnibus in rebus in-

iusto videtur esse inferior, & minus lucri facit. Sed postea Socrates in eisdem libris ostendit, vtilissimum est iustè viuere. Siquidem vera vtilitas nunquam ab honestate separatur.

Actionis autem duo sunt genera; Vnum ad persequendum aliquid, aut declinandum, vt quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur; Alterum quod ad aliquod commodum vsumque refertur, vt quemadmodum sit Resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendum.

Platonis est hæc distinctio, in humanis actionibus tria esse rerum genera: Quædam enim bona sunt, quæ persequi debemus, vt honestas, honor, gloria; Quædam quæ declinanda sunt ac fugienda, quia mala, vt turpitudo, infamia, inuidia; quædam vero media, quæ ad aliquod commodum vsumque referuntur, vt diuitiæ, paupertas, administratio Reip. Hinc fit vt in actionibus duo quæstionum genera nascantur; Primum est, cum de aliqua re quęrimus, vtrum persequenda sit an fugienda: Secundum est, cum de rei alicuius vsu commodoque disserimus. Primi generis, hoc loco duo ponuntur exempla; Alterum quibus rebus adipisci gloriam possimus, quod sanè Cicero duobus libris explicuerat, quos de gloria scripsit, sed illi temporum iniuria perierunt, secundo tamen libro de Officijs hic locus satis copiose tractatur. Ibi enim docet summam, & perfectam gloriam ex tribus his constare, si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam, honore dignos putat. Amor (inquit) multitudinis commouetur ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, fidei, omniumque earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum atque facilitatem. Fides vt habeatur duabus rebus, effici potest, si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. Admiratione afficiuntur ij, qui anteire cæteris virtute putantur, & cùm omni carere dedecore; tùm vero ijs vitijs, quibus alij non facilè possunt obsistere. Secundum exemplum est, quomodo inuidia vitetur, quod facilè fit comitate, modestia, & affabilitate, & si nullum appareat in nobis arrogantiæ vestigium. Secundi generis etiam duo sunt exempla, primum quemadmodum Resp. sit administranda, quod in ciuili scientia docetur, quæ græco nomine Politica vocatur: de qua libros octo scripsit Aristoteles, Plato decem, Cicero sex; Hæc scientia prin-

tia princeps aliarum omnium ſcientiarum ab Ariſtotele dicitur, quæ docet, iuſtitia, bonis legibus, prudentia, & fortitudine Remp. adminiſtrare. Secundum exemplum eſt, quomodo ſit in paupertate uiuendum. Fuerũt enim quidam Philoſophi, qui magis paupertatem, quàm diuitias adamarent, vt Crates Thebanus, Democritus Abderites, Anaxagoras Clazomenius, quin Arceſilas dixit, paupertatem aſperam quidem eſſe quemadmodum Itacham, ſed bonam iuuenum nutricem, vt quæ aſſuefaciat frugalitati & abſtinentiæ, & omnino quædam ſit omnis virtutis exercitatio. Aelianus ſcribit omnium optimos græcorum fuiſſe pauperrimos, Ariſtidem, Phocionem, Epaminondam, Pelopidam, Lamachum, Socratem. tales etiam apud Romanos fuerunt, Curius, Fabricius, Camillus, & multi alij, qui cum facilè diuitias multas accumulare poſſent, tamen neglexerunt. In Xenophontis conuiuio Charmides interrogatus à Socrate, qua in re potiſsimum gloriaretur, reſpondit, Ego in paupertate valdè glorior, cui Socrates, in re ſanè perquàm gratioſa. Diogenes Cynicus, cum ei quidam paupertatem exprobraſſet, nullum, ait, vnquàm ob paupertatem torqueri vidi, propter malitiam vero pluries: idem dicere ſolebat, paupertatem eſſe virtutem, quæ ſine doctore percipitur. Sic autem eſt in paupertate viuendum, vt noſtro nos pede metiamur, quod præcipit Horatius, & ne lucri cauſa quicquam iniuſtè faciamus, ſed Ciceronis præceptum illud ſeruemus, qui ita inquit; Nec vero amplificatio rei familiaris nemini nocens vituperanda eſt, ſed fugienda eſt ſemper iniuria, nam illa ſumma cupiditas, & habendi ſitis, ſemper fugienda eſt; neque enim vnquam expletur, nec ſatiatur cupiditatis ſitis, vnde verisſimè Iuuenalis dixit.

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.

ſed qui paucis contentus eſt, etiam ſi pauper habeatur, tamen longè felicius viuit, quàm qui ditiſsimi ſunt, & plura ſemper appetunt.

Rurſus autem ex cognitionis conſultatione, ubi ſit, nec ne ſit, aut fuerit, futurum ne ſit, quæritur; Vnum genus eſt quæſtionis, poſsit ne aliquid effici: vt cum quæritur, ecquiſnam perfectè ſapiens eſſe poſſit? Alterum quemadmodum quicq. fiat, vt quonam pacto uirtus pariatur, naturâ ne, an ratione, an uſu? Cuius generis ſunt omnes in quibus

Gg vt in

vt in obscuris, naturalibusque quæstionibus, causæ rationesque rerum explicantur.

Prima cognitionis quæstio est, in qua, sit nec ne, res quæritur, quæ constitutio coniecturalis vocatur, in hac tria cõsiderari tempora possunt, præsens, præteritum, & futurum: Atque hæc quæstio in duo genera diuiditur, primum possit ne fieri, secundum quomodo, aut unde fiat. Quoties enim aliquid aggredi constituimus, primò cogitandum est, an id fieri possit: quod si nullo modo fieri potest: consilium eius abijciendum est, sin autem posse fieri constet, modum & rationem quærere opus est, qua fiat.

Primi generis est hoc exemplum, ecquisnam perfectè sapiens esse possit? quam quæstionem tertio de Officijs Cicero soluit, & concludit, nullum hominem perfectè sapientem esse posse, & secundo de Diuin. ait. sæpius mulam peperisse arbitror, quam sapientem fuisse. Socrates in Apologia, Deus (inquit) solus est sapiens, humana vero sapientia parui cuiusdam, vel potius nullius precij est. In Hippia minore Plato ait, hominum omnium sapientissimum, si cum Deo conferatur, tanquam simiam quandam esse. In extrema Phædri parte, Magnum quiddam (inquit) mihi certè videtur o Phædre, sapientem appellari, nomenque hoc Deo soli conuenire. Patet igitur nullum hominem perfectè sapientem esse posse.

Secundum exemplum est, quemadmodum uirtus pariatur? quoniã huius rei variæ sunt Philosophorum sententiæ. nam aliqui putant a natura uirtutem prouenire, aliqui a doctrina & ratione, aliqui ab vsu & exercitatione. Stoici putabant hominem ita a natura formatum, vt ad omnem virtutem aptus sit. Cicero ait, nihil tam consentaneum esse naturæ, quam virtutem, & in Officijs docet, virtutem à natura ipsa originem habere, sed ratione & vsu confirmari. Aristoteles probat nullam moralem virtutem esse naturalem, quia quæ naturalia sunt, mutari nullo modo possunt, sed uirtus modo acquiritur, modo amittitur. (Li. 2. Eth.) Plato in Protagora, virtutem neque natura, neque sponte sua mortalibus innasci tradit, sed doctrina atque exercitatione percipi. Itaque concludi potest, nos quidem à natura semina quædam & principia uirtutum habere, sed à doctrina, atque exercitatione, incrementa & amplificationes. Ad hanc quæstionem, quo modo quicque fiat, referuntur (ait Cicero) ea omnia, quæ de obscuris rerum causis naturales Philosophi solent indagare. vt quomodo Lunæ eclipsis fiat? vnde fulmina & tonitrua gignantur? vnde tremor terris? qua ui maria alta tumescant? & plurima eius generis.

Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera, quorum in altero disputandum est aliud an idem sit, vt pertinacia, & perseuerantia; in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit auarus, aut quid sit superbia.

In secunda cognitionis quæstione, in qua, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo considerari solent; primum aliud an idem sit, secundum quæ sit eius rei, de qua agitur, vis, atque natura. Hoc vel accidentium enumeratione fit, & descriptio dicitur, vel genere & proprietate, & dicitur definitio. Ac primò quidem cum disputatur, aliud an idem sit, vtrumque definiendum est; Nam apud Philosophos hæc est vna maxima propositio, ut ea, quæ eandem habent definitionem, ipsa quoque sint eadem; quæ diuersam habent definitionem, sint diuersa, ut uirtus eadem est, quæ honestas, quoniam vtraque est habitus animi rationi consentaneus, prudentia nō est eadem quæ iustitia, quoniam prudentia est rerum bonarum & malarum, & utrarumq; scientia, iustitia vero virtus est, quæ ius suum vnicuique tribuit. Exemplū Ciceronis est, an idem sit pertinacia, & perseuerātia, si quis utramque definiat, non eandem esse intelliget. Nam pertinacia vitium est, perseuerantia uirtus, cum ergo sint sub contrario genere, non possunt idem esse. Perseuerantia ita definitur à Cicerone; Perseuerantia est in ratione benè considerata, stabilis & perpetua permansio. Pertinacia vero mutato tantum uno verbo sic definitur, Pertinacia est in ratione malè considerata, stabilis & perpetua permansio. Cicero pro M. Cælio, Aliud est maledicere, aliud accusare, accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet; maledictio autem nihil habet propositi præter contumeliam. Secundò quæritur vis atque natura rei, vel per accidentia, & euenta, vel per proprietates, si per accidentia vocatur descriptio, ut qualis sit auarus, si per proprietates definitio dicitur, ut quid sit superbia. Qualis sit auaritia pulcherrimè describitur a Salustio hoc modo. Auaritia studium pecuniæ habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque effœminat, semper infinita & insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur, Horatius sic auarum depingit.

Lib. 2. de Inu.

Satyra 1.

Tantalus a labris sitiens fugientia captat
Flumina, quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur, congestis vndique saccis,

Indormis inhians, & tanquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Superbia vero sic definitur; Superbia est elatio animi præter rationem; vitium est modestiæ contrarium, & alio nomine dicitur arrogantia. Cicero primo de Officijs. Superbiam magnopere arrogantiamque fugiamus.

Tertio autem in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de vtilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic, vt honestum ne sit, pro amico periculum, aut inuidiam subire. De vtilitate autem sic, vt sit ne vtile, in Rep. administranda versari. De æquitate vero sic, vt sit ne æquum, amicos cognatis anteferre.

Postquàm planum fuerit, rem esse, & declaratum fuerit quid sit, restat vt quæratur etiam qualis sit. In hoc autem genere, qualitas duobus modis consideratur, aut per se, aut per collationem ad aliam qualitatem; per se, vt sit ne res honesta, sit ne vtilis, sit ne æqua: per collationem, vt sit ne altera honestior, vtilior, æquior. Quæ quidem collatio potest etiam in pluribus fieri, vt quæratur quid honestissimum, aut vtilissimum, aut æquissimum sit. Ac prius de qualitate per se, quæ est triplex, honestas, vtilitas, æquitas. Honestas ad animum tantum refertur, vtilitas ad victum humanum, æquitas ad vtrumque. Nam æquitas ea est, quæ propter clementiam interdum aliquid & à summa honestate, & ab vtilitate detrahit, & mitius agit quàm leges & iura postulent. Cicero ponit tres quæstiones qualitatis per se;

Prima est, honestum ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire? de qua tamen veri amici non dubitant, cum æquè ac seipsos amicos ament, nam Pythagoras voluit amicitiam esse æqualitatem, & amicum alterum se, vt si pro nobis ipsis periculum & inuidiam subimus, idem etiam pro amicis faciamus: imo reperti sunt aliqui tàm fideles amicis, vt pro illis mortis periculum adire non dubitarent. Talis amicitia fuit inter Damonem & Pythiam, quorum vas factus est alter sistendi alterius, vt si ille non reuertisset, moriendum esset ipsi.

Elegans Chrysippi dictum. Secunda quæstio est, sit ne vtile in Rep. administranda versari? Chrysippus aliquando interrogatus, cur non Remp. administraret? respondit,

respondit, quia mala administratio Deos, bona homines offendit. Plato existimat sapientem ad Remp. administrãdam, non, nisi coactum, accessurum. Siquis tamen rectè Remp. administret, ei maximam afferet vtilitatem. Et Plato tum demum fore beatas Resp. dixit, cum aut sapientes eas administrarent, aut qui administrant, sapientum consilio vterentur.

Tertia quæstio est, sit ne æquum, amicos cognatis anteferre? hoc certè per se non est æquum, quia gradus humanæ societatis seruandi sunt, vt qui nobis propinquiores sanguine sunt, eos reliquis anteferamus: sed interdum potest æquum fieri, vt si amicus ille sit excellens & probus vir, cognatus autem vilis & improbus. Sed hæ quæstiones copiosius in libris de Officijs explicantur.

Atque in hoc eodem genere, in quo quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum; sed etiam ex comparatione quid honestius, quid utilius, quid æquius, atque etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum; Cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas uitæ, atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia.

Exposuit quomodo tractentur quæstiones qualitatis per se; nunc aggreditur docere, quomodo per collationem ad aliam qualitatem. Nam primo de Officijs libro, docet ex Panetij Stoici sententia, triplicem esse consilij capiendi deliberationem, primam, honestùmne sit an turpe id, de quo deliberatur, alteram, vtile an inutile, tertiam, cum vtile videtur cum honesto pugnare. Quam diuisionem ideo reprehendit, quoniam sæpè fit, vt duobus propositis honestis, dubitemus vtrum sit honestius, vt parentibus ne an patriæ sit honestius opitulari? atque etiam duobus propositis vtilibus, vtrum sit vtilius, vt mercaturæne operam dare sit vtilius, an artem medicam exercere. est igitur hoc aliud disputandi genus cum rerum qualitates inter se comparantur, hoc est, cum vel duas res conferimus inter se, vt præstantior ne sit iustitia an fortitudo, vel etiam plures, vt si quæratur, melius nè sit rhetoricæ, an Mathematicis, an iuri ciuili, an medicinæ incumbere? Exemplum Ciceronis est, quæ præstantissima sit dignitas vitæ.

Hic enim omnia, quæ dignitatem aliquam afferre posſũt, inter ſe comparantur, vt maior ne dignitas ſit in arte militari, & Imperatoria, an in administratione Reip. an in vita Philoſophica, an in religione, & ſi qua ſunt huiuſmodi. Quidam præſtantiſſimum vitæ genus eſſe dixerunt, procul à ciuilibus negocijs in doctrinæ ſtudijs verſari, quod plurimi Philoſophi ſecuti ſunt, qua de re Cicero Platonem reprehendit. Lib. 1. de offi. Alij vero contrà putant eſſe præſtantiſſimum rectè Remp. administrare, qua in ſententia fuit Cicero, atque Ariſtoteles, qui ciuilem ſcientiam aliarum reginam appellat. Cicero in oratione pro L. Murena, ſic ait, Duæ ſunt artes, quæ poſſunt locare homines in ampliſſimo gradu dignitatis, vna Imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc enim pacis ornamenta retinentur, ab illo belli pericula repelluntur. In principio librorum de Oratore videtur Cicero hanc ſoluere quæſtionem cũ ait, Perbeati fuiſſe Q. Frater illi videri ſolent, qui in optima Rep. cum & honoribus & rerum geſtarum gloria florerent, eum vitæ curſum tenere potuerunt, vt vel in negocio ſine periculo, vel in ocio cum dignitate eſſe poſſent. At vero Pythius Apollo beatiſſimum omnium Aglaum Pſophidium, qui nunquam agri ſui fines exceſſiſſet, & ſua ſorte contentus vixiſſet, iudicauit. qui (vt ait Plinius) minima cupidine, minimum in vita mali expertus fuiſſet. Hæ ſunt cognitionis quæſtiones, quæ ad ſcientiam tantùm referuntur, & a Philoſophis præcipuè moralibus accuratè tractari ſolent.

Reſtant actionis, cuius alterum eſt præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet, vt, quemadmodum colendi ſint parentes, alterum autem ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, vt in conſolandis mæroribus, vt in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium eſt diſputandi genus, ad eoſdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione ſæpè faciendum eſt, vel gignendos, vel concitandos. atque ferè hæc eſt partitio conſultationum.

Omnes actionis quæſtiones vel ad officium, vel ad motum animorum pertinent. Quæſtio de ratione officij complectitur omnia illa, quæ tribus libris de Officijs explicantur à Cicerone, quibus nihil utilius eſt,

vel ad honestè viuendum, vel ad dicendi copiam comparandam. Quę volumina censet Plinius ediscenda esse, non modo in manibus haben da quotidie. Quæstio de motu continet omnes animi permotiones, de quibus in Tusculanis copiosè Cicero disputat. In perturbationibus animorū considerãtur affectus omnes, tam mitiores illi, quos Græci vocant ἤθη: quam grauiores qui πάθη dicuntur, qui aliquãdo sedandi sunt oratione, aliquando concitandi, vt in amplificatione fieri solet.

Primi generis, quod ad rationem officij pertinet, Cicero ponit hoc exemplum: Quemadmodum colendi sint parentes. Latini parentes, non tantum patrem & matrem, sed etiam auum & auiam, proauumq; & proauiam appellauerunt, vt auctor est Caius iurisconsultus, magna autem cum reuerentia & modestia colendi parentes sunt. Nam (vt ait Hieronymus) meretur cæcitatis subire supplicium, qui parentum vultus toruo visu despexerit, & elatis oculis læserit pietatem. Aristoteles ait, Deis, parentibus, & magistris, parem gratiam referri non posse: tamen ita colendos esse parentes censent, ne propter eos religionem, aut patriam, aut honestatem lædamus; Horatius docet illum, qui recte aliquid scribere velit, oportere genera illa actionum optimè tenere, quæ ad rationem officij pertinent, sic enim sciet unicuique personæ, quæ conueniunt, accommodare. Li. 9. Eth. In ar. poe.

Illud alterum genus actionis, quod ad motum animi pertinet, vel in sedandis animis, & oratione sanandis versatur, vt cum aliquem consolamur, in mœrore positum, cum iram esse comprimendam docemus, cum timorem esse abijciendum ostendimus; vel contra in gignendis & concitandis affectibus, in quo uno regnat oratio, sicut in oratore ad Brutum Cicero docet, & Quintilianus. Benè autem dixit Cicero sanari animos oratione. Nam perturbationes sunt tanquam morbi animorum, qui plures perniciosioresque sunt, quàm corporis. Sapiens autem oratio morbis illis medetur, vnde prouerbio dicitur, Animo ęgroto medicus est oratio. quod Isocrates in Oratione de pace vsurpat. Quoties autem amplificare vult orator, tunc hos motus non sedare, & sanare, sed gignere, & concitare in animis audientium contendat. Atque hactenus ostensum est, quomodo consultationes diuidantur. Lib. 6.

C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid tu aliam ne esse censes, & non eandem, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? collocandi autem, quæ est exposita in alijs ratio, eadem huc transfertur.

Postquam

Postquam filius intellexit, qua ratione genera consultationum diuidantur, nunc à patre petit, quomodo ad inuentionem & dispositionem accommodentur, hoc est, si tractandæ fuerint huiusmodi quæstiones, quomodo in eis argumenta poterunt inueniri, & qua ratione disponi debeant, cui pater respondet, eandem esse rationem in consultationibus inueniendi & collocandi, quæ in alijs etiam exposita fuit. Superius enim iam de Inuentione & dispositione multa verba fecit, ideo nos illuc reijcit, nam à locis, quos explicuimus, etiam in consultationibus argumenta ducũtur, vt, à definitione, ab enumeratione partium, à notatione, à genere, à forma, & à reliquis. Ita etiam eodem collationis genere, quo in alijs, in propositis vtimur. Est exemplum egregium apud Ciceronem in oratione pro Roscio Am. ubi contra parricidas inuehitur, & ostendit, quantum scelus sit, patrem necare, quo in loco multa argumẽta, grauiter & copiosè ponit, & ingeniosè disponit.

Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est, quarum altera delectationem sectatur aurium, alterius, ut obtineat, probet, & efficiat, quod agit, omnis est suscepta contentio.

De quæstionibus infinitis satis dictum est, restat ut etiam de finitis quæstionibus, quæ controuersiæ & causæ dicuntur, verba faciat, quæ præcipuè tractantur ab oratore, sed prius intelligendum est etiam ad causas referri quæstiones illas tres, de quibus supra dictum est, an sit, quid sit, & quale sit, vnde tres constitutiones causarum nascuntur.

Nam quæstio an sit, coniecturis explicatur, vnde coniecturalis constitutio.

Quæstio, quid sit, definitione tractatur, vnde constitutio definitiua.

Quæstio, quale sit, iusto & iniusto determinatur, vnde constitutio iuridicialis. Quoniam autem omnis bona diuisio, sicut aiunt dialectici, debet esse bimembris, ideo Cicero causarum hoc in loco duplicem formam statuit: Quarum una delectationem potissimum aurium sequitur, & omnem suauitatem & iucunditatem orationis aucupatur, floresque dicendi, atque omnes lepores vndique delibat; Altera suscipit omnem contentionem probandi gratia, & impellendi audientium animos, quocunque uoluerit. Itaque labor omnis oratoris duabus tantum in rebus occupatur, nempè ut delectet, & ut probet. Atque omnis causa semper ad alterum horum finium refertur, hoc est, uel ad delectationem, vel ad probationem.

Itaque

Itaque illud ſuperius exornatio dicitur, quod cum latum genus eſſe poteſt, ſaneque varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros ſuſcepimus, & ad improbos uituperandos.

Genus illud cauſarum, quod aurium delectationem ſectatur, exornatio vocatur, vel laudatio, vel demonſtratiuum, in quo aliquid vel laudamus vel uituperamus, quod quidem genus latisſimum eſt, & maxime varium. Nihil eſt enim omnino, quod non vel laudare, vel vituperare posſimus, hoc eſt, de quo non liceat in vtramque partem diſputare. Neque enim hominum tantum & deorum laudes ſunt, ſed etiam aliarum rerum, & animantium, & anima carentium. Nam & urbes laudantur, vt Iſocrates in Panegyrico laudat Athenas, & Plato in Atlantico. & Ariſtides rhetor encomium Romanæ urbis conſcripſit. Ita Cicero pro lege Man. Aſiam laudat, Aſia uero tam opima eſt, & fertilis, vt & vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Quarta vero Actione contra Verrem pluribus verbis egregiè prouinciam Siciliam laudat. Alciamas inſignis rhetor, orationem de laudibus Mortis ſcripſit, ut primo Tuſculanarum ait Cicero. Glauco iniuſtitiam laudauit; Fauorinus Therſitem & quartanam febrim; Syneſius Caluitium; Lucianus Muſcam, & artem paraſiticam. Denique nihil eſt, vt anteà dixi, quod non vel laudari, vel vituperari posſit. Sed quia vera laus in virtutis actione conſiſtit, ut ait Cicero, & virtus hominis eſt propria, ideo rhetores frequentius homines, quàm cæteras res, vel laudant, vel vituperant, hinc funebres orationes apud Græcos primum inſtitutæ, ut ij laudarentur, qui pro ſalute patriæ mortem oppetiuerant. Hinc Panegyrici, in quibus non tantum ſinguli homines, ſed etiam totæ ciuitates laudabantur. In hoc genere præclarè verſatus eſt Iſocrates, cuius extant adhuc Euagoræ, Buſiridis, & Helenæ laudationes, & Panegyricus omnium pulcherrimus, in quo Athenienſes exornantur.

Genus enim nullum eſt orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus eſſe posſit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, uitiorumque uerſetur.

Exornationem siue demonstratiuum genus Cicero vehementer laudat, quod ea omnia in se habeat, quæ in oratore præcipua sunt, vbertatem, vtilitatem, honestatem. Ac primo quidem ait nullum esse genus vberius ad dicendum, quoniam non ad vnum tantum causæ genus pertinet, sed ad omnia. Primò enim exornatio suum per se genus habet ab alijs separatum, deinde per alia etiam genera spargitur. Nam nemo potest accusare, quin vituperet: nemo defendere quin laudet, ita etiam in suasione, & dissuasione sæpe laudandum, & sæpe vituperandum est. Quod Cicero facit pro L. Man. vt Pompeium magnoperè laudet, & in Philippicis, vt Antonium vituperet. Hæc est causa, quare in oratore ad Brutum Cicero dicat, exornationem esse quasi nutricem oratoris perfecti, quoniam ab ea verborum copia alitur, & eorum constructio & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Continet enim exornatio dulce genus orationis, & solutum, & effluens, sententijs argutum, verbis sonans, cuius nutrimentis educatur eloquentia. Deinde nullum dicendi genus vtilius ciuitatibus esse potest, quoniam eo viri probi extolluntur, & laudibus in cælum efferuntur, quo fit vt ad eorum imitationem multi excitentur. Fuit enim hæc antiqua Romanorum consuetudo, vt post conuiuia, præclarorum virorum laudes ad tibiam canerentur, vt ad eas imitandas iuuenes inflammarentur: quod in Originibus suis scripsit Cato. Quin etiam eadem facultate vituperatur improbitas, & summa ignominia afficitur, vt omnes ab ea refugiant, & recte viuendi rationem sequantur, quo quid vtilius esse potest. Tum hoc in vno genere de virtutibus & vitijs verba facienda sunt, quæ res ad honestè viuendum maximè pertinet. Neque potest orator hoc genus vllo modo benè tractare, nisi virtutum & vitiorum cognitionem teneat, quibus rebus fit, vt hoc genere dicendi, nullum sit vberius, nullum vtilius, nullum honestius.

Reliquum autem genus causarum aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur, quorum alterum deliberationis est, alterum iudicij. Ex qua partitione tria genera causarum extiterunt, unum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primùm, si placet, disputemus.

Secunda causarum forma, quæ omnem contentionem suscipit, vt obtineat, & probet, & efficiat, quod agit, bipartitò distribuitur. Aut

enim

enim ad futurum tempus pertinet, aut ad præteritum. Si ad futurum, quoniam quid agendum sit, aut non agendum consideratur, & deliberatur, idcirco deliberatio vocatur: Si ad præteritum, quoniam de eo quod factum esse dicitur, aut non factum, iudicandum est, ideo iudicium appellatur. Atque hoc modo tria causarum genera fiunt.

Quorum primum laudatio, vel exornatio dicitur, quamuis enim in hoc genere non tantum laudare, sed etiam vituperare soleamus, tamen à meliori parte nomen habet, & non vituperatio, sed laudatio vocatur. Semper enim ab eo, quod præstat & excellit, tota res appellatur. Atque hoc genus laudationis etiam reliquis duobus permiscetur, vt docet Aristoteles.

Secundum genus est deliberationis, quod etiam deliberatiuum vocatur, & de illis rebus est, quæ in nostra potestate sitæ sunt, vt eas vel agamus, vel dimittamus, & futurum tempus semper respicit.

Tertium genus est iudiciorum, & iudiciale dicitur, eaque complectitur, quæ in aliorum potestate sita sunt, & de præterito tempore tantum est. Primò igitur incipit de genere demonstratiuo verba facere, quia primum est, & vberrimum, atque vtilissimum.

C. F. Mihi vero placet. C. P. Ac laudandi, vituperandique rationes, quæ non ad benè dicendum solum, sed etiam ad honestè viuendum ualent, exponam breuiter, atque à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim sunt profectò laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt, & quæ cum uitiis, uituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo.

Plurimæ sunt vtilitates, quæ à ratione laudandi & vituperandi proficiscuntur, sed duæ præcipuæ, atque omnium maximæ. Quoniam ex hoc genere & benè dicere, & honestè viuere discere possumus: quorum alterum eloquentiam auget, alterum efficit, vt nos ipsi iure laudemur. Totum autem laudationis fundamentum est virtus, sicuti vituperationis, vitium, reliqua vero omnia quodammodo media sunt, quod si virtuti coniungantur, laudabiliorem virum efficiunt; si uitio, magis vituperandum. Quare genus, educatio, diuitiæ, magistratus, robur, pulchritudo, cæteraque huiusmodi, si quis eis benè vtatur, & vir probus sit, ad laudem augendã plurimùm valent; si vero improbus is, cui illa contigerũt, ad maiorẽ vituperationẽ accommodari possunt.

Porro is,qui hoc in genere versatur, duos sibi fines proponit, hoc est honestatem,si laudat, & turpitudinem, si vituperat. Quamuis enim demonstratio non semper in quæstione honesti & turpis uersetur, (ut ait Quintilianus) tamen hos sibi fines proponit, ad quos omnia, quæ dicuntur, facilè referri possint. Nihil enim omnino per se verè est laudabile,præter honestatem,nihil vituperabile, præter turpitudinem. Quamobrem imperitè faciunt illi, qui vel ignobilitatem,uel paupertatem, vel inualetudinem, vel deformitatem, vel cætera eius generis alicui obijciunt, nisi fortè vel eis malè utatur, vel propter culpam suam ea contraxerit, bene enim Vlysses apud Ouidium, cum Aiax illi ignobilitatem obiecisset, ita respondit.

L13.Met.

Nam genus & proauos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, siue ullis argumentationibus, ad animi motus leuiter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatè.non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa,aut pro certis posita sunt, augentur. quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.

Tota ferè exornandi ratio, constat ex narratione & amplificatione. Nam eius,quem laudamus uel uituperamus,facta narrantur, & exponuntur,non ita quidem, vt argumentationibus confirmentur, aut ea refutentur,quæ contra dici possunt, hoc enim ad iudicia pertinet: sed ut tanquam certa & indubitata amplificentur. Quærit igitur potiùs orator in hoc genere leniter animi motus tractare, & exhilarare, quã fidem facere, & confirmare, neque enim dubia probare contendit, sed quæ dicit, pro certis ponit & auget. Verum iam supra de narratione,& amplificatione multa dicta sunt, itaque narrandi, & augendi præcepta sunt inde repetenda. Procemia vero libera sunt, ut Quintilianus docet, adeo ut etiam remota sint interdum à causa, vt Isocrates in Helenæ encomio, proœmium a Sophistarum vituperatione duxit; in Euagoræ principio laudes eloquentiæ persequitur, & præcipuè generis demonstratiui: in Busiride incipit a reprehensione Polycratis.Narrationes sunt ferè perpetuæ, quia ordine solet orator

explicare, quo genere sit ortus is, quem laudat, quomodo educatus, quibus studijs deditus, quas res gesserit, quos honres, quas dignitates fuerit adeptus: & si mortuus est, quo genere mortis fuerit extinctus, quæ omnia ita narranda sunt, vt singula amplificentur, quod egregiè facit Isocrates in Euagora. Confirmationes in hoc genere non admodum requiruntur, quia pro certis & indubitatis omnia ponuntur: Neque refutationes adhibendæ sunt, ne apologia fieri videatur. Quare narrationes tantum & amplificationes totam hac orationem conficiunt. Perorationes accomodantur, ad illos mitiores affectus commouendos, vt leniter auditores ad voluptatem afficiantur, non autem vt perturbentur, quamuis in vituperatione nonnunquam orator grauius exardescit, vt Philippica secunda Cicero, nam in eam orationem omnia ferè congessit, quæ in alicuius hominis vituperationem dici possunt. Qua de causa Iuuenalis eam diuinam appellauit, cum ita inquit,

ridenda poëmata malo,
Quam te conspicuæ diuina Philippica famæ
Volueris à prima, quæ proxima.

Benè etiam Plinius genus hoc in laudatione tractauit, in eo Panegyrico, quem Traiano dixit.

Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione singulorum uerborum insignibus, quæ habent plurimum suauitatis, id est, ut factis uerbis aut uetustis, aut translatis frequenter utamur.

Docet quo genere elocutionis in demonstratiuo genere vti debeamus. Nam, quia ferè solam auditorum delectationem orator in hoc genere quærit, eo genere elocutionis vti debet, quod voluptatem afferre possit. At verò in elocutione tria potissimum spectari solent, hoc est singula verba, constructio verborum, & numerus; de his omnibus tractat hoc loco Cicero; quo planum faciat, qua ratione plurimum suauitatis habere possit oratio. Primò igitur de singulis verbis agendum est. Singula (inquit) magnopere delectant, si fuerint vel facta, vel vetusta, vel translata. Facta dicuntur, quæ ab ipso oratore finguntur, quod Græci felicius quam latini faciunt. Neque hoc tempore nobis licet noua verba fingere, nisi forte res aliquæ nouæ extiterint,

rint, quæ nomine careant, antiqui multa noua protulere, cum in alijs rebus, tum præcipuè in laudando, vt Ennius, de Cor. Cethego, qui primus apud Romanos oratoris nomine dignus habitus fuit.

Flos delibatus populi, suadeque medula.

4. in uer. act. Et Cicero in laudibus Siciliæ, Sic populo Romano iucunda est suburbanitas huius prouinciæ. In Catone maiore de laudibus agriculturę, Terra semen, tepefactum complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem. Vetusta verba sunt factis opposita, quæ (vt ait Quintilianus) afferunt orationi maiestatem cum delectatione; modò ne sint nimis crebra, aut ab ultimis repetita. Vetusta sunt illa Virgilij.

Clara Deum soboles, magnum Iouis incrementum,
& illa Ennij,
Egregiè Cordatus homo Catus Aelius Sextus,
Is dicitur ollis popularibus olim
Qui cum viuebant homines atque ęuum agitabant,
Flos illibatus populi.

Lib. 3. de Orat. Talia sunt, proles, soboles, effari, nuncupari, rebar, opinabar, & alia multa, quibus loco positis (vt ait Crassus) grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet. Translata verba plurimum orationem illustrant, vt iam suprà copiosè demonstratum est, ut in oratione pro lege Man. Nunc Imperij nostri splendor illis gentibus lucet, & ad laudem plurimum valent, ut pro Milone, Delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina. Sic vir excellens, dicitur decus & ornamentum Reip. ita claritas generis, splendor familiæ, lumen virtutũ, ardor mentis ad gloriam, fructus ingenij, specimen animi, plurimaq; eius generis trãslata maiorem in modũ orationem exornant, & iucundissimam efficiunt.

Et in ipsa constructione verborum vt paria paribus, & similia similibus, sæpè referantur, vt contraria, vt geminata, vt circumscripta numerosè non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam verborum modo.

Nunc ad verborum copulationem & constructionem transit, in qua duo seruanda sunt; primò ut uerba figurata sint, deindè ut benè collocata.

Figurata in exornatione maximam habent venustatem, si ita construantur, vt paria paribus, & similia, & contraria & geminata sæpè referantur, vt pro lege Man. Multa sunt exempla. Ac primò paria paribus

bus relata,ut illa, Labor in negocijs,fortitudo in periculis,industria in agendo,celeritas in conficiendo,consilium in prouidendo Similia similibus relata sunt illa,ut is,qui dignitate principibus excellit,facilitate par infimis esse videatur. Sunt qui paria referant ad numerum syllabarum,similia vero ad similiter cadentia,vel desinentia, quæ in exornationem frequenter cadunt, vt paria sint illa, Plura bella gessit, quam cæteri legerunt,plures prouincias confecit, quam alij concupiuerunt. Similia vero illa, Quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris fuistis? contraria sunt illa, Non auaritia ab instituto cursu ad prędam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem,non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem.Geminata, vt illa, Fuit hoc quōdam, fuit propriū populi R. Vidit hoc homo sapientissimus, vidit dignitati suæ maximè conuenire.Sed huius generis flosculis totus vbiq. scatet Isocrates.

Benè collocata verba dicuntur, quæ circumscriptionem numerosam habent,non quidem ad similitudinem versuum,quoniam hoc esset vitiosum,sed ad aurium sensum explendum, vt nihil aut redundet, aut desit.Est autem oratio suapte natura numerosa, sicut ait in Oratore Cicero,siue casus habeat in exitu similes, siue paribus paria reddantur,siue opponantur contraria. in huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse Principem accepimus.Sed nihil est, quod orationem numerosiorem efficiat,quàm cum contrarijs opponuntur contraria, ut quarta in Verrem actione, Conferte hanc pacem cum illo bello, huius prætoris aduentum cum illius Imperatoris victoria, huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continentia,ab illo qui cepit,conditas,ab hoc qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.Pro M. Cælio de Catilina, Quis clarioribus uiris quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? quis ciuium meliorum partium aliquādo? quis tetrior hostis huic ciuitati? quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate auarior?quis in largitione effusior? Hæc ita posita benè sensum aurium explent, & numerosa sunt. Quibus autem numeris & pedibus orator uti debeat, in Oratore ad Brutum copiosè demonstratum est.

Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt,siue quæ mirabilia,nec opinata, siue significata monstris, prodigijs, oraculis, siue quæ uidebuntur ei,de quo agimus,accidisse diuina, atque fatalia.omnis enim expectatio eius, qui audit, & ad-

miratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem.

Hactenus docuit, quomodo in exornatione verborum ornamenta adhibeantur; nunc ad rerum ornamenta transit. Ex quibus septem potissimum eligit, quæ voluptatem habeant in audiendo.

Primo quæcumque mirabilia sunt voluptatem habent, vt in laude Scipionis Africani superioris, quod decem & septem natus annos, sese Annibali opposuerit, quò patrem suum ab eo vulneratum liberaret. quam laudem Virgilius ad Lausum Mezentij filium transtulit, li. x. Aen. de quo sic ait.

socij magno clamore sequuntur
Dum genitor nati parma protectus abiret.

Cicero pro lege Man. multa de Pompeio mirabilia narrat, vt laudes eius amplificet, vt quod ineunte adolescentia maximi exercitus Imperator fuerit, quod bellum prædonum grauissimum paruo tempore confecerit, quod etiam ab hostibus victis dilectus fuerit, quod eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Huc pertinent exclamationes, quæ sunt admirationis gratia, vt in eadem oratione, Proh Dij immortales tanta ne vnius hominis incredibilis, ac diuina virtus, tam breui tempore lucem afferre Reip. potuit. & pro Cor. Balbo, O Cn. Pompeij sic latè longeque diffusa laus, vt eius gloriæ domicilium communis Imperij finibus terminetur. Pro Q. Ligario, O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam. Illa etiam, quæ singularia sunt, & ab vno tantum, vel à paucis facta, solent esse mirabilia, vt factum Horatij Coclitis, quod solus in ponte sublicio constiterit, contra vniuersum Hetruscorũ exercitũ, & Q. Curtij qui sua sponte armatus in equo in terræ hiatum desiluerit, & huius generis cætera.

Secundò quæ præter expectationem & opinionem ab aliquo egregiè fiunt, quæ nec opinata dicuntur à Cicerone, maximè laudari solent, vt Iunius Brutus, qui longo tempore stultitiam simulauit, deinde mortua Lucretia, contra omnium opinionem summam prudentiam ostendit, & Remp. Romanam à regio dominatu liberauit, summam ab omnibus laudem consecutus est. Cicero Cæsarem Octauianum Phil. 5. summoperè laudat in eo, quod nec opinantibus Romanis firmissimum exercitum contra M. Antonium comparuisset. Pro lege Man. præter omnium opinionem ait accidisse, vt tàm breui tempore Pompeius bellum prædonum conficeret. Hoc (inquit) tantum bellum,

tàm

tàm turpe, tàm vetus, tàm latè diuisum, atque dispersum, quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus vno anno, aut omnibus annis, ab vno Imperatore confici posse?

Tertio quæ significata sunt monstris, sæpè ad laudem referuntur, vt Augustum Cæsarem Apollinis fuisse filium quidam tradiderunt; quoniam draco quidam, ad Acciam eius matrem in Apollinis templo dormientem accesserit, & cum ea rem habere visus fuerit, vnde semper deinde illa corpori suo draconis impressam maculam habuerit. Sed quæri potest quid monstrum sit, & quid à prodigio differat. Donatus in Andria monstrum ait esse, quicquid est contra naturam, hoc est, quod contra naturam aut deficit, aut excedit; deficit, vt si natus fuerit infans sine pedibus aut manibus: excedit, vt si natus sit biceps, aut sedigitus: quamuis hæc definitio manca sit. Nam sæpè monstra nascuntur, quæ neque deficiunt, neque excedunt, sed diuersam penitus naturam habeant, vt in exercitu Xerxis Persarum regis, equa leporem peperisse dicitur. Valerius Max. nullam penitus inter monstrum & prodigium differentiam ponit: Quicquid enim contra naturam fit, id & monstrum, & prodigium appellat. Quæ sanè vocabula multis in locis etiam Cicero confundit, ac pro eodem ponit, vt in Catilinam actione secunda; Nulla iam pernicies à monstro illo, atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Quinta in Verrem actione, Non mihi iam furtum, sed monstrum ac prodigium videbatur. Tamen illa mihi bona distinctio videtur, vt monstrum dicatur in ipsa generatione, quicquid contra naturæ legem & cõsuetudinem nascitur, vt si puer biceps nascatur, aut quatuor habens brachia, aut capite canino; Prodigium vero, quod accidit præter consuetudinem, vt formicæ puero Midæ dormienti tritici grana in os congesserunt.

Quarto igitur loco, prodigia sæpè magnam laudandi copiam suggerunt, vt in laude Romuli, quod à lupa nutritus fuerit, cum expositus ab Amulio fuisset. In laude Platonis quod ei in cunis infanti, apes in os mel inseruerint. In laude Seruij Tullij, quod ei puero circum caput ingens flamma reluxerit. Sed huius generis prodigiorum plenæ sunt historiæ & fabulæ.

Quinto oracula, vt de Cæsare Octauiano, quod ciuibus eius Veliternis prædictum fuisset, eius oppidi ciuem quandoque rerum potiturum; vt de Iunio Bruto, qui cum ab oraculo audiuisset eum Romæ rerum potiturum, qui primus matrem osculatus fuisset, è naui egressus terram optimam omnium matrem primus deosculatus est.

Sexto diuina, vt C. Iulius Cæsar post mortem inter Deos relatus, & Octauianus Augustus dum adhuc viueret, tãquam Deus cultus est.

Septimo fatalia, vt P. Nigidius postquam horã, qua natus est Octauianus, accepit, affirmauit dominum terrarum orbi natum; & Theo-

genes Mathematicus cum eiusdem Octauiani genituram audiuisset, statim exiluit, adorauitque eum: qua de causa tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, vt thema suum vulgauerit, nummumque argenteum nota syderis capricorni, quo natus est, percusserit. Hæc diligenter in tota laudatione sunt inuestiganda: habent enim admirationem, & expectationem. Omnis autem expectatio & admiratio eius, qui audit, in audiendo semper delectationem habet: si vero fuerint exitus felices & improuisi, expletur animus iucundissima voluptate.

Sed quoniam in tribus generibus bona maláue versantur, externis, corporis & animi: prima sunt externa, quæ ducuntur à genere, quo breuiter, modiceque laudato, aut si erit infame, prætermisso, si humile, vel præterito, vel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacto, deinceps si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis, in quibus quidem quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur.

Omnia, quæ bona sunt, laudantur, vituperanturque contraria. Sed bona sunt in triplici genere; nam alia dicuntur externa, quæ à fortuna donantur, vt nobilitas, & diuitiæ: alia corporis sunt, vt bona valetudo, & formæ dignitas; alia sunt ipsius animi, vt virtutes, artes, sciẽtiæ, quamuis autem tria pronantur bonorum genera, tamen ea tantum, quæ ad animum referuntur, propriè bona sunt, reliqua vero ideo in laude ponuntur, quod is, qui laudatur, benè illis usus fuerit. Cicero primò ponit externa, vel quia crescere debeat oratio, & ab illis sit incipiendum, vel quia naturæ ordine prima sunt, vt genus, patrimonia, sunt, antequã aliquis laudandus nascatur. Sed hęc, quę vel externa, vel corporis sunt, breuiter modiceq; sunt laudanda, quia vera laus est in animi bonis.

Genus triplex esse potest, illustre, infame, humile. Illustre, quod maiorum imaginibus splendet, vt C. Cæsar, amitam suam pro rostris laudans ita dixit, Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortũ, Paternum cum Dijs immortalibus coniunctum est. Cicero pro Archia poeta, Nam ibi natus est loco nobili, & celebri quondam vrbe & copiosa. Sed diligenter aduertendum, quid præcipiat hoc loco Cicero, genus breuiter & modicè laudandum esse, ne eorum consuetudinem sequamur, qui cum aliquem laudandum susceperint, magnam tempo-

ris

ris partem in celebrandis eius maioribus,& recensendis illorum rebus gestis consumunt,cum satis sit ea, quæ ad genus attinet, leuiter attingere,vt qui laudatur, maiorum suorum illustrium virorum imitator fuisse videatur. Quod si genus fuerit infame, penitus in laude prætermitti debet,ne inde aliqua macula in eum, qui laudatur, deriuasse videatur,verum ad eius res egregiè gestas statim accedendum est, vt in eis auditorum mens defixa,nihil de genere cogitet.Itaque si quis fuerit magna virtute præditus, nihil ad laudem oberit illi, quamuis eius maiores fuerint infames.Sed in vituperatione genus infame solet obiji ci,vt Cicero secunda Philippica,Quæ porro amentia est, eum dicere aliquid de vxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam proditoris filiam habuerit uxorem; ipse ex Libertini filia susceperit liberos.Denique, si genus humile fuerit, vel prætermittitur, vel etiam aliquando commemoratur, vt maior eius, qui laudatur, appareat gloria: Si primus genus suum illustrauerit, qua de re multis in locis Cicero gloriatur,quod cum esset nouus homo, cuius maiores laude populari, atque honoris luce caruerint, omnes tamen dignitates, sua virtute consecutus esset. In oratione contra Salustium ita inquit, Ego meis maioribus virtute mea præluxi, ut si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ,in tuis, vitæ, quam turpiter egisti,magnas effudisti tenebras,vt etiam si fuerint egregij ciues, certè venerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos viros obiectare: Satius est enim,me meis rebus gestis florere, quam maiorum opinione niti,& ita uiuere,ut ego sim posteris meis nobilitatis initium,& virtutis exemplum.In hunc sensum dixit etiam Iuuenalis,

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Aeacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas,
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.

Atque hoc quidem de genere Cicero tradit; Verum Isocrates, qui genus hoc epidicticum optime tractauit, non breuiter modiceque genus laudat,sed copiosè multisque uerbis in Euagora commendat, & eius maiores Aeacum,Telamonem,Peleum,Achillem,Aiacem, Teucrum magnoperè celebrat. Sed tamen idem Isocrates in Helenæ Encomio,& in Busiride breuiter modiceque genus laudat, quare præceptum Ciceronis seruandum est, nisi res aliter postulare videatur. Postquam vero genus tractatum fuerit; ad fortunas & facultates,quę fortunæ bona putantur, ueniendum est. Nam etiam diuitiæ magnam habent commendationem, si quis eas ad liberalitatem magnificentiamque conferat. Virgilius Galesum à diuitijs ita laudat. L.7. Aen.

Ausonijsque olim ditissimus armis

Quinque greges illi ballantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Multa sunt corporis bona, quæ laudari possunt, ut robur, uires, valetudo firma, sed maximè pulchritudo formaque laudatur, quia virtutem quodammodo significare videtur, vultus enim est tacita mentis locutio, vnde benè virgilius dixit.

L. 5. Aen. *Gratior est pulchro veniens è corpore uirtus.*

Isocrates etiam in Euagora primo loco pulchritudinem eius commendat, & in Helenæ Encomio pulchritudinem rerum omnium esse præstantissimam, preciosissimam, & maximè diuinam pluribus verbis ostendit. Plinius in Panegyrico à forma Traianum laudat. Quin etiam poetæ suos Heroes à dignitate corporis summoperè celebrant: vt Homerus tradit Achillem omnium Græcorum fuisse pulcherrimum, & Virgilius Aeneam tanta pulchritudine præstitisse canit, ut eius facies diuina videretur, sic enim ait.

L. 1. Aen. *Restitit Aeneas, puraque in luce refulsit*
Os, humerosque Deo similis, namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque iuuentæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.

Ita Polyphemus apud Ouidium à forma se laudat.

Certe ego me noui, liquidaque in imagine uidi.

Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex est, aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda.

Postquam in laudando bona externa, & corporis exposuerimus; deinde veniendum est ad ea, quæ sunt laudis propria, & ab animo benè affecto proficiscuntur, nempè ad egregia facta, quæ sunt virtutum opera. Horum autem dispositio siue collocatio, tribus modis fieri potest; vel enim temporum ordinem sequi possumus, & à primis incipientes sigillatim omnia recensendo vsque ad vltima & nouissima progredi, vel retro, & quasi sursum versus commeare, hoc est à nouissimis & recentissimis incipientes ad prima regredi, vel interciso & permixto ordine temporum, ad aliqua virtutum genera singula facta referre.

Prima

Prima collocatio naturalis eſt, quoniam temporum ordinem ſeruat, ideo frequentius illam oratores in laudando ſequuntur, ut a quo genere ſit ortus, quomodo educatus, & apud quos, quibus diſciplinis inſtitutus, quid in pueritia geſſerit, quid in adoleſcentia, quid in uirili ætate, quid in ſenectute, & denique ſi mortuus eſt, quo genere mortis ſit extinctus, quem ordinem Iſocrates in Euagora laudando ſequitur, atque etiam in Helenæ Encomio.

Secundus ordo naturali quodammodo eſt contrarius, quia recentiſſima quæque prius exequitur, ideo rarius eo vti ſolemus. Sed tamen accidit aliquãdo, vt ſit neceſſarius, ſicuti Plinius in Panegyrico ſtatim incipit à Traiani creatione, quæ recentisſima fuerat.

Tertius ordo multum commendatur, quia dat nobis certam viam, rationemq́ue laudandi. & eo ſeruando multa etiam affingere poſſumus, quo maior laus appareat, cum ad certa virtutum genera facta referimus, vt pro Lege Man. Cicero ad quatuor capita Pompeij laudes retulit, ad ſcientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, ad felicitatem. hoc nobis facilè erit, ſi omnes virtutum ſpecies benè cognitas habuerimus, quod ex officijs Ciceronis, & ex Ariſtotelis Ethicis facilè conſequi poterimus, vt ſciamus quæ facta ad prudentiam, quæ ad iuſtitiam, quæ ad fortitudinem, quæ ad temperantiam referri oporteat. Nihil enim maiorem dicendi copiam affert, quam officiorum ac virtutum cognitio, qui locus cum latiſsimè pateat, hoc in loco à Cicerone breuiter explicatur, ſic enim ſubiungit.

Sed hic locus uirtutum atq́ue uitiorum, latiſſimè patens, ex multis & uariis diſputationibus, nunc in quandam anguſtam & breuem concludetur. Eſt igitur uis uirtutis duplex, aut enim ſcientia cernitur uirtus, aut actione: Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq́ue grauiſſimo nomine ſapientia appellatur, hæc ſcientia pollet una, quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq́ue animi motibus laudatur, eius eſt munus in agendo, cui temperantiæ nomen eſt.

Multæ ſunt & variæ diſputationes de virtutibus & vitijs, quas philoſophi copiosè perſequuntur; ſed in hac arte ſatis eſt anguſtè & breuiter hæc tractare, ut intelligatur quæ ſit laudandi & vituperandi ratio.

tio. Cum enim omnia laudentur, quæ virtuti coniuncta sunt, primò videndum est, quotuplex sit ius & natura virtutis, quam Cicero duplicem facit; ait enim omnem virtutem, vel ad scientiam, vel ad actionem pertinere. Virtus quæ ad scientiam pertinet, prudentia dicitur, vel calliditas, vel sapientia, quæ pertinet ad actionem, & cupiditates moderatur, regitque animi motus, temperantia nominatur; hæc est Ciceronis partitio, quæ optimis rationibus firmatur. Nam, vt ait Aristoteles, homo natus est ad intelligendum & agendum, quamobrem vt finem suum consequatur, opus est vt eas virtutes acquirat, quæ ad finem ducunt: sed prudentia ac sapientia facit vt homo rectè intelligat, temperantia vero vt rectè agat. Itaque duæ hæ virtutes, hoc est prudentia & temperantia sunt homini ad finem suum consequendum necessariæ. Præterea (sicut ait de officijs Cicero) duplex est Lib. 1. off. vis animorum atque naturę, vna pars in appetitu posita est, quę est ὁρμὴ Græcè, quæ hominem huc & illuc rapit, altera in ratione quæ docet & explanat, quid faciendum fugiendumque sit, ita fit, vt ratio præsit, appetitus verò obtemperet: & in quarto Tusculanarum sic ait, Platonis descriptionem sequar, qui animum in duas partes diuidit, alteram rationis participem facit, alteram expertem, in parte rationis ponit tranquillitatem, idest placidam quietamque constantiam, in illa altera motus turbidos, tùm iræ, tùm cupiditatis contrarios inimicosque rationi. Cum autem virtutes sint animi quasi perfectiones quædam, ea virtus, quæ rationem perficit, prudentia dicitur, quæ vero appeti- in fin. l. 1. & prin. 2. Ethi. tum, vocatur temperantia. Hanc eandem penè partitionem facit Aristoteles, cum sic ait, Cum duo sint virtutum genera, alterum earum quas in ratione esse dicimus, alterum earum, quas mortales & voluntarias, rationis quidem magna ex parte à doctrina ortum accessionemque habent. Itaque & exercitationis indigent & temporis, morales ac voluntariæ moribus, à quibus nomen duxerunt. Cicero igitur hoc loco prudentiam pro omni virtute rationis posuit, temperantiam pro omni virtute morali & voluntaria. Sed aduertendum est, hoc in loco Ciceronem prudentiam, calliditatem, & sapientiam pro vna, atque eadem virtute ponere, quod etiam alibi multis in locis facit, vt nullam inter prudentiam & sapientiam penitus differentiam ponat, sicuti nos olim copiosè contra Cælium Calcagninum Decisione decimaseptima probauimus. Est enim prudentia tanquam genus, quod omnem cognitionem omnem artem, omnem scientiam, omnem denique sapientiam continet.

Atque illa prudentia in suis rebus domestica, in publicis ciuilis appellari solet.

Pruden-

Prudentiam virtutum omnium quasi moderatricem quandam esse, vult Socrates, quæ in cognitione maximè consistit, sed sæpè tamen etiam ad actionem refertur. Nihil enim rectè, nihil laudabiliter sine prudentia geri potest. Quoniam autem facta potissimum laudantur, ideo Cicero diuidit eam prudentiam, qua vtimur in agendo, quam ait esse duplicem, alteram domesticam, alteram ciuilem.

Domestica est, qua scitè res priuatæ geruntur, quæ ad vniuscuiusque hominis viuendi rationem, & ad rem familiarem pertinet, ea græco nomine vocatur œconomica, de qua Xenophon scripsit, & Aristoteles, quæ adhuc extant opera. Nam ille magna laudatione dignus est, qui prudenter & sapienter vitam suam instituit, atque totam familiam suam optima ratione moderatur.

Ciuilis prudentia illa est, quam græco nomine politicam vocant, quæ Remp. rectè docet administrare, & ab Aristotele scientiarum regina nominatur, quoniam omnium est vtilissima. Tunc enim beatas esse Resp. Plato dixit, cum aut sapientes eas administrant, aut qui eis præsunt, sapientum consilijs vtuntur. Hinc maxima laudandi copia, si quis in administratione Reip. se prudenter gesserit, vt apud Græcos, Solon, Aristides, Phocion, apud Romanos Cato, Fabius, Cicero. Quibus autem rebus constet hæc ciuilis prudentia, numerat L. Crassus apud Ciceronem, primo de Oratore hoc modo, Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, Senatoria consuetudo, disciplina Reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa Imperij cognoscenda: hæc omnia si quis benè perceperit, ciuilis prudentiæ peritus haberi iure poterit.

Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur, & ea, quæ absunt non expetendo, & ab ijs, quæ in potestate sunt, abstinendo.

Temperantiæ nomine Cicero hoc in loco comprehendit omnes virtutes, quæ morales Latinè, ἠθικαὶ Græcè vocantur. Dicitur autem temperantia, quia motus animi turbidos ita temperat, vt appetitum rationi obedire cogat, ea diuiditur eo modo quo prudentia, nam vel ad priuatas res refertur, vel ad communes & publicas, ac prius agit de illa temperantia, quæ ad suas res & priuatas pertinet, quæ animi moderatio dici potest, ea duobus modis spectatur, vel cũ res commodæ sunt, vel cum sunt incommodæ. In rebus commodis etiam duobus modis temperantia discernitur, quia res illę commodæ vel absunt à nobis, vel in nostra potestate sitæ sunt. Si absunt à nobis, non eas admodũ expetere

tere

tere debemus. non enim honestum est res alienas appetere, atque hæc temperantiæ pars vocatur abstinentia & innocentia. Si sunt in nostra potestate res commodæ, virtus est, sese ab eis continere, ne blandissimæ dominæ voluptates nos decipiant, & hæc cōtinentia dicitur. Hinc laudandi campus, si quis aliena nūquam inuaserit, & in suis rebus continens fuerit: laudātur enim maximè, qui spretis voluptatibus frugalitatem & continentiam amplectuntur, & qui à rebus alienis manus, oculos, mentem continent, vt apud Græcos Socrates, Gorgias Leontinus, Xenocrates, apud Romanos Curius, Fabricius, Camillus, alijq; plurimi. Cicero pro Lege Man. vehementer in hac parte Pompeium laudat, quod innocentissimus, & continentissimus esset, cum ita inquit, Hic miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam peruenerunt, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur, iam vero quemadmodum milites hybernent, quotidie sermones ac literę perferuntur, non modo vt sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur: & paulo post. Hæ res, quæ exteros remorari solent, non retardarunt, non auaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam reuocauit, non libido ad voluptatem, & quæ sequuntur. Quin etiam Quintum fratrem suum, ab innocentia & continentia, maiorem in modum ita commēdat, Præclarum est enim summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic, vt nullum esignum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cuiusquam, nulla conditio pecuniæ, quibus rebus abundat ista prouincia, ab summa integritate continentiaque deduxerit. Quid autem reperiri tàm eximium, aut tàm expetēdum potest, quàm istam virtutem moderationem animi, temperantiam non latere in tenebris, neque esse abditam, sed in luce Asiæ, in oculis clarissimæ prouinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam, non itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exhauriri, nō aduentu commoueri, esse, quocumque veneris, & publicè & priuatim maximam lætitiam, cum vrbs custodem, non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem recepisse uideatur. Igitur hæ duæ temperantiæ partes, quæ in rebus commodis spectantur, hoc est innocentia & continentia, maximam afferre laudem possunt.

In rebus autem incommodis est itidem duplex, Nam quæ uenientibus malis obstat, fortitudo, quæ quod iam adest, tolerat, & perfert, patientia nominatur.

Res incommodæ vel absunt à nobis, vel præsentes sunt, si absunt, magno & excelso animo illis occurrendum est, neque vllo timore perterrefieri oportet, sed forti & constanti animo, non tantùm pericula omnia, sed etiam, si res ita postulat, pro honestate mors ipsa subeunda est, & hæc virtus fortitudo vocatur. hinc omnes fere bellicæ laudes, & egregia vis animi in præliando, qua plurimi viri præstiterunt, & sempiternam sibi gloriam acquisiuerunt, vt apud Græcos Militiades, Leonidas, Themistocles, apud Romanos Curius, Scipio, Cæsar, alijq; pe innumerabiles, hac virtute bellica Cicero pro Lege Man. Pompeium iure optimo mirificè commendat. Fuit enim vir ille summus Imperator, & Alexandro Magno penè par, aut fortasse etiam superior, vt sentire Plinius videtur. Si præsentes sunt res incommodæ, tolerare eas & perferre opus est, quæ virtus patientia nominatur, quam esse maximam virtutem volunt; De hac copiose Cicero libro Tusculanarum secundo disputat, vbi dolorem omnino contemnendum esse docet, & multis rationibus & exemplis vtitur. Neque tantùm infortunia ferenda sunt, sed etiam iniuriæ & contumeliæ, quia, vt docet Plato, melius est iniuriam accipere, quam inferre, qua in re celebrantur apud Græcos Zeno, Lycurgus, Dion, apud Romanos Mutius Sceuola, Attilius Regulus, Q. Pompeius. Cicero pro Q. Ligario Cæsarem in eo magnoperè commendat, quod nihil obliuisci soleret, præter iniurias.

Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in usu pecuniæ, simulq́. altitudo animi in capiendis incommodis, & maximè iniurijs, & omne quod est eius generis graue, insedatum, & turbulentum.

In rebus incommodis & aduersis, magnitudo animi potissimum cernitur, quæ duas illas, quas diximus, virtutes complectitur, hoc est fortitudinem, & patientiam. Atq́ue hæc virtus vtramque fortunam & secundam & aduersam moderatè quidem ferre docet, sed in aduersa fortuna magis elucet, & ad res tantum magnas & egregias animum excitat, & extollit, vt pro honestate se periculis exponat, & iniurias toleret, atq́ue earum obliuiscatur; Huic animi magnitudini coniuncta est liberalitas, atq́ue beneficentiá, quæ in vsu pecuniæ conspicitur, & qua nihil est (vt ait Cicero) naturæ hominis accommodatius, & hac virtute sibi homines maximam beneuolentiam conciliant. Hinc maxime celebratur Cimon Atheniensis, qui quotidie domi conuiuium parabat, Lib. 2. de off.

Kk

parabat, quò turmatim pauperes conueniebant, agrorum suorum sæpes auferri iussit, vt omnes impunè fructibus vescerentur; quos premi paupertate intelligebat, eos collata furtim pecunia sustentabat: Sed de eo plura Plutarchus in eius vita. Celebratur etiam Hiero. Syracusanus, Gillias Agrigentinus, & apud Romanos L. Lucullus, C. Cæsar, & alij plurimi. Sunt autem liberalitatis duo maximè probabiles fontes, iudicium & honesta beneuolentia, cui virtuti adiūcta est, humanitas, misericordia, hospitalitas, & in rebus incommodis liberalitas à Cicerone ponitur, quoniam tunc maximè grata est, quando laborantibus & egentibus subuenit. Altitudo animi patientiæ coniuncta est, & cernitur in contemnendis laboribus, periculis, incommodis, iniurijs. hinc summæ laudes eius, qui nullo labore frangatur, nullo periculi timore concutiatur, omnia subeat pro honestate incommoda, omnes iniurias contemnat, ac despiciat, & quicquid est graue, insedatum, & turbulentum facilè perfert, & moderatè tolerat. Summa igitur hæc est, vt temperantia in priuatis rebus, quatuor præcipuas virtutes complectatur, duas in rebus commodis, & duas in incōmodis. Cum res sunt commodæ, qui sese à voluptatibus continet, laudatur, & ea virtus continentia dicitur; & qui nemini nocet, quæ virtus innocentia nominatur; in rebus incommodis qui venientibus resistit, fortis, & constans est, & ea virtus dicitur fortitudo, cui liberalitas est adiuncta; qui res aduersas tolerat, is est patiens, & ea virtus vocatur patientia, cui animi altitudo coniungitur.

In communione autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaque ergà deos religio, ergà parentes pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi, lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo.

Temperantia quæ ad res communes pertinet, proprio nomine iustitia vocatur. est autem duplex iustitia.

Altera cuius splendor est maximus, vt ait Cicero, ex qua boni viri nominantur, omnem moralem virtutem complectitur, vt quodam versu Theognis testatur, quem ita Diuus Hieronymus transtulit.

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Hac virtute ait Aristoteles, neque luciferum esse clariorem. Altera iu-

ſtitia eſt, de qua hoc in loco Cicero loquitur, quam in ſex partes diſtribuit.

Prima iuſtititiæ ſpecies eſt ea, qua Deum colimus & veneramur, quæ religio nuncupatur, & omne ius ſacrorum continet; hanc Ariſtoteles iuſtitiarum principem appellat.

Secunda eſt, qua patriam obſeruamus, & parentes ac maiores noſtros, quæ pietas nominatur; neque enim minus patriç debemus quã parentibus, imò vero ſapientes ſtatuunt magis nos patriæ, quàm ipſis parentibus debere, ſicut apud Platonem in Critone Socrates affirmat. Parens autem haud multò ſecus quàm Deus eſt liberis ſuis, vt pro Cn. Plancio teſtatur Cicero.

Tertia iuſtitiæ ſpecies eſt, qua vulgò erga homines vtimur, cum neminem lædimus, & ſtudemus adiuuare quàm plurimos, quæ bonitas appellatur, eſt enim hoc boni viri officium, in multos beneficia conferre.

Quarta eſt cum promiſſa ſeruamus, & quæcumque dicimus nos facturos, ea facimus, & omnem fraudem atque dolum fugimus, quæ fides nominatur ex eo, quòd fiat quod dictum eſt ait Cicero. Hoc eſt enim maximè iuſtum, quod ait etiam Ariſtoteles, ſtare conuentis, & promiſſa præſtare. l. 1. de off.

Quinta iuſtitiæ ſpecies eſt, quando non procliues ſumus ad vlciſcendum, neque ab ira nos abduci permittimus, vt quempiam puniamus, ſed moderatione in puniendo & animaduertendo vtimur, quæ lenitas dicitur, cuius proprium eſt, vt ait Ariſtoteles, non protinus ad vlciſcendum feſtinare, neque contentionibus delectari.

Sexta & vltima iuſtitiç ſpecies eſt, quà multorum nobis beneuolentiam conciliare ſtudemus, quæ amicitia vocatur; Hæc autem uirtus quãtopere ſit expetenda, docet in Lælio copioſè Cicero, atq; hæc ferè ſunt virtutes, quæ in agendo ſpectantur, & quæ maxime laudabiles viros efficiunt, quibus pro Lege Man. Cicero Pompeium maxime celebrat. Primò enim bellandi virtutem eius extollit, deinde ita ſubiungit, Eſt hæc diuina, atque incredibilis virtus Imperatoris, quid cęteræ quas paulo ante commemorare cœperam, quantę atque quàm multæ ſunt? Non enim ſolum bellandi virtus in ſummo atque perfecto Imperatore quęrenda eſt, ſed multæ ſunt artes eximiæ, huius adminiſtrę, comitesq; uirtutis. Ac primum quanta innocentia debent eſſe Imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quãta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? quæ breuiter qualia ſint, in Cn. Pompeio conſideremus, ſumma enim ſunt omnia Quirites, & quæ ſequuntur.

Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesq́. sapientiæ, quarum altera quæ sint in disputando uera, atque falsa, quibusq́. positis quid sequatur, distinguit, & iudicat, quæ virtus omnis in ratione scientiaq́. disputandi sita est, altera autem oratoria. Nihil enim aliud est eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia, quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in dispu tando vberior est, atque latior, & ad motus animorum, vulgiq́. sensus accomodatior.

Sapientia principem locum inter virtutes sortita est, vt iam supra est demonstratum, hæc duas artes habet quasi ministras, & comites, hoc est Dialecticam, & Rhetoricam, quæ ideo comites sapiētiæ siue prudentiæ dicuntur, quoniam rerum cognitio præcedit, ipsę sequuntur. Neque enim quisquam, aut benè disputare, aut benè dicere nisi de re cognita potest. Dialectica dicitur instrumentum, & quasi clauis totius sapientiæ, quoniam (vt ait Aristoteles) ad omnium scientiarum principia viam aperit, & sine hàc arte, quiuis à vero abduci facilè potest, vt tertio de finibus apud Ciceronem Cato testatur. Potest autem quæri vtrum Dialectica & Rhetorica virtutes sint, nec ne? cui quæstioni Quintilianus satisfacit, & omnino virtutes esse concludit, cuius hæc sunt verba; Itaque cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ Rhetorica dicitur, altera concisa, quæ Dialectica, quas quidam Zeno adeo coniunxit, vt hanc compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret similem, etiam disputatrix virtus erit, adeo de hac quæ speciosior, atque apertior est, nihil dubitabitur. L. Crassus apud Ciceronem ait eloquentiam vnam quandam esse de summis vir tutibus. In Bruto Cicero dicit, eloquentiam esse ingenij lumen, vt ho minis (inquit) decus est ingenium, sic ingenij lumen est eloquentia, hoc in loco sapientiæ speciē vult eloquentiā esse, quoniā vera eloquē tia tantùm in viro bono, & sapiente esse potest, At vero Dialecticam & Rhetoricam ex eodem esse genere ait, quoniam nulla alia in re differunt inter se, nisi quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior, vt in Oratore ad Brutum ait. Aristoteles, ait, Rhetoricam ex Dialectica & ciuili scientia esse conflatam. Itaque latior est & vberior quàm Dialectica, & ad motus animorum accommodatior, Nam Dialecticus animos mouere non quærit, atque ideo non vtitur exordijs & perorationibus; orator vero non tantùm probare & fidem facere,

Lib. 2. [margin, beside "quæri vtrum Dialectica"]

Lib. 1. de Orat. [margin, beside "hac quæ speciosior"]

l. 1. Rhet. [margin, beside "contractior"]

cere, sed etiam animos mouere, & delectare quærit. Qua de causa factum est, vt plures sint orationis partes. hinc etiam laudes nascuntur vt siquis valens dialecticus fuerit, quales pleriq; Stoici fuerunt, & qui eorum porticum fulcire dictus est Chrysippus, vnde etiam Chrysippeum acumen, pro magno ponitur: si quis egregius orator, quam laudem in ornando Pompeio, Cicero pro Lege Man. non prætermisit, sic enim ait, Iam quantùm consilio, quantùm dicendi grauitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas Imperatoria, vos Quirites hoc ipso in loco sæpè cognouistis. pro Cor. Balbo de eodem Pompeio, Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeij grauitas in dicendo Iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur, in secundo de officijs ita inquit Cicero, Eloquentia vero nihil est laudabilius, vel præstantius, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum, qui defensi sunt gratia.

Custos vero uirtutum omnium dedecus fugiens, laudemq́. maximè consequens, verecundia est.

Verecundiam vbique Cicero vehementer commendat, tanquam omnis honestatis parentem & nutricem & custodem, quæ fugiat omnem turpitudinem, & laudem gloriamq́; consequatur, vt ait hoc in loco, & primo de Officijs verecundiam ornatum vitæ appellat, & alio loco ait, hominem solum, ex omnibus animalibus natum, esse pudoris ac verecundiæ participem, reprehenditq́; magnopere Stoicos primo de officijs, quod verecundiam contemnerent, & in libro de Amicitia, Maximum ornamentum amicitiæ ait verecundiam esse. Val. Maximus ait verecundiam esse parentem omnis honesti consilij. Seneca censet tamdiù esse aliquem bonæ spei locum, quamdiù verecundia in animo durauerit: tamen Aristoteles Ethicorum quarto, censet verecundiam non esse virtutem, sed potius quandam animi affectionem, quæ iuuenes quidem deceat, senes vero minimè. Quare laudandos esse ait iuuenes verecundos, at senes si verecũdi fuerint, improbandos. Pythias ipsius Aristotelis filia, cum aliquando fuisset interrogata, qui color esset omnium pulcherrimus, respondit; Qui per verecundiam ingenuis oboritur. Diogenes cum adolescentem vidisset præ verecundia rubentem esse factum, dixit, Confide fili, talis est virtutis color. Laudatur igitur magnoperè, qui verecundus fuerit, & modestus, atque vt ait Horatius, Peius leto flagitium timet. Nam verecundia est infamiæ timor, quo qui afficitur, nullam rem turpem aggredi audet, sed omnia, quæ sunt, cum honestate coniuncta sequitur.

Lib. 4. de fin.

Atque

Atque hi sint quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti, & constituti, vt sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti, à quibus vt quæq. res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis.

Virtutes omnes tàm cognitionis, quàm actionis, sunt animi habitus cum ratione consentientes. Nam Aristoteles secundo Ethicorum ait, in animo nostro tria fieri, hoc est perturbationes, potẽtias, & habitus.

Perturbationes sunt quidam quasi animorum morbi, quibus sine ratione mouentur animi, vel ad læticiam, vel ad cupiditatem, vel ad ægritudinem, vel ad timorem.

Potentię dicuntur facultates illæ, quibus patibiles sumus, hoc est, quibus vim habemus vel irascendi, vel gaudendi, vel dolendi.

Habitus vocantur, quibus benè vel malè perturbationes & potentias illas moderamur: nam mali habitus vitia nominantur, boni vero habitus virtutes sunt. Itaque Cicero secundo de Inuentione virtutem ita definit; virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. At vero vnicuiq; virtuti tria solent inesse, primò vt sit animi habitus, secundò vt aliquid proprium habeat, tertio vt summè sit laudabilis. Habitus longo tempore & vsu acquiritur, & ab affectione distat, quoniam affectio breuis est, & facilè mutatur, vt ira, gaudium; habitus verò diuturnus est, neque facilè mutari potest, quia propter longam consuetudinem ferè in naturam abijt. Est autem triplex habitus, idest, vel bonus, vel malus, vel medius, bonus vt virtutes omnes, malus vt omnia vitia, medius vt artes & scientiæ, quibus & benè, & malè vti possumus. Proprium virtutis id dicitur, quo vnaquæque virtus, ab alijs distinguitur, vt prudentiæ proprium est, bonum & malum discernere, iustitiæ suum cuiq; tribuere, fortitudinis nullo timore aut labore frangi animo, atque debilitari, temperantiæ cupiditates omnes refręnare, & rationi subijcere. Summè laudabilis ideo dicitur omnis virtus, quia licet etiam alia quædam præter virtutem laudentur, vt patria, genus, opes, facultates, robur, pulchritudo, nõ tamen per se laudari solent, sed quoniam ad virtutem referuntur, ut quòd eis quispiam benè usus fuerit, ipsa uero per se uirtus, detractis etiam rebus alijs omnibus, maximè laudabilis est. Itaque laudes omnes ad unam solam uirtutem, & ad uirtutis species reducuntur, reliqua uero quę laudantur, quasi uirtutis additamenta sunt, quæ uel magis hominem uirtute præditum exornent, uel ad uirtutem acquirendam adiumenta, & subsidia præbeant.

Sunt

Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad virtutem quaſi præculti & præparati, rectis ſtudijs, & artibus, ut in ſuis rebus ſtudia literarum, vt numerorum, ac ſonorum, ut menſuræ, ut ſiderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum.

Cum de virtutibus omnibus iam verba fecerit, quæ maximè laudabilem virum efficiunt, nunc addit etiam diſciplinas atque artes liberales, quæ vehementer laudari ſolent. Eas Cicero vocat habitus animi perfecti, quia tunc animus omninò perfectus eſt, cum illum ſcientiarum orbem expleuerit atque abſoluerit, quem ἐγκυκλοπαίδειαν Græci vocant. Nam ignorantia, quædam eſt animi imperfectio, ſcientia vero, animi forma atque perfectio eſt; vnde cum aliquis ſcientiam percipit, dicitur animum ſuum informare: vt pro Archia poeta; Nam, vt primum ex pueris exceſsit Archias, atque ab ijs artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet; Atque hi quidem habitus ab optimarum artium ſtudijs profecti, noſtros animos ad virtutem quaſi præcolunt ac præparant, vt tantò laudabiliores fiamus, quantò diſciplinis inſtructiores fuerimus. Cum autem artes, quas vocant liberales, ſeptem numerentur, & iam de duabus mentionem fecerit, hoc eſt de Dialectica & Rhetorica, nunc adiungit alias quinque. Ac primo loco ponit grammaticam, quam vocat ſtudium literarum, quoniam hæc eſt quaſi parens & procreatrix reliquarum omnium, & ab hoc quaſi capite, & fonte, reliqua ſtudia proficiſcuntur, vnde multi magnam ex hac arte laudem conſecuti ſunt. vt Ariſtarchus, Didymus, Apollonius, & apud Latinos Varro, Palemon, Priſcianus. Huic duæ ſuccedunt illæ, de quibus ſupra dictum eſt, Dialectica, & Rhetorica. Poſtea quatuor adduntur, quas appellant mathematicas, quia ſint certę atque exquiſitæ ſcientiæ. Earum prima numeros tractat, vnde græco nomine vocatur Arithmetica, quam eſſe mathematicarum principem, ac quaſi reginam ſtatuunt, quoniam ſine illa reliquæ nihil poſſunt. Secunda ſonorum harmonias docet, & Muſica nominatur, quæ omnem poeticam artem amplectitur, & modos omnes, qui vel aſſa voce, vel inſtrumentis varijs educuntur. Tertia menſuras continet, atque Geometria vocatur, quam eſſe neceſſariam philoſophantibus Plato cenſuit, vnde foribus Gymnaſij ſui ſolebat inſcribere, Nemo, qui Geometriæ ſit imperitus, huc ingrediatur. Quarta ſiderum curſus, ortus, occaſus, proprietates inueſtigat, & dicitur Aſtrologia, quæ maximè nobilis habetur ſcientia, propter materiam quam tractat, & in qua verſatur, atque in his quidem diſciplinis plurimi præcellen-

cellentes fuerunt, qui summè laudantur, vt in Arithmetica Pythagoras, Nicomachus, in Musica Timotheus, Aristoxenus, in Geometria Euclides, Archimedes, in Astrologia Sulpitius Gallus, Ptolemæus alijque plurimi. præter has artes ingenuas adiungit Cicero tria nobilitatis studia, quæ plurimum laudari solent, siquis in eis excellat, quorum primum est equorum studium, quo maximè delectari solitos heroas illos veteres Achillem, Diomedem, Hectorem, Aeneam & alios significat Homerus.

Apud Romanos etiam equester ordo magno in precio & honore habebatur, & nostro etiam tempore nobilissimi quiq; studio equorũ delectantur. Alcibiades in hac re præcipuè celebratur, quòd equos aleret velocissimos, quibus ab olympicis victoriam reportaret. Virgilius multos ab hoc studio vehementer laudat, vt Messapum.

At Messapus equum domitor, Neptunia proles,

& Lausum Mezentij filium,

Lausus equum domitor, debellatorq; ferarum.
laudat etiam Latinum regem, tanquam equorum studiosum
Hæc effatus equos numero pater eligit omni,
Stabant tercenti nitidi in præsepibus altis.

Secundum studium nobilitatis est venatio, qua corpus benè exercetur, & pugnæ similitudinem habet. Xenophon scribit Cyrum Persarum regem ferè quotidiè venari solitum. Poetę faciunt heroas suos frequëtissimè venantes, vt Homerus Vlyssem in uenatione ab Apro fuisse uulneratum scribit, Virgilius in primo Aeneidos ostendit Aeneam fuisse peritissimum venatorem, qui septem ingentes ceruos momento temporis occiderit. Quin etiam mulieres venationi deditas ostendit, vt de Venere primo libro,
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix. & in vndecimo de Camilla
sola contenta Diana
Aeternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit.
Mithridates rex ille post Alexandrum maximũ, tanto venandi studio tenebatur, vt septem annos, neque vrbis, neque villæ tecto vsus sit.

Tertium studium nobilium uirorum est in armis, in quibus qui excellunt, maximam omnium gloriam adipiscuntur, atque hinc sunt rhetorum campi de Marathone, Salamine, Platęis, Thermopylis, Leuctris, Stratocle. Hinc (inquit Cicero primo de officijs) noster Cocles, hinc Decij, hinc Cn. & P. Scipiones, hinc M. Marcellus innumerabilesque alij.

In com-

In communibus propensiora studia, in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut parentibus, amicis, hospitibus præcipuè atque insigniter diligendis.

Studia disciplinarum quæ hactenus commemorauimus, ferè in priuatis rebus versantur, quia pertinent ad animum cuiusque perficiendum. sed in communibus rebus propensiora dicuntur studia, quæ in aliquo virtutis genere colendo versantur, quod ad communem vtilitatem spectare videatur, hæc autem studia propensiora tantò laudabiliorem virum efficiunt, quantò communis vtilitas priuatæ antecellit. Sed ex omnibus virtutibus maximè excellit iustitia, quæ magis alienis, quàm proprijs commodis studet. cumque multas species habeat, iustitia, tamen ex eis tres præcipuè commendari solent, religiò, pietas, & bonitas. Quo circa docet hoc in loco Cicero propensiora debere esse studia in his virtutibus excolendis, non autem agit hic de illis tribus virtutibus, quoniam eas iam supra nominauit, sed de studijs ipsarum virtutum, hoc est quomodo posśint acquiri, aut quomodo intelligantur. nam (vt ait Horatius in Arte.)

Qui didicit patriæ quid debeat, & quid amicis,
Quo sit amore parens, quo frater amandus & hospes,
Quod sit conscripti, quod iudicis officium, quod
Partes in bellam missi ducis, ille profectò
Reddere personæ scit conuenientia cuique.

Maximè vero commendatur ille, qui diuinis rebus summa cum religione deseruit, vt Numa Pompilius, qui Romanis multa sacrorum genera constituit, vt Scipio Africanus, qui nihil vnquam aggrediebatur, nisi prius Deos salutasset, & rem sacram fecisset, quod etiam ab Alexandro Magno fieri solitum legimus. Secundo loco probatur pietas in patriam, parentes, & propinquos, qua laude multi præstiterunt; Tertio amicitia, hospitalitas, beneficia in multos collata, magnoperè laudes amplificare solent: quoniam hæ virtutes non sibi, sed alijs prosunt, & ideo multitudinis amorem conciliant, & voluntates hominum deuinciunt, quo fit vt ab omnibus laudentur.

Atque hæc quidem uirtutum, uitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari.

Si quis rectè virtutes agnoscit, quæ sunt etiam contraria vitia, non difficulter intelliget, sed quia longè sunt plura vitia quàm virtutes, ideo fit aliquando, vt nos aliqua vitia virtutis specie fallant, quod ita significat Horatius, Decipimur specie recti. Omnis enim virtus in mediocritate posita est,& vtrinque vitijs diuersis, maximeque disiunctis circumuallata, quod idem Horatius ita ostendit. Virtus est medium vitiorum, & vtrinque reductum, ideo Pythagoras dicere solebat, Mediocritatem omnium rerum optimam esse. Quicquid enim aut nimium est, aut parum, idest vitiosum; sunt autem quædam vitia, quæ virtutem imitari uidentur, ea diligenter cernenda sunt, ne nos decipiant. Nam sæpè accidit, vt qui temerarius est, fortis existimetur, & qui maliciosus est, prudentis nomen obtineat, hoc est quod subiungit Cicero.

Nam & prudentiam malitia,

Prudentia, quæ virtutum moderatrix est ac regina, sæpè coniunctam habet maliciam, quæ illam imitetur, Sæpè enim fit, vt qui maliciosi sunt, prudentes esse videantur. Cicero tertio de natura Deorum, ait malitiam esse versutam & fallacem nocendi rationem, differt à vitiositate malicia, quoniam malicia certi cuiusdam vitij nomen est, prudentiæ contrarij, vitiositas omnium, vt ait Cicero. idem alio loco sic
li. 4. Tusc. ait, Quo circa astutiæ tollendæ sunt, eaque malicia, quæ vult quidem
l. 3. de of. videri se esse prudentiam, sed abest ab ea, distatque plurimum; prudentia est enim locata in delectu bonorum & malorum, malicia, si omnia quæ turpia sunt, mala sunt, mala bonis anteponit. Qui igitur fraude, fallacijs, calliditate suis in negocijs utuntur, etiam si utiliter ea gerant, non prudentes, sed maliciosi sunt appellandi.

Et temperantiam immanitas in uoluptatibus aspernandis.

Temperantes in eo potissimum laudantur, quòd inhonestas & turpes voluptates refugiunt, & ab ijs rebus sese abstinent, quæ merito reprehendi ac vituperari possunt, quod si quis omnes penitus voluptates contemnat, & nullos prorsus iocos, nullos lusus admittat, is in vitium immanitatis incidet. quamuis pauci admodum tales reperiantur, ut ait Aristoteles, quoniam uoluptas quodammodo nobis innata est, tales tamen fuerunt apud antiquos quidam Cynici, qui reijciebant omnem voluptatem.

Et magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnendis honoribus.

Magnitudo animi in eo perspicitur, cum quis res tantùm egregias & præclaras expetit,& ea contemnit, quæ plerique alij solent admirari. Huic virtuti duo sunt finitima vitia, hoc est superbia, & despicientia. Nam qui elato sunt animo,quique honores penitus despiciunt,ij fortes & magnanimi sæpè videntur: Verum superbia in extollendis animis,innumerabilia peccata gignit,vt ostendit Cicero,hominesque leues,insolentes,effrenatos,sibique præfidentes efficit, ut rectè præcipere videantur,qui monent,vt quátò superiores sumus, tantò nos summissius geramus. Despicientia vero in cõtemnendis honoribus semper est vitiosa,quamuis enim honores nimium appetendi non sint, tamen neque penitus sunt contemnendi. cum præsertim omnes trahamur studio laudis, & optimus quisque gloria ducatur, vnde Cicero verbis atrocibus Pisonem insectatur, quòd negarat se triumphi cupidum vnquam fuisse, nam ut leuitatis est, inanem aucupari rumorem, & omnes vmbras etiam falsæ gloriæ consectari, sic leuis est animi lucem splendoremque fugientis iustam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus,repudiare. l. 1. de of.

Et liberalitatem effusio.

Qui nimis appetentes diuitiarum sunt, auari vocantur,liberalium hominum dissimillimi. Sed qui facultates suas temerè profundunt, & omnem curam rei familiaris abijciunt, ij prodigi nominantur, & illud vitium effusio,uel prodigitas, uel prodigentia; nam prodigalitas, quo vocabulo quidam vtuntur,nusquam apud bonos auctores reperitur. Cicero secũdo de officijs ita inquit, Omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales. Prodigi, qui epulis, & visceratiónibus, & gladiatorum muneribus,ludorum, venationumq; apparatu pecunias profundunt in eas res,quarum memoriam aut breuem,aut nullam sint relicturi omninò, liberales autem qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum causa,aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur,vel in re quærenda, vel augenda. Multi verò memorantur magna patrimonia temerè profudisse,ut Licinius Crassus cognomẽto diues, Annius Milo,C.Curio filius Aesopi tragœdi,de quo ita Horatius.

Filius Aesopi detractam ex aure Metellæ,
Scilicet vt decies solidum exorbet,aceto
Diluit insignem Vaccam.

Hi non tanquam liberales verè laudari possunt, sed ut ueræ liberalitatis & magnificentiæ ignari vituperantur, ut secunda Philippica; Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum, apothecæ totę nequissimis hominibus condonabantur, alia mimi rapiebant, alia mimæ, domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum, & quæ sequuntur.

Et fortitudinem audacia imitatur.

Fortitudini opposita est timiditas & audacia, sed timidi sunt ab audacibus maximè disiuncti, audaces uero quodammodo fortes esse uidentur. Sed quia cupiditate sua, non ratione se periculis obijciunt, ideo vituperatione digni putantur, Cicero de officijs, Animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habet, quàm fortitudinis. Fit tamen interdum ut etiam audacia vulgò laudetur, unde Propertius ait.

Quod si deficiant vires, audacia certè.
Laus erit, in magnis & voluiße sat est.

l. 3. Eth. Aristoteles audaces eos appellat, qui temeritate quadam prouecti antè cupiunt adire periculum, quàm illud instet, sed cum in ipso periculo constituti sunt, plerumq. animo deficiunt, ac refugiunt.

Et patientiam duritia immanis.

Patientia uirtus est maxima atque utilissima, de qua iam supra dictum est. Huic finitimum est uitium, quæ duritia immanis uocatur à Cicerone. cum quis sine causa vel corpus suum affligit, uel ea patitur, quæ facilè atque honestè uitare posset, ut Diogenes Cynicus media hyeme, cum essent maxima frigora, penè nudus incedebat, & statuas marmoreas sub dio positas amplexabatur, quò maiorem patientię laudem assequeretur. Ita Gymnosophistæ in India, sicuti Plinius scribit, ab exortu Solis, vsque ad occasum perstant, contuentes Solem immobilibus oculis, & toto die feruentibus arenis alternis pedibus insistunt. Hanc immanem duritiam in Catilina fuisse docet Sallustius, cum ita de illo scribit, corpus patiens inediæ, uigiliæ, algoris suprà quàm cuiquam credibile est. Hac etiam Lacedæmonij utebãtur, adeò ut etiam pueri apud eos duri & immanes euaderent. Cicero Tuscul. secundo, Spartę uero pueri ad aram sic verberibus accipiũtur, ut multus è uisceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, ut cum ibi essem, audiebam, ad necem, quorum non modo nemo exclamauit unquam, sed ne ingemuit quidem.

Et

Et iustitiam acerbitas.

Quidam cum iusti uideri uelint, nulla æquitate flectuntur, sed acerbè atque summo iure agunt, unde in uitium incidunt. Illud enim uerum est, quod prouerbio fertur, Summū ius summa iniuria, ut si quis casu aut per imprudentiam cædem fecerit, non est eadem pœna afficiendus, qua ij solent affici, qui consultò & dedita opera cædem faciunt: alioquin hæc non iustitia, sed acerbitas meritò uocaretur, atque ita in alijs.

Et religionem superstitio.

Multi sunt, qui pro religione superstitionem amplectuntur. Est enim superstitio vitium religioni finitimum, de quo ita Cicero; Cultus autem Deorum est optimus, idemque castißimus, atque sanctißimus, plenißimusque pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta & mēte, & voce veneremur. Non enim Philosophi solum, verùm etiam maiores nostri superstitionem à religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, vt sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquàm relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, vt elegantes, ex eligendo, tanquàm à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem, quæ in religioso. Ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum vitij nomen, alterum laudis. L.2. de nat.

Et lenitatem mollitia animi.

Lenes & clementes in puniendo laudantur, sed qui nimis indulgentes sunt, & sceleri veniam facilè condonant, vituperandi sunt, quoniam hoc vitiosum est, quasi quoddam ad peccādum inuitamentum. Accidit autem hoc à mollicia animi, cū quis facilè exoratur, vt ignoscat. Cicero pro P. Sylla, vt lenißimus videatur, hoc se quodammodo vitio accusat, cum ita inquit; Quibus ego rebus, Iudices, ita flectebar animo atque frangebar, vt etiam ex memoria, quas ipse mihi fecerat insidias, deponerem, vt iam immissum esse ab eo C. Cornelium, qui me in sedibus meis, in conspectu vxoris meæ, ac liberorum meorum, trucidaret, obliuiscerer: quæ si de vno me cogitasset, qua mollicita sunt animi ac lenitate, nunquam mehercule illius lachrymis ac precibus restitissem.

Et verecundiam timiditas,

Est quædam vitiosa verecundia, quam Græci δυσωπίαν vocant, de qua Plutarchus opusculum conscripsit, & quam hoc loco Cicero timiditatem vocat, ea est, cum quis in rebus etiam honestis pudore ac rubore suffunditur, quod rusticis potissimum, & ijs, qui cum paucis adhuc hominibus versati sunt, accidere solet. Vnde Cicero in Epistolis pudorem subrusticum vocat. In alio loco. Pudore à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti. Hoc vitium in Isocrate fuit, qui licet eloquentissimus esset, tamen propter timiditatem causas publicè nunquam ausus est agere. Theophrastus cum apud Athenienses verba facturus esset, atque in concionem venisset, conspecta frequenti multitudine, quæ ad audiendum eum concurrerat, præ timiditate obmutuit, & ne verbum quidem fari potuit.

Et illam disputandi prudentiam concertatio, captatioque verborum.

Prudentia disputandi, quæ Dialectica vocatur, habet vicinum vitium artis eius, quæ captationem verborum sequitur, & fallaces conclusiones, quam Sophisticam appellat, eo quod Sophistæ illa vterentur. Dicebantur autem Sophistæ illi, qui ostentationis aut quæstus causa philosophabantur, vt in Lucullo scribit Cicero, & sophismata fallaces eorum conclusiunculæ. Nam qui non res ipsas, sed verba consectantur, in varias concertationes disputando incurrunt, à quibus se nunquam explicant. Aristoteles duos libros de Sophisticis reprensionibus edidit, in quibus docet quibus rationibus fallaces illæ conclusiones redargui possint.

Et hanc oratoriam vim, inanis quædam profluentia loquendi.

Oratoria facultas finitimum vitium habet loquacitatis, & profluentiæ in dicendo. Neque enim satis est multa dicere, vt quis eloquens sit, nisi etiam id sapienter fiat, vnde superius dictum est, eloquentiam esse copiosè loquentem sapientiam. Quid enim tàm furiosum (ait Crassus) quàm verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Hoc vitium Homerus fuisse in Thersite ostendit, quem scribit, multa quidem dicere solitum, sed inornata, & importuna. Valerius probus (vt est apud Gellium)

ſic à Salluſtio notatum Catilinam refert, vt diceret in eo ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum, quod loquentia nouatori verborum Salluſtio maximè congrueret, eloquentia cum inſipientia minimè conueniret. Veteres latini huius generis homines in verba prouectos, Locutuleios,& Blaterones, & linguaces dixerunt.

Studijs autem bonis ſimilia videntur ea, quæ ſunt in eodem genere nimia.

Omne, quod eſt nimium,eſt vitioſum,vnde rectè Chilo Lacedæmonius præcipiebat, vt nequid nimis. Nam etiam ſtudia bona, & magna laude digna, ſi nimia fuerint, in vitium incidunt, quod in Epiſtolis Horatius etiam ad virtutem transfert, cum ait,

Inſani ſapiens nomen ferat, æquus iniqui,
Vltra quàm ſatis eſt, virtutem ſi petat ipſam.

Cicero primo de officijs,vbi de ſtudijs ſcientiæ loquitur,ita inquit;In hoc genere & naturali, & honeſto, duo vitia vitanda ſunt, vnum ne incognita pro cognitis habeamus, hiſque temere aſſentiamus, quod vitium effugere qui volet, omnes autem velle debebunt, adhibebit ad conſiderandas res, & tempus, & diligentiam. Alterum eſt vitium, quod quidam nimis magnum ſtudium,multamque operam in res obſcuras, atque difficiles conferunt, eaſdemque non neceſſarias.

Quamobrem omnis vis laudandi, vituperandiq́ue ex his ſumetur uirtutum uitiorumq́ue partibus.

In demonſtratiuo genere, in quo vel laudamus, vel vituperamus,omnes rationes à virtutum & vitiorum partibus ſumuntur. Nam virtutes & vitia, ſunt quaſi materia quædam, in qua laudes & vituperationes propriè verſantur: quoniam nihil aliud præter virtutes verè laudari, neque quicquam præter vitia verè vituperari poteſt. Cætera omnia, ſi quæ laudantur,aut vituperantur,ad virtutes,aut ad vitia referuntur.

Sed in toto quaſi contextu orationis, hæc erunt illuſtranda maximè, quemadmodum quiſq́ue generatus, quemadmodum educatus,quemadmodum inſtitutus, moratusq́ue fuerit.

In lau-

In laudando conuenit illustre genus orationis, de quo iam supra diximus. Docet autem hoc in loco Cicero, quæ sint in toto contextu orationis illustranda, ac primo tria ponit, quæ sunt maximi momenti, hoc est genus, educationem, institutionem.

Plurimum enim refert ad laudem, quod aliquis illustri genere natus esse dicatur, qua de causa poetæ clarissimorum virorum genus ad Deos referunt, quo possint eos vberius laudare, vt Theseum Neptuni filium esse dicunt, Herculem Iouis, Achillem Thetidis, Aeneam Veneris, quos in aliquibus Historici non dubitarunt imitari. Nam Romulum Martis filium dixerunt, propter egregiam in bello virtutem; Alexandrum Magnum, Iouis Hammonis fuisse filium volunt, Africanum superiorem Iouis Capitolini; Octauium Augustum Apollinis. Est enim hoc in animis hominum insitum, vt quicquid magnum est & admirabile, id à Deo profectum existiment, id quod pro Lege Man. de Pompeio dixit Cicero, Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac vrbe missum, sed de cælo delapsum intuentur. Ita qui se præclarè gerunt in aliqua re, dicuntur a Deo facti, nam verum est id, quod ait Cicero, nullum vnquam virum magnum sine afflatu diuino fuisse: sic etiam à parentibus bonis procreari bonos filios verisimile est. Erit ergo magna laus, si quis ex præclara familia genitus sit, nam (vt ait Plutarchus) Nobilitas est eximius libertatis thesaurus; contra vero ignobilem esse, aut spurium, & non legitimè natum, in magno dedecore ponitur. Lacedæmonij Archidamum regem pecunia mulctarunt, quod paruam vxorem duxisset, dicentes, eum constituisse non reges, sed regulos gignere.

Secundo loco ponitur educatio, quam Plutarchus tribus potissimum rebus egere existimat, hoc est natura, doctrina, & exercitatione. Sicut enim in agricultura primò terram esse bonam ac fœcundam oportet, deindè semina, tùm agricolam diligentem, naturæ enim bonitatem sæpe ignauia atque ocium corrumpit, contra verò quod naturæ deest, interdum doctrina atque exercitatio corrigit & emendat. Quanti vero momẽti sit bona educatio; Lycurgus exemplo duorum canum apertè declarauit, qui cum ab eadem matre nati essent, alterum eorum culinæ tradidit educandum, alterum in venationibus exerceri iussit; deinde in conspectum Lacedæmoniorum iussit vtrumque canem adduci, proposita olla carnium, viuo lepore: cum autem ambo canes è vinculis soluti dimitterentur, alter statim, qui culinæ deditus fuerat, ad ollam carnium properauit, alter vero leporem sectatus, confestim interfecit, atque hoc exemplo Lycurgus docuit plus educationem, quàm naturam valere. Cicero pro Lege Man. sic ab educatione Pompeium laudat, Qui è ludo, atque pueritiæ disciplina

bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est, qui extrema pueritia miles fuit summi Imperatoris, ineunte adolescentia maximi ipse exercitus Imperator. pro M. Cælio; Nam quoad ætas M. Cælij dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deindè etiam patris diligentia disciplinaque munita. qui, vt huic virilem togam dedit; nihil dicam hoc loco de me, tantum sit, quantum vos existimatis, hoc dicam, hunc à patre cõtinuò ad me esse deductum: nemo hunc M. Cælium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

Tertio loco ponitur institutio. Hoc n. etiam magnæ laudi datur, prçceptores eximios habuisse, atq; eosdem probatis moribus, quoniã plerumque fit, vt præceptorum mores discipuli sequantur. Hic enim fons est, hæc radix probitatis, vt ait Plutarchus, optimis artibus erudiri. Pericli sanè maximæ laudi fuisse legimus apud Platonem in Phędro; quod Anaxagoram Clazomenium præceptorem habuisset. Plato tribus de rebus gratias Dijs agere solitus dicitur, primò quod natus esset homo, non belua, deinde quòd Græcus, non Barbarus, tùm quòd Socratis tempore, quo præceptore vtebatur. Philippus Macedoniæ rex Alexandri Magni pater, nato Alexandro scripsit ad Aristotelem, non tàm gaudere se, quod sibi filius natus esset, quàm quod ipsius Aristotelis tempore, à quo posset erudiri.

Et si quid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeque si id diuinitus accidisse, potuerit videri.

Quæ magna & quasi incredibilia acciderunt ei, quem laudamus, magnoperè sunt amplificãda, vt potius diuina quàm humana esse videantur. Maxima enim laus est habere Deos propitios, & in rebus gerendis eorum auxilio subleuari. Atque hac de causa Homerus suis heroibus custodes Deos assignat, & adiutores. Facit enim (ut ait Horatius) ope Palladis Tididem superis parem. Sic apud Virgilium Latinus, Troianos hostes admiratus, gentem Deorum vocat, Bellum importunum ciues cum gente Deorum, Inuictisque viris gerimus. Cicero pro Lege Man. multa magna atque incredibilia Pompeio accidisse commemorat, vt eius laudes maiores appareant, ut, quod adolescentulus priuatus exercitum difficili Reip. tempore confecerit, & rem optimè ductu suo gesserit, quod eidem peradolescenti imperium atque exercitus datus fuerit, & Sicilia atque Africa permissa, quod eques Romanus triumpharit, quod in Hispaniam pro consule missus fuerit, quod ex S. C. legibus solutus consul antè factus sit, quàm ullum alium ma-

gistratum per leges capere licuisset. quin ea, quæ gesserit Pompeius, vult à Deis Cicero delata ad eum fuisse, cum ita inquit, Hoc breuissime dicam, neminem vnquam tàm impudentem fuisse, qui à Dijs immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas Dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. & alibi, Amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis diuinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset.

Tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur.

Non solum facta laudari solent, sed etiam dicta & cogitationes. Itaque diligenter in laudando quærendum est, quid quisque senserit, dixerit, gesserit, vt hæc omnia possint ad aliquod virtutis genus accommodari: vt pro Milone laudat in eo Milonem, quòd semper pro bonis contra improbos senserit, quòd proposita inuidia, morte, pœna, nihil segnius Remp. defenderit. Exponit etiam multa quæ Milo dixerit, ibi, addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tàm præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta, se nihil in vita nisi præclarissimè fecisse, si quidem nihil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare; Facta vero ipsa sunt ad virtutum genera accomodanda, vt quæ quis in bello præclarè gesserit, ad fortitudinem & prudentiam, quæ in administratione Reip. ad iustitiam & ciuilem scientiam, quæ castè atque integrè ad temperantiam, quæ scienter & eruditè ad sapientiam, atque ita de reliquis. Sæpe etiam inter se facta comparantur, vt quæ maiora sint appareant, vt pro Marcello Cicero probare contendit Cæsarem quamuis in bello plurimas res præclarissimas gesserit, tamen maiorem laudem ex clementia & mansuetudine, quam ex virtute bellica reportasse. Itaque (inquit) C. Cæsar bellicæ tuæ laudes celebrantur, illæ quidem non solum nostris, sed penè omnium gentium literis, atque linguis, neque vlla vnquam ætas de tuis laudibus cōticescet, sed tamen eiusmodi res nescio quomodo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuetè, iustè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in uictoria, quæ natura insolens, & superba est, aut audimus, aut legimus, quo studio incendimur non modò in gestis rebus, sed etiam fictis? vt eos sæpè, quos nunquam vidimus, diligamus, te vero, quem præsentem intuemur, cuius mentem, sensusque, & os cernimus, vt quicquid belli fortuna reliquum Reip.

Iracundia consilio inimica.

Victoria natura insolens.

fecerit,

fecerit, id esse saluum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studijs prosequemur? qua beneuolentia complectemur?

Ex illisque ijsdem inueniendi locis, causæ rerum, & euentus, & consequentia requirentur.

In laudando vituperandoque plurimum refert, casus, euentus, & consequentia requirere, vt in L. Bruti laudibus, quærentur causæ, cur stultitiam simularit, cum esset prudentissimus? cur Tarquinium regem cognatum suum expulerit? cur proprios filios necari iusserit, cum esset clementissimus? quæ si rectè fuerint explicatæ, multò admirabiliorem eum uirum efficient. Deinde euentus, ut quid euenerit ex illa simulata stultitia? quid ex oraculo delphico, quid ex stupro & morte Lucretiæ, tum consequentia, vt extinctio regij dominatus, recuperatio libertatis, æquabilitas legum, & optimus Reip. status. Quærentur ergò sic in laudando causæ, vt cur Cicero coniurationem patefacere laborauit, quia de salute Reip. sicut optimum consulem decet, maximè solicitus erat. cur Superior Africanus, sine decreto Senatus exercitum in Africam traduxit? quia pro sua singulari prudentia uidebat Annibalem in Africa facilius, quàm in Italia vinci posse. Eodem modo etiam euentus laudantur, ut Mutius Sceuola quamuis Porsenam, sicuti decreuerat, non interfecit, tamen nihilominus est laudandus, quoniam ex eo facto deinde euenit, ut Porsena Romam obsidione liberaret, & cum Romanis pacem faceret. Denique consequentia sæpè multum laudes amplificant, vt Cicero fuit quidem in exilium expulsus, sed posteà consecutum est, vt longè maiorem honorem ex glorioso reditu sibi acquireret, quàm si Romæ semper fuisset. Cato censorius quater & quadragies accusatus, & semper absolutus, magnam innocentiæ gloriam adeptus est. Hæc autem tria, hoc est causæ, euentus & consequentia, magnam afferent dicendi copiam, si in singulis diu consistemus, vt quo studio, qua diligentia, qua cura, qua solicitudine sit usus Cicero, vt Catilinæ conatus nefarios frangeret, quæ sunt causæ, quibus rationibus patefacta coniuratio sit, & labefactata, atque uindicata, qui est euentus totius negocij, quam gloriam adeptus sit ipse Cicero, qui est pater patriæ primus omnium appellatus, & quæ odia improborum in se concitarit, quæ sunt consequentia.

Neque uerò mors eorum, quorum uita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit ani-

maduertendum aut in ipso genere mortis, aut in ijs rebus, quæ post mortem erunt consecutæ.

Si laudabimus eum, qui iam excesserit è uita, non debemus eius mortem silentio præterire, sed exponere quo genere mortis sit extinctus, & tunc præcipuè cum aliquid in morte eius fuerit animaduersione dignum; præterea sunt illa etiam exponenda, quæ post mortem ei contigerunt; Si quis enim pro patria mortuus fuerit, is copiosè laudari hac in parte poterit, ut tres Decij, Q. Curtius, Scipiones, alijque plurimi: Sic enim primo Tusculanarum Cicero, Claræ vero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriosæ rhetoribus, sed etiam beatę uideri solent. ipse Cicero Philippica nona, mortem Ser. Sulpitij, multum commendat, quam in legatione ad M. Antonium obierat. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? secum enim ille mortem extulit, quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filij fidelissimæ coniugis diligentia uitare potuisset, at ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui, sed munus sibi illud pro Rep. susceptum vitæ finem allaturum, maluit in maximo populi Romani discrimine mori, quàm minus, quàm potuisset videri Reip. profuisse. & quæ sequuntur. Laudantur etiam mulieres, quæ pro pudicitia mortē obierunt, vt apud Romanos Lucretia, apud Græcos Hippone, quæ cum hostium classe fuisset excepta, se in mare, vt pudicitiam tueretur, abiecit. Tum is etiam copiosè laudatur, qui morbum constantissimè tulerit, & nunquam præ dolore in desperationem uenerit, & si de vita æterna nihil dubitarit, verum ad meliorem vitam se profecturum sperarit, quemadmodum apud Xenophontem Cyrus Maior moriens dicit: & apud Ciceronem libro de Senectute Cato, O præclarum (inquit) illum diem, cum in illud animorum concilium, cœtumque proficiscar. Post mortem etiam accidunt aliqua, quæ laudabiliorem uirum efficiunt, ut L. Brutum matronæ totum annum luxerunt, ut C. Cæsar inter Deos relatus, ut multi uiri sanctissimi post mortem miracula ediderunt. Hæc sunt quæ ad laudandi rationem attinent, & ad mores honestissimè conformandos.

C. F. Accepi ista, didiciq. breuiter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemad modum eniterer, ut possem iure laudari: Videamus deinceps in sententia dicenda, quam uiam, & quæ præcepta teneamus.

Iam ea, quæ ad demonstratiuum genus pertinent, explicata sunt, ex quibus duplicem se vtilitatem percepisse Cicero filius testatur, primò quomodo possit alterum laudare, deindè quemadmodum enitatur, ut possit iure laudari: nemo enim rectè potest alterum laudare, nisi qui virtutum omnium, & laudandarum rerum cognitionem habuerit; qui vero didicit, quæ sint in altero laudanda, is etiam si uoluerit, eadem efficere conari poterit. His igitur explicatis, ad deliberatiuum genus accedit, quo in genere sententia dicitur, de re ad consultandum proposita. quare se deinde explicaturum proponit, quæ via, & quæ præcepta tenenda sint in sententia dicenda. Vocatur autem hæc transitio, quando breuiter ostenditur, quid adhuc dictum sit, & quid deinceps est dicendum.

C. P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda.

Primo finem deliberatiui generis ponit, ad quem omnia referantur: Sicut enim in demonstratiuo finis est honestas, ita in deliberatiuo utilitas, ita tamen ut nomine utilitatis etiam honestas comprehendatur. Nunquam enim discrepat utile à decoro. Socrates illum execrari solebat, qui primus utilitatem ab honestate separasset: De qua re multa tertio de officijs Cicero disputat. Sed quoniam in deliberando non per se honestas consideratur, sed ut refertur ad aliquem fructum uel fortunarum, uel dignitatis, uel gloriæ: ideo finis est utilitas, non autem honestas. Nam quod turpe apparet, id ne utile quidem existimant, vt Athenienses Cyrsilum quendam suadentem ut in urbe manerent, Xerxemque reciperent, lapidibus obruerunt; quamuis ille utilitatem sequi videretur. Themistocles Athenis in concione dixit se habere consilium Reip. salutare, quod non esset palàm dicendum, datus est illi Aristides, qui cum communicaret, huic ille classem Lacedæmoniorum, quæ subducta esset, ad Gythium clàm incendi posse dixit, quo facto frangi Lacedæmoniorũ opes necessè esset, quod Aristides cum audiuisset in concionem venit, dixitque perutile consilium esse Themistoclis, sed minimè honestum, quod Athenienses statim repudiarunt. Non igitur utilitas unquam à bonis viris ab honestate separata quæritur. Sed cum in deliberando finem dicimus utilitatem esse, id ea de causa facimus, vt à Demonstratiuo genere separemus, in quo sæpè honestas sola, etiam omni detracta utilitate, commendatur, quod in deliberatiuo non fieri solet, in quo præcipuè spectatur utilitas: Deinde cauetur, vt ea utilitas ab honestate non sit aliena.

Vtilla

Vt illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. nam & siquid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis vtile sit, & si quid necesse est.

Duo prima capita sunt in omni deliberatione, quæ suasor & dissuasor diligenter videre debet: Primum possitne fieri, an non possit: Secundum quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam aut certum est id posse fieri de quo deliberamus, aut incertum, si incertum, hæc erit prima quæstio, quæ ad coniecturam refertur, vt poterit ne Scipio Anibalem in Africam retrahere? poterit ne Cæsar Isthmum perfodere? poterit ne Cicero consulatum adipisci, cum sit nouus homo? & nobilissimos habeat competitores? si certum est fieri posse, videndum est, an sit necessarium, ne superuacanea aggrediamur. Necessarium autem non simpliciter intelligendum est, se id, quod pertinet, aut ad salutem, aut ad libertatem. Cum autem aliquid nullo modo fieri posse constat, statim deliberatio tollitur, quoniam nemo est, qui impossibilia (vt ita dicam) aggredi velit, quamuis vtilia esse videantur. ita si quid est perdifficile, sæpenumerò pro impossibili habetur, vt ponte Helespontum sternere, & Atho montem perfodere, quæ tamen Xerxes effecisse dicitur.

Necesse autem id est, sine quo salui, liberiue esse non possumus, id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum.

Quoniam is, qui sententiam dicit, sæpè conatur ostendere illa, quæ suadet esse necessaria, ideo dicendum est, quid sit illud, quod necesse vocatur.

Est enim necessitas quædam absoluta, de qua nihil deliberandum est, quoniam nullum humanum consilium eam immutare potest, vt omnibus mori necesse est, nemo igitur deliberat quomodo nunquam moriatur.

Est altera necessitas non absoluta, sed adiuncta conditioni, vt necesse est cibo & potione vti, si volumus viuere: sed hoc in potestate nostra positum est, vtamur cibo nec ne, possumus enim abstinere, & inedia mori, quod multi leguntur fecisse, & de hac secunda necessitate loquitur hoc in loco Cicero. Nam (vt docet etiam Aristoteles) de ijs

de ijs tantum deliberamus, quæ sunt in nostra potestate, vt ea faciamus, aut non faciamus. Ergo cum necesse est dicimus, tunc aut salutem proponimus, aut libertatem, quoniam hæc duo præter cætera quæruntur. Salutem, vt cum Posthumius apud furcas Caudinas à Samnitibus obsideretur, necesse fuit illi turpe fœdus cum hostibus ferire, nisi cum toto exercitu fame enecari voluisset. Libertatem, vt post Cânense prælium Romanis necesse fuit, etiam seruos armare, vt Annibali resistentes libertatem suam conseruarent. Hæc autem, quæ vel ad salutem vel ad libertatem pertinent, reliquis omnibus rebus, vel honestis vel vtilibus anteponuntur, nam (vt etiam vulgo dicitur) Necessitas legem non habet, & T. Liuius, Pareatur necessitati, quam ne Dij quidem superant. Hæc duo in omnibus ferè Philippicis contra Antonium Cicero proponit, docetque esse necessarium, ipsum Antonium bello persequi, & profligare, si Romani salutem & libertatem tueri & conseruare velint. Necessitati parendum.

Cum autem quæritur, quid fieri possit, uidendum etiam est, quàm facile possit: Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpè sunt, ac si effici non possint. Difficilia pro impossibilib. haberi.

In deliberando sæpè etiam rei facilitas, aut difficultas proponitur, suasor enim probare contendit, rem esse factu facilem, contra dissuasor esse arduam, & perdifficilem, atque ideo dimittendam: quoniam quæ difficilima sunt, talia sæpè habentur, vt nullo modo fieri possint: Verum si res difficilis atque ardua sit, sæpè fructu & dignitate compensatur, vt studia bonarum artium difficilia quidem sunt, sed tantam secum annexam vtilitatem atque honestatem habent, vt omnem difficultatem spernere debeamus. Cicero pro P. Sestio, Est labor, non nego, pericula magna fateor, multæ insidiæ sunt bonis, verissimè dictum est, sed te id, quod multi inuideant, multique expectant, inscitia sit (inquit) postulare, si tu laborem summa cum cura efferas nullum. Quod si quis adeo pauper sit, vt studijs operam dare non possit; stultum erit eum vel ad Philosophiam, vel ad ius ciuile adhortari: hoc enim pauperi perdifficile est. Quod si docuerimus nihil esse quod studio & industria effici non possit, facilior erit persuadendi ratio.

Et cum de necessitate attendemus, & si aliquid non necessarium uidebitur uidendum tamen erit, quam

sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpè habetur.

Sunt aliquæ res, de quibus deliberatur, adeò magnæ, vt quamuis non sint necessariæ, tamen quoniam permagni intersunt, pro necessarijs habentur. Itaque suasor amplificare debet eam rem, quam suadet, & ostendere permagnam esse, quod Cicero pro Lege Man. diligenter facit, cum ostendit bellum Mithridaticum permagnum esse & periculosum, atque ideo ita necessarium, vt sit gerendum. Aristoteles primo Rhetoricum, res maximas, de quibus homines deliberant, ait esse quinque: hoc est de vectigalibus, de bello & pace, de custodia regionis, de ijs quæ importantur & exportantur, de ferendis legibus. Quoties igitur vel de vno, vel de pluribus horum dicturus est orator, vel de rebus ad hæc pertinentibus, iure suo poterit à necessitate, quantum voluerit amplificare: quoniam hæc omnia, quamuis non sint omnino necessaria, tamen quia permagni intersunt, pro necessarijs habentur, vt tertia Philippica de bello contra Antonium, Mea autem festinatio non victoriæ solum auida est, sed etiam celeritatis, quousque enim tantum bellum, tàm crudele, tàm nefarium priuatis consilijs propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas? de lege Agraria contra Rullum multa de vectigalibus populi Romani disputat.

Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio, si & utile est, & fieri potest, fiat, dissuasori duplex; Vna si non utile est ne fiat, altera, si fieri non potest, nec suscipiatur; sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

Longè difficilius (ait Aristoteles) est construere quàm destruere, quoniam vna est construendi ratio & via, multæ destruendi: sic etiam suadere difficilius est, quam dissuadere. Suasor enim vnam tantum viam habet, vt ostendat id, quo suadet, & vtile esse, & fieri posse; dissuasor autem duas habet vias impediendi, prima si potest ostendere, non esse vtile, secunda si doceat, non fieri posse. Quare suasor debet vtrumque docere, hoc est, id, quod suadet, & vtilitatem in se plurimam habere, & ad exitum perduci posse; Dissuasori vero satis est alterum tantùm infirmare, vt si doceat inutile consilium esse, aut si doceat,

ceat, nullo modo, aut non commodè fieri posse. Sunt qui suasori sex capita proponant, ad quæ semper in dicendo respicere debeat, hoc est, honestum, vtile, iucundum, necessarium, posibile, facile, quæ vel omnia simul probet, vel quotquot potuerit. Dissuasori vero totidem ex altera parte contraria, turpe, damnosum, molestum, superuacaneum, imposibile, difficile. Aristoteles Ethicorum secundo, tria dicit esse, quæ sequamur, honestum, vtile, iucundum, & tria quæ fugiamus, turpe, inutile, molestum. Quare suasori semper ad ea respiciendum est, quæ sequi solemus, vt quod suadet, tale esse doceat, dissuasori ad ea, quæ declinamus & fugimus, vt eis affine esse ostendat, quod dissuadet. Deliberet Cleanthes senex, tardus & pauper, an Philosophiæ det operam.

Suasor primò docebit, nihil esse difficile volenti, & licet pauper sit, non obstare tamen Philosophiæ paupertatem, licet sit senex, omnem ætatem aptam esse ad discendum, licet sit tardus, nihil esse quod studio & amore effici non posit: deinde copiosè enumerabit, honores, vtilitates, iucunditates, quæ à Philosophia proueniunt.

Dissuasor primo dicet stultum esse id conari, quod effici non posit, non posse quod summa inopia prematur, studijs operam dare, quæ vehementem animi applicationem velit, prius oportere ditari, deinde Philosophari, grandiorem natu, non posse in eo studio proficere, in quo plurimi ab adolescentia occupati, totam ætatem contriuerunt, neque multum tamen profecerunt: cum præsertim accedat, vt tardo sit ingenio, cum Philosophia celeres animi motus desideret, & promptum atque velox ingenium. Denique tantum hac vtetur via, qua ostendat, fieri non posse, quod Cleanthes deliberat, neque enim negari potest, Philosophiam, & honestam, & vtilem & iucundam esse. Deliberet Pompeius an Theatrum magnificentisimum cōstruat. Suasor dicet id opus ad gloriam Pompeio fore vtilisimum, & ab eo præstari facilè posse, quòd multis diuitijs atque opibus abundet; dissuasor satis magnam à Pompeio gloriam iam esse acquisitam dicet, cumque sumptum tàm ingentem prorsus inutilem futurum: quare tantum hac vtetur via, non esse vtile, quoniam fieri posse constat.

Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis, malisque uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, vt uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes; partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ

 sita

sita sunt in officijs, atque virtutibus, alia quòd aliquid commodi efficiunt, vt opes, & copiæ.

Quicquid in deliberationem cadit, ad duo illa capita referri debet, sit vtile nec ne, & an fieri posit. Itaque copiosius hæc duo capita tractare vult Cicero, ac primò quidem agit de vtilitate, quoniam hic est deliberationis finis, deinde tractabit etiam de eo, quod fieri potest. Vtilitas igitur in discernendis bonis & malis versatur, nihil enim aliud vtile est, quàm ea sequi, quæ bona sunt, & quæ sunt mala, deuitare. Quare nemo recte consilium dare poterit, nisi qui bona & mala benè discernere didicerit, bona vero ita distinguit Cicero, vt partim necessaria sint, partim non necessaria: necessaria vocat ea, sine quibus salui liberiuè esse non possumus, quæ vel ad personam nostram pertinent, vt vita, pudicitia, libertas, vel ad eos, qui nobis charissimi esse debent, vt liberi, coniuges, germani, parentes, amici, qui idcirco etiam necessarij vocantur, quoniam sine his humana vita salua esse non potest, atque ideo hæc bona necessaria reliquis omnibus bonis & commodis sunt anteponenda. Illa vero bona, quæ non necessaria vocantur, vel ad animum pertinent, & per se sunt exponenda, vt virtutes, & vitia, vel ad aliquod commodum referuntur, vt opes, & copiæ.

Prima igitur bonorum diuisio hæc est, quod aliqua sunt necessaria, aliqua non necessaria. Necessaria sunt, vt vita, cuius prima debet esse cura, vt cum honestate viuatur, vt pudicitia, quam non minus quàm vitam tueri debemus, vt libertas, quam iuriconsulti dicunt esse bonum, quod nullo precio potest æstimari; hæc autem tria personam nostram respiciunt, quatuor sequentia, liberi, coniuges, germani, parentes, personas nostrorũ, quas non minus quàm nos ipsos diligere debemus; reliqua bona dicũtur non necessaria, non quia non sint valde expetẽda, sed quia salutem & libertatẽ sine illis tueri possumus.

Secunda bonorum diuisio hæc est, Quæ bona sunt necessaria, alia per se sunt expetenda, alia commodi alicuius gratia; Per se sunt expetenda, quæ in officijs & virtutibus sita sunt, Commodi gratia expetuntur opes & copiæ, tùm ad vsus vitæ necessarios, tùm ad cultum & dignitatem.

Eorum igitur quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur, honestate ea, quæ proficiscuntur ab ijs virtutibus, de quibus paulo ante est dictum. quæ sunt lau

dabilia ipsa per se, commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta vt honos, vt gloria, alia diuersa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, clientelæ.

Hic locus non mediocrem habet difficultatem, quia videtur Cicero diuisionum membra confundere, neque satis sibi constare; Cum enim antea dixisset; bona non necessaria partim per se expetenda, partim quòd aliquid commodi efficiant, nunc iterum addit, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expeti, atque ita tria genera bonorum hoc est animi, corporis, & externa, propter se dicit esse expetenda, cum tamen supra iam dixisset sola ea, quæ sita sunt in officijs atque virtutibus per se expetenda esse. Huc accedit, quod eadem diuisione bis vti videtur, quod in diuidendo maximè vitiosum est. Quid enim interest, vtrum eo modo diuidas; Bonorum alia sunt per se expetenda, vt ea, quæ sita sunt in officijs atque virtutibus, alia quod aliquid commodi efficiant, an illo modo; Quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commmoditate aliqua expetuntur? Hanc difficultatem vidit quidem Strobæus, & soluere conatus est, sed nullo modo satisfecit, imò magis auxisse, quàm soluisse videri potest. Nos igitur aduertimus duabus ex rebus hanc ortam esse difficultatem, primò quia mendum est in vulgatis libris, vt in antiquo & manuscripto deprehendimus, vbi enim in vulgatis legitur EORVM AVTEM QVÆ PROPTER SE, in illo antiquo scriptum est, EORVM IGITVR. quæ lectio multo melior & facilior est, vt iàm ostendemus. Deindè quia apud Cicerorem aliud est, per se expetendum, & aliud propter se expetendum. Nam per se expetendum id dicitur, quod detracta omni commoditate atque vtilitate, tamen natura sua, maximè est laudabile, quales sunt ipsæ virtutes. Propter se expetendum dicitur, quicquid boni naturam obtinet, siue sit in animo, siue in corpore, siue in rebus externis, atque hac distinctione soluitur ea difficultas. Quare Cicero cum prius dixisset, tantùm ea, quæ in officijs & virtutibus sita sunt, esse per se expetenda, posteà dicat etiam corporis & fortunæ bona propter se esse expetenda; Rursus id aduertendum est, ea bona omnia, quæ dicuntur non necessaria, vocari propter se expetenda, vt sit hæc prima diuisio, Bonorum, partim propter necessitatem expetuntur, partim propter se, hoc est propter naturam suam. Secunda vero diuisio sit hæc, Bonorum, quæ propter se expe-

tuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Itaque cum Cicero nominasset ea bona, quæ necessaria sunt, & quæ non sunt necessaria, subdiuisisset hoc modo. Non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, vt ea, quæ sita sunt in officijs atque virtutibus, alia quod aliquid commodi efficiunt, vt opes & copiæ; Hanc secundam diuisionem, quoniam pluribus verbis egebat, iterum assumpsit hoc modo: Eorum igitur quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur, vt sint eadem bona, quæ dicuntur non necessaria, & quæ propter se expetuntur. Quæ igitur propter se expetuntur, partim sunt laudabilia ipsa per se, vt quæ proficiscuntur à virtutibus, & honestate, quæ splendore suo cæterorum bonorum luminibus officiunt, & ideo hæc sola dicuntur per se expetenda: commoditas vero, aut in corpore, aut in externis bonis spectatur, ea duplex est, aut cum ipsa honestate coniuncta, vt honos, gloria, aut ab ea disiuncta, quæ vel corporis est, vt vires, forma, valetudo, vel fortunæ, vt nobilitas, diuitiæ, clientelæ. Age videamus, quomodo hæc tria necessarium, honestum, vtile, sint in deliberatione tractanda: Deliberat Senatus populusque Romanus, an bellum contra Mithridatem suscipiat, primò videndum an necessarium sit, hoc est, vtrum agatur de salute aut de libertate populi Romani, quod cum non posset ostẽdere Cicero, quod proximum erat, arripuit, dicens; Agitur salus sociorum atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna & grauia bella gesserunt. Si non necessarium est, videre oportet an sit honestum, an vtile, honestum esse ostendit à iustitiæ parte, quæ vindicatio dicitur, vt puniatur Mithridates, qui ciues Romanos necandos trucidandosque denotauit, rursus quia in eo bello agitur populi Romani gloria, vtile vero docet esse, quoniam aguntur in eo certissima populi Romani vectigalia & maxima. Nonnunquam hæc tria simul conglobata ponuntur, vt magis audientium animos moueant, quod Cicero fecit in tertia contra Catilinam, Quare P. C. consulite vobis, prospicite patriæ, conseruate vos, coniuges, liberos, fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite.

Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitijs, amicitiæ autem charitate, & amore cernuntur. Nam cùm Deorum, tùm parentum, patriæq. cultus, eorumq. hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad charitatem referri solet. coniuges autem, & libe-

ri, & fratres, & alii, quos usus familiaritasq́. coniunxit, quamquam etiam charitate ipsa, tamen amore maximè continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facilè est intellectu, quæ sint contraria.

Amicitia cum honestate, commoditate coniuncta est, itaque non per se tantum, vt honestas, sed etiam propter vtilitatem expetitur. Sed quæri potest, cur dicat Cicero, amicitiam esse quasi quandam materiem honestati subiectam? quod facile intelligitur ex ipsius amicitiæ definitione; nihil enim aliud est amicitia nisi omnium diuinarum humanarumque rerum, cum beneuolētia & charitate summa consensio, sicut in Lælio definitur. Itaque ex amicitia, religio, iustitia, & liberalitas pendet, quæ virtutes reliquarum omnium principes sunt, neque sine amicitia, in qua inest charitas & amor, honestum quicquam potest existere, sicut etiam Theologi nostri concludunt; Hoc enim in loco de vera amicitia, non de vulgari quærimus, nam (ut ait Ouidius) vulgus amicitias vtilitate probat, sic etiam pueri & adolescentes propter iucunditatem & voluptatem, non autem propter honestatem amicitias metiuntur, & expetunt. Duabus autem in rebus vera amicitia cernitur, hoc est in charitatę, & amore, charitas grauius nomen est, quam amor, licet interdum etiam amorem complectatur, vt primo de Natura Deorum, Carum ipsum verbum est amoris, ex quo amicitiæ nomen est ductum. Primo de officijs, Cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares, sed omnes omnium charitates, patria una complexa est, hoc in loco uult Cicero charitatem ad quinque tantùm genera pertinere, hoc est ad Deos, & Deorum cultum, quæ proprio nomine religio dicitur, ad parentes, ad patriam, quæ dicitur pietas, ad sapientes, ad illustres & principes viros, quæ reuerentia nominatur. Amorem autem ad reliquas omnes personas, quibus cum aliqua necessitudo nobis intercedit, ut ad coniuges, liberos, fratres, amicos, familiares, propinquos, affines, & cæteros eius generis, ad quos licet etiam charitas extendatur, tamen amore maximè continentur. Hæc ferè tangit Cicero quarta in Catilinam, cum ita inquit. Nam primum debeo sperare omnes Deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi ac mereor, relaturos gratiam esse, deindè si quid obtigerit, æquo animo paratoque moriar, neque enim turpis mors, forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti, nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris charissimi atque amantissimi præsentis mærore non mouear, horumque omnium lachrymis, à quibus me circumsessum videtis, neque meam mentem non domum sæpè reuocat exa-

cat examinata vxor, abiecta metu filia, & paruulus filius, qui mihi videtur amplecti Remp. tanquam obsidem consulatus mei, neque ille, qui expectans huius exitum diei, astat in conspectu meo gener, moueor his rebus omnibus, sed in eam partem, vt salui sint nobiscum omnes.

Quod si semper optima tenere possemus, haud sanè quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ uim habent maximam, persæpè euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem, relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus.

Hactenus proposita est omnis deliberandi materia, sequitur vt videamus, quæ sint illa, de quibus deliberamus, & qui sint ij, qui deliberant.

Sunt autem tria rerum genera, quæ nobis ad agendum proponi solent, idest, honesta, turpia, & media. Quod si honesta semper tenere possemus, non opus esset deliberatione, aut consilio; neque enim quisquam de eo deliberat, quod optimum est, ac maximè perspicuum; sed illud statim amplectendum existimat, honestas enim lucet ipsa per sese, & animos hominum ad se naturaliter trahit, vt de illa non opus sit longa deliberatione. Neque sanè de turpibus rebus in ciuili concione deliberare solemus, vtrum eas aggrediamur nec ne, quoniam eas humana natura quodammodo refugere solet. Omnis igitur deliberatio est in medijs officijs, in quibus & honestas, & commoditas spectatur, quo in genere pleręque sunt hominum actiones, vt docet Cicero. Incidunt autem tempora, cum ea, quæ optima sunt, tenere non possumus, etiam si illa videamus. Id adeo fit, cum honestas certat cum utilitate, aut cupiditate, tunc enim oritur deliberatio, vtrum quæ opportuna sunt potius, an dignitatem sequamur, vtrũ honesta an vtilia complectamur; vt si vir nobilis, ac diues ad Reipub. administrationem vocetur, & deliberet, vtrum capessat Remp. an uiuat suis opibus contentus; suasor illi dignitatem, gloriam, honorem proponet; dissuasor vero quietem, curam rerum domesticarum, opportu-

l.3. de off.

portu-

portunitatem vitæ commemorabit. Pyrrhus inuitat Fabricium, vt à Romanis ad se deficiat, & dimidiam illi regni sui partem offert, deliberat Fabricius, an conditionem accipiat; honestas suadet ne Romanos deserat, vtilitas eum ad Pyrrhum allectat. Senatus populusque Romanus consultat, vtrum Corinthum totius græciæ lumen euertat, an incolumen seruet; dignitas vrbis ad ignoscendum, & clementer agendum animos inclinat, sed opportunitas loci, vbi facilè bellum reparari potest contra Romanos, ad eam urbem euertendam impellit. Quoniam igitur sæpè honestatis & utilitatis contentio deliberationes efficit, uult hoc loco docere Cicero, quibus modis, sit hæc difficultas explicanda, ne fortasse vel propter honestatem, quæ sunt vtilia, deseramus, vel propter vtilitatem honesta negligamus.

Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt accommodanda est oratio, hoc primum intelligamus hominum duo esse genera, alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum humanum expolitumque, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaq. huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq. uirtus, illi autem alteri quæstus, emolumentum fructusq. proponitur.

Orator non sibi semper veritatem proponit, sed omnem orationem ad opiniones eorum, quid audiunt, accommodat. Quoniam (vt ait alibi Cicero) auditorum aures moderantur oratori sapienti & prouido, idcircò diligenter aduertere debet, qui sint illi, qui deliberant, vt ad eorum opiniones orationem accommodet. Est enim vitiosum in oratione à consuetudine communis sensus abhorrere. Quare sciendum est duo esse genera hominum; alterum indoctum & agreste, alterum humanum & expolitum. Indocti homines & agrestes, rebus omnibus voluptatem anteferre solent, quoniam beluarum quodammodo naturam imitantur, & ad id tantùm quod adest, quodque præsens est se accommodant. Prudentes autem & expoliti homines non voluptate, sed dignitate atque honestate vitam beatam metiuntur, atque ideo rebus omnibus dignitatem anteferunt. Itaque si apud nobiles & expolitos homines, erunt nobis verba facienda, tantum laudem, honorem, gloriam, fidem, iustitiam, omnemque virtutem propone-

ponemus, quibus rebus animus ingenuus ac benè educatus maximè commouetur, & ad res gerendas excitatur. Si vero apud imperitam multitudinẽ habebimus orationem; statim de vtilitate, quæstu, emolumento, mentionem faciamus, quibus maximè ducitur multitudo. Cicero de lege Agraria contra Rullum, statim populo Romano proponit pacem, libertatem, ocium, quibus maximè commouentur popularium animi, nihil enim magis amant plebei homines, quam in pace & tranquillitate viuere, & libertate, atq́ue ocio frui. Quid enim, ait, est tàm populare quàm pax? qua non modo ij, quibus natura sensum dedit, sed etiam tecta, atque agri mihi lætari videntur, quid tàm populare, quàm libertas, quam nõ solum ab hominibus, verum etiam à bestijs expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tàm populare quam ocium, quod ita iucundum est, vt & vos, & maiores uestri, & fortissimus quisque uir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in ocio possit esse. At pro Lege Man. Statim gloriam proponit, cùm ita inquit; Genus est enim eiusmodi; quod maximè uestros animos excitare, atque inflammare debet, In quo agitur populi Romani gloria, quæ uobis a maioribus cum magna in rebus omnibus, tùm summa in re militari tradita est. Neque enim fieri potest, quin animus nobilis, audito gloriȩ nomine, statim commoueatur, cum nulla tanta sit humilitas, quæ dulcedine gloriæ non capiatur, ut ait Valerius Max. Interdum hæc omnia commiscentur in adhortatione, ut apud Salustium Catilina, Quapropter uos moneo uti forti, atque parato animo sitis, & cum prælium inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem atque patriam in dextris uestris portare, si uincimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus abundè, municipia atque coloniæ patebunt, & quæ sequuntur.

Atque etiam voluptas quæ maximè est inimica virtuti, boniq. naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisq. acerrimè sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit, in suadendo cum ei generi hominum consilium des sæpè sanè laudanda est.

Apud imperitos homines interdum voluptas laudanda est, non quia sit honesta, sed quia indoctissimus quisque eam maximè sequitur, & ad ea faciliùs impellitur, quæ iucunda esse credit, ac uoluptaria. Proposita igitur uoluptate, faciliùs plebeiorum animos, quocumque uoluerimus, impellemus. Sic ille rusticus pastor apud Virgilium, Alexi suo voluptatem & iucunditatem proponens, ad se inuitat.

Huc

Huc ades ò formose puer, tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis, tibi candida Nais
Pallentes violas, & summa papauera carpens
Narcissum & florem iungit benè olentis anethi.

Cæterùm quantoperè fugienda sit voluptas, ex hoc loco potest intelligi, cum eam maximè inimicam esse virtuti dicat Cicero, & boni naturam adulterare. Plato voluptatem dixit escam esse malorum, quod de senectute Cicero sic interpretatus est, Malorum esca voluptas, qua homines capiuntur, vt hamo pisces. Quod autem ait hoc loco, voluptatem boni naturam fallaciter imitari, ita alio loco explicuit; Imitatrix boni voluptas, malorum mater omnium. Alibi item, blandissimas dominas appellat voluptates, & in Catone maiore sic ait, In voluptatis regno, virtus non potest consistere. Aristoteles ait voluptatem esse generi nostro coniunctissimam; nam & quæ iucunda sunt, omnes sequuntur; & quæ molesta, declinant. Eudoxus voluptatem summum esse bonum dicebat, quod ad eam toto impetu omnia ferantur; cuius sententiam ideo dicit esse probandam Aristoteles, quia præstanti ac singulari est habitus temperantia, vt non tanquàm voluptatis patronus hoc dixerit, sed quia verum sit. Id verò notandum est, quod ait Aristoteles, voluptates esse specie differentes, nam aliæ ad corpus, aliæ ad animum referuntur; Quæ ad corpus attinent, omnino beluinæ sunt, & ab omni sapiente reprobantur; Quæ ad animum maximè laudabiles sunt, & naturam attingunt humanam, atque in eis est animi tranquillitas, & beata vita, quod multis in locis Plato ostendit. Poterimus igitur voluptatem etiam verè laudare, si de animi voluptate loquamur.

l. 1. de le.
l. 2. de of.
l. 10. Eth.

Et illud videndum, quantò magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nam neque honesta tàm expetunt, quàm deuitant turpia; quis enim honorem? quis gloriam? quis laudem? quis vllum decus tàm vnquàm expetat, quàm vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor grauis est.

Duæ sunt animi commotiones, quæ possunt hominem quocumque velint, impellere, hoc est spes, & metus. Hæ in omni consilio dando præcipuè dominantur; spes, cum bona proponuntur; metus autem, cum mala. Sed longè magis animum perturbat metus, quàm spes,

hoc est quod ait Cicero, neminem esse, qui tanto studio honestatem expetat, quàm euitet turpitudinem. Hac de causa cum dare consilium volumus, & aliquid dissuadere, statim ostendere debemus, quàm illud sit turpe, quàm fugiendum. Naturaliter enim animus humanus omnia turpia refugit, etiam si languidius honesta complectatur. Itaque ad omne genus hominum commouendum, ignominiæ, infamiæ, contumeliæ, dedecoris commemoratio plurimum valet, grauis enim ex his rebus dolor enascitur. Cicero pro Lege Man. statim Quirites admonet, vt ignominiam deleant, quam acceperunt à Mithridate, Delenda (inquit) est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitùs iam insedit & inueterauit in populi Romani nomine. Et paulo post, turpidinem eis vitandam proponit, Videte ne vt illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperij gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Quarta Philippica sic ait; Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuri ne simus, an cum supplicio ignominiaque perituri: quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit, crudelitatem mortis, & dedecus, virtus propulsare solet. Adhortationes in hoc genere sunt frequentissimæ, in quibus vel laudamus, honoris atque vtilitatis proposita spe, vel vituperamus incommodi & infamiæ
l. 10. Aen. metu: Vtriusque generis præclara sunt apud Virgilium exempla: nam Turnus socios suos ad bellum excitans, vtilitatem eis atque honestatem proponit, hoc modo.

Quod votis optastis adest, perfringere dextra
In manibus mars ipse viri, nunc coniugis esto
Quisque suæ, tectique memor, nunc magna referto
Facta patrum laudesque.

L. 11. Aen. At contra Tarcon cum socios suos fugientes videret, vituperans ignominiam proponit, vt pulsos in prælia reducat. Palas autem Euandri filius in adhortandis socijs suis, mediam quandam viam sequitur, neque enim omnino vituperat, neque laudat, sed tamen ignominiam & decus proponit.

Quo fugitis socij, per nos & fortia facta
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis.
Fidite, ne pedibus, ferro rumpenda per hostes.
Est uia.

L. 12. Aen. Quod autem ait hoc loco Cicero dolorem ignominiæ ac dedecoris esse grauem, expressit in Turno Virgilius, quem cum Drances, tanquàm

quàm ignauum notasset, quod cum Aenea singulari certamine congredi non auderet, maximè indignatum ostendit.

Talibus exarsit dictis violentia Turni.
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces.

Nemo enim ferè inuenitur, nisi penitùs tanquàm truncus & caudex sit, qui dedecore & ignominia non moueatur.

Et genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, prauisq́ opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, vt doceamus qua ui, bona consequi, malaq́. vitare possimus. Sed apud homines benè institutos plurimum de laude, & de honestate dicemus, maximeq́. ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum vtilitate tuenda, augendaq́. versantur.

Naturæ hominis nihil tàm consentaneum est, quàm virtus, & rerum honestarum appetitio, hoc est quod ait Cicero, Genus hominum ad honestatem esse natum, nullum enim animal præter hominem intelligit quid deceat, & quid non; quamobrem Aristoteles ait hominis propriam esse virtutem. Cur igitur eam tam pauci homines amplectuntur? quia plerique (inquit Cicero) malo cultu, prauisque opinionibus corrupti sunt, & totam viuendi rationem non honestate, sed vtilitate aut voluptate metiuntur. Quocirca quoties adhortari, aut suadere aliquid voluerimus, illud vnum nobis debet esse propositum, vt à bonis mala distinguamus, doceamusque qua ratione quæ bona sunt acquiri posṡint, & quæ mala deuitari. Sed plurimum refert apud quos verba faciamus, si enim auditores benè instituti fuerint, eos ad laudem, ad honestatem excitabimus, virtutes eas proponemus, quæ maximè nobis hominum volũtates conciliare solent, vt clementiam, æquitatem, liberalitatem, quod in Oratione pro M. Marcello copiosè Cicero facit, & pro Q. Ligario, Noli obsecro dubitare C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpisṡimè quærere, nihil est enim tàm populare, quàm bonitas, nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est, homines enim ad Deos nulla re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec 1. Ethic.

 fortuna

fortuna tua maius, quàm ut possis, nec natura melius, quàm ut uelis conseruare quamplurimos.

Sin apud indoctos imperitosq. dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationesq. dolorum proferantur, addantur etiam contumeliæ, atque ignominiæ, nemo enim est tàm agrestis, quem non si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnoperè moueat: quare quod ad utilitatem spectat, ex ijs, quæ dicta sunt, reperietur.

Indocti imperitique homines ea tantum esse bona existimant, quæ vtilitatem aliquam aut voluptatem afferunt, contrà verò illa putant sola esse mala, quæque vel dolorem, vel ignominiam coniunctam habent; Quamuis igitur huiusmodi homines non multùm honestate moueantur, contumelia tamen & dedecore magnoperè mouentur; Hac ratione Imperatores etiam ignauos milites ad bellum excitare solent, cum ostendunt eis, quàm turpè sit ordinem deserere, & hostibus terga uertere, quàm contumeliosum in hostium manus peruenire, & sub iugum mitti, aut in seruitutem dari, quo suadendi genere plenæ sunt T. Liuij conciones. Quinetiam inimicis ipsis ignominiam proponendo, sæpè aliquid suademus, cùm eos decipere volumus, cuius generis est exemplum apud Virgilium; Cum enim Aunus quidam Ligur, Camillæ persuadere vellet, vt equum dimitteret, quo deindè faciliùs ipse manus eius effugere posset, ita inquit;

quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & cominus æquo
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri
Iam nosces ventosa ferat cui gloria laudem,
Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore
Tradit equum comiti.

Hoc adeo naturale præceptum est, vt etiam indocti prorsus homines & pueri, ac mulieres eo frequentissimè vtantur; Cùm enim aliquid suadere uolunt, confestim dedecus & turpitudinem obijciunt, quod consecuturum est, nisi res illa fiat, in qua consilium dant, quia nemo est tàm agrestis, & tàm perditis moribus, qui non contumelia & dedecore magnoperè moueatur. Hoc igitur modo tractantur ea, quæ ad utilitatem referuntur.

Quod autem possit effici, nec ne possit, in quo etiam quam facilè possit, quamq. expediat, quæri solet, maximè ex causis ijs, quæ quamq. rem efficiant, est videndum.

Transit ad agendi facultatem, quoniam in deliberando non satis est ostendisse, vtile id esse, de quo deliberatur, nisi etiam fieri posse demonstretur, omnis igitur agendi facultas à conficientibus causis pendet. Quare sciendum est, aliquas esse causas, quæ ad vtilitatem referuntur, aliquas quæ ad facultatem: ad vtilitatem referuntur illæ, quæ primò animum mouent, ad aliquid appetendum aut fugiendum, qui fines sunt rerum boni vel mali, vt deliberat adolescens, an arti militari det operam, mouet eum gloriæ spes & dignitatis, mouet etiam fortasse pecuniæ lucrique cupiditas; Hæ sunt causæ principales, quibus in deliberando statim opponuntur aliæ contrariæ, vt belli offensiones, ærumnæ spoliationes, vulnera, mortes, vincula, carceres; Sed hæ pertinent ad vtilitatis rationem, de qua iam supra dictum est, aliæ vero pertinent ad agendi facultatem, quæ conficientes vocantur, vt si sit in eo iuuene, qui miles fieri deliberat, præsens animus, robur corporis, laborum tolerantia, facilè poterit in arte militari excellere. Ita qui studijs literarum operam daturus est, vidēdum an in eo sit promptum ingenium, solertia, memoria; sic enim poterit doctus euadere. Ex his igitur causis, quæ quamque rem efficiant, videndum est, quid effici possit, nec ne possit.

Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt, aliæ quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt, itaque illæ superiores conficientes vocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt sine his confici non possit.

Genera causarum sunt plura, sed ea tantum Cicero ponit, quæ ad propositum faciunt. Aristoteles quatuor facit causarum genera. Primum ex quo aliquid fit, vt ex ferro fit ensis, ex argento pecunia, ex farina panis, & hæc appellatur materia. Secundum per quod res appellatur, quæ forma dicitur, nam vnaquæque res propter suam formam est, & nomen habet, amissa forma res interit, neque amplius nomen retinet. Tertium à quo res originem & principium habet, vt domus ab architecto seu fabro, vestis à sutore, calceus à cerdone, &

hæc

hæc conficiens causa nominatur. Quartum cuius gratia res aliqua fit, vt domus habitandi gratia, exercitatio sanitatis, studium doctrinæ gratia, & hic dicitur finis, ad quem omnia diriguntur, atque ideo dicunt hanc omnium esse præstantissimam causam, quoniam ad hanc reliquæ omnes diriguntur; vt cur Imperator delectum militum habet, arma & tormenta bellica præparat, acies instruit, signa confert & dimicat? certè vt victoriam consequatur. Hic igitur est finis propter quem alia omnia fiunt, & quodammodo conficiens causa propter exitum vocatur, quia licet reipsa finis sit vltimus, tamen virtute & potestate primus est, quia propter vtilitatem & commodum primò animos deliberantium mouet, & ad se rapit. Cicero hoc in loco ponit duo genera causarum; Primum quod ipsum conficit, vt ignis efficit calorem, Sol diem, & hæ conficientes causæ vocantur; Alterum quod vim affert ad conficiendum, sine quo res confici non potest, vt instrumenta, locus, tempus. Itaque architectus est quidem ædificij conficiens causa, sed nisi habeat lapides, ligna, fabros, instrumenta, nullo modo poterit ædificium conficere, materia igitur & instrumenta conficientem causam adiuuerint.

Conficiens autem causa, alia est absoluta, & perfecta per se, alia aliquid adiuuans, & afficiendi socia quædam, cuius generis vis varia est, & sæpè aut maior, aut minor, vt & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpè causa dicatur.

Diuidit causas efficientes in duo genera, quoniam aliæ sunt absolutæ & perfectæ, quæ sua vi nulloque alterius auxilio conficiunt aliquid, vt ignis natura sua caloris est causa, & Sol diei; aliæ sunt imperfectæ, quæ vim quidem magnam habēt, sed ope tamen egent aliena, vt terra stirpium quidem causa est, quoniam eas producit, sed tamen calore Solis atque imbribus adiuta, huiusmodi causæ vel maiores sunt vel minores; vt Quintilianus quærit vtrum plus conferat eloquentiæ ars, an natura, quarum vtraque causa est conficiens, & concludit naturam esse maiorem in mediocribus oratoribus, minorem in summis. Quamuis autem multæ sint eiusdem rei causæ conficientes, tamen illa quæ maximam vim habet, sola sæpè causa dicitur, vt cur tàm excellens euasit Plato? quia summum habuit ingenium, licet enim aliæ fuerint efficientes causæ, vt assiduum studium, indefessus labor, eruditissimi præceptores, exercitatio quotidiana, tamen quoniam his omnibus ingenium antecellit, solum eruditionis causa nominatur.

Sunt

Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid ſit optimum factu, aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos; Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

Aduertendum ex hoc loco, cauſas omnes principales à Cicerone conficientes vocari, hoc eſt tàm illas, quæ primò quidem mouent animum, ſed tamen fines ſunt rerum, vt diuitiæ mouent animum mercatoris ad nauigandum & maximos labores ſubeundos, quàm eas quæ rerum principia ſunt, vt diæta ſanitatis. In omnibus enim actionibus noſtris finis primo ſpectandus eſt, deinde illa quæ nos ad finem perducere poſſunt, vt diſcendi cupidus, primò ſibi ſcientiam illam proponit, in qua cupit excellere, vt Philoſophiam, aut iuris prudentiam, deinde præceptorem quærit, libros comparat, & alia quæ ſunt ad finem conſequendum neceſſaria; Sed quæſtio illa quæ eſt de fine, cum quæritur quid ſit optimum factu, refertur ad ea, quæ de vtilitate dicta ſunt, nam vtilitas quæ in ipſo fine eſt, vel à fine prouenerit, maximè impellit animos ad aſſentiendum, quod ſi etiam efficiendi ſpes adiungatur, tùm nulla amplius relinquitur dubitatio, cognoſcitur autem à circumſtantijs, quæ vocantur, vtrum aliquid effici poſsit, nec ne, & hoc eſt quod ſubiungit Cicero.

Quo toto genere quibuſcum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorum pecuniæ, ſociorum, earùmve rerum quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, poſſimus vti, requirendum eſt.

Quas Græci περιστάσεις vocant, quidam ex latinis circumſtantias appellarunt, vt Quintilianus, ſic enim ait; Hoc genus argumentorum ſanè dicamus ex circumſtantia, quia περίστασιν dicere aliter non poſſumus. Sunt autem ſex numero circumſtantiæ, perſona, res, cauſa, locus, tempus modus; quarum tantùm quatuor ponit hoc in loco Cicero, perſonam, tempus, locum, modum; quoniam cum deliberamus, nota eſt res de qua deliberatur, atque etiam deliberationis cauſa. Ac primo de perſonis videndum eſt, quibus cum rem aggreſſuri

ſimus, hoc eſt, quos ſocios ſimus habituri. Hoc enim plurimum refert in actionibus noſtris, qui nobis ſint auxilio; nam plurima per amicos & ſocios gerimus, quibus ſi careremus, eorum nihil gerere

li.xi.Aen. poſſemus, vt apud Virgilium Turnus,

Non erit auxilio nobis Aetolus & Arpi
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quot
Tot populi miſere duces.

Cicero contra Catilinam adhortans populum Romanum, oſtendit bellum non eſſe timendum, & aperit quos ſocios Catilina, quæque præſidia populus teneat, ſic enim ait per ironiam, O bellum magnopere pertimeſcendum, cum hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem prætoriam, inſtruite nunc Quirites contra has tam præclaras Catilinæ copias, veſtra præſidia, veſtroſque exercitus, & primum gladiatori illi confecto & ſaucio, Conſules Imperatoreſque veſtros opponite. Deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatem manum, florem totius Italiæ ac robur educite, & quæ ſequuntur; Ita multum proderit in adhortandis ad ſtudia bonarum artium iuuenibus, ſi æqualium ſocietas proponatur, & auxilium præceptoris. Deinde videndum eſt contra quos, ideſt, quos ſimus aduerſarios aut hoſtes habituri, nam eorum uires infirmare proderit, vt Turnus ita Troianos quodammodo irridet, quando Dranci reſpondet.

atque extollere uires
Gentis bis victæ, & contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt,
Nunc & Titides, & Lariſſæus Achilles;
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus vndas.

P. Scipio apud T. Liuium cum eſſet congreſſurus primò cum Annibale, ſic militum eius vires infirmat, Effigies, imo vmbræ hominum, fame, frigore, illuuie, ſqualore enecti, contuſi ac debilitati, inter ſaxa rupeſque ad hæc peruſti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quaſſata fractaque arma, claudi, ac debiles equi, cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi eſtis, reliquias extremas hoſtium, non hoſtes habebitis. Tempus etiam & occaſio multum valet in rebus agendis, vt

li. 1. Aen. *Inuadunt vrbem vino ſomnoque ſepultam.*

Et latinus, ſuadens pacem cum Troianis, ſtatim à tempore ducit exordium hoc modo.

Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe latini

Et vel-

Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.

Quin à loco licet adhortari vel æquo, vel iniquo, vnde quis elabi possit, aut non. Palas Euandri filius ita socios à loco incendit ad fortiter dimicandum.

Ecce maris magno claudit nos obice pontus.
Deest iam terra fugæ, pelago Troiamne petemus?

Sic Annibal à loco milites suos hortatur, cum ostendit eos nullo modo fugere posse, Circa Padus amnis maior ac violentior Rhodano, à tergo Alpes vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitæ, hic vobis vincendum aut moriendum milites est, vbi primum hosti occurristis. Postremo facultates considerantur, quæ ad modum pertinent, vt arma, pecuniæ, socij, & cæterea, quæ necessaria sunt, ad rem efficiendam. vt Turnus vndecimo Æneidos,

Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italæ, populique supersunt.

Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ aduersantur, uidenda, & si ex contentione procliuiora erunt nostra, non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur.

In suadendo non tantum ea videnda sunt, quæ nos adiuuant, sed etiam illa, quæ nobis aduersantur, & ex comparatione demonstrandum est, quæ suademus, non tantum effici posse, sed etiam esse facilia, procliuia, iucunda, cuius rei pulcherrimum est exemplum apud Ciceronem contra Catilinam, vbi ita inquit. Sed si omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus, eget ille, Senatu, equitibus R. populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris nationibus, si inquam his rebus omissis ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus, ex eo ipso, quam valdè illi iaceant, intelligere possumus, ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia, hinc pudicitia, illinc stuprum, hinc fides, illinc fraudatio, hinc pietas, illinc scelus, hinc constantia, illinc furor, hinc honestas, illinc turpitudo, hinc continentia, illinc libido, denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia virtutes omnes certant cum iniquita-

te, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum vitijs omnibus; postremo copiæ cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. Sic apud Sallustium Catilina, ex contentione suos milites adhortatur, cum ait, Præterea milites, non eadem nobis & illis necessitudo impendet, nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus, illi superuacaneum est pugnare pro potentia paucorum, deinde ostendit sua esse facilia, procliuia, iucunda, cum ait; Cum vos considero milites, & cum facta vestra æstimo, magna me spes victoriæ tenet, animus, ætas, virtus vestra me hortantur. Præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit; plurimum autem valet ad persuadendum, si docere poterimus id esse facile, procliue, & iucundum quod suademus. vt Iuno apud Virgilium, cum Aeolum adhortatur aduentos emittendos. li. 1. Aen.

Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates offerendæ, neque alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis.

Dissuasori satis est aut vtilitatem labefactare, aut ostendere magnam esse difficultatem; quod enim probatur inutile esse, reijcitur, neque quisquam id aggreditur, quod se non sperat efficere posse. Attilius Regulus apud Horatium Romanis dissuadet captiuos à Carthaginensibus redimere, quod futuri sint inutiles. Hanc dissuadendi rationem aliquando T. Liuius eleganter imitatus est, vbi T. Manilius Torquatus Romanis dissuadet, ne eos qui se Cannensi prælio Annibali dediderant, redimerent; Plurimum autem valet in dissuadendo efferre & amplificare difficultates, & ostendere ad exitum rē deduci non posse. lib. 2. ter. Dec.

Vterque uero ad augendum habeat exemplorum aut recentium quò notiora sunt, aut ueterum quò plus auctoritatis habeant, copiam, maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit uel utilia ac necessaria sæpè honestis, uel hæc illis anteferre.

Exempla tam ad suadendum, quam ad dissuadendum plurimum valent, idcirco vterque hoc est suasor & dissuasor, debet exemplorum habere copiā. Nam (vt Quintilianus ait) nulli materiæ magis quàm deliberationi conueniunt, quoniam ex præteritis quæ futura sunt,

coniectura

coniectura assequimur. Aristoteles Ethicorum decimo ait, exempla magis mouere, quàm verba & argumenta. Macrobius septimo libro Saturnalium, Plebeia (inquit) ingenia magis exemplis quàm oratione capiuntur, exemplis etiam fabulæ adduntur, vt fabula Menenij Agrippæ apud T. Liuium. Horatius

Paruula nam exemplo est magni formica laboris
Ore trahit quodcumque potest, atque addit aceruo.

Sunt autem exemplorum duo genera, recentia & vetera. Recentia maiora sunt, atque ideo magis videntur animos mouere. Vetera vero quandam præ se maiestatem atque auctoritatem maiorem ferunt, in vtroque genere copiosissimus est Cicero, parcior Demosthenes. Aristoteles duo vult esse ex quibus vniuersa vis oratoria conficitur, exemplum & enthymema. Non enim satis habet orator rationes afferre, quibus aliquid faciendum, aut non faciendum suadeat, sed eas etiam exemplis confirmare debet. Cicero suasurus bellum contra Mithriditatem multa statim maiorum exempla commemorat, deinde eum locum ita enumerando concludit, Quare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri cum Antiocho, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt, quanto vos studio conuenit iniurijs prouocatos sociorum salutem, vna cum imperij vestri dignitate defendere? In hoc autem genere multum proderit (inquit Cicero) ita nos exercere, vt quoties opus fuerit, possimus & pro honestate contra vtilitatem, & pro vtilitate contra honestatem verba facere, vel ex contentione, & comparatione rerum, quæ quibus anteferri dicemus oportere. Quæ quidem exercitatio in contrarias partes disputandi Academicorum & Peripateticorum olim propria fuit.

l. 1. Rhet.

Or. pro L. Man.

Ac commouendos autem animos maximè proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias perturbant.

Nihil poterit orator suadere, nisi moueat audientium animos, itaque sententias eas quærere debet, quæ motum animis afferant, illæ vero sunt, quæ nobis optatos fines proponunt, vt si explendæ sint cupiditates, si satiandum odium, si vlciscendæ iniuriæ, hæc enim ferè tria sunt, quæ homines vehementer expetunt; Hac arte Virgilius Annam inducit Didoni sorori suadentem, vt cupiditatem suam expleat, sic enim ait,

l. 4. Aen.

o luce magis dilecta sorori,
Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta
Nec dulces natos, Veneris nec præmia nosces? & paulo post,
Placito ne etiam pugnabis amori?

Lib. I. apud T. Liuium Tanaquil. Seruium generum suum ad inuadendum regnum excitat, Tuum est Serui, si vir es, regnum, non eorum, qui alienis manibus pessimum facinus fecere, erigete, Deosque duces sequere. Proficiunt etiam sententiæ quæ ad satiandum odium pertinent, vt apud Virgilium, ipse secum Aeneas ita delib erat, de Helena interficienda,

li. 2. Aen.

Non ita, namque etsi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem,
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentum
Laudabor pœnas, animumque explesse iuuabit
Vltricis famæ, & cineres satiaße meorum.

Ita Lucretia apud T. Liuium virum & patrem in Sex. Tarquinium adulterum inflammat. Sextus est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibique si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Tertiò sententiæ illæ, quæ ad vlciscendas iniurias pertinent, magnopere animos commouent, vt Cicero Quirites contra Mithridatem inflammat hoc modo; Maiores vestri sæpè mercatoribus ac nauiculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt, vos tot ciuium Romanorum millibus vno nuncio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?

Or. pro L. Man.

Sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubiisq. euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ, sin autem aduersæ, de periculo commouendi. atque hi quidem sunt perorationis loci.

Non semper animi sunt incitandi, sed interdum etiam reprimendi. Quoties igitur hoc accidit, debet orator ostendere quàm incertus sit fortunæ status, quàm dubia sint euenta rerum futurarum; debet admonere ut suas fortunas retineant, & pericula deuitent, incertus enim fortunæ status multum animos mouet, & plurimum valet ad suadendum, vt apud T. Liuium pater Horatij, qui sororem interfecerat, cum incitatum populum reprimere vellet, ita inquit, Hunccine quem modo decoratum, ouantemque victoria incedētem vidistis Quirites, eū sub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre potestis? Sunt autem in perora-

in peroratione amplificanda omnia, quæ honesta, quæ vtilia, quæ necessaria, quæ iucunda, quæ procliuia esse dixerimus; & si ij, qui deliberant, fortunam habent secundam, eos admonebimus, vt illam diligenter conseruare studeant, vt Diomedes apud Virgilium Latinos admonet, vt cum Troianis pacem habeant, si felicitatem suam incolumem seruare velint, quoniam quicumque bellum cum Troianis fecerant, infelices exitus sortiti fuerant, sic enim ait, L11.Aen.

O fortunatæ gentes, Saturnia regna
Antiqui Ausonij, quæ uos fortuna quietos
Sollicitat? suadetque ignota lacessere bella? & quæ sequuntur.

Si vero fortuna fuerit aduersa, periculum ostentare oportebit, vt Latinus Rex

Consulite in medium & rebus succurrite fessis,

Atque hoc modo in deliberatione peroratio tractatur.

Principia autem in sententiis dicendis breuia esse debebunt, Non enim supplex ut ad iudicem uenit orator, sed hortator atque auctor, quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breuiter dicentem audiendum.

In deliberatiuo genere plerumque breuia sunt exordia, quoniam qui deliberant, sponte sua parati sunt ad audiendum, neque supplicare opus est, vt in iudicijs fieri solet. Satis igitur est rem proponere de qua dicturi sumus, & auditores hortari, vt attente velint audire, nisi tempus causaque postulet, vt longiori exordio vtamur, vt pro Lege Man. Cicero, antequam de re dicere incipiat, causam exponit, quare antea nunquam in concione orationem habuerit, deinde ita proponit; Dicendum est enim de Cn. Pompeij singulari eximiaque virtute. in Philippicis autem omnibus vel breuissimo vel nullo vtitur exordio, sicut etiam Demosthenes. Sed in dissuadẽdo nonnunquam longo exordio opus est, præsertim si illa dissuadeamus, quæ auditoribus vtilia esse videantur, cuius rei pulcherrimum est exemplum apud Ciceronem de Lege Agraria contra Rullum, vbi longa insinuatione vtitur.

Tota autem oratio simplex & grauis, & sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

Corpus ipsum orationis in deliberatiuo genere nihil fucatum aut nimis expolitum habere debet, sed esse simplex & graue, ne qua fraudis aut doli suspicio subsit; crebræque sunt adhibendæ sententiæ, quæ multum mouere solent, verborum autem ornamenta non ita crebra, ne videatur nimium exultare oratio, sed grauitatem habere, tales omnino sunt Demosthenis Philippicæ.

C.F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos, nunc quæ iudicijs accommodata sunt, expecto, idq. nobis genus restare unum puto. C.P. Rectè intelligis, atque eius quidem generis finis est æquitas, quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam, ut cum de uerissimo accusatore disputatur, aut cum hæreditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio, in quibus causis quid æquius, æquissimumue sit quæritur, quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis.

Iam satis multa de laudando & suadendo disputata sunt, nunc tertium causarum genus aggreditur, quod græcè δικανικὸν, latinè iudiciale vocatur, quod duas quidem habet principales partes, hoc est accusationem & defensionem, quoties in iudicijs versatur, sed tamen eo frequenter etiam in Epistolis, & in familiari collocutione vtimur. Cum enim reprehendimus, excusamus, conquerimur, obiurgamus, deprecamur, inuehimur, in iudiciali genere versamur, quo fit vt exprobratio, excusatio, inuectiua, expostulatio, purgatio, querela, obiurgatio, deprecatio, & si qua sunt huius generis iudiciali generi tanquam species quædam subijciantur. Quoniam autem in omni genere primo finis est quærendus, nam omnia propter finem aguntur, ideo primo loco Cicero iudicialis generis finem explicat, sicut enim demonstratiui generis finis est honestas, deliberatiui vtilitas, ita iudicialis generis finis est æquitas.

Est autem æquitas optima iuris, ratio quā nobis dictat ipsa natura, vndè bonæ leges profluunt, quæ deindè etiam ab ipsa reguntur; differt à iustitia, quoniam iustitia leges ad vnguem seruari postulat, & summum ius sequitur, nihilque de pœna vult remittere, nec magis diuitem quam pauperem respicit, nec magis principi quam priuato

Aequitas à iustitia differt.

parcit;

parcit; æquitas vero quædam est iustitiæ remisſio, atque (vt ita dicam) emendatio, & æquum & bonum nihil aliud est, quam ipſum iuſtum cum clementia coniunctum, de quo Aristoteles primo Rhetoricorum libro multa diſputat. Hæc eſt, quam nona Philippica Cicero in Ser. Sulpicio laudat, cum ait eum, quæ proficiſcuntur à legibus, & à iure ciuili ſemper ad facilitatem, æquitatemque referre ſolitum. in iudicijs æquitas aliquando ſimpliciter ſpectatur, vt cum quæritur, quid æquum, quid bonum ſit, aliquando ex comparatione, vt quid æquius, quid melius; ponit autem duo exempla Cicero eius æquitatis, quæ ex comparatione ſpectatur; primum eſt, cum de veriſsimo accuſatore diſputatur, hoc eſt cum duo aut plures volunt aliquẽ accuſare de repetundis, aut de aliquo maleficio publico, & quæritur quis melior, aut quis optimus ſit accuſator futurus, quod genus quæſtionis diuinatio vocatur, quoniam de animo & facultate accuſatoris quodammodo diuinare opus eſt, qualis eſt prima actio Ciceronis contra Verrem. Quintus enim Cæcilius, qui Verris quæſtor fuerat, petebat ſibi delationem dari, & cum ipſo Cicerone de accuſando Verre contendebat, quæritur ergo cui ſit æquius accuſationem concedere, de qua re ſic proponit Cicero, Ego ſic intelligo Iudices, cum de pecunijs repetundis nomen cuiuſpiam deferatur, ſi certamen inter aliquos ſit, cui potiſsimum delatio detur, hæc duo in primis ſpectari oportere, quem maximè velint actorem eſſe ij, quibus factæ eſſe dicantur iniuriæ, & quem minimè velit is, qui eas iniurias feciſſe arguatur. Cornificius ad Herennium primo libro de hac re ita ſcribit; In publicis quæſtionibus cauetur legibus, vt antè, ſi reo commodum ſit, iudicium de accuſatore fiat, vtrum illi liceat accuſare, nec ne. Cicero tertio libro Epiſtolarum ad Quintum fratrem ita ſcribit, Apud Catonem erat diuinatio in Gabinium futura, inter Memmium, & T. Neronem, & C. L. Antonios M. F. putabamus fore vt Memmio daretur, etſi erat Neronis mira contentio. Cælius octauo Epiſtolarum apud Ciceronem, nam de diuinatione Appius, cum calumniam iuraſſet, contendere auſus non eſt, Pilioque ceſsit; Hæc igitur quæſtio cum de veriſsimo accuſatore diſputatur, Diuinatio vocatur. Secundum exemplum eſt, cum hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamento petitur poſſeſsio, vt ſiquis ab inteſtato mortuus agnatos non habeat, Lex enim duodecim tabularum poſt ſuos hæredes agnatos admittebat, ponamus igitur nullos eſſe agnatos, certe qui petunt hæreditatem, petunt ſine lege, vt ſi petat fratris filius emancipatus, nam emancipatio rumpebat agnationem, aut ſororis filius petat, cum nulla ſit certa lex, videndum quid æquius ſit, aut quid æquiſsimum. ita lex ab inteſtato proximiores agnatos vocat ad hæreditatem, multi ſunt fortaſſe agnati qui petant, videndum quinam æquius petant. Sed hæc omnia

Aequum & bonum quid ſit.

omnia nostro tempore partim iure communi, partim legibus municipalibus sunt constituta, quod si qua controuersia nascatur, ea tractabitur ex locis æquitatis, de quibus paulo post agetur.

Atque etiam ante iudicium, de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut sit ne actio illi, qui agit, aut iam ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa ne lege, his ne verbis sit actio, quæritur.

Translatiua constitutio. Hoc loco de translatiua constitutione verba facit, de qua primo de Inuentione sic ait; At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio, quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Quintilianus non vult hanc esse constitutionem, quia non constituit iudicium, sed potius destruit. Cicero autem & antè iudicium tractari posse docet, & in ipso iudicio. Ac primò quidem ante iudicium multis modis translatiua constitutio tractatur, cum de constituendo ipso iudicio est contentio, vt cum quærimus, sit ne actio illi, qui agit? hoc est, habeat ne ius agendi, aut petendi aliquid in iudicio? exempli gratia si pecunias ego Marco debeo, & eas à me Cornelius petat, neque enim Cornelius actionem habebit contra me, nisi vel procurator Marci, vel cognitor, vel aduocatus, vel hæres, vel denique ius aliquod petendi consecutus fuerit, ita quæri potest, an filio sit actio contrà patrem, an seruo contra dominum, an vxori contra maritum, & contra. Contenditur etiam de tempore, vt si quis petat pecuniam, antequam cæpta sit deberi, hoc est (vt vulgo dicunt) ante terminum; quæritur iam ne sit illi ne actio? vel si quis agat contra præscriptionem longi temporis, vt si quis mihi litem moueat de prædio, quod iam decennium bona fide possederim, nam illi statim vsucapionem, & temporis præscriptionem obijciam, & dicam iam illi actionem esse desijsse, neque amplius contra me agere posse, quia prædium illud longo tempore sit vsucaptum. Interdum etiam de lege contenditur, vt si quis eum, qui se telo defenderit, & inimicum suum interfecerit, reum agat Lege Cornelia de Sicarijs, aut qui cum meretrice fuerit, adulterij reus agatur, ex Lege Iulia de Adulteris, nam obijciendum est, non esse lege illa agendum, quæ res etiam pro A. Cæcina, in controuersiam venit, nam Cæcinnæ aduersarij dicebant, non interdicto, vnde vi, agendum esse cum Sex. Ebucio, sed potius iniuriarum, qua de causa Cicero primo probat se habere

bere

bere actionem ex interdicto, quo vis omnis prohibetur, & docet Cæcinnæ vim factam fuisse. Nonnunquam de verbis, quibus in agendo vti opus est, contentio nascitur, nam olim ex præscripta formula verborum agebant, quam prætor ipse, à quo iudicia petebantur, agentibus definiebat, quam qui secutus non fuisset, causa cadebat, eam consuetudinem facetissimè ridet Cicero pro L. Murena, Notas (inquit) quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent, cum hoc fieri bellissimè posset, fundus Sabinus meus est, immo meus, deinde iudicium noluerunt, fundus (inquit) qui est in agro, qui Sabinus vocatur, satis verbosè, cedo, quid postea? ego eum ex iure meum esse aio. quid tum? inde ego te ex iure manu consertum voco, quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, vnde petebatur, non habebat, transit idem iurisconsultus tibicinis latini modo. Vnde tu me (inquit) ex iure manu consertum vocasti, inde ibi ego te reuoco; prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum cæteris rebus absurdum, cum vero nullo vsu, vtrisque superstitibus præsentibus, istam viam dico, inite viam, & reliqua.

Quæ etiam si antequam res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt, tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpè habent pondus, cum ita dicitur, Plus petisti, sero petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio.

In ipso iudicio (inquit) translatiua constitutio sæpè magnum pondus habet. licet enim hæc ferè ante iudicium tractari soleant, tamen si acciderit, vt his non obiectis iudicium fuerit iam constitutum, multum valent in ipso iudicio; quoniam iniquitas iudicij ostenditur, cum ita possumus dicere, Plus petisti, Sero petisti, & quæ sequuntur. Quid autem sit plus petere, declarat Iustinianus libro Institutionum quarto, Titulo de Actionibus, Plus (inquit) quatuor modis petitur, re, tempore, loco, & causa. Plus petere.

Re, vt siquis pro decem aureis qui ei debebantur, viginti petat, vel si quis totam rem petat, cum ei pars tantum debeatur.

Tempore, vt si pecuniam, ante diem, vel ante conditionem petat.

Loco, siquis Romæ dare pollicitus fuerit, ego Mediolani petam.

Causa, vt si quis vel equum, vel decem aureos pollicitus sit, ego tantum equum petam, aureos vero nolim accipere pro equo, est enim promissoris electio, vtrum equum an pecuniam soluere malit, nō eius cui promissum fuerit, ita possumus obijcere. Sero petisti, cum iam longo tempore in mancipium meum res venerit, & vsucapta sit. Non fuit tua petitio, quia neque procurator, neque cognitor, neque aduocatus, neque hæres fueras. Non à me petere debes, sed ab eo cum quo contraxisti, non hac lege de Sicarijs, aut Adulteris, sed alia mitiori, non his verbis, quibus vsus fuisti, sed ijs, quæ prætor ipse præscripsit, vel quæ sunt in formulis Actionum, non hoc iudicio capitali, sed ciuili. Cicero pro A. Cæcinna hoc modo translatiuę constitutioni occurrit. At si quis mihi hoc iudex, recuperatorve dicat, potuisti enim leuiore actione confligere, potuisti ad tuum ius faciliore & commodiore iudicio peruenire, quare aut muta actionem, aut noli mihi instare ut iudicem, tamen is aut timidior videatur, quàm fortem, aut cupidior, quàm sapientem iudicem esse æquū est, si aut mihi præscribat, quemadmodum meum ius persequar, aut ipse id, quod ad se delatum sit, non audeat iudicare.

Quarum causarum genus est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum, cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis eius sunt, vt quamquam in ipsum iudicium sæpè dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis.

Hæ causæ translatiuæ (inquit) pendent à iure ciuili, quod quadruplex est, vel publicum, vel priuatum, vel in lege, vel in more, Publicū quod ad statum ciuitatis pertinet, & ad communem vtilitatem. priuatum quod ad singulos homines; in lege ius esse dicitur quod scriptū est, & publicè confirmatum; in more, quod non est scriptum, sed est in consuetudine, & omnes eo utuntur, quamuis autem plerique ora-

tores

tores iuris ciuilis cognitionem negligant, tamen eam censet ipse Cicero ad dicendum esse necessariam, quod primo de oratore Crassus multis rationibus & exemplis confirmat, neque sanè poterit orator hæc omnia, quæ ad constituendas actiones pertinent, quæ ad accipienda subeundaque iudicia, quæ ad excipiendam iniquitatem iudicij, quę ad comparandam æquitatem spectāt, bene intelligere, nisi iuris ciuilis cognitionem habuerit. Hæc autem ita distinguuntur, vt cōstituere actionem dicatur prætor, vel is, qui iudicium exercet, cum actorem admittit, qui actionem intendat. Accipere subireque iudicium dicatur reus, atque is, vnde petitur, cum translatiua constitutione non vtitur, sed iudicio contendere paratus est. Excipere iniquitatem actionis dicitur etiam reus, cum utitur exceptione vel doli mali, vel metus, vel actionis, ne si iudicium subeat, ei fiat iniuria, Aequitatem comparare est, cum duabus, aut pluribus rebus propositis, consideratur vtra sit æquior, aut quæ sit æquissima. Hæc autem quatuor Cicero separat à iudicijs, non quia dissimilis generis sint, nam omnino sunt iudicialia, sed quoniam interdum ipsa iudicia tempore præcedunt, hoc est ante tractantur, quam iudicia constituantur.

Cōstituere actionem. Accipere iudicium. Eripere iniquitaté. Comparare æquitatem.

Nam omnia quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale sit ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate, & iure maximè consistit.

Duo sunt, quibus humanæ actiones rectè gubernantur, ius & æquitas, ius enim ciuile iudicijs dominatur, æquum & bonum ita iusticiam temperat, vt à clementia non discedatur. Sed hæc duo ad qualitatem referuntur, hoc est quod ait Cicero, omnia quæ de iure ciuili, & de æquo ác bono disceptantur, ad eam formam pertinere, in qua quale sit ambigitur. Sed aduertendum est, qualitatem interdum summum esse genus, & omnes causarum species, atque earum fines continere, vt honestatem, utilitatem, æquitatem; interdum esse constitutionis speciem, in qua non de facto, neque de facti nomine quæritur, sed de iure, vt iustum an iniustum, æquum an iniquum, de qua sentit Cicero; quoties igitur de qualitate controuersia est, tunc diligenter videndum quid ius ciuile, & quid æquitas postulet.

Ius & æquitas humanarum actionum gubernatrices.

In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus vnus aliquis capiendus est, si plures non queas ad re

 sistendum.

ſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt, vt quod obijcitur, factum neges, aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id eſſe, quod aduerſarius criminatur, aut ſi neque de facto, neq. de facti appellatione ambigi poteſt, id, quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat, & rectum eſſe, quod feceris, concedendumue defendas. Ita primus ille ſtatus, & quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam, ſecundus autem definitione, atq. deſcriptione, aut informatione verbi, tertius a qui, & veri, & recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractandus eſt.

Quamuis ſuperius omnium conſtitutionum locos tractauerit, tamen hoc in loco nunc iterum eandem diſtributionem breuiter repetit, vt oſtendat quomodo iudicijs accommodari debeat. In omni (inquit) iudiciali controuerſia, poſſunt tres gradus inueniri, ex quibus defenſor vnum capere debet ad reſidendum, ſi plures capere non poteſt; atque illa primo defenſio firmiſsima eſt, vt Quintilianus ait, ſi quis crimen neget, & factum non eſſe dicat, vt, Non commiſit parricidium Roſcius. Non populum Rom. largitione Plancius corrupit. Non fecit inſidias Milo. Proxima defenſio eſt, ſi non id feciſſe dicamus, quod aduerſarij obijciunt, quamuis factum concedamus, vt, Rabirius etiamſi contra Saturnium arma ſumpſit, non tamen ideo populi Rom. maieſtatem imminuit. Ebucius quamuis Cęcinnam in fundum venire prohibuerit, non tamen vim fecit. Tertia defenſio eſt, ſi neque factum, neque facti nomen negare potes, vt rectè factum oſtendas, vt, Cædem quidem fecit Milo, ſed iure, quoniam inſidiatorem & latronem interfecit.

Ex his tribus gradibus primus ille, in quo factum negatur, coniectura dicitur, à coniectu mentis, quoniam quæ obſcura ſunt, & dubia, rationibus & argumentis aperire & quodammodo interpretari opus eſt, vnde etiam coniectores dicuntur ſomniorum interpretes.

Secundus gradus in quo non de facto, ſed de facti nomine controuerſia eſt, vel definitione, vel deſcriptione, vel informatione verbi tractandus eſt, quomodo vero hæc tria nomina inter ſe diſtinguantur, ſatis copioſè ſupra docuimus. Nam definitio fit ex genere & proprietatibus,

tatibus; Descriptio ex euentis, & communibus accidentibus, atque attributis rebus & personis. Informatio verbi, ex notatione siue Etymologia.

Tertius gradus in quo neque de facto, neque de nomine sed de qualitate facti tractatur, æquum, & verum, & rectum, & humanum continet, quæ verba quatuor licet idem ferè significent, tamen ita facilè distingui possunt, vt æquum id appelletur, quod æqualiter omnibus & summis & infimis tribuendum est, & bonitatem potiùs quàm seueritatem spectat, quæ virtus æquitas nominatur. Verum ad honestatem & decorum referatur, vt Horatius,

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est,

idest honestum ac decorum. Cicero pro L.Murena,

Negat verum esse allici beneuolentiam cibo.

Rectum ad iustitiam & perfectum officium spectet, quòd omnes virtutum numeros habeat. Humanum denique quod ad clementiam & misericordiam pertineat. Nonnunquam accidit vt in vna causa plures sint constitutiones, vt pro Milone, principalis quidem constitutio qualitatis est, quoniam neque de facto, neque de nomine facti controuersia est, sed de iure, verùm additur etiam alia constitutio, vnde tota penè defensio pendet, cum quæritur vter vtri insidias fecerit; nam in ea parte coniecturis est agendum, itaque constitutio coniecturalis efficitur. Sic pro L.Murena coniecturalis est status, quia negat ambitum à Murena commissum; sed cum probat, vnicuique licere, in populum esse liberalem, qualitatis statum assumit.

Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subiiciat recusationis suæ, primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem inficiationemque facti. Secundus quòd non sit in re, quod ab aduersario ponitur in verbo. Tertius quòd id rectè factum esse defendet, quod sine vlla nominis controuersia factum fatetur.

Non satis est causæ constitutionem intelligere, sed oportet etiam rationem aliquam habere defensionis. Igitur in omni defensione quæritur aliqua ratio præter statum. Status enim controuersiam ponit, & causam constituit, ratio vero probat, & confirmat defensionem. Quare primus ille status, qui coniecturalis dicitur, nullam aliam habet rationem præter ipsam negationem inficiationemque facti, neque enim facti ratio vlla potest afferri, cum ipsum factum negetur. Dicet ergo defensor, iniquum esse crimen & fictum, falsos testes, accusatorem calumniari, reum nihil vnquam tale non modò fecisse, sed ne cogitasse quidem, ab eius vita crimen illud quam longissimè abhorrere, quæ cum in alijs orationibus multis, tùm præcipuè pro Roscio Am. Cicero diuinitus tractat. In secundo statu, in quo definitione vtendum est, dicet is, qui defendit, non eo nomine factum esse appellandum, quo aduersarius nominauit, rem ipsam à nomine, vel nomen à re longè discrepare, neque omnino in re esse, quod in verbo posuit aduersarius, vt pro C. Rabirio Cicero, quamuis fateatur à Rabirio contra Saturninum arma sumpta fuisse, non tamen imminutam ab eo maiestatem defendit, & pro M. Cælio, quamquam nō neget Cælium rem habuisse cum Clodia, tamen non esse eum adulterum defendit, cum illa more meretricio viueret. Ita qui insciens exulem in domum suam receperit, non debet receptator appellari, & qui pecunias priuatas in templo surripuerit, non erit sacrilegus. In statu qualitatis, oportet omninò facti rationem afferre; cum enim & de facto, & de facti nomine constet, nulla res damnationem remorari potest, nisi facti ratio appareat, quæ vel à iure ciuili, vel ab æquitate ducitur; à iure ciuili, vt si quis adulterum domi suæ deprehensum interficiat, aut pater filiam, quæ commisit adulterium, occidat, hoc enim iure ciuili concessum est, sicut etiam legibus duodecim tabularum, nocturnum furem licebat interficere, & diurnum si se telo defendisset. Ab æquitate, vt si quis imprudens cum feram petere vellet, hominem interficiat, æquitas postulat, vt illi ignoscatur, qui non sponte maleficium commisit, atque hoc modo rationes defensionibus accommodantur.

Deinde vnicuique rationi opponendum est ab accusatore, id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur, quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes conti-

nent causas. sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum depellendi criminis gratia, quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet, firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

Dixerat oportere defensionis extare rationem, alioqui statim reus condemnaretur, nunc ostendit etiam ab accusatore contra rationem defensionis aliquid esse afferendum, alioquin accusatio nulla statim esset, ea vero quæ contra rationem defensionis afferuntur ab accusatore, continentia causarum vocantur. Græcum autem verbum expressit, nam à græcis συνέχοντα vocantur, quæ Cicero continentia vertit, sciendum tamen est, non tantum quæ dicuntur ab accusatore contra rationes defensionis, appellari continētia causarum, sed etiam ipsas rationes hoc nomen habere posse, quoniam non minus ipsæ rationes causas continent, quàm illa, quæ contra rationes ab accusatore proferuntur: Verum docendi gratia hæc ita distinguuntur, vt ratio dicatur ea, quam reus ad sui defensionem affert; firmamentum vero quod accusator opponit rationi, vt accusetur Horatius, quòd sororem suam interfecerit, nisi rationem ad refellendum ac recusandum depellendi criminis gratia proferat, non habebit, quid defendat, ergo rationem illam affert, iure est à me interfecta soror, quoniam in publica omnium lætitia, ipsa sola communem patriæ hostem sponsum suum lugebat, accusator autem ad labefactandam hanc rationem illud firmamentum afferet; At quamuis illa sponsum suum extinctum lugeret, non tamen à fratre soror indemnata iure potuit interfici. Ita Milo rationem Clodianæ cædis illam affert, quod Clodius esset insidiator, accusatores autem vtuntur eo firmamento, quòd Clodius nullas insidias Miloni fecerit, sed propter odium & inimicitias ab eo fuerit interfectus.

Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, & quasi concursu quæstio exoritur quædam, quam disceptationem voco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet.

In omnibus iudicijs sex vocabula sunt consideranda, quæ tractantur à rhetoribus, primū est accusatoris intentio, cum reo crimen intendit

hoc

hoc modo, parricidium commisisti, vel maiestatem imminuisti, vel iniustè gessisti. Secunda est depulsio defensoris, cum ita crimen depellit, non commisi parricidium, non hoc facto meo maiestatem minui, non iniustè gessi. Tertia est causæ constitutio, quæ ex intentione accusatoris, & depulsione defensionis oritur hoc modo, in coniectura, An parricidium commiserit; in definitione, An maiestatem minuerit; in qualitate, an iniustè gesserit. Quarta est ratio defensoris. Quintum est firmamentum accusatoris. Sexta & vltima est ipsa disceptatio, siue iudicatio, de qua hic loquitur Cicero. Hæc nascitur ex conflictione & quasi concursu rationis & firmamenti, vnde tota vis iudicij pendet. Græcè κρινόμενον dicitur, vt cum Horatius fateatur à se interfectam sororem, & eam rationem afferat, quòd illa sponsum suum hostem patriæ mortuum lugeret, accusatores autem vtantur eo firmamento, quòd non liceat fratri sororem indemnatam interficere, quæritur an iure potuerit Horatius eam cædem facere, & hæc est disceptatio siue iudicatio, quæ in causis omnibus est vltima, & ad quam argumenta omnia referri debent.

Nam prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, vt in coniectura, ceperitnè pecunias Decius? in definitione minueritnè maiestatem Norbanus? in æquitate iurenè occiderit Opimius Gracchum? hæc quæ primam contentionem habent, ex arguendo, & resistendo, lata (vt dixi) & confusa sunt.

Duplex est quæstio ciuilis in iudicijs, prima quæ nascitur ex intentione & depulsione, diffusa est, atque lata, & quodam modo confusa, quia nullam habet rationem, quam sequatur; altera verò quæ nascitur ex ratione & firmamento, angustior & certior est, quoniam ea disceptationem ac iudicationem continet. Diffusæ illius prioris latæque controuersiæ, tria ponit exempla Cicero, primum coniecturæ, vt, an P. Decius repetundarum reus, pecunias contra leges ceperit, is enim inficiatur; quod exemplum etiam in secundo de Oratore M. Antonius ponit. Alterum exemplum est definitionis, vt An populi Rom. maiestatem minuerit C. Norbanus Tribunus plebis, qui seditionem in populo concitauit contra Q. Cæpionem, qui proconsul à Cimbris victus fuerat, propter quam seditionem Cæpio damnatus fuit, & eius bona publicata. Postea vero C. Sulpitius Norbanum maiestatis accusauit,

ſauit, ſed eum M. Antonius defendit. Tertium exemplum eſt qualitatis, vt An Opimius iure C. Gracchum occiderit? qui cum eſſet Tribunus pl. & L. Agrarias ferre vellet, à Senatuque prohiberetur, armata multitudine Auentinum montem occupauit, vnde ab Opimio Conſule deiectus, cum nullam ſpem ſalutis amplius haberet, ſibi ipſe mortem conſciuit, vel, vt aliqui ſcribunt, Seruo ſuo ſe iugulandum tradidit, poſtea L. Opimium Q. Decius accuſauit.

Rationum & firmamentorum contentio adducit in anguſtam diſceptationem; ea in coniectura nulla eſt. nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut poteſt, aut debet, aut ſolet reddere, itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio, & diſceptatio eſt extrema.

Cum rationes & firmamenta diffuſæ illi controuerſiæ adiunguntur, tunc in anguſtam diſceptationem res contrahitur, de qua ferenda eſt ſententia; ſed videndū eſt quibus in ſtatibus rationes & firmamenta facti reperiantur; Nam in coniectura, nulla poteſt eſſe facti ratio, cum ipſum factum negetur, quo fit, vt coniectura ſemper quodammodo confuſa ſit & incerta, quia nulla eſt in ea ratio, neque firmamentum, quod rationi opponatur. Quocirca in hoc genere nihil extrema diſceptatio ſiue iudicatio differt à prima quæſtione, vt cum accuſatur Cn. Plancius de Ambitu, & ipſe negat à ſe commiſſum ambitum, prima quæſtio eſt, an populum largitione corruperit, & eadem etiam eſt extrema iudicatio. nam ſi probatum fuerit id, quod à reo negatur, ſtatim ſequitur condemnatio. Multæ tamen rationes & argumenta ad coniecturam infirmandam & euertendam afferuntur à defenſore, quæ magnam vim habet, vt non eſt verum, quod Roſcius patrem interfecerit, quia primò nulla fuit cauſa, deindè quia vir probus, innocens, rei ruſticæ deditus, alienus ab omni ſceleris ſuſpicione, qualis ſemper fuit Roſcius, tātum maleficium non admittere ſolet; contra vero ad confirmandam coniecturam ſunt accuſatoris argumenta, Patrem interfecit Roſcius, quia rus cum ablegarat, & eum oderat, atque exhæredare conſtituerat, quæ ſignis & veriſimilibus confirmari ſolent, ſed tamen omnia, ſicut ait Cicero, ad primam quæſtionem referuntur.

In illis autem vbi ita dicitur, non minuit maiestatem, quod egit de Cæpione turpulentius, populi enim Romani dolor iustus vim illam concitauit, non tri buni actio. Maiestas autem quoniam est magnitu do quædam populi Romani, in eius potestate ac iu re retinendo, aucta est potius, quàm diminuta, & vbi ita refertur. Maiestas est enim in Imperij, atq. nominis populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vo cauit, existit illa disceptatio, minuerit ne maiesta- tem qui voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egerit.

Docet quomodo rationes & firmamenta sint in definitione requiren da, nam qui defendit, factum confitetur, sed nomen facti quod ab ab accusatore profertur, negat, vt in Norbani accusatione Sulpicius ait, Norbanus in populo seditionem concitauit, ergo populi Rom. maiestatem minuit. M. Antonius defensor ita respondit, fateor à Nor bano seditionem in populo concitatam, sed non tamen ideo maiesta- tem imminutam esse. Verum illa defensoris confesio semper aliquid rationis annexum habere debet, vt hoc in loco: Populi enim Roma- ni dolor iustus vim illam concitauit, non Tribuni actio, cum enim iustum dolorem appellat, vtitur defensione, deinde ad vocabuli defi- nitionem defensor accedat oportet, quam ita tractabit, vt causæ suæ maximè conuenire intelliget. Dicet igitur maiestatem esse magnitu- dinem populi Romani, atque ideo in potestate ac iure populi retinen do maximè consistere, quam is, qui populum Romanum ad ius suum obtinendum concitat, etiam si id turbulentius faciat, non modò non minuit, sed potius auget atque amplificat, docebitque non omnem populi seditionem ad imminuendam maiestatem pertinere. Accusa- tor contra definitionem aliam affert, qua ostendat vim omnem mul- titudinis seditiosè concitatam, ad crimen maiestatis referri hoc mo- do, Maiestatem minuit, quicumque per vim multitudinis rem ad se- ditionem vocauit, ex vtraque definitione disceptatio nascitur, An ab eo, qui fateatur se voluntate populi Romani rem gratam & æquam per vim egisse, maiestas sit imminuta, atque hac ratione etiam in alijs definitiuis constitutionibus iudicatio poterit inueniri. Sed vt hoc Ci- ceronis

ceronis exemplum melius intelligatur, sciendum est Maiestatis crimen esse grauissimum, & vt ait Vlpianus, proximum sacrilegio. Maiestatis autem crimen est illud, quod aduersum populum Rom. vel aduersum securitatem eius committitur, hoc crimine tenetur is, qui homines ita ad seditionem concitat, vt cum telis, lapidibusve in vrbe sint, qui aduersus Remp. conuentus agit, qui contra magistratus aliquid molitur, qui hostes adiuuat, aut eis consilia patefacit; qui in exercitu milites solicitat, sciens in tabulis publicis falsum conscripsit; denique qui dolosè contra Remp. aut Principem, aut Magistratum aliquid gesserit. In hoc tam atroci crimine, etiam infames homines, & serui, & mulieres delationem habent, & audiuntur, vt Modestinus ait, ad Legem Iuliam Maiestatis.

In his autem causis, vbi aliquid rectè factum, aut concedendum esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio: iure feci, salutis omnium & conseruandæ Reip. causa, relatumque est ab Decio, ne sceleratissimum quidem ciuem sine iudicio, iure vllo necare potuisti, oritur illa disceptatio, potuerit ne rectè salutis Reipub. causa ciuem, euersorem ciuitatis, indemnatum necare.

In qualitatis statu semper est certa defensoris ratio, quoniam aliter causa non consisteret, si enim fateatur Opimius à se Gracchum interfectum, neque doceat id à se iure factum, statim condemnetur necesse est; itaque rationem affert facti sui, hoc modo; iure Gracchum interfeci, salutis omnium, & conseruandæ Reip. gratia, quoniam ille statum Reip. perturbabat. Accusator contra defensoris rationem, illud firmamentum afferet, vt iudicatio nascatur, nō licere quemquam indemnatum necare, quamuis sceleratissimus sit; aut rationem euertet dicens, non esse factum Reip. causa, vel nihil Reip. profuisse, quod cum sit, nascitur in disceptatione coniectura, vt pro Milone, ratio defensoris est, iure Clodium interfeci, quoniam erat insidiator; accusatoris firmamentum, imò non erat insidiator; iudicatio, an Clodius insidiator fuerit, hoc igitur modo iudicationes inueniuntur.

Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ,

fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus, & personis rursus ad consultationis formam rationemque reuocantur.

Aduertendum est (inquit) disceptationes & iudicationes semper infinitas fieri, quamuis enim oriantur ex ijs controuersijs, quæ sunt certis personis, & temporibus notatæ, tamen in iudicando personæ temporaque detrahuntur, quæ nihil ad iudicium faciunt. Non enim de Norbani persona iudex quærit, nisi quatenus maleficio probatur affinis esse, sed generaliter doceri vult, an omnis seditiosus maiestatem miuuat; an aliquando liceat ciuem indemnatum necare. hoc est quod M. Antonius apud Ciceronem docet his quidem verbis rhetores arguens; Ignari omnes controuersias ad vniuersi generis vim, & naturam referri, nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad Oratoris locos Opimij persona, nihil Decij, de ipso enim vniuerso genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex Senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret, nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæratur. (L. 2. de Or.)

Sed in grauissimis firmamentis & illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria.

Status qualitatis est duplex, vt Hermogenes etiam tradit, rationalis & legitimus, rationalis is est, qui non scripto, sed argumentis potiùs, ac rationibus nititur. Legitimus vero qui totus à scripto pendet; Iam igitur Cicero docuit in rationali statu, quomodo rationes & firmamenta reperiantur, nunc accedit ad legitimum, ponit autem quinque firmamenta, quæ ex scripto prouenjunt.

Primum à Lege, vt Lex est, ne prodigus testamenti factionem habeat, quidam prodigus testamentum fecit, agunt agnati, qui ab intestato succedebant, contra scriptum hæredem, probantque grauissimo legis firmamento, testamentum illud esse nullum.

Secundum est à testamento; vt si quis legatarius in iudicio legatū petat, & hæredes negent quicquam illi ex testamento deberi. Nam eo casu verba testamenti sunt proferenda, & recitanda.

Tertium à formula iudicij, vt si quis addici sibi debitorem postulet, qui non constituta die persoluerit, & sententiam contra debitorem aliàs à iudicibus latam proferat.

Quartum à stipulatione, est autem stipulatio quædam verborum obligatio, quæ fit per interrogationem & responsionem, vt spondes ne, te daturum mihi centum aureos, intra Calendas Martij? spondeo, possum igitur eos aureos exacto tempore ex stipulatione petere.

Quintum à cautione, est autem cautio scriptum quod ideo interponitur, vt ratum sit id, quod actum est. Si quis ergo debitum atque æs alienum deneget, erit grauissimum contra illum firmamentum, si tabula cautionis proferatur. Hæc igitur, quæ nascuntur ex scripto, sunt firmamenta grauissima defensioni contraria.

Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur, quod enim factum negatur, id argui non potest scripto ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius, nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat, vt cum ex testamentis, quid sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ sint ruta cæsa, non scripti genus, sed verbi interpretatio controuersiam parit.

Probat hæc firmamenta grauissima, quæ ex scripto sumuntur, tantum ad qualitatem pertinere, non autem ad coniecturam, aut ad definitionem. Ac in coniectura quidem ideo non reperiuntur, quia factum negatur, quod autem negatur, argui scripto non potest; In definitione genus ipsum scripti versari non potest, quia definitio non tantùm genus scripti, sed vnum tantùm Nomen, aut vnam rem explicat, scriptum autem plura complectitur. Quod si accidat, vt verbum aliquod de scripto definiendum sit, vt quid sit penus, quæ sint ruta cæsa, illa definitio non pertinet ad genus scripti, sed tantum ad vocabuli interpretationem. Duo sunt igitur exempla, quæ ponit hoc in loco Cicero, vt ostēdat interdū accidere, vt verba de scripto sint interpretanda.

Primum est hoc, aliquis moriens testamento legat omnem penum suam Titio, post mortē testatoris nascitur cōtrouersia, quid penoris nomine contineatur, quoniam Titius legatarius plura petit, quàm hæredes nomine penoris contineri existimēt. Est Titulus in Pandectis, De penu legata, vbi Vulpianus multis verbis disputat, quid nomine

Penus nomen quid côtineat.

mine penus contineatur. Q. Mutius vult ea contineri quæcumque esui potuique sunt, alij etiam cibaria iumentorum contineri volunt, sunt etiam qui ligna, carbones, & quæcumque ad domesticum vsum parantur penoris verbo comprehendant, quin etiam non tantùm vinum & frumenta, sed etiàm dolia quidam voluerunt in penore esse, quod Vlpianus negat. Vnguenta quoque non aliter atque oleum, & thus, & cerei, & chartæ epistolares in penore continentur.

Ruta & cęsa quæ dicantur.

Secundum exemplum est de Lege prædij, cum enim prædium vel rusticum vrbanum venditur, in ipsa venditione, quæ sunt ruta & cęsa, non comprehenduntur, quæritur ergo quæ sint ruta & cæsa? Vlpianus in Lege Fundi, De actionibus empti & venditi, ita scribit; Si ruta cæsa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quæ eruta sunt, vt Arena, Creta & similia, cæsa ea esse, vt arbores cæsas & carbones & similia. Gallus Aquilius ait, frustra in lege venditionis de rutis & cæsis contineri, quia si non specialiter venierint, ad exhibendum de his agi potest. Cicero in Topicis ita inquit, Fecique quod sæpè liberales venditores solent, vt cum ædes fundùmue vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè, & suo loco positum esse videatur, vbi notandum est Ciceronem dixisse, rutis cæsis receptis, pro exceptis, sicut etiam secundo de Oratore recepisse pro excepisse dixit, in hac eadem re, sic enim ait, Sed dicet te, cum ædes venderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. Cum igitur aliquem notare uoluerimus, quod omnia sua bona vendiderit, & dilapidauerit, venustè dicemus, Ne rutis quidem, & cæsis receptis.

Cum autem plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut velit, aut etiam si ambiguè scriptum non sit, vel à verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, uel alio se eadem de re contrariè scripto defendere, tùm disceptatio ex scripti contentione exiſtit, ut in ambiguis disceptetur, quid maximè significetur, in scripti sententiæque contentione, vtrùm potius sequatur iudex, in contrarijs scriptis, vtrum magis sit comprobandum.

Tangit

Tangit hoc loco tres controuersias, quæ ex scripto nasci solent, hoc est ambiguitatem, scriptum & sententiam, contrarias leges. Ambiguitas nascitur ex eo, quod scriptum varijs modis intelligi potest, quæ vel ex vno verbo vel pluribus fieri solet; ex vno verbo, vt si quis habeat seruum, qui Taurus vocetur, & testamentum faciens dicat, Taurum Titio do, lego. nam quia Taurus bouem significat, hæres Titio bouem se debere dicit ex testamento, quod ei Taurus legatus fuerit, contra Titius seruum nomine Taurum petit, itaque ex illo verbo Tauri, nascitur ambiguitas & controuersia. Ex pluribus verbis fit ambiguitas, cum singula quidem vnam rem significant, sed copulata duos aut plures sensus habere possunt, vt illud oraculum Cræso Lydorum regi datum;

Cræsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim,

& illud, quod ait Ennius Pyrro datum,

Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Cicero secundo de Inuentione ponit hoc exemplum, hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato: post mortem eius, vasa magnifica, & preciosè cœlata, petit à filio mater, ille se quæ ipse vellet, debere dicit, quæritur ergo in ambiguis, quid maximè significetur. Scripti & sententiæ controuersia magni momenti est, & sæpè in causa tractatur, vt pro A. Cæcinna copiosè disputat Cicero pro sententia interdicti contra scriptum, qui scriptum & verba sequuntur, ij dicuntur agere summo iure, hoc est superficem verborum sequi. Vnde illud, summum ius, summa iniuria: qui vero scripti sententiam interpretantur, ij dicuntur æquitatem amplecti, vt si lex sit, si peregrinus murum ascenderit, capite plectatur. Quidam peregrinus vt hostes irruentes repelleret, murum ascendit, vrbem tutatus est, postea capitis accersitur, quòd contra legem fecerit, fatetur contra verba legis fecisse, non tamen contra legis sententiam. Cicero pro A. Cæcinna sic ait, An hoc dubium est, quin neque verborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidem vlla, res vt omnes suis certis ac proprijs vocabulis nominentur, neque vero quicquam opus sit verbis, cum ea res, cuius causa verba quæsita sunt, intelligatur? quæ lex, quod Senatusconsultum, quod Magistratus edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (vt ad priuatas res redeam) testamentum, quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti, & conuenti formula, non infirmari aut conuelli potest, si ad verba rem deflectere velimus, consilium autem eorum, qui scripserunt, & rationem & auctoritatem relinquamus? Contraria scripta nonnunquam reperiuntur, & leges ipsæ, quamuis contrariæ

Summũ ius, summa iniuria.

trariæ non ſint, quia priores à poſterioribus abrogantur, tamen interdum caſu contrariæ fiunt, vt ſi lex ſit: Interfecto Tyranno mares etiam filij eius interficiantur, & altera lex iubeat tyrannicidæ præmiũ dari, quod voluerit; ille verò Tyranni filiũ petat incolumem ſeruari, hæc græco nomine dicitur Antinomia, quę magnis eloquẽtiæ viribus indiget. Poteſt etiam vna ſola lex interdũ caſus parere contrarios, vt ea quam ponit Hermogenes. Rapta virgo vel nuptias raptoris, vel mortem eiuſdem eligat. Quidam iuuenis eodem tempore duas rapuit, altera nuptias raptoris petit, altera mortem, atque hoc modo diſceptationes ſiue iudicationes inueſtigari ſolent.

Diſceptatio autem cum eſt conſtituta, propoſitum eſſe debet oratori, quo omnes argumentationes repetitæ, ex inueniendi locis coniiciantur, quod quamuis ſatis eſt ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quiq. illos locos tamquam theſauros aliquos argumentorum notatos habet, tamen ea, quæ ſunt certarum cauſarum propria, tangemus.

Cum primùm orator iudicationem inuenerit, tùm omnia debet ad eam argumenta ſua dirigere, quæ quidem argumenta ſumenda ſunt ex communibus illis locis qui traduntur in Topicis, qui tanquam theſauri quidam ſunt, in quibus reponuntur ad omne cauſarum genus probandum argumenta, ſed tamen quia non ſatis eſt communia intelligere, niſi etiam quæ ſpecialia ſunt intelligamus, ideo vult hoc loco Cicero breuiter attingere, quæ ſingulis in conſtitutionibus animaduertenda ſunt, vt ſciamus quomodo & coniectura, & definitio, & qualitas tractanda ſit. vt quæcumque in ſingulis dicuntur, ad ipſam iudicationem tanquam ad finem referantur.

In coniectura igitur cum eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt (ſed accuſatorem pro omni actore ac petitore appello, poſſunt.n. etiam ſine accuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera uerſari) cauſa, & euentus, cauſam appello rationem efficiendi, euentum id, quod eſt effectum.

In omni causarum genere coniectura esse potest, vt in demonstratiuo, an sit laudandus Brutus, qui filios proditionem molientes interfecit: An sit vituperandus Coriolanus, qui propter acceptas ab inimicis iniurias, patriæ bellum intulit. In deliberatiuo, an Pompeius Imperator sit eligendus ad bellum Mithridaticum. In iudiciali, an patrem interfecit Roscius. Quin etiam ad omnia tempora coniectura valet, vt ad præteritum, corruperitne populum Rom. largitione Cn. Plancius; ad præsens, bonòne sint animo ergà Romanos Carthaginenses; ad futurum, vt si Carthago incolumis relinquatur, an sit bellum renouatura? videtur etiam in omnibus constitutionibus quodammodo esse coniectura, vt an ita sit factum? an ea sit recta definitio? & in qualitate, an eo animo Nasica Tib. Gracchum interfecerit vt Remp. conseruaret. Sed hoc in loco eam coniecturam quærimus, quæ ad iudicia pertinet, & est vna per se constitutio, ac primo videndum quid accusator in coniectura facere debet. Accusatorem vocat Cicero quicumque causam agit, siue ille crimina inferat, siue aliquid sibi debitum petat, vt pecuniam, agrum, domum. At vero in omni coniectura, duo sunt primo consideranda, causa & euentus, nam (vt ait Cicero pro Roscio Am.) Nemo sine spe atque emolumento conatur ad maleficium accedere. Causam vocat ipsam rationem qua aliquid efficitur, euentum vero quod à causa effectum est.

Atque ipsa quidem partitio causarum paulò antè, in suasionis locis distributa est, quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut vtilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem & vtilia illi, quem arguit, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret.

Quatenus ad ipsas causas pertinet, nulla est alia differentia inter deliberatiuum genus & iudiciale, nisi quod deliberatiuum est de futuro, iudiciale de præterito, verum quemadmodum in suasione duo sunt prima capita, ad quæ referuntur omnia, hoc est vtilitas & facultas, ita etiam in coniecturali causa. Debet igitur accusator, cum reus negat factum, primò ostendere illi bono fuisse, quod L. Cassius maximè spectandum esse dicebat, cuius tribunal propter seueritatem scopulus reorum dictum est, deinde probare, id à reo fieri potuisse; Sunt

Tribunal L. Cassij reorū scopulus.

enim hæ duæ præcipue patrandi maleficij causæ; vtilitas & facultas: Quarum altera refertur ad finem, altera vero ad efficientem causam. Quamuis enim apud Philosophos quatuor sint causarum genera, sicuti supra docuimus, tamen oratores duas potissimùm considerare solent, hoc est efficientem & finem, in efficiente est facultas, in fine vtilitas, quæ ad agendum mouet. Finis primò solet animum mouere, nemo enim ferè est, qui non vtilitatis obiecta specie, statim ad eam animum inclinet; sed hæc est hominum differentia, quoniam boni nullo emolumento impelluntur ad maleficium, improbi sæpè paruo; Cognita vero vtilitate vires suas animus metitur, & cogitat, an id, quod propositum est, possit efficere. Cum igitur aliquem accusamus, colligere debemus argumenta, quibus quod factum esse dicimus, vtile illi, quẽ arguimus, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstremus, vt pro Roscio Am. Cicero cum recriminatione vtitur, ostendit aduersarios vtilitatis magnitudine commotos fuisse, vt Roscij patrem interficerent, & cum multa argumenta collegit, quamobrem eis vtile fuerit, tunc ita subiũgit; Video igitur causas esse permultas, quæ istum impellerent, videamus nunc ecquæ facultas suscipiendi maleficij fuerit, atque ita docet, facilè ab aduersario potuisse Roscium interfici.

Duas potissimum causas Oratores cõsiderant.

Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur, quod fit acrius, quò illa in vtroque genere maiora ponuntur.

Primo de Inuentione Cicero causam duplicem facit, quæ spectetur in coniecturis, hoc est impulsionem & ratiocinationem; impulsionem vocat impetum ab animi perturbatione aliqua prouenientem, vt ab amore, iracundia, ægritudine; ratiocinationem vero consideratam excogitationem aliquid faciendi, & non faciendi, sed hoc loco non distinguit has causas, nisi quod primo loco ponit ea, quæ ad ratiocinationem pertinent, quoniam ea longè maiorem vim habere solent. Duæ verò sunt animi perturbationes, quę in omni humana actione ferè dominantur, & quæ huc & illuc animum impellunt, hoc est spes bonorum, & metus malorum, quæ maximè sunt ab accusatore amplificandæ, vt acriores esse videantur. ab his enim omnis vtilitatis coniectura mouetur, quoniam non tantùm bona acquirere, sed etiàm mala declinare vtile est; Quantò autem maior spes bonorum, & metus malorum fuisse ostenditur, tantò fit acrior accusatio; Has egregiè causas tractat contra Clodium pro Milone Cicero; nam primò docet,

Spes bonorũ, metus malorũ, humanarum actionũ dominæ.

docet, magnam Clodio causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuisse, & pluribus verbis eam spem; atque eas vtilitates amplificat. Deinde metum etiam auget, quoniam timebat Clodius, ne Consule Milone prætura priuaretur, & publico iudicio condemnaretur, cum enim iam bis in iudicium Milo vocauerat. Hæc autem duo etiam in suadendo plurimum valent, cum obijcitur metus mali, & boni spes ostentatur, vt Anna, sorori suæ Didoni, coniugium Aeneæ suadens, metum incutit. li.4. Aen.

Spectantur etiam ad causam facti motus animorum, si ita recens, si odium vetus, si vlciscendi studium, si iniuriæ dolor.

Hæc ad impulsionem pertinent, quæ à motibus animorum proueniunt, vt si quis cædis accusetur, coniectura facilè confirmabitur, si probatum fuerit aut iram recentem, aut odium vetus, aut vlciscendi studium, aut iniuriæ dolorem in reo fuisse. Nam inimicitiæ vel recentes, vel inueteratæ solent homines ad maleficium incitare, quòd si accusator verè poterit illa obijcere, eras inimicus, eum iampridèm oderas, nihil aliud quàm eius mortem cupiebas, facilè quod volet, obtinebit. Cicero pro Roscio Am. contra aduersarios hæc copiosè tractat, pro Milone probat hæc in Clodio maxima contra Milonem fuisse; (Ille inquit) erat vt odisset, primùm defensorem salutis meæ, deindè vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremò etiam accusatorem suum: Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius quoad vixit, quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, & in homine iniusto, quàm etiam iustum esse? & paulò superius ita inquit, At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris sui, quid si hæc, non dico maiora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc, quid vultis amplius?

Si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas.

Cupiditas, quæ est cæca & temeraria dominatrix animi, sæpè hominem impellit in fraudem. Itaque diligenter eam accusator considerare debet, vt si reus fuerit ambitiosus, & gloriæ cupidus, aut auarus. Nam hæ cupiditates in causa sunt, vt homines quælibet maleficia aggrediantur, quod ita quodam loco affirmat Cicero; Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, vt adipiscantur ea, quæ concupiuerint, in quo vitio latissimè patet auaritia; (Cupiditas, cæca & temeraria animi dominatrix. Lib. 1. de Off.)

& paulo post, Maximè autem adducuntur plerique vt eos iustitiæ capiat obliuio, cum in Imperiorũ, honorum, gloriæve cupiditatem inciderint, C. Cæsar in ore semper græcos versus Euripidis de Phænissis habebat, quos tertio de Officijs ita vertit Cicero.

Nam si violandum est ius, regnandi gratia.
Violandum est, alijs rebus pietatem colas.

Pro Milone Cicero vehementer auget has cupiditates in Clodio, vt probet ab eo factas insidias, qui interfecto Milone se regnaturum sperabat.

Si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris.

Periculi timor sæpè hominem ad iniuriam faciendam impellit, vt Cicero primo de Officijs. Atque illæ quidem iniuriæ quæ nocendi causa de industria inferuntur, sæpè à metu proficiscuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Quin æs alienum & egestas ad turpitudinem sæpè impellit, vnde benè turpis egestas à Virgilio nominatur in sexto.

Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas.

ita Catilina ære alieno pressus, & angustia rei familiaris in patriam coniurauit.

Si audax, si leuis, si crudelis, si impotens.

Audacia quasi dux est ad omne maleficium, si præcipuè comitem habeat leuitatem, & crudelitatem, & impotentiam. Quare si poterit accusator ostendere audacem esse reum, & leuem, & crudelem, & impotentem, hoc est talem vt effrænatas & indomitas cupiditates habeat, is enim impotens dicitur, qui se à maleficijs continere non potest, eum facilè condemnabit. Hæc pro Roscio Am. Cicero congerit in aduersarios, pro Cluentio de Sassia Cluentij matre sic ait, Præstò est mulier audax, pecuniosa, crudelis, instruit accusatores, instruit testes, squallore huius & sordibus lætatur, exitum exoptat, sanguinem suum profundere omnem cupit, dummodò profusum huius ante videat, hoc enim modo probat id, quod incredibile videbatur à matre filium oppugnari. Hæc etiam in actionibus contra Verrem copiosissimè explicantur.

Si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus.

Hæc quinque magnam inter se similitudinem habent, nam ferè nemo est incautus, nisi sit insipiens, & qui amore captus est, insanire dicitur, & malè sanus, ita qui commota mente est, furiosus & insanus, deniqúe vinolentia furori atque insamiæ simillima est. Ponuntur autem hæc inter animi impulsiones, neque acrem admodum accusationem habent, quin aliquam licet leuem habere videntur excusationem, vt cum fatetur reus, si factum negare non potest, incautè se gessisse, aut insipienter, aut ob immensum amorem, aut quia commota mente fuerit, aut deniqúe propter ebrietatem. Sed tamen rarissimè licet vti hac excusatione, Pittacus Mytilenæus (vt scribit Aristoteles) duplici pœna statuit illum esse puniendum, qui propter ebrietatem ac vinolentiam aliquod peccatum commisisset. maiorem habent excusationem furiosi, quia de sua potestate exierunt, itaque sæpè non puniuntur, etiam si grauiter deliquerint, amantes & insipientes rarò delicti veniam consequuntur, si nihil aliud præter amorem & insipientiam præseferant.

Ebriũ duplici pęna dignum.

Amãtem rarò excusari.

Si cum spe efficiendi, si cum opinione cælandi, aut si patefactum esset, depellendi criminis, vel propellendi periculi, vel longinquum tempus differendi.

Hæc à ratiocinatione proueniunt, cum quis sperat se, posse id efficere quod concupiscit, aut opinatur scelus suum fore clam, aut putat, se crimen facilè depulsurum, si fortè res in iudicium venerit, aut periculum euitaturum, aut deniqúe longum in tempus dilaturum, hoc est quod Aristoteles primo Rhetoricorum ait; Atque illi quidem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, qui sperant rem effici posse, & à se effici, & præsertim cum facinus suum putant fore clam, aut si fortè res patefacta fuerit, impunè se abituros. Accenditur enim improborum animus ad iniuriam, cum vltra perficiendi spem, credunt etiam se facinus suum cælaturos, vt fures non alio modo furari quærunt, nisi cum sperant se furtum occultaturos. Nam cum timent, ne in furto deprehendantur, facilè abstinent, multa etiam alia clam faciunt homines, cum opinione cælandi, quæ apertè non facerent, vnde furtiui amores dicuntur, & dulcia furta Veneris, quia fiunt occultè, quin etiam cum impunitate sperant, quamuis res patefacta fuerit, facinus committere non dubitant, hoc est quod ait pro Milone Cicero,

Peccandi illecebræ spes impunitatis.

cero, Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? & pro P. Sestio, Quorum effrænatus furor alitur impunitate diuturna, vel cum iudicij periculum possunt à se depellere, & aliquo modo curare, ne in iudicium vocentur, & ne causam dicant, vt Orgeto rix ille, de quo Cæsar primo libro de bello Gallico sic ait. Die constituta causæ dictionis Orgetorix, ad iudicium omnem suam familiam ad hominum millia decem, vndique coegit, & omnes clientes obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat eodem conduxit, per eos ne causam diceret, se eripuit. Ita Cicero pro Milone de Clodio verba faciens, atque illam beluam iudicij laqueos declinantem, iam irretitam teneret. Confidunt etiam qui in longinquum tempus differre iudicium possunt, sicuti Cicero secunda in Verrem actione narrat, quemadmodum Verres & eius defensores iudicium prorogare cogitassent. Nonæ (inquit) hodie Sextiles, hora nona conuenire cæpistis, hunc diem iam ne numerant quidem, decem dies sunt ante ludos votiuos, quos Cn. Pompeius facturus est, hi ludi dies quindecim auferent: deinde continuò Romani consequentur, ita propè quadraginta diebus interpositis, tum denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt, respõsuros esse arbitrantur, & quæ sequũtur.

Aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium, aut si facinoris voluptas maior, quàm damnationis dolor.

Hæc ferè ex primo Rhetoricorum Aristotelis sumpsit, vbi de ijs, qui iniuriam inferunt, verba facit. Cum enim aliquis pœnam sceleris esse leuem putat, & præmium magnum, facilè ad illud impellitur, quod Verrem fecisse ait Cicero, vt in Sicilia cum prætor esset, tantum rapuerit, vt deinde iudicij pœnam non timeret. Sic enim inquit, Qui ita dictitat ijs esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent, se tantum rapuisse, vt id multis satis esse posit. Nihil enim esse tàm sanctum, quod non violari, nihil tàm munitum, quod non expugnari pecunia posit. In hoc genere sunt illi, qui nullum quæstum turpem putant, & lucrum pudori anteponunt, de quibus ita Horatius.

populus me sibilat, at mihi plaudo
Ipse domi simul ac nummos contemplor in arca.

Præterea cum ex facinore maior voluptas proueniat, quàm dolor ex damnatione, tunc facilè probatur crimen, vt si lex sit, Qui virginem violarit, aureos nummos quinquaginta soluito, & iuuenis diues virginem

ginem quam amabat, violasse arguatur, aut si lex sit, Qui pugno quempiam percusserit, decem aureos dato, & nobilis homo suum inimicum pugno percussisse dicatur, tales enim homines maiorem ex facinore voluptatem capiunt, quàm dolorem ex damnatione.

His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas; in voluntate autem vtilitas ex adeptione alicuius commodi, vitationeque alicuius incommodi quæritur, vt aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis impellit; quamobrem sint hæc dicta de causis.

Concludit breuiter per enumerationem, ad quam summam referantur omnes causæ coniecturales, nempe ad voluntatem & facultatem; Sed in voluntate consideratur vtilitas & detrimentum, cum vel spes ex adeptione alicuius commodi concepta voluntatem ad facinus impellit, vel metus alicuius incommodi voluntatem eandem impellit in fraudem. Itaque peccata omnia quæ à ratiocinatione, & meditatione proficiscuntur, vel propter commodi spem, vel propter incommodi vitationem suscipiuntur; quæ vero nascuntur ab aliquo repentino motu animi sæpè grauius impellunt animum; quam ipsa vtilitas, quamuis multo esse leuiora existimentur. multa enim sæpè fiunt ab iratis, ab amantibus, à timore concussis, quæ remotis illis perturbationibus, nullo modo fierent, etiamsi magna inesset vtilitas, vt propter amorem aliquis interdum riualem interficit, quem propter maximam pecuniæ summam non interficeret. Atque hæ quidem sunt causæ, quas in coniecturis orator diligenter inuestigare debet, quod pro Milone facit Cicero, & in Actionibus contra Verrem.

C. F. Teneo, & quæro qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia, quæ quidem uel maxime suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora, quòd causæ communiter uidentur insi-

mulare

mulare, & arguere omnes poſse, quorum non interfuerit aliquid, hæc propriè attingunt eos ipſos, qui arguuntur.

Hactenus docuit quæ cauſæ ſoleant hominem ad maleficium impellere, nunc euentus cauſarum oſtendit. Ac primo ſciendum euentus eſſe maximè varios, ſicut etiam cauſæ ſunt; Aliqui enim ſunt euentus neceſſarij, vt qui de cauſis naturalibus oriuntur, vt mors euentus eſt omnium rerum, quæ nata ſunt, ſed hi euentus non ad Oratorem, ſed potiùs ad Philoſophum pertinent: Sunt alij euentus fortuiti, alij voluntarij, quos Orator conſiderare ſolet, qui ab vtilitatis ſpe, & à facultate naſcuntur, hos autem euentus ita definit Cicero vt dicat; eſſe quędam conſequentia ſigna præteriti; & quaſi veſtigia facti. Conſequentia vero dicuntur, non quia poſt factum ſemper eueniant, ſed quia ſint facto adiuncta, quæ Græcè ἀκολουθα dicuntur, nam (vt paulò poſt ipſemet Cicero dicit) ſigna ſunt & antè factum, & in ipſo facto, & poſt factum. Sed mihi videtur Cicero, non (vt quidam exiſtimant) idem facere euentum quod ſignum, ſed ſignum tanquàm euentorum genus poſuiſſe, vt euenta quidem omnia ſint ſigna, non autem contra, quia plurima ſunt ſigna, quæ nequaquam euenta dici poſſunt, vt P. Sylla Catilinæ fuit amicus, cum eo frequenter verſabatur, eo familiariter vtebatur: itaque tanquam coniurationis conſcius accuſatus eſt, hic ſunt quidem ſigna, ſed nulla tamen euenta. Ita ſi quis viſus ſit mulierem familiariter ſalutare, cum ea colloqui, ridere, ſigna ſunt hæc adulterij, non tamen euenta, eſt igitur ſignum generalius nomen, quàm euentus. Itaque ideo dixit Cicero, euenta eſſe conſequentia quædam ſigna præteriti, & quaſi impreſſa facti veſtigia. Solent autem maximè ſuſpicionem mouere ipſa euenta, quia videntur tacita quædam teſtimonia, ſed magna eſt inter cauſas & euenta differentia, quatenus ad facti probationem attinet: Nam cauſæ communiter omnes arguere poſſunt, quicumque ex eo facto potuerunt aliquam vtilitatem percipere, vel efficiendi facultatem habuerunt, ſigna vero eos ipſos attingunt, qui arguuntur. Itaque in probationibus ſigna longè grauiora ſunt, quàm cauſæ, vt pro Roſcio Am. Cicero multas colligit cauſas, quibus probet non à filio, ſed à Capitone aduerſario Roſcium interfectum, quòd eſſet pauper, quòd auarus, quòd audax, quòd illius, qui occiſus eſt, inimiciſsimus, quòd ſummam facultatem ſuſcipiendi maleficij habuerit; quæ quidem rem ſuſpicioſam efficiunt, ſed quia ſunt cum multis communia, nam etiam alij tales multi Romæ eſſe poterant, ideo non firmiter probant; ſed cùm ea commemorat, quæ poſt Roſcij mortem à Capitone facta ſunt, vt quòd cum Chry-

ſogono

Fogono conuenerit, quòd Roscij bona inuaserit, & dilapidauerit, quòd in quæstionem seruos dare noluerit, & cætera multa colligit, grauius omninò vrget aduersarium, his consequentibus signis, quàm illis antegredientibus causis.

Vt telum, ut vestigium, vt cruor, vt deprehensum aliquid, quod ablatum ereptùmve videatur, vt responsum inconstanter, vt hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum aut obsignatum, aut depositum, quippiam.

Numerat signa quædam exempli gratia, vt si telum inuentum fuerit eius, qui arguatur, in corpore interfecti, aut in eo loco, vbi quis fuit interfectus, maximè suspicionem mouet; hoc signo detecta est etiam Cethegi coniuratio, nam domi eius magna telorum vis deprehensa fuit. Vestigium præterea, hoc est pedum nota, nonnunquam ad veritatem ducit, non aliter atque venatores notatis feræ vestigijs, illam aliquando reperiunt. Ea de causa Cacus latro, boues Herculis auersos in speluncam traxit, ne vestigia notari possent. Effusus etiam sanguis, & tela, & vestes cruore madentes, augent suspicionem, sed multò magis si deprehensum aliquid fuerit, quod dicatur ablatum fuisse vel ereptum, vel præparatum. ita prædones & fures sæpè solent argui, cum apud eos sublatæ furto res inueniuntur, ita Palamedes iniquo iudicio condemnatus fuit, quòd in eius tabernaculo repertæ fuerunt pecuniæ, quas dicebat Vlysses eum à Priamo accepisse, quò Græcos proderet, vt in Topicis ait Cicero. Ab ipso etiam reo signa atque argumēta ducuntur, vt si non constiterit in vna sententia, sed inconstanter locutus fuerit, aut hæsitauerit, aut titubauerit, aut cum aliquo sicario seu latrone visus fuerit, vnde facti suspicio exoriatur. Multum etiam circumstantiæ coniecturam adiuuant, vt an eiusmodi persona sit, quæ tale facinus aggrediatur, an rem perficere sperauerit, qua causa motus id fecerit, quo auxilio aut quo modo fecisse dicatur, quo tempore, quo loco, plurimi enim interest, si qui arguitur, paulò ante visus in eo loco fuerit, vbi facinus commissum est. Signa etiam conscientiæ sunt pallor & tremor in eo, qui arguitur. Sed longè omnium firmissimum signum, si scripta fuerint inuenta, vel obsignationes sigillorum, vel deposita, hæc enim sunt huiusmodi quæ ferè negari non possunt,

Literę, ob signationes sigillorum signa firmissima.

hac ratione condemnati fuere Vitellij, & Bruti filij, quòd eorum literę ad Tarquinium Superbum in legatorum manibus deprehensæ sunt, ita Lentulus coniurationis particeps probatus est, quòd eius sigillo obsignatæ literæ fuerint in Senatu prolatæ.

Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam antequàm factum est, aut posteà suspiciosum crimen efficiunt.

Nunc generatim de signis agit, atque admonet, vel in ipsa re signa notari, vel ante factum, vel post factum. In ipsa re, vt Clodius expeditus in equo, nullis impedimentis, quę habere secum semper anteà solebat, sed lectis tantum hominibus Milonem inuasit, cum interim Milo esset in rheda penulatus. Ante factum, vt Clodius dixerat, triduò, aut ad summum quatriduò periturum Milonem, seruos agrestes & barbaros coegerat, quibus insidias Miloni strueret. Post factum, vt Milo post Clodij necem securus Romam venit, & se populo, Senatui, & iudicio dedit, quod non fecisset, si insidiator fuisset.

Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus, niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tàm amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset, ut ità apertus esset, ut locum crimini relinqueret.

Nonnunquam accidit, vt nulla facti vestigia in reo reperiantur, quid ergo tunc erit agendum? Amplificandæ sunt (inquit) causæ, & facultates, vt quia sperabat sibi id maximam utilitatem allaturum, & facilè se posse facere videbat, ideò fecisse dicatur. Deinde adiungenda est calliditas ex communi disputatione, dicet enim accusator, non tàm amens erat, vt non diligenter cogitaret, qua ratione signa omnia atque indicia facti posset occultare, sicuti fures earum rerum, quas rapuerunt; auferre signa consueuerunt, ne agnoscantur; Valdè autem verisimilem orationem causæ & consilia, si rectè explicentur, efficere solent, vnde etiam Historici, quò fide dignior historia videatur, causas & consilia gestarum rerum, diligenter explicant.

Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam.

Hic

Hic locus inducetur à defensore, non esse verisimile id esse factum, quod ait accusator, cum nulla signa facti proferantur, neque enim ab audaci homine posse signa omnia occultari, qui prudentia careat, & hoc enthymemate à repugnantibus probabit, quoniam audacia non est coniuncta prudentiæ, sed temeritati. Prudentia verò, & temeritas contraria sunt, sed occultare signa prudentis & callidi hominis est. Defensor etiam omni diligentia causas remouebit, vt ostendat fictum esse crimen, quod pro Roscio Ame. ita Cicero facit, Patrem occidit Sex. Roscius? qui homo? adolescentulus corruptus, & ab hominibus nequam inductus? annos natus magis quadraginta, vetus videlicet sicarius, homo audax, & sæpè in cæde versatus? at hoc ab accusatore ne dici quidem audiuistis. Luxuries igitur hominem nimirum, & æris alieni magnitudo, & indomitæ animi cupiditates, ad hoc scelus impulerunt, de luxuria purgauit Erucius, cùm dixit hunc ne in conuiuio quidem vllo ferè interfuisse, nihil autem vnquàm debuit, cupiditates porrò qui possunt esse in eo, qui (vt ipse accusator obiecit) ruri semper habitarit, & in agro colendo vixerit? quæ vita maximè diiuncta à cupiditate, & cum officio coniuncta.

Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum dum fateatur, argumentis peccata conuinci, & hic etiam exempla ponentur, atque hæc quidem de argumentis.

Communis etiam locus accusatoris ille est, qui non ad probandum, sed ad amplificandum attinet, vt postquam causas & euenta collegerit, multisque vsus fuerit argumentis, tunc dicat non esse expectandū, vt reus fateatur, cum argumenta sint omni luce clariora. Quod si exempla poterimus aliqua commemorare, quibus cum reus inficiaretur, tamen damnatus sit, eò quòd clara essent argumenta, multum ea ratio proderit, quoniam iudices res ab aliјs iudicatas facile sequi solent. Hic aduertendum est, quòd quamuis Aristoteles primo Rhetoricorum dicat amplificationem esse propriam demonstratiui generis, exempla deliberatiui, argumenta iudicialis, tamen sæpissimè in iudiciali genere etiam amplificationes, & exempla ponuntur, nòn tantùm argumenta, ut hic ostendit Cicero.

Sin autem erit etiàm testium facultas, primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque ne argumen

tis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse, testes effugere non potuisse. Deindè singuli laudentur, quæ autem essent laudabilia, dictum est.

Postquam argumentis artificiosè repertis vsus accusator fuerit, etiam ad ea, quæ sunt artis expertia, se conferet, vt ad testes, ad quæstiones, cæteraque eius generis. Ac primò generatim testes omnes laudabit, dicetque magis testibus quàm argumentis credi oportere. Ita Cicero contra Verrem vniuersas sæpè ciuitates, testimonia dicentes laudat, sicuti contra in defensionibus aliquandò totum genus testium improbatur, vt pro l. Flacco de græcis testibus. Dicet igitur accusator, reũ fuisse quidem cautum, ne ullis argumentis teneri posset, sed tamen non potuisse testes effugere. Laudantur etiam singuli testes, quod sæpisimè facit Cicero pro A. Cluentio, Opportunè adest homo summa fide & omni virtute præditus L. Pretorius Senator: & pro Archia poeta, Adest vir summa auctoritate, & religione, & fide L. Lucullus: Sed de testibus iam alibi suprà multa diximus.

Deindè etiam argumento firmo, quia tamen sæpè falsum est, posse rectè non credi, uiro bono & firmo, sine uitio iudicis, non posse, non credi.

Hoc argumentum à comparatione ducitur, quo probatur uiro bono, testimonium dicenti, semper esse credendum, magisq. testibus quàm firmis argumentis adhibendam esse fidem: quia licet argumenta firma esse videantur, possunt tamen interdum esse falsa, cùm ex principijs minimè necessarijs ducuntur. Sed vir bonus nunquam omninò falsum dicet testimonium. Quare iudex peccat, quoties bono viro non credit. Cicero pro M. Cælio, sibi non opus esse argumentis ait, cum habeat testimonium L. Lucei, viri honestissimi & grauissimi.

Atque etiam si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut esse cuiusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur facilimè scire possint.

Nobilibus & opulentis testibus, facilius creditur (ut ait in Topicis Cicero.) Sed si fortè orator obscuros & inopes testes in iudicium adduxerit

ferit contra reum, dicet fidem non à fortuna pendere, quamuis inopes sint, tamen esse bonos viros, qui nullo modo possent induci, vt falsum dicerent, eos facilè scire potuisse id, de quo arguitur reus, atque ideo locupletissimos & optimos esse testes. Cicero de Senectute ostendit Ennium talem fuisse, hoc est inopem quidem, sed fide dignum, cum ita inquit, Licet enim versibus ijsdem mihi affari te Attice, quibus affatur Flamminium, ille vir haud magna cum re, sed fide plenus.

Sin quæstiones habitæ, aut postulatio vt habeantur, causam adiuuabunt, confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certè repudiassent, de institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, ciuesque torquentur, de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de seruis in dominos quæri noluissent, de incestu tamen & coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putauerunt.

Tribus modis quæstiones probari posse ostendit, cùm nostram causam adiuuare videntur.

Primò à vi doloris, nam sæpè dolor veritatem elicit, & quæ quis spontè nunquàm diceret, ea frequenter propter dolorem cogitur dicere. Sunt tamen alijs alij in dolore tolerantiores.

Secundò ab opinione maiorum, qui veritatem quæstionibus inueniri & posse putauerunt, atque idcirco eas approbauerunt. Nam nisi cognouissent, quæstiones ad inuestigandam veritatem prodesse, certè prorsus illas repudiassent.

Tertio ab exemplis duarum ciuitatum sapientissimarum, hoc est Atheniensium, & Rhodiorum, apud quos etiam liberi homines ciuesque torquebantur. Nam apud Romanos liberum hominem torqueri nefas habebatur, sed serui tantùm in quæstionem dabantur ad torquendum. Quin etiam non patiebantur Romani, vt de seruis in dominos quæreretur, nisi de incestu, & de rebus atrocissimis, vt de

coniu-

coniuratione in patriam, nam in coniuratione Catilinæ, quæ facta est Cicerone Consule, de seruis in dominos quæsitum est.

Irridenda etiam disputatio est, qua solent vti ad infirmandas quæstiones, & meditata puerilisque dicenda, tùm facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum, dictaque quæstionis argumentis & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt.

Quemadmodum contra quæstiones dici possit, iam superius explicatum est. Sed accusator occupare debet eam disputationem, & irridere tanquam puerilem & præmeditatam. Sed plurimum refert, si quæ dicta sunt in quæstione, cum argumentis & coniectura conuenient. Nam hoc modo fiet duplex probatio, altera à quæstionibus, altera ab argumentis. Hactenus igitur in coniecturali constitutione accusatorem instruxit, nunc ex altera parte docebit qua ratione defendere liceat.

Defensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non ijs, esse moribus,, non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tàm impotentes fuisse.

Accusatoris locos in coniectura quatuor numerauit, causas, facultates, consequentia, testimonia, defensor igitur eos omnes locos infirmare debebit. Ac primò quidem ostendere nullas fuisse causas maleficij suscipiendi, vt pro Milone, Quid enim odisset Clodium Milo segetem ac materiam suæ gloriæ? & pro Roscio Am. Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio, at ego in T. Roscio reperio. Quòd si causæ fuerint, ostendet defensor non tantas fuisse, quantas ait accusator. Vt Erucius dixerat Roscium patri non placere, quoniam eum in prædia rustica relegarat, quam causam irridet Cicero, tanquam non idoneam, quæ ad parricidium impellere posset. Quòd si fuerint alij, qui ex illo maleficio, quod commissum dicitur, vtilitatem sperarent, aut qui facultatem perficiendi haberent, in eos deriuare crimen

defenfor poterit, vt Cicero in aduerfarios Rofcij, dicet etiam defenfor, fi reus committere crimen voluiffet, aliàs longè commodius id facere potuiffe, vt pro Milone, Quem fi interficere voluiffet, quantæ, quoties occafiones, quàm præclaræ fuerunt? præterea dicet reum non ijs effe moribus, vt tale flagitium committat, quam defenfionem copiosè perfequitur pro Rofcio Am. Cicero, cùm oftendit eum vitam egiffe ab omni cupiditate difiunctam, & cum officio coniunctam. Sed hoc vbique feruat Cicero, vt quos defendit, eos bonos effe viros probare contendat. Denique dicet nullos animi motus in reo fuiffe, aut fi qui fuerint, non tàm fuiffe impotentes & effrenatos, vt eum ad fcelus impellerent. Hoc pro Milone diligenter Cicero facit, cùm ait nullum odium, nullam iram, nullam vlcifcendi fuiffe in Milone libidinem, quæ omnia docet in Clodio fuiffe.

Facultatum autem infirmatione vtetur, fi aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuiſſe demonſtrabit, aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini, aut non ſe tàm ineptum ut id ſuſciperet, quod occultare non poſset. Neque tàm amentem vt pœnas, ac iudicia contemneret.

Efficiendi facultas fpectatur potifsimum in viribus, animo, copijs, opibus, circumftantijs, quæ fi quis aut abfuiffe, aut nō opportuna fuiffe demonftrare potuerit, is argumenta coniecturæ facilè fubuertet. Cicero pro M. Cælio breuiter hæc omnia, quæ funt accufatoris argumenta propria, fubuertit hoc modo, Poffum etiam illa, & cæterorum patronorum, & mea confuetudine ab accufatore perquirere, vbi fit congreffus cum feruis L. Luceij Cælius? qui eius fuerit aditus? Si per fe, qua temeritate, fi per alium, per quem? poffum omnes latebras fufpicionum peragrare dicendo, non caufa, non locus, non facultas, non confcius, non perficiendi, non occultandi maleficij fpes, non ratio vlla, non veftigium maximi facinoris reperietur. Ita pro Rofcio Am. multis rationibus probare, illi neque animum, neque facultatem patris occidendi fuiffe. Adiungenda eft etiam illa defenfio ex communi prudentia fumpta, neminem effe tàm amentem, vt alieno tempore, non idoneo loco, multis confcijs, quorum fidem fufpectam haberet, aliquod maleficium fufcipiat.

Confe-

Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent, consistetq́. in singulis, & ea, aut eorum quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet, potius quàm criminis, aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem valere debere, testiumq́ue & quæstionum genus vniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet.

Signa & euentus, quæ consequentia hoc loco, vocantur à Cicerone, facilè refelli possunt, quando sunt eiusmodi, vt non necessario consequantur. vt pro Cælio docet familiaritatem, quam habuit M. Cælius cum Catilina, non habere crimen coniurationis; quoniam etiam alij multi boni viri Catilinæ familiares fuerunt, neq́ue tamen cum eo coniurarunt: Quod idem etiam pro P. Sylla facit. Dicet igitur ea signa, quæ aduersarius obijcit etiam nullo admisso posse contingere, vt si expalluerit reus, aut in dicendo titubarit: Potest enim quis etiam innocens in conspectu iudicis expallescere, & inconstanter loqui, non propter malam conscientiam, sed propter inconstantiam iudiciorum. Debet etiam defensor in singulis consistere, atque ostendere quàm leuia sint & infirma, hoc est quod ait Quintilianus, accedere oportet ad singula, sic uniuersa corruent, vt pro Roscio Am. Leuia ostendit Cicero signa esse, quæ Erucius obiecerat, quòd conuiuia cũ patre non iniret, quòd nemo eum domum suam inuitaret. Quin ipsa signa, si qua sunt, defensor dicet, non esse propria criminis, sed eorũ, quæ ipse facta esse dicet. ut si cruentam vestem dicat, non propter cædem, quam obijcit aduersarius, sed propter sanguinis è naso profluuium, pallidum esse non propter conscientiam, sed propter morbum. Et quoniam in dubijs rebus mitiorem semper sententiam sequi debemus, si qua fuerint cum accusatore communia, ea facile trahi poterunt ad rei defensionem, vt Erucius dixerat Roscium rus à Patre fuisse relegatum, hoc fatetur Cicero, sed vitæ rusticæ commendatione vtitur ad Roscij salutem. atque hoc factum, patris honori potius, quam crimini Roscio dari debere contendit. testes autem & quæstiones qua ratione possint infirmari, iam alibi supra copiose disputatum est.

Harum cauſarum principia ſuſpicioſa ad acerbitatem ab accuſatore ponentur, denunciabiturque inſidiarum commune periculum, excitabunturque animi, vt attendant.

Poſtquam ea, quæ ad conie&turales controuerſias, & ad probationem atque infirmationem facti pertinent, explicuit, nunc accedit ad ſingulas orationis partes, vt oſtendat quales, & in accuſando & in defendendo eſſe debeant. Ac primo exordium accuſatoris eiuſmodi (inquit) eſſe debet, vt reo acerbos iudices efficiat, & commube periculum eſſe oſtendat, atque ad audiendum excitet, debet enim acerbitatem habere vehementem, vt in Diuinatione contra Verrem, Quas res luxuries in flagitijs, crudelitas in ſupplicijs, auaricia in rapinis, ſuperbia in contumelijs efficere potuiſset, eas omnes ſeſe hoc vno Prætore per triennium pertuliſſe. Dicet etiam accuſator, periculum eſſe commune, ut tertia in Verrem actione, Commune eſt hoc malum, communis metus, commune periculum, nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm eę quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſsitudinis nomine. Pro Roſcio Am. Periculum quod in omnes intenditur propulſetis. Sed hoc multis in locis facit Cicero, vt magis Iudices excitet.

A reo autem querela conflati criminis, collectarumq́. ſuſpicionum, & accuſatoris inſidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad miſericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicum colligetur.

Defenſoris exordium querelam conflati criminis & confi&i habere debet, ita vt periculum eſſe commune oſtendat, & animos iudicum ad miſericordiam alliciat, ſibique beneuolos faciat. Hæc omnia diligentiſsimè ſeruat Cicero pro Roſcio Am. docet enim in Roſcium non alia de cauſa conflatum eſſe parricidij crimen ab accuſatoribus, niſi vt Roſcio ſublato poſſent eius bona ſecurè poſsidere, colligit ſuſpiciones plurimas, quibus docet ab ipſis accuſatoribus interfectũ fuiſſe Roſcij Patrem. Commune eſſe periculum oſtendit, ſi iudicio ficto innocentes opprimantur, iudices ad miſericordiam mouet, rogatque ut audaciæ aduerſariorum fortiter reſiſtant .. in fine exordij modicè beneuolentiam & attentionem captat, his quidem verbis, Atque ut

facilius intelligere possitis iudices, ea quæ facta sunt, indigniora esse, quàm hæc sunt, quæ dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit uobis exponemus, quò facilius, & huius hominis innocentissimi miserias, & illorum audaciam cognoscere possitis, & Reip. calamitatem.

Narratio autem accusatoris erit, quasi membratim gesti negocij suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus.

Accusator in narratione non periodis vtetur, sed membratim dicet: nam membra longè commodiora sunt in omni narratione, quàm periodi aut commata. Circumductio enim verborum potiùs exordio conuenit, commata vero confirmationi. debet autem accusator membra narrationis suspiciosa ponere, quæ semina argumentationum contineant, & quæ defensionem obscurare videantur; vt in Verrem, Qui Ver. 2. ita dictitat iis esse metuendum, qui, quod ipsis solis satis esset, surripuissent; se tantum rapuisse, & id multis satis esse posit, nihil esse tàm sanctum quod non violari, nihil tàm munitum, quod non expugnari pecunia posit: sed plurimæ sunt in Verrem eiusmodi narrationes.

Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euentus erunt, casusque narrandi.

Defensor in narratione vel præterit argumenta suspicionum, ut pro Milone, Milo cū in Senatu fuisset eo die, quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutauit, paulisper, dum se uxor (vt fit) comparat, commoratus est, & reliqua. Vel eadem obscurat, vt pro Roscio Am. Cum hic Sextus esset Ameriæ, T. autem iste Roscius Romæ, cum hic filius assiduus in prædijs esset, cumque se voluntate patris rei familiari, uitæq. rusticæ dedisset, iste autem frequens Romæ esset, occiditur ad balneas palatinas, rediens à cæna Sex. Roscius. Deinde narrabit defensor euentus & casus rerum, ut pro Rosc. Am. Glaucia decem horis nocturnis quinquaginta millia passuum cisijs peruolauit, ut T. Capitoni Roscij mortem nunciaret: postea verò narrat Cicero quemadmodum Chrysogonus, & duo Roscij in fortunas Sex Roscij intefect impetum fecerint, & illas inter se diuiserint. Quibus rebus effici vult, non à filio Patrem Roscium, sed ab aduersarijs occisum fuisse.

In con-

In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrarijs, sæpè erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. atque hæc quidem utriq. maximè in peroratione facienda, alteri frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuersa, alteri si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, vt quicque diluerit, & miseratione ad extremum.

In confirmatione, & refutatione præter argumenta, quæ ponentur, debet accusator, criminibus amplificandis, motus animorum incitare, reus autem mitigare. Nam licet amplificatio propria perorationis esse videatur, tamen in reliquis etiam orationis partibus sæpè adhiberi solet, quod ex accusationibus Ciceronis contra Verrem intelligi potest, in quibus post cuiusl ibet ferè criminis confirmationem, amplificatione vtitur; vt tertia in Verrem postquàm confirmauit ab ipso Verre Quæstore desertum fuisse consulem, ita crimen amplificat; Ita ne vero ? tu cum Quæstor ad exercitum missus sis, custos non solum pecuniæ, sed etiam consulis, particeps omnium rerum, consiliorumque fueris, habitus sis in liberum loco, sicut mos maiorum ferebat, repentè relinquas? deseras? ad aduersarios transeas? O scelus, ò portentum in vltimas terras exportandum, & quæ sequuntur. Sed hoc (vt dixi) ferè semper obseruat; contrà verò defensor singula debet extenuare, vt pro M. Cælio, meretriciam Cælij cum Clodia consuetudinem facetissimè tractat, veneni crimen irridet, testium fidem eleuat. In peroratione contendere debet accusator argumentorum frequentatione vt reum obruat, contrà defensor postquam omnia refutarit, poterit enumeratione, & conquestione vti, quod pro Cluentio facit Cicero.

C. F. Scire mihi iàm videor quemadmodum coniectura tractanda sit, nunc de definitione audiamus.

C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta: uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, & vter ad communem verbi

vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est.

Definitio, quæ est altera constitutio, ferè eodem modo tractatur, & ab accusatore, & à reo. Nam vterque rem illam, de cuius nomine controuersia est, definit, & definitionem suam argumentis corroborat, eamque cum æquitate coniunctam ostendit. Is autem erit superior in hac causa, qui propius accesserit ad opinionem iudicis eam, quam de re ipsa, quæ tractatur acceperit. Omnes enim homines habent in animo, quandam cuiuslibet rei notionem incohatam & imperfectam, quæ deindè argumentis fit illustrior. Itaque communem illam opinionem in definiendo sequi debet orator, vt si quis accusetur sacrilegij, quod pecunias cuiusdam priuati hominis in templo positas surripuerit, & reus fateatur quidem factum, sed dicat, non sacrilegium sed furtum à se commissum, & ideo furti secum, non sacrilegij agi oportere. Accusator sacrilegium esse dicet, quoties quis è loco sacro pecuniam subripit, siue illa pecunia sacra sit, siue priuata, quoniam mentem & animum raptoris aduertere oportet, qui nihil Deorum numen veritus, in templo facinus commiserit, neque illum sciuisse pecuniam esse priuatam, sed cum sacram putaret, tamen animo sacrilego furatum esse. Defensor autem dicet sacrilegium esse rei sacræ ablationem, neque locum aduerti, sed rem ipsam sublatam, quæ si sacra fuerit, sacrilegium est commissum, si priuata non sacrilegium, sed furtum, probabitque, si poterit, reum sciuisse pecuniam illam viri priuati fuisse, exploratumque habuisse non esse sacram; Quæ disputatio ex locis coniecturæ ducetur, nam in hoc genere rara sunt argumenta, quod ita affirmat Cicero.

Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquàm explicando, excutiendoque verbo, vt si in reo pecunia absoluto, rursusque reuocato, præuaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo, defensor autem non omnem, sed tantummodò accusatoris corruptelam ab reo.

Ponit exemplum controuersiæ, quæ nascitur à definitione, postea docet quomodo & ab accusatore, & à defensore tractanda sit. Ac primò dicit genus hoc non per argumenta tractari, sed potius per explicationem,

cationem, & excusionem vocabuli. Quod si argumentis vti opus erit, ea sumentur ex alijs generibus, quod pro A. Cæcina copiosè facit. Exemplum vero, quod ponitur hoc loco, potest ita conformari. P. Clodius reus de pollutis sacris bonæ Deæ, iudices pecunia corrupit, atque ita absolutus est, eius accusator ægre ferens sibi reum, quem condemnare sperabat, eripi, vocat iterum eum in iudicium de præuaricatione, quod iudices pecunia corruperit. Negat Clodius à se præuaricationem commissam? quæritur ergo quid sit præuaricatio, & quomodo fiat, Accusator ita definit, omnis iudicij corruptela ab reo præuaricatio est, tu Clodi iudicium corrupisti, in præuaricationem igitur incidisti. Defensor vero contra ait, Non omnis corruptela iudicij est præuaricatio, sed tantum corruptela accusatoris ab reo, dicitur præuaricatio, hoc igitur modo controuersia nascitur. Est autem Præuaricari propriè à recto discedere, sic enim Plinius, arator nisi incuruus præuaricatur. In causis præuaricari dicuntur, qui causam aduersariorum adiuuant, & suam consultò produnt, & Præuaricatores dicuntur accusatores, qui cum ipso reo colludunt, hoc est qui pecunias à reo accipiunt, vt vera crimina taceant, & Præuaricatio proprie actus ille est, cùm accusator pecunia corruptus ea crimina prætermittit, aut leuiter tangit, quæ acriter essent accusanda. Præuaricatio quid.

Sit hæc ergo contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis, defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit, si vnus accusator corruptus sit, rescindere, nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset, quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis comprehendisse dicitur.

Verborum contentio in proposita controuersia videtur pro reo facere, quod præuaricatio sit tantummodò accusatoris corruptela ab reo. sed tamen accusator contra duobus grauissimis firmamentis vtitur, hoc est sententia legis & æquitate, sententia legis à minori sic argumentabitur; Lex iubet iudicium rescindi, si accusator corruptus fuerit, ergo multò magis iudicium rescindi debet, si ipsi iudices corrupti

rupti fuerint: Neque enim tam amentes fuissent legislatores, vt ratum haberent iudicium, si totum corruptum sit, & deinde si vnus tantum accusator sit corruptus, rescinderent. Ab æquitate verò sic argumentabitur; Legem quidem scriptam esse de accusatore si corruptus fuerit, quoniam id frequentius accidit, sed tamen æquum esse, illam de omni corruptela ab reo facta interpretari, quoniam vno præuaricationis nomine legislator comprehenderit omnia, quæ de corruptis iudicijs caueri debent; hoc autem accusatoris firmamentum multum ideo valebit, quòd sæpissimè leges, quod frequentiùs fieri solet, respiciunt, & ad id nomen acommodant, quod tam deinde ad alia, quæ similia sunt, traduci solet. nam (vt ait Iulianus) Non possunt omnes articuli sigillatim aut legibus, aut Senatusconsultis comprehendi, sed cum in aliquo casu sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni præest, ad similia procedere atque ita ius dicere debet.

Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique uim ex contrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen præuaricationis: ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici, ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi variè esse positus uideatur.

Quatuor potissimum rationibus in hac causa defensor nitetur, hoc est à consuetudine, à contrario, à consequentibus, & à nomine ipso. A consuetudine quoniam omnes, qui latinè loquuntur, præuaricationem intelligunt esse accusatoris corruptelam ab reo, non autem iudicium. A contrario, vt si quoties verus accusator est, qui nusquam à recta accusatione deflectat, etiam si iudices corrumpantur, nulla fit præuaricationis mentio, quid est quod quisquam dubitare posit, quin tantum ad accusatorem præuaricatio pertineat? verus enim accusator præuaricatori opponitur. A consequentibus, quoniam ea litera, hoc est ea lex præuaricationis, non autem (vt interpres quidam ineptissime sentit) litera, quæ fronti ignominiæ causæ imprimitur, ea, inquam, lex datur iudici, vt de accusatore sententiam ferat, vtrum sit verus accusator, an præuaricator. A nomine denique quoniam præuaricator videtur à varietate dici, vt eum tantum significet, qui in contrarijs causis variè positus est.

Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi.

Defensor non minus, quàm accusator, ad æquitatem confugiet, & ad iudiciorum auctoritatem; ad aliquem finem periculi, idest vt aliquo modo periculum effugiat, & controuersiæ finem reperiat. Duo sunt igitur loci, præter quatuor illos supradictos, quibus vti defensor potest, alter ab æquitate, alter à rebus iudicatis; dicet enim defensor æquitatem ipsam postulare, vt verbi proprietas spectetur, neque conuenire vt verbum eò deflectatur, vbi non valet, vt C. Rabirius pro salute Reip. contra Saturninum arma sumpsisse se fatetur, sed tamen non æquum esse dicit, vt perduellionis condemnetur, quia Saturninus fuit seditiosus Magistratus. A iudicatis, vt siqui fuerunt, qui, quod factum est, non eo nomine appellandum esse censuerit, quod pro Q. Ligario Cicero facit. Scelus tu illud vocas Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit, alij errorem appellant, alij timorem, qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam, qui grauissimè temeritatem, scelus præter te adhuc nemo.

Communeque sit hoc præceptum, vt cum vterque definiuerit, quàm maximè potuerit ad communem sensum vimque verbi, tùm similibus, exemplisque eorum, qui item locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet.

Præceptum hoc tàm ad defensorem, quàm ad accusatorem pertinet, vt primò definitionem adhibeat, quæ maximè communi sensui conueniat, & verbi vim explicet, deindè similitudines & exempla proferat, quibus definitionem suam confirmare possit. Hoc copiosè pro A. Cæcinna Cicero facit, ex eo loco, Ego exercitus maximos sæpè pulsos & fugatos esse dico, terrore ipso impetuque hostium, sine cuiusquam non modo morte, verum etiam vulnere: etenim, Recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitamque peruenit, sed etiam multò maior ea, quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum loco sæpè & certo de statu dimouet. Itaque saucij sæpè homines, cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt, neque eum relinquunt locum, quem statuerint defendere; at alij pelluntur integri, vt non dubium sit, quin maior adhibita vis ei

sit,

ſit, cuius animus ſit perterritus, quàm illi, cuius corpus vulneratum ſit, & quæ ſequuntur. Longiſsimus enim locus eſt.

Atque accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille communis, minime eſſe concedendum, vt is, qui de re confiteatur, verbi ſe interpretatione defendat.

Accuſator locum habet communem & vehementem contra reum, qui factum confitetur, & tamen vnius verbi interpretatione crimen conatur occultare. dicet enim hoc minime concedendum eſſe, vt quis facinus ſuum verbo velit occultare, ſic Cicero pro A. Cæcinna, Is ne apud vos obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit, eieci ego te armatis hominibus, non deieci, vt tantum facinus non in æquitate defenſionis, ſed in vna litera latuiſſe videatur? huiuſce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem? & reliqua.

Defenſor autem de ea, quam propoſui, æquitate nitatur, & ea, cum ſecum faciat, non re, ſed deprauatione verbi ſe urgeri queratur, quo in genere per cenſere poterit pleroſque inueniendi locos, nam & ſimilibus utetur, & contrarijs, & conſequentibus, quamquam uterque, tamen reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequentius.

Dixerat ſuperiùs hoc genus non in argumentando conſiſtere, ſed tantùm in definiendo, & explicando verbo; nunc tamen oſtendit aliquibus etiam argumentationibus tractari poſſe, quod ita intelligendum eſt, definitionem, quæ profertur ab vtroque, poſſe multis ex locis confirmari. Sed ex illis præcipuè tribus, hoc eſt à ſimilibus, à contrarijs, & à conſequentibus, quibus licet etiam accuſator vtatur, tamen reus longè ſolet vti frequentius, niſi plane erit abſurda cauſa, quam accuſator irridere facilè poſsit, & inanem eſſe defenſionem oſtendere, vt pro A. Cæcinna Cicero, Quid ergo hoc interdictum putamus eorum eſſe cauſa compoſitum, qui ſe præcipitatos ex locis ſuperioribus dicerent? eos enim verè poſſumus dicere eſſe deiectos, in eadem oratione ſæpè ſimilibus vtitur Cicero, vt ibi. Quæro ſi te hodie domum ſuam redeuntem coacti homines & armati, non modo limine tectoque ædium tuarum, ſed primo aditu veſtibuloque prohibuerint,

hibuerint, quid acturus sis; & alibi, Ne quemadmodum in bello pœna ignauis ab Imperatoribus constituitur, sic in iudicijs deterior causa sit eorum, qui fugerint, quàm qui ad extremum vsque contenderint; sæpè etiam contrarijs vtitur, vt ibi; Quæ vis in bello appellatur, ea in ocio non appellabitur? & quod vehemens, in re militari putatur, id leue in iure ciuili iudicabitur? & quod exercitus armatos mouet, id aduocationem togatorum non videbitur mouisse? consequentibus quoque sæpè vtitur, vt ibi, Quod si aliter statuetis, videte, ne hoc nos statuatis, qui viuus discesserit, ei vim non esse factam, ne hoc omnibus in possessionum controuersijs præscribatis, vt confligendum sibi, & armis decertandum putent.

Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos, ex iis, quæ sunt anteposita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumue aut inuidia, aut dignitas postulabit.

Amplificatio quibus ex verbis & rebus constet, iam suprà copiosè declaratum est. Ergo in definitiua controuersia possumus vel in digressionibus vel in peroratione, si causa magna sit & grauis, vt id postulare videatur, vti amplificatione ad permouendos iudicum animos, vt vel oderint, vel misereantur, quod si causa sit tenuis & humilis, verborum faces nullo modo sunt adhibendæ, vt Cicero pro A. Cæcinna, quia illa causa tenuis erat, non magnis amplificationibus vsus est, sed acutis & subtilibus, at vero pro C. Rabirio perduellionis reo, quoniam grauis erat causa, generis huius definitiui, omni amplificationis genere exarsit.

C. F. Habeo ista, nunc, ea, quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex vtraque parte deceat, velim audire.

C. P. Confiteantur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur, sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas partes primas, na

turam atque legem, & vtriusque generis vis in diuinum & humanum ius est distributa, quorum æquitatis est vnum, alterum religionis.

Accedit ad tertiam constitutionem, in qua reus & factum, & nomen facti confitetur, sed iure se fecisse contendit, atque ideo, quia quæritur quale sit id, de quo disceptatur, constitutio qualitatis appellatur, hanc autem quæstionem nemo rectè tractare potest, nisi qui rationem omnem iuris diligenter intellexerit, quoniam à iuris cognitione tota pendet: hæc itaque causa est, cur Cicero breuiter iuris partes explicat. Statuunt autem Iurisconsulti, Ius æqui & boni cognitionem atque artem esse, hic enim est fons, hæc origo totius iustitiæ, si æquum & bonum conseruetur. Partes vero iuris primæ sunt duæ, Natura & Lex. Naturam enim ducem si sequamur, nunquam aberrabimus (vt ait primo de Officijs Cicero) Lex vero est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Sunt qui inter naturam & legem ponant hanc differentiam, quod natura sit quæ semina rerum omnium honestarum, & iustarum, nobis inserit: vident enim omnes ferè homines lumine quodam naturali, & communi intelligentia, quid æquum & quid iniquum sit, quid bonum & quid malum. Lex vero sit ab hominibus constituta, quà vita ciuilis & concordia possit ab hominibus conseruari: quoniam nisi leges essent, semper improbi homines bonis insidiarentur, & omnis æquitas breui subuerteretur. Sed omne ius naturale, & legitimum, vel ad Deos, vel ad homines refertur, quod ad Deos spectat, vocatur diuinum, & omnem religionem amplectitur; quod ad homines, dicitur humanum, & æquitatem omnem continet. Quare ius omne vel religionis, vel æquitatis est.

Ius secundum iurecons. quid sit.

Differētia inter naturam & legē secundum quosdam.

Aequitatis autem vis est duplex, cuius altera directi, & veri, & iusti, & ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur, altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria vltio nominatur.

Aequitas duplex.

Aequitas tàm ad naturam quàm ad legem pertinet, ea duplex est, altera absoluta, altera ad vicissitudinem relata æquitas. Absoluta illa est, quæ simpliciter considerat quid verum sit, & iustum, & æquum, sine vlla comparatione; æquitas illa quæ refertur ad vicissitudinem, est quæ

est quæ tribuit vnicuique pro meritis quod conueniens est, vt benemerentibus gratiam, malemerentibus vltionem: quare duplex est etiam hæc æquitas. Nam æquissimum est referre gratiam eis, à quibus beneficium accepimus, & hæc æquitatis pars gratia dicitur: Quin etiam iure naturali vim vi licet repellere, atque inimicis talionem reddere, atque hæc vltio nominatur. Aequitatis absolutæ sunt huiusmodi exempla, Deum colere, patriam amare, parentibus obtemperare, suum cuique reddere, cæteraque eius generis penè innumerabilia. Eius autem æquitatis quæ ad vicissitudinem refertur, talia sunt exempla, benemerentibus gratiam referre, gratum animum ostendere, vim vi repellere, iniurias vlcisci.

Atque hæc communia sunt naturæ, atque Legis, sed propria legis & ea quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis aut gentium iure, aut maiorum more retinentur.

Quæcumque vel ad religionem, vel ad æquitatem spectant, ea naturæ atque legis communia sunt. Natura enim Deorum nobis cultum ingenerauit, & docuit nos, vnum esse totius mundi rectorem & gubernatorem, quem venerari & colere pium sit; lex deinde multa quæ ad cultum Deorum pertinent, instituit: eodem modo nos eadem natura formauit aptos, ad verum & iustum, vt primo Rhetoricorum censet Aristoteles, & ad gratiam referendam in vtramque partem vel benè vel malè de nobis merentibus. Quam rem pro Milone Cicero multis verbis approbat, quam naturæ legem, deinde consensus hominum confirmauit. Sunt alia quæ propria legis sunt, non à natura donata, sed ab hominibus instituta, vt quæ scripta sunt, & quæ gentium iure seruantur, & quæ maiorum more retinentur.

Scriptorum autem priuatum aliud est, aliud publicum. publicum lex, Senatusconsultum, fœdus. Priuatum, tabulæ, pactum, conuentum, stipulatio.

Ius scriptum ita distinguitur, quod aliud est publicum aliud priuatum. Publicum id dicitur, quod ad statum Reip. pertinet; Priuatum quod ad singulorum vtilitatem. Publici iuris Cicero tria ponit exempla Legem, Senatusconsultum, fœdus. Lex dicebatur ea, quam populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante, veluti consule

Ius scriptũ, quid & quotuplex.

Legis definitio.

 consti-

constituebat, nam initio Romani leges nullas habebant, cum à regibus omnia gubernarentur. Romulus & subsequentes reges, quasdam leges tulerunt, quas deinde Sex. Papyrius in vnum librum contulit, & id ius Papyrianum fuit appellatum. Exactis regibus publica auctoritate decem viri constituti sunt, qui duce Hermodoro Ephesio, leges à græcis ciuitatibus petitas in duodecim tabulis conscripserunt, & pro Rostris posuerunt, vt eas populus Romanus apertius perspiceret, & si videretur, approbaret, quæ postquàm approbatæ fuerunt, leges duodecim tabularum fuerunt appellatæ, vnde ferè ius omne ciuile Romanorum fluxit, & legis actiones, vt Pomponius de Origine iuris attestatur. Multæ deinde leges latæ sunt, quæ ferè nomen à latoribus habuerunt, vt Lex Iulia, Lex Cornelia, Lex Sempronia, Lex Portia, atque ita de reliquis. Senatusconsultum est, quod Senatus iubet, atque constituit, nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, vt difficilè esset in vnum eum conuocari legis sanciendæ causa, æquum visum est, Senatum vice populi consuli. Fœdus id dicitur, quod publicè cum externis populis ac nationibus sancitur. T. Liuius scribit tria fœderum genera fuisse, quibus integrè paciscerentur amicitias ciuitates, regesque, vnum cum bello victis dicerentur leges; Alterum cum pares bello æqua conditione in pacem atque amicitiam venirent; Tertium cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere iungendam coirent.

Senatusconsultū quid. *Fœdus qd sit.* *4. bel Maced.*

Priuati autem iuris, quatuor ponit exempla, tabulas, pactum, conuentum, stipulationem.

Tabulæ sunt ea, quæ vulgò instrumenta vocamus, in rebus emendis, vendendis, atque in omni contractu, quæ magnam habent firmitatem.

Pacti definitio.

Pactum, quo aliqui inter se paciscuntur, quod tanti roboris est, vt iuri præstare dicatur, est autem pactum, vt ait Vlpianus, duorum pluriumue in idem, placitum & consensus.

Conuentum quo homines inter se de aliquo negocio conueniunt, & generalius est conuentum, quàm pactum, vt idem Vlpianus censet, licet interdum confundantur, & alterum pro altero ponatur.

Stipulatio est obligatio verborum ex interrogatione & responsione, vt spondes ne? spondeo, de qua iam suprà dictum est.

Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur.

Fuerunt olim nonnulli populi, qui scripta iura non habebant, neque habere volebant, sed à maioribus suis ea discebant, & posteris suis quasi per manus tradebant, vt in Græcia Lacedemonij, in Gallia Druidæ, de quibus multa Cæsar. Sed ea iura sic ab eis obseruabantur quasi scripta essent; sunt etiam apud omnes ferè populos quædam consuetudines, quæ licet scriptæ non sint, tamen iuris habent vigorem, nam (vt ait Iustinianus) diuturni mores, consensu vtentium comprobati, legem imitantur, & Cicero sic ait, Est enim consuetudinis ius, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobauit. Quod igitur fit ex communi consuetudine, id quasi iure factum defendi potest, fiunt etiam inter homines quædam conuenta sine scripto, tantùm ex communi consensu, quæ non aliter atque iura scripta solent obseruari, atque retineri, quæ omnia nisi à iure naturali discrepent, facilè probari possunt. Lib 6 de bel. Gal.

Atque etiam hoc in primis, vt nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali iure perscriptum est.

Ius naturale quodammodo præscribit ac præcipit omnibus, vt suos mores ac leges tueantur, quoniam non aliter ciuitas stare, aut domus vlla conseruari potest, quod Cicero pro A. Cluentio sic exequitur, Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in Rep. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis, mens & animus & consilium & sententia ciuitatis, posita est in legibus, vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus vt neruis ac sanguine & membris, vti non potest, Legum deniq. idcircò omnes serui sumus, vt liberi esse possimus. Aristoteles etiam ait, totius ciuitatis salutem in legibus esse positam, natura verò præscribit omnibus, vt ea quærant & obseruent, quibus salutem suam tueri possint, quò fit vt legum obseruatio, sit quodammodo naturalis, sicut ait hoc in loco Cicero. li. 1 Rhet.

Et quoniam breuiter aperti fontes sunt, quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de vlciscenda, de omni parti iuris.

Ars sine exercitatione parum prodest, itaque nos admonet Cicero, vt ante præuideamus, & diligenter præmeditemur, quæ sint in eiusmodi causis tractanda, & in eis nos exerceamus, vt si quando in orationibus opus fuerit de natura, & de legibus dicere, id præstare facilè possimus, vt pro Milone Cicero probat ex iure naturali vim vi licere repellere, cum ita inquit; Est enim hæc, Iudices, non scripta sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, vt si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Idem etiam à legibus probat hoc modo, Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impunè voluerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium vobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Etiam de propulsanda & vlciscenda iniuria sic ait, Quid comitatus nostri, quid gladij volunt? quos habere certè non liceret, si vti illis nullo pacto liceret. Mores vero maiorum semper habet in ore, cum & exempla recitat, & ostendit quid antiqui illi Romani sapientissimi viri senserint, dixerint, fecerint, neque est vlla pars iuris, quam non diligenter cum opus fuerit in orationibus tractet, vt pro A. Cæcinna, de Interdicto vnde vi, quàm multa, quamque subtiliter disputat? pro L. Murena quàm facetè de iure ciuili verba facit? pro Cor. Balbo, quanta maiestate de fœderum iure differit?

Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs, qui sua spontè, & voluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda venia est, quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis.

Quæ de iure dicta sunt hactenus, ad iuridicialem absolutam pertinent, nunc assumptiuæ partes breuiter absoluit. Nam quando per se factum probari non potest, quod contra ius esse videatur, tunc assumptis extrinsecus auxilijs, conamur illud defendere. Tria vero sunt, quæ factum improbum excusare posse videantur, imprudentia, necessitas, casus. Imprudentia cum quis fatetur quidem se peccasse, sed inscienter, vt si quis in bello putans hostem se interficere, fratrem, aut amicum interficiat, ita Paulus cùm accusaretur quod parùm modestè Pontifici respondisset, ità se ab imprudentia defendit, nesciebam

bam esse Pontificem. Eodem modo si lex sit, ne quis Dianæ vitulum immolet, & aliquis ignarus huius legis, vt Dianam honoret, ei vitulum immolet, potest imprudentiam excusare, nam imprudentia est (vt ait Cicero) cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. Cicero pro Roscio Am. sic excusat Syllam ab imprudentia, quòd non sicarios puniret, verùm (vt fit) multa sæpè imprudentibus Imperatoribus vis belli ac turba molitur, dum is in alijs rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea qui suis vulneribus mederentur. Necessitate defenditur is, qui ostendit se aliter facere non potuisse, vt Cicero prò Q. Ligario. Tertium est tempus, quo post aduentum Varri in Africa restitit, quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis, an ille si potuisset illinc vllo modo euadere Vticæ potius, quàm Romæ, cum P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quàm cum suis, maluisset. Casu defenditur, quòd sine vllo hominis consilio aut voluntate accidit, vt si quis non venerit ad diem constitutum, & excuset se, quod vel ęgrotarit, vel aquis interclusus fuerit; & si quis venator feram petens, hominem interficiat, hæc autem purgatio vocatur, cùm reus vel imprudentiam, vel necessitatem vel casum excusat; cùm autem sponte fatetur se peccasse & veniam petit, deprecatio nominatur, quæ tamen rarissimè venit in iudicium. Hac vtitur Cicero pro Q. Ligario, quoniam apud Imperatorem Cæsarem orationem habebat, non tanquàm iudicem, sed tanquàm parentem, sic enim ait; Sed ego ad parentem loquor, erraui, temerè feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, vt ignoscas oro.

Expositum est, vt potui breuissimè de omni controuersiarum genere, nisi prætereà tu quid requiris.
C. F. Illud equidem, quod iam vnum restare video, quale sit, cum disceptatio versatur in scriptis.
C. P. Rectè intelligis, eo enim exposito, munus promissi omne confecero.

Iam omnes controuersiæ seu constitutiones, quæ rationales à quibusdam vocantur, expositæ sunt, hoc est coniecturalis, definitiua, & iuridicialis, quæ ideò rationales dicuntur, quòd non scripto, sed rationibus & argumentis confirmantur; nunc eas aggreditur, quæ legitimæ nominantur, quoniam ex aliquo genere scripti legitimo nascuntur, has alij quinque faciunt, alij quatuor. Cicero tres tantum hoc in loco numerat, ambiguum, scriptum & sententiam, contrarias leges:

Lib. 2. de Inuen. leges: alio loco adiunxit ratiocinationem, & definitionem. Sed ratiocinatio non est scripti disceptatio, cùm ea colligat, quæ nusquam scripta sunt, vt ipsemet Cicero testatur, quò fit vt potius ad rationales controuersias pertineat, vt etiam nomen ipsum indicat, definitio vero non est ipsius scripti, sed rei de qua scriptum est. Itaque definitiua controuersia, non ad scriptum pertinet, sed est constitutio per se rationalis, quocirca tres tantùm sunt scripti disceptationes, de quibus hic tractat Cicero, ac primò de ambiguo.

Sunt igitur ambigui duob. aduersarijs præcepta communia. Vterque enim hanc significationem, qua vtetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. Vterque id, quod aduersarius ex ambiguè scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum cæteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, eiusdem.

In tractandis ambiguis scriptis omnia ferè præcepta sunt accusatori & defensori communia, quoniam vterque suam interpretationem & sententiam ita defendet, vt ostendat, cum prudentia scriptoris maximè conuenire, aduersarij vero interpretationem dicet vterque absurdam, inutilem, iniquam, turpem esse, aut non consentire cum legibus, aut scriptis, reliquis eiusdem legislatoris aut scriptoris. Illud aduertendum est, ambiguum aut in vno verbo esse, aut in pluribus, hoc est in copulatione verborum; in vno verbo hoc modo. Quidam ciuis seruum nomine Taurum habebat, cum moriens Seio legat his verbis; Hæres meus, Seio Taurum dato, post mortem testatoris, hæres non seruum, sed bouem Seio se debere ait, quia Taurus bouem significat; at Seius seruum, non bouem sibi legatum esse contendit, dicet igitur Seius dignum esse testatoris prudentia, vt Taurus pro seruo capiatur, absurdum esse & iniquum, vt sibi tam benè merito bouem legaret, Taurum proprio nomine appellasse, de quo nemo dubitaret: Stultum esse credere quemquam amico suo gratissimo bouem vnum legare. In copulatione verborum fit ambiguum hoc modo, Paterfamilias cum filium hæredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo, vxori suæ sic legauit; Hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum quæ volet dato; post mortem eius vasa magnifica & preciosè cælata, petit à filio mater, ille se quæ ipse

Lib. 2. de Inuen.

vellet, debere dicit, hoc exemplum ponitur à Cicerone alio loco, vbi etiam docet quomodo tractari debeat, Totum autem hoc genus ambiguorum, pendet ab oratoris ingenio & interpretatione; nam qui subtilius & ingeniosus scriptoris mentem interpretatus fuerit, is facilè totam causam obtinebit.

Quamq. defendet ipse, eam rem & sententiam quemuis prudentem & iustum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius, eamq. sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere, aut captionis, aut vitij; contrariam autem si probarit, fore, vt multa vitia stulta, iniqua, contraria consequantur.

Vterque aduersarius ita suam sententiam atque interpretationem confirmabit, vt dicat a quolibet prudente & iusto homine probari posse, neque aliter quemque sapientem fuisse scripturum, quàm vt ipse interpretatur, cum nulla sit captio, nullum vitium in eiusmodi sententia. Postea se conuertet ad sententiam aduersarij, & ostendet eam esse vitiosam, stultam, iniquam, à ratione abhorrentem, hoc in omnibus ferè auctoribus interpretandis faciunt interpretes, vt cùm aliquis locus ambiguus & difficilis incidit, aliorum interpretum sententiam improbent, tãquàm stultam & inanem, & à scriptoris mente alienam, suam autem laudent, & ostendant, cum scriptoris mente maximè conuenire. Hoc pro A. Cæcinna copiosè Cicero facit, cum interdicti uerba subtiliter interpretatur, & ingeniosè causæ suæ accommodat.

Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse, qui scripto vitetur, eum, re exposita, recitatione vti oportebit, deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contrà factum inficietur: post iudicem ad vim scripti vocet, hac confirmatione vsus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet eius, qui cum palàm contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat.

Secundæ controuersia, quæ nascitur ex scripto, illa est, cùm scriptū ipsum videtur cum sententia scriptoris discrepare, vt si lex sit huiusmodi; Nocturno tempore portas vrbis ne aperiunto, si quis aperuerit, ei capitale esto; quodam in bello cum ab hostibus multi ciues opprimerentur, neque ullo modo possent effugere; portæ custos noctu portas aperuit, & ciues in oppidum recepit, atque conseruauit. Postea capitis accersitur, accusator ergo primò rem factam narrabit, deinde legem recitabit, tum instabit aduersario, iterabit, renouabit, interrogabit, an legem esse sciret? an contra illam factum neget? iudices ad scriptam legem vocabit, eamque vehementer laudabit, deinde temeritatem & audaciam eius insectabitur, qui cum apertissimè contra legem fecerit, eamque violarit, tamen audeat in iudicium prodire, & factum suum defendere.

Deinde infirmet defensionem, cum aduersarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum à quoquam potiùs latoris sensum, quàm à lege explicari, cur ita scripserit. Si ita non senserit? cur, cum ea quæ planè scripta sint, neglexerit, quæ nunquàm scripta sint proferat? cur prudentissimos in scribendo viros summæ stultitiæ putet esse damnandos? quid impedierit scriptorem, quò minus exciperet illud, quod aduersarius tanquàm si exceptum esset, ità dicit se secutum?

Qui scriptum contra sententiam defendet, quinque potissimum rationibus aduersarij defensionem infirmabit, cum enim dicat aduersarius, aliud sensisse scriptorem, aliud dixisse, primò dicet hoc minimè ferendum esse, vt quisquam arbitrio suo sensum latoris interpretetur, cum ipsa lex eum apertè verbis explicet, deinde quæret ab aduersario, quæ causa fuerit, vt lator ita scriberet, si in alia erat sententia? Tertio ipsum vrgebit aduersarium, petens ab eo, cur ea proferat, quæ scripta nusquàm inueniuntur, cum apertè neglexerit & violarit ea, quæ planè sunt in lege scripta? Quarto petet, cur latores viros sapientissimos, tanquàm stultos damnare velit, quod ea scripserint, quæ seruanda non sint? postremò petet, quid impedimento fuerit scriptori legis, quominus adderet illam exceptionem, si putasset addendam, quam aduersarius se fuisse secutum ait; vt apud Thebanos lex erat, vt vetus Imperator

tor nouo Imperatori succedenti statim exercitum traderet, Epaminundas Thebanorum Imperator, cum bellum contra Lacedæmonios gereret, & Thebani successorem illi non satis rei bellicæ peritum misissent, noluit exercitum illi tradere, sicuti lex iubebat, sed exercitu retento paucis diebus benè & feliciter Remp. gessit: postea accusatur, quòd contra legem fecerit, poterit igitur accusator prædictos locos diligenter perscrutari, atque ex illis argumenta ducere, quibus Epaminundam esse condemnandum approbet. Talis fuit causa M. Curij, de qua Cicero primo de Oratore, & in Bruto verba facit, in ea Q. Sceuola iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defendebat, uolebatque tantum id, quod scriptum esset obseruari, non autem testatoris mentem interpretari L. autem Crassus contra id, quod erat scriptũ pro æquo & bono pugnabat, itaque fuit Crassus in causa superior.

Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor, aut si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint; quærenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum, aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi, dissentire aduersarii vocem atque legis, deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo Rerump. atque priuatarum, cum aliis, tum in perorando maximè grauiter erit, vehementerque dicendum.

Plurimum proderit accusatori, si poterit, exempla reperire, uel eiusdem scriptoris, vel alterius probati viri, in quibus exceptiones additæ fuerint, nam deinde causam explicabit, cũ in ea lege, vel scripto, quod defendet, nulla sit addita exceptio. Sic enim legem iniquam aut inutilem futuram, si cuique pro arbitrio suo licuerit, exceptionem quamcumque uoluerit adiungere, quam rem alibi copiosè Cicero persequitur. Dicet etiam accusator non esse ferendum, ut si reus nolit obtemperare legi, conetur eam abrogare, & antiquare, quoniam alia causa est obtemperandi, alia abrogandi, atque omnino sententiam aduersarij ab ipsa lege vel scripto discrepare. Locus communis accusatoris erit, de conseruandis legibus, & de periculo rerum publicarum & priuatarum, si cuique concedatur, vt leges interpretari possit, & à scripto recedat, quem locum pro A. Cæcinna Cicero copiosè tractat, vbi leges, & — Lib. 2. de Inuent.

ius ciuile conseruandum esse docet; licet tamen interdum à legibus di scedere, cum uel maior vtilitas sequitur, vel maiori aliqua potestate quispiam ab eis soluitur. Vnde Cæsar Augustus opera Virgilij potius conseruare uoluit, quàm testamento parere, vt leges nolunt, itaque clamat.

Frangatur potiùs legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores.
Hauserit vna dies.

In peroratione, qui scriptam legem defendit, grauiter & vehementer de periculo dicet, quod rebus omnibus & publicis & priuatis imminet, quando leges non obseruantur, & quando ab eo, quod scriptum est, temerè disceditur, dicet etiam nihil differre non latas esse leges, & in nullo esse usu, quod accidit, quando non coguntur omnes, verbis

li. 1 Rhet. in fin. legum obtemperare, de hac re multa tradit Aristoteles in Rhetoricis, & Quintilianus libro septimo, ubi ait magnam partem controuersiæ iuris hinc pendere.

Ille autem qui se sententia legis voluntateque defendet in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis vim legis positam esse defendet, quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diuerticula peccatis darentur: atque vt ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur, deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur: deinde genus eiusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela.

Quatuor præcepta tradit illi, qui se sententia legis uoluntateque defendet, contra scriptum.

Primum est, vt probet vim legis in consilio atque mente scriptoris, non autem in verbis ac literis, quod copiosissimè Cicero pro A. Cæcinna docet, vt eo in loco; Neque vero quicquam opus sit verbis; cùm ea res, cuius causa verba quæsita sunt, intelligatur? quæ lex, quod Senatusconsultum, quod magistratuum edictum, quod fœdus, aut pactio, quod (vt ad priuatas res redeam) testamentum, quæ iudicia, aut stipulationes, aut pacti & conuenti formula, non infirmari,

aut

aut conuelli poteſt, ſi ad verba rem deflectere velimus, conſilium autem eorum, qui ſcripſerunt, & rationem, & auctoritatem relinquamus, & quæ ſequuntur. Sed varij in locis in ea ſubtiliſsima oratione hoc diſputat, non eſſe tàm verba legis ſpectanda, quàm ſententiam.

Secundum præceptum eſt, vt ſcriptor laudetur, quòd in lege ſua nihil exceperit, ſed æqualiter eam ad omnes pertinere voluerit, ne diuerticula peccatis darentur, hoc eſt, ne peccantes aliqua ſe ratione poſſent excuſare; vt Liberi parentes alant, aut vinciantur, hæc lex generaliter ad omnes liberos pertinet, & tamen infantes & valdè mendici excuſantur, quòd ſi in lege illa exceptio fuiſſet, niſi valdè mendici fuerint, multi liberi, ne parentes alerent, mendicitatem excuſarent, nunc cum nulla ſit in lege exceptio, relinquitur iudici poteſtas, vt ex facto cuiusque legis mentem interpretetur.

Tertium præceptum eſt, vt exemplis vtamur, in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententijs pareatur: vt pro A. Cæcinna lex vſum & auctoritatem fundi iubet eſſe biennium, at vtimur eodem iure in ædibus, quæ in lege non appellantur. Si via ſit immunita, iubet, qua velit agere iumentum, poteſt hoc ex verbis intelligi, licere ſi via ſit in Brutijs immunita, agere, ſi velit, iumentum per M. Scauri Tuſculanum: actio eſt in actorem præſentem his verbis, quandoquidem te in iure conſpicio, hac actione Appius ille Cęcus vti non poſſet, ſi tàm verè homines verba conſectarentur, quàm rem, cuius cauſa verba ſunt, non conſiderarent, teſtamento ſi recitatus eſſet hæres pupillus Cornelius, isque iam annos viginti haberet, vobis interpretibus amitteret hæreditatem, & reliqua.

Quartum præceptum eſt, vt aduerſarij calliditas & calumnia, hoc eſt falſa interpretatio trahatur in odium iudicis, cum quadam inuidioſa querela, ut in eadem oratione pro A. Cæcinna, Is ne apud vos obtinebit cauſam ſuam, qui ſe ita defenderit, Eieci ego te armatis hominibus, non deieci, vt tantum facinus non in æquitate defenſionis, ſed in vna litera latuiſſe videatur? huiuſce rei vos ſtatuetis nullam eſſe actionem? nulli experiundi ius conſtitutum? & cætera.

Et ſi incidet imprudentiæ cauſa, quæ non ad delictum, ſed ad caſum, neceſſitatemve pertineat, quod genus paulò ante attigimus, erit iiſdem æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecandum.

Fieri facilè potest, vt aliquis non consultò, neque dedita opera, contra verba legis peccet, tunc defensor arripiet æquitatem, & contra verborum acerbitatem disputabit, vt lex est; Peregrinus si murum ascenderit, capite plectatur, quidam peregrinus huius legis ignarus, non alicuius maleficij causa, sed tantum visendi studio murum ascendit, & capitis accersitur. Idem erit agendum si vel casu quis contra legem fecerit, aut necessitate coactus, nam (vt ait Cicero pro Milone) Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare velit, antè iniusta pœna luenda sit, quàm iusta repetenda. Interdum etiam obliuione, non malicia contra leges peccatur, vt Charondas Tyrius legem tulerat, Ne quis in concionem armatus intraret, alioqui statim interficeretur; accidit autem vt ipse aliquando rure rediens, accinctus gladio per obliuionem in concionem aduocatam intraret, & cum à quodam astante suæ legis admonitus fuisset, statim se ipsum interfecit, vt lex inuiolata permaneret. poterat tamen obliuionem & imprudentiam excusare, si voluisset & legem suam imitius interpretari, non esse latam contra eos, qui per imprudentiam armati in concionem ingrediuntur, sed contra eos, qui in concionem tenent arma, quò seditionem in populo concitent, aut quod ipsi volunt, contra aliorum sententiam obtineant.

Leges inter arma silent.

Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa, & apta, vt quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententiæ, & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur.

Hæc controuersia græco nomine vocatur ἀντινομία, cum duæ leges inter se pugnare videntur. Itaque cum ea lex quæ nobis contraria est, repugnat alicui legi probatæ, facilè poterimus eam eludere, & infirmare; vel etiam, si secum ipsa pugnat, vt si in vna parte vetet, quod in alia permittat; exemplum autem ponit hoc Aristoteles, Lex est, quæ iubet omnia rata esse, quæ homines inter se pepigerunt; altera lex vetat pactiones contra leges fieri, quidam inter se pepigerunt, nocturno tempore conuenire, & sacrificia peragere, & Deo nuncupata vota persoluere, nescientes esse legem, quæ omnia nocturna sacrificia prohibeat, accusantur quod nocturna sacrificia contra legem fecerint, illi se defendunt lege, quæ est de pactionibus, quæ iubet rata esse pacta: accusatores obijciunt legem, quæ vetat pactiones fieri contra leges, & dicunt ea pacta non debere esse rata. hæc controuersia

est ex

est ex contrarijs legibus. Quintilianus ait, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur: Sed eas casu collidi, & euentu, vt si sit lex, Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur; & item lex altera, Mulieris imago in gymnasio ne ponatur, atque ita fiat, vt mulier tyrannum occidat: nam neque mulieris imago vllo alio casu poni potest, ne tyrannicidæ vllo alio casu submoueri; videndum est igitur vtra lex potentior, vtra antiquior, vtra melior. Cicero hoc in loco docet, omnia ferè præcepta, quæ de ambiguo, & de scripto ac sententia, supra iam tradita sunt, etiam ad hanc controuersiam pertinere, quoniam ea series, & is ordo est præceptorum in hac arte, vt pleraque sint inter se connexa & quodammodo copulata. Quare qui benè controuersiam ambigui, & scripti ac sententiæ tractare nouerit, etiam cum scripta inter se dissentiunt, sciet, quid causæ suæ prodesse, quid obesse posit.

Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est; deinde est efficiendum vt alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferamus.

Docet quomodo ex præceptis, quæ de ambiguo, & de scripto ac sententia tradita sunt, hæc controuersia contrariorum scriptorum tractari posit; Cum enim ambiguum posit duobus aut pluribus modis intelligi, nos eam significationem, quæ pro nobis facit, confirmare debemus, & ostendere veram atque iustam esse, ita cum duæ leges sunt contrariæ, legem quæ pro nobis est, & causam nostram adiuuat, defendere opus est, & veram atque iustam esse ostendere. Et quemadmodum aliquando scripti sententiam, aliquando uerba defendimus, ita cum duo scripta sunt contraria, defendemus eius verba, quod pro nobis facit, & alterius sententiam interpretabimur: vt si lex sit huiusmodi, Magistratus ab arce ne discedat, & altera huiusmodi, Vir fortis optato, quæ volet. Quidam vir fortis Magistratum gerens, optat ab arce discedere, vt in ludis olympicis fortitudinis suæ periculum faciat, & gloriam acquirat. Qui primam legem defendet, nullo modo concedendum esse dicet, vt etiam si fortis sit vir, & victoriam reportaturus, ab arce discedat eo tempore, quo magistratum gerit, quoniam hoc

hoc apertißimè lex præcipit. Secundam verò legem ſic interpretabitur, vt dicat concedendum quidem eſſe viro forti ut optet, quæ uult; ſicut lex iubet, modò tamen ne quid contra leges optet, hanc autem optionem eſſe contra legem. An ſi uir fortis tyrrannidem, aut mortem aliciuus optet, id erit ei concedendum? minimè uerò, quoniam hæc legibus contraria ſunt, & Reip. perniciosa: Ita concludet, non eſſe concedendum illi, ut ab arce diſcedat, donec in magiſtratu fuerit.

Expoſitæ ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa noſtra Academia floruerunt, neque ſine ea, aut intelligi, aut tractari poſſunt. Nam & partiri ipſum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam concludere, & videre quæ ſumenda in argumentando ſint, quidque ex iis, quæ ſumpta ſunt, efficiatur. & vera à falſis, ueriſimilia ab incredibilibus diiudicare et diſtinguere, et aut malè ſumpta, & malè concluſa reprehenre, et eadem uel anguſtè differere, ut Dialectici, qui appellantur, uel ut oratorem decet, latè exprimere, illius exercitationis, et ſubtiliter diſputandi et copiosè dicendi artis eſt.

Hæc eſt concluſio totius operis, in qua docet Cicero ſine Philoſophiæ cognitione bonum oratorem eſſe poſſe neminem. Nam eloquentia, ſicuti docet Ariſtoteles, ex Dialectica & ciuili ſcientia conflata eſt. Itaque docet primo Cicero Dialecticam eſſe oratori neceſſariam: deinde etiam moralem Philoſophiam, atque ideo dicit has oratorias partitiones, è media Academia floruiſſe, & ſine illa neque intelligi, neque tractari poſſe. Fuit enim accepta à Platone Philoſophandi ratio triplex, Vna de natura & rebus occultis; Altera de uita & moribus; Tertia de differendi ratione. De prima nihil hoc in loco dicit Cicero, quoniam non eſt admodùm oratori neceſſaria, ſecundam & tertiam amplectitur, ſine quibus nulla poteſt eſſe dicendi facultas artificioſa, ac primò Dialecticę partes & officia exequitur, deinde etiam moralis Philoſophiæ. Tria uero ſunt Dialecticæ officia, partiri, defi-

nire, argumentari, quæ sunt etiam oratori necessaria, sicuti initiò docuimus. quemadmodum etiam ambigua distinguere, & nosse locos argumentorum, qui traduntur in Topicis, & ea tenere, quæ ad iudicandi scientiam pertinent, quæ græco nomine dicitur Analytica, de qua in Prioribus & Posterioribus tractat Aristoteles, in qua formulæ argumentandi traduntur, & docetur, quid ex sumptis propositionibus efficiatur, & quomodo uera à falsis distinguantur. Præterea quæ sit refellendi ac reprehendendi ratio; Hæc autem omnia duobus modis tractari possunt, uel angustè & contrariè, ut Dialectici solent, uel latè & copiosè, ut oratores.

De bonis vero rebus & malis, æquis iniquis, vtilibus inutilibus, honestis turpibus, quam potest habere orator sine illis maximarum rerum artibus, facultatem aut copiam?

Philosophiæ pars ea, quæ ad uitam & mores attinet, omninò est oratori necessaria, sine qua nihil est, quod de uirtutibus ac uitijs copiosè subtiliterque differere quispiam possit: Ea cognitio longè magis uerborum copiam alit, quam omnia rhetorum præcepta, uerum est enim, quod ait Horatius.

Scribendi rectè sapere est principium & fons
Rem tibi Socraticæ poterunt ostendere chartæ.
Verbaque prouisam rem non inuita sequentur.

In oratore ad Brutum Cicero probat, sine Philosophia non posse effici quemquam eloquentem, quoniam omnis ubertas & silua dicendi à Philosophia manat.

Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum, ad quos si nobis eisdem ducibus, alijsue, perueneris, tum & hæc ipsa melius, & multò maiora alia cognosces.

C. F. Ego uero, ac magno quidem studio, mi Pater, multisque ex tuis præclarißimis muneribus nullum maius expecto.

Extrema parte operis filium adhortatur, ut ad Philosophiæ studium se conferat; magnamque utilitatem proponit; Primò ut multo melius rhetorica præcepta intelligat, deindè ut longè plura & excellentiora percipiat, quod se libentissimè facturum filius respondet. Hæc (inquit) quæ in hoc opere tractauimus, sunt quasi signa & indicia illorum fontium Philosophorum, unde omnes artes ingenuæ deducuntur; Nam Philosophia est parens & procreatrix liberalium omnium artium ad quam patre duce, uel alio aliquo, si peruenire uolueris, poteris & hæc, & alia multò maiora percipere: At contra filius ait, se Philosophiæ cupidissimum esse, neque à patre maius ullum munus expectare, quàm ut sibi Philosophicos fontes aperiat.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sf Tt Vu Xx Yy.

Omnes sunt Duerni, præter Yy qui est Ternio.

Venetijs, apud Nicolaum Morettum. M. D. LXXXVI.